

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 11 (270) ЧЕРВЕНЬ

2013

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 11 (270) червень 2013

Частина I

Засновано в лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
«Україніка наукова» (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 8 від 29 березня 2013 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступник головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори:

доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.**,

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.**,

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.**,

доктор філологічних наук, професор **Глуховцева К. Д.**,

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.**,

доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.**,

доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.**,

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії «Соціологічні науки»:

доктор соціологічних наук, професор **Кононов І. Ф.**,

кандидат соціологічних наук, доцент **Хобта С. В.**,

кандидат соціологічних наук, доцент **Лебідь Л. І.**

доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук Білорусі,

(м. Мінськ, Республіка Білорусь) **Бабосов Євген Миколайович**

доктор історичних наук, професор (Болгарія, м. Софія) **Захарі Захарів'єв**

доктор соціологічних наук, професор **Куценко О. Д.**

доктор соціологічних наук, професор **Рущенко І. П.**,

доктор соціологічних наук, професор **Саппа М. М.**

доктор соціологічних наук, професор **Сокурянська Л. Г.**,

доктор соціологічних наук, професор **Катаєв С. Л.**,

доктор соціологічних наук, доцент **Коваліско Н. В.**,

доктор філософських наук, професор **Гаврилов М. І.**,

доктор соціологічних наук, професор **Каменська Т. Г.**,

доктор соціологічних наук, доцент **Барматова С. П.**

доктор соціологічних наук, професор (Саратов, Російська Федерація) **Черняєва Тетяна Іванівна**

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ

до технічного оформлення статей

Редколегія “Вісника” приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) 2011.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра – номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Список використаної літератури” (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацом; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 15 рядків (українською, російською) та 22 рядки (англійською) мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

ЗМІСТ

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ «ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ: КОНТЕКСТ ВЕЛИКОГО МІСТА»

1.	Кононов І. Ф. Вибори: гра еліт на полі суспільних опіній.....	5
2.	Єнін М. Н. Формування вибору кандидатів по мажоритарних округах.....	46
3.	Хобга С. В. Ідентичність як фактор формування електоральних установок (на прикладі виборів в м. Луганську до Верховної Ради України 2012 р.).....	58
4.	Лебідь Л. І. Етнокультурні фактори електоральної поведінки луганчан у парламентській кампанії 2012 року.....	77
5.	Петренко О. С. Джерела інформації про партії та кандидатів-мажоритарників у ході передвиборчої кампанії 2012 року (на прикладі мешканців м. Луганська).....	88
6.	Живілова М. С. Територіальний фактор електоральної поведінки (приклад м. Луганська).....	101
7.	Нужна Ю. С. Гендерні та вікові особливості електоральної поведінки у великому місті (на прикладі виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. у м. Луганську)....	113
8.	Уколова А. А. Соціально-професійні групи як поле формування електоральних установок під час виборів до Верховної Ради України.....	126
9.	Рознатовський І. В. Тероризм: внутрішня загроза в Україні..	134
10.	Кухаренко О. В. Уявлення про соціальну справедливість як чинник електоральної поведінки (на прикладі м. Луганськ)...	145

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2012 Р.: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇНИ»

11.	Никифоров А. Р. Электоральное районирование украинского политического пространства.....	156
12.	Віхров М. М. Вибори – 2012: донбаський і галицький проекти України в ідеології провідних суб'єктів виборчого процесу.....	168
13.	Князєва Е. В. Фундаментальные причины недоверия к опросам общественного мнения в предвыборный период.....	174
14.	Романенко С. В. Предвыборный risk-уп или флирт с избирателем без обязательств жениться.....	186

15.	Черкашин К. В. Общая оценка итогов выборов – 2012 в Украине и Донецкой области.....	193
16.	Пелін О. В. Трансформація моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття.....	199
17.	Демків О. Б. Парламентські вибори 2012 року на львівщині: «сила бренду», «права радикалізація» та «проблемні перспективи».....	208
18.	Лобанова А. С. Політичні експектації та електоральні пріоритети виборців Центральної України. (Парламентські вибори – 2012).....	223
19.	Катаєв С. Л., Мосаєв Ю. В. Електоральні переваги дорослих і дітей у Запоріжжі: порівняльний аналіз.....	233
20.	Кір'янов М. В. Особливості політичного графіті у містах Свердловськ та Ровеньки Луганської області.....	241
21.	Шумилов А. В. Математические и статистические методы как инструмент манипуляции электоральными процессами.....	254
22.	Сковиков А. К. Политическое участие акторов в избирательном процессе.....	261
23.	Злотников А. А. Социологический портрет избирателя Гомельской области накануне выборов депутатов Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь.....	270

РОЗДУМИ НАД КНИГОЮ

24.	Чантурія А. В., Кучера Т. М. Про перспективи філософії та можливості науки: два погляди на есе Марини Рудницької....	279
25.	Лебідь Л. І. Перспективи використання ігрових методів навчання соціології.....	285
	Відомості про авторів.....	287

**ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ «ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ
І НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ:
КОНТЕКСТ ВЕЛИКОГО МІСТА»**

УДК 316.334 : 324

Кононов І. Ф.

ВИБОРИ: ГРА ЕЛІТ НА ПОЛІ СУСПІЛЬНИХ ОПІНІЙ

Актуальність і стан проблеми

Вибори належать до системоутворюючих практик демократичної політичної системи. Будучи одним з найважливіших різновидів суспільного вибору, вони між тим не мають серйозної пояснювальної теорії. Зараз це відбивається і на політичній практиці. Ще років 100 тому боротьба за голоси виборців велася досить простими методами, особливо в периферійних і напівпериферійних країнах світової капіталістичної системи. Представники їх правлячих класів незалежно одні від одних вигадували приблизно однакові технології: «Бенкетування в клубі, півнячі бої і вечори в борделі увінчалися доволі розумною програмою, хоча і не цілком оригінальною: як примусити селян голосувати і за кого. Для них влаштували свято з пирогами і великою кількістю вина, пожертвували декілька туш худоби, їм співали пісні під гітару, скомпонували патріотичні промови і пообіцяли, що, якщо пройде кандидат від консерваторів, у них все життя покращиться, а якщо пройде хтось інший, вони залишаться без роботи. Крім того, не залишили без контролю урни і підкупили поліцію. Після свята селян порозпихали по возах і повезли голосувати, їх охороняли, з ними жартували, сміялися, вперше з ними говорили по-людськи...» [1, с. 78 –79]. Безумовно, є багато охочих і зараз діяти подібним чином. Звідціля і спалахи феєрверків та буяння попси на площах міст України під час виборчих кампаній. Але все це – вже надто примітивні способи завоювання симпатій виборців. У країнах світового центру б'ють на сполох: «В демократичних країнах перед кандидатами на виборні посади як ніколи гостро стоїть проблема достукатися до виборців. На виборчі кампанії витрачаються величезні гроші, з телевізора, зі сторінок газет і з Інтернету суне передвиборча пропаганда, мерехтять обличчя кандидатів, йдуть запеклі дебати, на яких обговорюються доленосні для країни питання. Але наукові дослідження і опитування показують, що на все це мало хто звертає увагу. Виборці роблять свій вибір за зовсім іншими критеріями, часто незалежними від програми й ідеології кандидата. Вплинути на цей вибір складно, причому сам механізм впливу часто слабо піддається науковому аналізу» [2, с. 135].

Безумовно, було б перебільшенням заявити, що соціологи і політологи взагалі нічого не можуть сказати про виборчий процес. В українському соціологічному співтоваристві з легкої руки Олександра Вишняка закріпилося лапідарне уявлення, що всі теорії електорального процесу можна звести до трьох груп. Перші дві (теорія класового чи статусного голосування і соціально – психологічна концепція) були добре обґрунтовані в першій половині ХХ ст. і знайшли класичне вираження в працях таких авторів як Б. Берельсон (**B. R. Berelson**), П. Лазарсфельд (**P. F. Lazarsfeld**), У. Макфі (**W. N. McPhee**) та ін. Третя теорія (раціонального вибору) вперше була представлена в книзі «Економічна теорія демократії» (1957 р.) Ентоні Даунса (**Anthony Downs**). Класичного вигляду вона набула в працях У. Пікера, П. Ордешука та М. Фіоріні [3, с. 17 – 18].

Найбільшим атакам піддається саме остання з названих теорій. Раціональний вибір передбачає відповідального, активного, добре інформованого громадянина як суб'єкта прийняття суспільних рішень. І в науковій, і в популярній літературі така ідеалізація не просто ставиться під сумнів, а з неї знушаються. Американський історик Рік Шенкман опублікував 2008 року книжку «Настільки ж ми дурні? Лицем до істини про американського виборця» [4]. Ідеї книжки підхоплені популяризаторами. Олексій Байер пише: «Шенкман присвятив приблизно 150 сторінок оглядам різноманітних опитувань населення і наукових експериментів, які показують, що американські виборці, які ось вже майже 250 років обирають свій уряд демократичним шляхом, не просто не знають найбільш елементарних речей про своїх лідерів, їхні ідеології й політичні платформи, але й зовсім цими питаннями не цікавляться» [2, с. 138].

Теорія статусно-класового голосування зараз в Україні зазнає цікавих змін. Вони пов'язані зі змінами в ставленні до самого концепту класу в світовій соціології. Якщо ще в середині 1990-х років книжка Яна Пакульського та Малколма Уотерса «Смерть класу» [5] сприймалася хоч і як занадто заідеологізована, але все ж така, що відповідає напрямку розвитку соціологічної думки, то в останнє десятиріччя – це вже анахронізм. Мейнстрімом вважаються тексти на кшталт статті Горана Тернборна 2011 р під назвою «Глобальна нерівність: повернення класу» (**Thernborn G. Global Inequality: The Return of Class**) [6].

Олександр Вишняк свого часу писав, що вплив «класових» і релігійно-ідеологічних факторів на електоральну поведінку громадян залежить від типу електоральної культури країни. Стосовно України він робив такий висновок: «В Україні тип політичної культури електорату ще тільки формується, розрахунків індексів партійно-групових зв'язків у чистому вигляді не робилося, але емпіричний аналіз електоральних чинників показує, що вплив етнорелігійних факторів (розподіл між україномовним Заходом і російськомовними Сходом і Півднем) досить сильний, а вплив класових і поселенських чинників нижчий від

середнього. А отже, є підстави вважати, що серед соціально-групових чинників в Україні формується переважно етнокультурний тип електоральної культури, близький до континентально-європейського, а не американського чи англо-скандинавського» [7, с. 193]. Тепер цей висновок, мабуть, потребує корекції. Ольга Куценко на основі даних Європейського соціального дослідження 4-ї хвилі (ESS 2007 – 2008) зіставила електоральної активності в чотирьох групах країн. Україна тут потрапила до однієї групи з Росією та Болгарією. У Росії та Болгарії фіксується більш низький рівень електоральної активності у сильноресурсних класів і більш високий – у слабкоресурсних. «На цьому тлі виділяється Україна, де класові відмінності в електоральній активності по всіх трьох лініях розколів високі – 11–14 одиниць на користь сильноресурсних класів. Найбільш значимі відмінності активності між класами капіталістів і робітників, найменш значимі – між експертами і обслуговуючими класами» [8, с. 17].

Соціально-психологічне вивчення електоральної поведінки у нас в країні, на мою думку, необґрунтовано зводиться лише до теорії, яка стала результатом досліджень протягом 40–60-х років ХХ ст. Агнуса Кемпбела зі співробітниками [9]. О. Вишняк передає сутність цієї теорії так: «Згідно з точкою зору прихильників соціально-психологічної теорії електоральної поведінки, яку ще можна назвати теорією партійно-ідеологічного голосування, прихильність виборців до певної політичної партії, певного типу партій чи кандидатів складається в ході ранньої політичної соціалізації індивіда в сім'ї та найближчому оточенні (школі, на вулиці)» [7, с. 194]. Сказане відразу провокує зробити зауваження, що для України ще не настав час для такої теорії. Але проблема не лише в тому, що дана теорія передбачає тривалу історію виборчих кампаній, в яких брали участь декілька поколінь виборців. Ця теорія орієнтована на вивчення достатньо раціональних мотивів голосування. Між тим існують потужні напрямки соціально-психологічних досліджень електоральної поведінки, які орієнтовані на з'ясування ролі в ній ірраціональних чинників, підсвідомого.

Серед соціально-психологічних досліджень на спеціальну увагу заслуговує так звана психологія мас. Один з її теоретиків Серж Московічі, спираючись на ідеї Гюстава Ле Бона, Габрієля Тарда і особливо Зигмунда Фрейда, спеціально підкреслює, що виникнення масового суспільства є особливим чинником змін політичного життя. Ці зміни неможливо звести до соціально-економічних причин. На думку французького психолога, «натовп, маса – це соціальна тварина, яка зірвалася з цепу. Моральні заборони знімаються разом з підкоренням розуму. Соціальна ієрархія ослаблює свій вплив. Стираються відмінності між людьми, і люди вихлюпують, часто-густо в жорстоких діях, свої пристрасті і мрії: від нищих до героїчних, від несамовитого захоплення до мучеництва» [10, с. 27]. Інколи його висловлювання мають просто епатажний характер: «В цивілізованому суспільстві, твердить психологія

мас, маси відроджують ірраціональність, яку вважали такою, що зникає, цей рудимент примітивного суспільства, повного відсталості і культу богів. <...> Класична політика заснована на розумі та інтересах. Вона прирікає себе на безсилля, оскільки підходить до маси ззовні, як до простої суми індивідів» [10, с. 59].

Маса вирівнює індивідів по найвідсталіших своїх представниках. Цьому можна протидіяти лише через принцип вождя. Тоді видатна особистість стає мірилом, на яке орієнтується маса. Але це означає, що в самому масовому суспільстві закладені загрози для демократії. Маса або анархічна, або авторитарна, а ще точніше, через анархію невідворотно рухається до диктатури.

Оскільки виборчий процес – це одна з різновидів масової дії, то немає сенсу покладатися на розумні аргументи в ході передвиборчої кампанії. Масу треба не переконати, а звабити. Тому політики змушені жити в подвійному світі. Спираючись на ідеї Г. Ле Бона, якого він захоплено величає «Макиавеллі масового суспільства», С. Московічі пише: «Існують два і тільки два типи мислення: перший націлений на ідею-поняття, другий – на ідею-образ. Перший діє за законами розуму і доказів, другий волає до законів пам'яті і навіювання. Перший притаманний індивіду, другий – масі. Було б глибоко помилково намагатися переконати і захопити масу за допомогою прийомів, призначених для окремих людей, подібно до того, як помилково було б намагатися використовувати для побудови державного бюджету ті ж правила, за якими будується сімейний бюджет» [10, с. 139]. У цьому сенсі наступні слова можна розцінити лише як спробу вивести себе з під критики: «Психологія мас, і я не робив з цього таємниці, рішуче недооцінює вплив економічних і соціальних умов. Мало того, вона бере на себе клопіт довести, що тип людей, які становлять масу, їх приналежність до класу і культури, не має жодного значення для колективних явищ. Це різко суперечить нашому баченню суспільства. Тим більше, що ця гіпотеза, звичайно ж, практично не підтверджується. Якщо ми хочемо просунути аналіз таких явищ, необхідно відмовитися від її збереження в абсолютному варіанті. Головне для практики – зрозуміти ці обставини, що не менш важливо і для науки» [10, с. 446].

Мабуть більш витонченою є юнгіанська політична психологія. Карл Густав Юнг доводив, що поряд з індивідуальним несвідомим існує також колективне несвідоме. Американський політичний психолог українського походження Володимир Одайник особливу увагу приділяє тіні в політичному процесі: «І оскільки несвідоме, подібно до свідомості, існує в двох різновидах – особистому і колективному, то існує і *колективна тінь*, тобто така, що не визнається, несумісна, низька сторона раси, нації або групи» [11, с. 94]. Вона в політичному процесі переноситься на супротивників. Таким чином можна пояснювати різні ефекти і в виборчому процесі.

Аналітична психологія К. Г. Юнга є складною теорією. Я зараз не маю наміру докладно зупинитися на її політичній інтерпретації. Думку про тінь наводжу лише для прикладу. Сам засновник аналітичної психології не концентрувався винятково на політичних проблемах. Мало того, політичні проблеми для нього часто були похідним від більш глибоких проблем людської психіки. Але у К. Г. Юнга ми виявимо глибоке дослідження колективної психології фашизму і навіть проблем післявоєнного світового устрою. Аналітична психологія має величезний потенціал для аналізу різноманітних суспільних процесів, в тому числі і виборів.

Мені вже доводилося звертати увагу на парадокс, притаманний виборчому процесу. Усі названі теорії (і велика кількість неназваних) існують для його пояснення. Їх мови у більшості випадків несумісні між собою. Але при супроводі реальних виборчих кампаній положення теорій використовуються фрагментарно і еkleктично, а загальною рамкою для цього виступає маркетингова стратегія [12, с. 11 – 14].

Еkleктизм у використанні теоретичних положень при супроводі реальних виборчих кампаній наводить на думку, що при всій їх несумісності, вони описують різні сторони однієї реальності. Тут я дозволю собі ще одну автоцитату: «Головним фактором орієнтації у ситуації вибору для міської громади є суспільні опінії» [13, с. 41]. Саме в суспільних опініях зливаються в нерозривну єдність і раціональне, і ірраціональне в суспільному виборі. Індивідуальне в ньому існує в межах колективного, але це співіснування іноді досить суперечливе.

Висновок стосовно ролі суспільних опіній в електоральній поведінці я зробив, аналізуючи результати місцевих виборів у Луганську. Тоді це положення не знайшло докладної розробки. Між тим без аналізу цієї проблеми теоретична ситуація не може бути представлена з достатньою повнотою.

Почну з того, що адекватному сприйняттю проблеми заважають термінологічні нюанси. В українському соціологічному співтоваристві феномен, який англійською називається «public opinion», а російською мовою «общественное мнение», здебільше передають як «громадська думка». Це задає певну спрямованість пошуку, коли ставлять перед собою завдання «...відрізнити його від знання, суспільного настрою, соціальних установок певних людських спільностей, не кажучи вже про так звану реакцію паперу на олівець, яку, на жаль, отримують подекуди під час опитувань польстери і соціологи замість інформації про стан громадської думки» [14, с. 11]. При такій спрямованості пошуків виникає потреба з'ясувати, що таке думка як певне духовне явище і що таке громадськість як її суб'єкт-продуцент. Зрозуміло, що конотації українського слова «думка» ближчі до англійських слів «thought» та «think», а не до «opinion» [15, с. 427, 636 – 637, 638]. Російське слово «мнение» відповідає англійському «opinion». В українській мові ці слова мусять перекладатися залежно від контексту як «думка», «погляд»,

«гадка» [16, с. 281]. Володимир Оссовський (1935 – 2010), спираючись на концепцію Флойда Оллпорта, писав: «Передусім – *громадськість і думка*. Якщо говорити узагальнено, з соціологічної точки зору, *громадськість* (суб'єкт думки) – це група людей, спільнота, об'єднана спільним інтересом у певній царині, наприклад: акціонери – вартістю акцій, службовці і робітники – розміром заробітної плати на підприємствах галузі, мешканці міста – будівництвом нового заводу. *Думка* – це вербальне вираження установки людей щодо певної конкретної проблеми. Коли ці установки набувають стійкості, вони «спливають» на поверхню у вигляді думок. Порівняння індивідуальних думок веде до їх більш або менш стабільних колективних актів, виявлення колективних суджень. Звідси громадська думка являє собою спільну думку індивідів, репрезентує собою певний консенсус індивідуальних думок з приводу проблеми, яка становить спільний інтерес. Резюмуючи сказане, можна стверджувати: громадська думка – це колективні оціночні судження різних соціальних спільнот, у яких виявляється їх ставлення до змісту і способів вирішення суспільних проблем, що стосуються їх спільних інтересів» [14, с. 16].

В академічному тлумачному «Словнику української мови» слово «думка» подається як вельми багатозначне. Фактично за одним терміном приховується декілька понять. Головними серед них є: 1) те, що з'явилося в результаті міркування, продукт мислення; відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, висновках; процес мислення; знання в якій-небудь галузі; 2) припущення, передбачення; 3) намір, замисел, задум; 4) система переконань, поглядів, уявлень. І в останньому контексті подається визначення: «**Громадська думка** – погляди широкої громадськості на що-небудь». Як ілюстративна подається цитата з твору Івана Микитенка: «Ми настоюємо, щоб у цьому питанні була зважена громадська думка інституту» [17].

У цьому сенсі громадська думка є продуктом Нового часу, коли склалася громадськість як освічена і активна частина мешканців тієї чи іншої країни, яка за посередництва засобів масової інформації брала участь в обговоренні важливих суспільних питань. Метою громадськості був вплив на уряд з метою формування певних, вигідних цьому колу осіб, рішень. Оскільки громадськість існувала за посередництва ЗМІ, то вона була публікою. Для цього було потрібним те, що Юрген Габермас назвав «громадянською відкритістю»: «Громадянську відкритість (*bürgerliche Öffentlichkeit*) можна визначити насамперед як сферу згуртованих у публіку приватних осіб. Бо якраз вони підривають відкритість, яку регламентує влада, тобто саму державну владу, для того, щоб розставити на свої місця правила взаємного спілкування у принципово приватизованій, але актуальній щодо відкритості (*Öffentlich*) сфері товарообігу та суспільної праці» [18, с. 71]. Далі німецький соціолог продовжує: «У громадянській відкритості виробляється політична свідомість, яка на протигагу абсолютній владі, чітко і

зрозуміло викладає суть і вимоги до загальних і абстрактних законів, і, насамкінець, саму себе, тобто відкрити (громадську) думку, навчається відстоювати як єдино легітимне джерело цих законів» [18, с. 99].

Осердям формування такої громадської думки, як колективної думки освіченої і активної буржуазії, була група інтелектуалів, що складалася з фахівців в різних галузях суспільних наук та публіцистів. Продукт їхніх дискурсивних зусиль цілком слушно називати громадською думкою у вузькому сенсі. Російською це передається як «общественная мысль», а англійською мовою як «social Thought».

Як бачимо, громадська думка є більш вузьким феноменом порівняно з тією реальністю, яка визначається термінами «public opinion» чи «общественное мнение». Громадська думка є результатом комунікації в привілейованих верствах суспільства, які за її допомогою виробляють проекти розвитку суспільства через акцентування власних інтересів.

Разом і у взаємодії з суспільними опініями та громадською думкою існує групова свідомість. Групи дужі різні за обсягом і характером групових зв'язків, тому і різновиди групової свідомості можуть дуже відрізнитися одне від одного. Групова родинна свідомість буде більш виробленою і чіткою, ніж свідомість в групі сусідів, свідомість членів згуртованої політичної партії буде більш нюансованою і розробленою, ніж свідомість членів студентської групи. Групова свідомість теж відіграє певну роль у виборчому процесі, але мені доведеться від неї у даному разі абстрагуватися. Головну роль у формуванні суспільного вибору під час виборчої кампанії відіграє власне громадська думка і суспільні опінії.

Термінологічні проблеми вирішуються конвенційно. Можна, безумовно, домовитися, щоб під одним терміном мати різні поняття. Тоді у нас буде громадська думка у вузькому сенсі, у власному сенсі і у розширеному сенсі. Але це небажаний варіант, адже він буде постійно загрожувати термінологічною плутаниною. Тому для останнього випадку я пропоную користуватися терміном «суспільна опінія». «Опінія» за походженням – слово латинське (opinion) і означає гадку, погляд, уявлення, передбачення, тобто думку, що базується на припущенні і не є строго доведеною [19, с. 706]. Суб'єктом формування суспільних опіній будуть спільноти масового типу, а не групи, міцно згуртовані інтересами. У виборчому процесі саме суспільні опінії відіграють вирішальну роль при формуванні колективного вибору.

Термінологічного нюансування вимагає і стан цієї проблеми у світовому науковому співтоваристві. Там вже більше ніж півстоліття точиться дискусія з приводу суспільних опіній. Саме суспільні опінії піддаються гострій критиці. Це не стосується громадської думки. Зачинателем дискусії, мабуть, можна вважати Карла Поппера. Він у вересні 1954 р. на конференції у Венеції проголосив доповідь «Суспільні опінії і ліберальні принципи». З одного боку у нього не було сумнівів

стосовно існування і дієвості суспільних опіній: «Суспільні опінії (якими б вони не були) мають величезну силу. Вони здатні змінювати урядові органи навіть в недемократичних країнах. <...> Завдяки своїй анонімності суспільні опінії є *безвідповідальною формою влади* і, отже, з ліберальної точки зору, становлять певну небезпеку» [20, с. 579].

На думку К. Поппера, правильному розумінню суспільних опіній заважають певні міфи. Перший з них це – «Голос народу – голос Бога». Ідеолог лібералізму пов'язує його з духом Просвітництва, з раціоналістичним оптимізмом. Згідно з ним, істина завжди виявляє себе. Масі людей істина відкриється більш повно, ніж одній людині. Цей міф має і другу складову: людство є вищим порівняно з окремими групами і, тим більше, індивідами. «Якщо людство понад усе, то одностайний голос людей повинен бути цілковитим авторитетом. Однак нам відомо, що це міф, і ми знайомі з хибною одностайністю» [20, с. 577].

Другий міф виник як романтична переінтерпретація попереднього. В ньому суспільна опінія ототожнюється з народним духом. «Своєї кульмінації це досягає у Гегеля – у його вченні про хитрість розуму, який користується нашими пристрастями як інструментами інстинктивного та інтуїтивного осягнення істини і робить неможливими помилки, особливо якщо люди більше керуються своїми пристрастями, ніж розумом» [20, с. 577].

Третій міф спирається на ліберальні уявлення XIX ст. про можливість поступу в царині суспільних опіній. «Суспільні опінії тут витлумачуються як певна суспільна реакція на думки і зусилля аристократів духу, які створюють нові ідеї і аргументи. Повільні, пасивні і, по суті, консервативні, вони все-таки здатні інтуїтивно виділити істину в пропозиціях реформаторів і винести свій остаточний і авторитетний вердикт з приводу їх суперечок» [20, с. 578].

К. Поппер говорив про те, що суспільні опінії існують в інституціоналізованій і неінституціоналізованій формах. В першому випадку вони виробляються за посередництвом преси, політичних партій, різноманітних громадських організацій, університетів, кінематографу та ін.. Простором другої форми є безпосереднє спілкування між людьми [20, с. 584 – 585].

Критика суспільних опіній полягала в тому, що, на думку К. Поппера, на них не можна покладатися в державному управлінні. Інколи вони штовхають владу у вірному напрямку, інколи, навпаки, можуть підштовхнути до прірви. Спираючись на них, демагог може встановити диктаторський режим. Тому демократія мусить спиратися на традиції, серед яких найголовнішими є ті, що утворюють «моральну структуру» суспільства [20, с. 582]. Головним же є практика раціональної дискусії, яка «...створює в політичній сфері традицію управління за допомогою обговорення і звичку дослухатися до прибічників іншої точки зору, посилює почуття справедливості і готовність до компромісу» [20, с. 584]. Отже, в умовах ліберальної

демократії на першому місці мусить бути саме громадська думка, а суспільні опінії повинні перебувати у контрольованому стані.

П'єр Бурдьє в січні 1972 р. виступив з доповіддю, назва якої звучить як інвектива «Суспільні опінії не існують». Реально його критика спрямована на використання політичною владою для легітимації своїх рішень нечіткої, розмитої концепції суспільних опіній. Наведу досить довгу, але промовисту цитату: «Відомо, що будь-яке використання сили супроводжується дискурсом, націленим на легітимацію сили того, хто її застосовує. Можна навіть сказати, що суть будь-якого співвідношення сил полягає в проявленні всієї своєї сили лише тією мірою, в якій це відношення як таке залишається прихованим. Простіше кажучи, політик – це той, хто говорить: «Бог з нами». Еквівалентом вислову «Бог з нами» сьогодні став «Суспільні опінії з нами». Такий фундаментальний ефект опитувань суспільних опіній: ствердити думку про існування одностайних суспільних опіній, тобто легітимізувати певну політику і закріпити співвідношення сил, на яких вона заснована або які роблять її можливою» [21, с. 274 – 275].

Сам французький вчений був переконаний, що під суспільною опінією приховується багато неспівмірних явищ. Опінії виробляються залежно від політичної компетенції, класового етосу, впливу груп тиску, характеру поставлених питань і т. д. Врешті-решт з'ясовується, що П'єр Бурдьє не заперечує існування суспільних опіній. Він лише демонструє, що при відсутності чіткого їх розуміння, даний концепт використовують для досягнення політичної мети маніпулятивними методами. Свою доповідь він закінчує словами: «...Суспільних опіній не існує, у кожному разі в тому вигляді, в якому його представляють усі, хто зацікавлений у ствердженні їх існування. Я вів мову про те, що є, з одного боку, опінії сформовані, мобілізовані і групи тиску, що мобілізовані навколо системи в явному вигляді сформульованих *інтересів*; а з другого боку, – схильності, які за визначенням не є опінія, якщо під цим розуміти, як я це робив протягом усього аналізу, те, що може бути сформульоване у вигляді висловлювання з певною претензією на зв'язність. Дане визначення опінії – зовсім не моя думка з цього приводу. Це всього лише пояснення визначення, яке використовується в опитуваннях суспільних опіній, коли людей просять вибрати позицію серед сформульованих думок і коли шляхом простого статистичного агрегування вироблених таким чином опіній створюють артефакт, яким є суспільні опінії. Суспільні опінії в тому значенні, яке приховано їм надається тими, хто займається опитуваннями, або тими, хто використовує їх результати, тільки цих, уточнюю, суспільних опіній не існує» [21, с. 285].

Важливим внеском у розуміння суспільних опіній стала монографія Елізабет Ноель-Нойман «Суспільні опінії. Відкриття спіралі мовчання» («Öffentliche Meinung. Die Entdeckung der Schweigespirale» – 1989). Німецька дослідниця спиралася на ідею Р. Мертонна про явні і

латентні функції. Відповідно і суспільні опінії на рівні явних функцій проявляються як раціональні реакції на події і проблеми суспільного життя. Але головними є їх латентні функції, які в сумі зводяться до соціального контролю. Виконання суспільними опініями функцій соціального контролю можливе через ту обставину, що люди понад усе бояться соціальної ізоляції, а тому орієнтуються на те, на що налаштовані інші [22, с. 321 – 322]. Власне груповий контроль лежить і в самій основі суспільних опіній: «Явище, позначене тут поняттям «суспільна опінія», зустрічалось і зустрічається в усіх народів у всі часи. Суспільні опінії базуються на позасвідомому прагненні людей, які живуть у певному суспільстві, прийти до спільного судження, до згоди, яка необхідна, щоб діяти і приймати рішення відповідно до обставин. Суспільні опінії вимагають поваги до себе як від уряду, так і від окремих членів суспільства. Якщо уряд не враховує суспільні опінії, нічого не робить, щоб переманити на свій бік ворожі суспільні опінії, йому загрожує крах, позбавлення влади. Індивіду загрожує ізоляція, нехтування співтовариством» [22, с. 321 – 334].

Праця Е. Ноель-Нойман є серйозним внеском у науку. В ній дуже докладно розглянуті різні точки зору на природу суспільної свідомості загалом і суспільних опіній зокрема. Але жорстке зведення суспільних опіній до функції соціального контролю видається сумнівним. Вже зазначалося, що такий підхід має наслідком непевні позиції при проведенні емпіричних досліджень [3, с. 23].

У сучасній соціології досить поширеними є спроби визначень суспільних опіній через їх чітке відокремлення від інших утворень суспільної свідомості. Одним з перших на цей шлях став американський психолог Флойд Олпорт (1890 – 1978). Володимир Оссовський вважав, що його 13-ма положеннями для ідентифікації суспільних опіній «...можна послуговуватися як методологічною директивою для вивчення сутності громадської думки в системі соціальної свідомості, розробки інструментарію її емпіричної фіксації під час дослідження» [14, с. 15].

Володимир Оссовський постійно протиставляв діяльність польстерів і соціологів. На його думку, польстери дають лише агреговані індивідуальні думки. Соціологи ж вивчають особливий колективний феномен. За цими результатами стоять різні моделі суспільства – як агрегат індивідів і як структура, що має реальне буття, яке неможливо звести до суми індивідів. Він писав: «Для соціолога – громадська думка щось інше, ніж проста сума індивідуальних думок, це колективний феномен, кооперативний продукт соціальної комунікації і взаємодії» [14, с. 7]. Пошук суспільних опіній у власному сенсі слова підштовхує до того, що вони ототожнюються лише зі своєю зрілою формою. Це знаходить вираження на рівні методологічних вимог: «Технологізація процесу ідентифікації громадянської думки передбачає передусім елімінування із загального масиву даних так званих пустих відповідей, тобто відповідей респондентів, які не мають власної думки щодо

проблеми опитування, відповідей, спровокованих самою ситуацією опитування» [14, с. 25]. В дуже жорсткій версії ця вимога відсікає увесь процес становлення суспільної opinio стосовно тієї чи іншої проблеми, відшукуючи лише готовий результат цього становлення. Реальні суспільні opinio, мабуть, існують за принципом хвиль: зароджуються, зростають, досягають свого максимуму і потім поступово слабшають і розсипаються. В даному ж випадку виникає стійке відчуття реїфікації цього явища. Opinio пропонується шукати як якісь тверді елементи суспільної реальності. Сказане не означає, що я заперечую саму необхідність запитань-фільтрів. Якщо ми вивчаємо суспільні opinio мешканців певного міста стосовно роботи громадського транспорту, то нам немає сенсу звертатися до тих, хто цим транспортом не користується. Але, з іншого боку, до респондентів у масовому опитуванні не варто застосовувати критерії, які підходять лише для експертів.

У зв'язку з цим хочу звернути увагу на історичні передумови сьогоднішнього протиставлення польстерів і соціологів. В його основі розмежування волі усіх і спільної волі в трактаті Ж.–Ж. Руссо «Про суспільний договір або принципи політичного права». Тут читаємо: «Часто існує немала відмінність між волею усіх і спільною волею. Ця друга пильнує тільки загальні інтереси; перша – інтереси приватні і є лише сумою виявлення волі приватних осіб. Але відкиньте із цих виявлень волі крайнощі, що взаємно знищуються; в результаті складання розбіжностей, що залишилися, утвориться спільна воля» [23, с. 170]. Але проблема спільної волі не така проста, як здається. В індивідуальних волях вона присутня лише як неусвідомлений інваріант. Для її виявлення потрібні якісь особливі процедури. В політичному плані вони цілком можуть мати вигляд як авторитарних чи навіть тоталітарних проектів.

Пошук справжніх суспільних opinio в розумінні В. Оссовського дуже нагадує мені пошук спільної волі Руссо. К. Поппер колись говорив: «...Теорія проявленості істини не лише плодить фанатиків – людей, переконаних в тому, що всі, хто не бачить очевидної істини, одержимі дияволом, – але здатна приводити і до авторитаризму, хоча і не так прямо, як песимістична епістемологія. Це обумовлено тією простою обставиною, що істина, як правило, зовсім не очевидна. Тому передбачувана очевидна істина постійно потребує інтерпретації і ствердження, але і переінтерпретації та перествердження. Необхідний авторитет для того, щоб майже щоденно встановлювати і проголошувати, що вважати очевидною істиною, і це можна робити досить довільно» [24, с. 24].

Ідея розрізнення справжніх та несправжніх суспільних opinio входить в суперечність з демократичними процедурами. Ларрі Зідентоп цілком слушно вважає, що європейська демократична традиція базується на визнанні моральної рівності людей: «Віра в моральну рівність людей була центральною на всіх стадіях розвитку того, що сьогодні є нашим

моральним імперативом. <...> Унікальність демократичного суспільства полягає в тому, що воно відкидає усі види привілеїв і засновує правовий порядок на правах і обов'язках індивідуумів, а не на правах каст, корпорацій або сім'ї» [25, с. 70 – 71]. Моральний імператив європейської демократії закорінений у християнських уявленнях рівності усіх людей перед Богом. Він досить непросто співвідноситься з демократичними процедурами, які передбачають певну поінформованість для прийняття рішень. Між тим передбачається рівність у моральній, а не інформаційній вартості індивідів. Ця суперечність веде до багатьох парадоксів демократії. Частина з них пов'язана з роллю в демократичних процедурах суспільних опіній. Володимир Осовський писав: «Включення громадської думки в процес прийняття соціальних рішень відбувається переважно у двох формах. Перша – через організовані та здебільшого юридично оформлені акції соціальної поведінки, ініційовані громадською думкою. Це передусім участь громадян у виборах до різних гілок влади, маніфестації, дії груп тиску тощо» [14, с. 75]. Другою формою український соціолог вважав свідому відмову від участі в політичному житті, абсентеїзм як ухиляння від участі у виборах. Але інституціональні форми вироблення суспільних рішень за допомогою суспільних опіній передбачають рівність голосів: одна людина, один голос. Це – суто сумативний підхід до суспільних опіній. Отже, реакція «паперу на олівець» часом має доленосне значення для цілих країн і народів.

Я не хотів би, щоб моя дискусія з ідеями патріарха української соціології була сприйнята занадто однозначно. Плідність тієї чи іншої праці – в її здатності викликати дискусії і стимулювати науковий пошук. Дослідження Володимира Осовського по цей час відповідає названому критерію і є цінним досягненням вітчизняної соціології. Але саме на їх прикладі можна побачити як недостатність теоретичних нюансів може вести до небажаних політичних наслідків.

Як бути в цій ситуації? Можна ремствувати, якщо нас не задовольняє стан суспільних опіній і писати на кшталт цього: «Наведені дані – радше усереднена картина як громадської думки, що склалася, так і настроїв, емоційних оцінок реалій повсякденного життя та ідеологічних символів, а може, уживши жаргон польстерів, – реакцій «паперу на олівець», які виникають в ситуації опитування з проблеми, далекої від зацікавлень респондента» [14, с. 108]. Можна відшукувати способи поєднання демократичних процедур з олігархічними способами вироблення рішень, що і відбувається в більшості сучасних країн. А можна відшукувати тонкі механізми для поліпшення демократичних процедур.

Для останнього з шляхів більш відповідним є підхід до суспільних опіній не як до якогось рідкісного явища, що існує у гордій окремішності від решти феноменів суспільної свідомості, а як до результату її актуальної діяльності. Цілком можемо погодитися з

Михайлом Горшковим, який писав: «В цьому сенсі не буде великим перебільшенням твердити, що суспільна opinio є не тільки однією з найбільш своєрідних соціальних явищ, але однією з кінцевих (результуючих) продуктів функціонування суспільства» [26, с. 38]. М. Горшков цілком слушно закликає дивитися на суспільні opinio як на процесуальну реальність, яка може перебувати на різних етапах свого розвитку. Ця реальність не обов'язково мусить бути монолітною, але часто є плюралістичною. Головне, що «...функціонуючі суспільні opinio – це безперервно працюючі, такі, що впливають, суспільні opinio, що реалізують себе в духовно-практичному житті за рахунок накопиченого на попередніх стадіях свого розвитку інтелектуального і емоційно-вольового потенціалу» [26, с. 26].

У цілому теоретична ситуація виглядає досить суперечливо. Теоретичні моделі увесь час загрожують зірватися в схоластичний штопор. Прикладні дослідження, навпаки, тяжіють скоріше до здорового глузду, який дає можливість діяти, але не розуміти, що ж відбулося в кінцевому підсумку. Оскільки ж вся ця проблематика закорінена в самому осерді демократичної політичної системи, то необхідно не покладати рук і продовжувати дослідницький пошук.

Характеристика дослідницького проекту

З метою отримання нових знань про електоральну поведінку кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та громадською організацією «Центр з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму» у вересні – жовтні 2012 року було проведене соціологічне дослідження «Політичні партії і населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста». Дослідження мало фундаментальний характер і не передбачало будь-якого втручання у виборчий процес. Його варто розглядати як продовження вивчення електоральної поведінки громадян України нашим науковим колективом, започатковане 2010 р. дослідженням «Луганськ – 2010: місцеві вибори і міська громада».

Метою дослідження передбачалося отримання нової інформації про механізми та фактори, що впливають на формування рішення виборців брати участь в голосуванні і підтримати ту або іншу політичну партію в ході виборчої кампанії до Верховної Ради України. Ставилось також завдання вивчити вплив партійних симпатій на рішення голосувати за того чи іншого кандидата в народні депутати по мажоритарному виборчому округу.

Проблемне поле дослідження було задане суперечністю між нормативною роллю партій в демократичній політичній системі і реальною їх роллю в українських реаліях. Так, концепція представницької демократії передбачає, що вони представляють інтереси частини населення, створюють програми розв'язання тих або інших суспільних проблем, базуючись на певних ідеологічних настановах, і

через змагання за голоси виборців в ході виборчої кампанії отримують доступ до політичної влади. Різноманітність суспільства передбачає змагання партій, які працюють у всіх частинах легального ідеологічного спектра. Незважаючи на всі суперечності в демократичному суспільстві, передвиборча боротьба передбачає збереження ціннісного консенсусу з базових питань.

В Україні партії сформувалися як спосіб представництва різних груп правлячого класу в політичній сфері. Вони і є політичними відділами політико-економічних клієнтських груп, на які розділений правлячий клас. Ідеологічні обличчя таких партій здебільшого є брендовими личинами. Найбільш великі і впливові з них сформовані на базі декількох клієнтських груп, які таким чином узгоджують свої інтереси. Це веде до збільшення матеріальних можливостей подібних політичних утворень, але робить їх крихкотілими, розділеними за територіальним принципом.

Через політичні партії різні фракції правлячого класу представляють і відстоюють свої партикулярні інтереси. Представництво інших суспільних груп має редукований характер мобілізації свого електорату. Ця логіка виводить на перший план у виборчому процесі комплекси мотивів, які однозначно не сприймаються виборцями, але впливають на суспільні опінії і вже через цей колективний процес визначають наслідки голосування.

Політична форма сучасної України може бути визначеною як імітативна демократія. З одного боку, вона створена за політичними мірками Першого модерну, які передбачають національну державу як єдиний і відносно герметичний політичний простір, в межах якого відносно автономно розвиваються соціальні структури. З другого боку, вона орієнтована на схвалення політичним співтовариством розвинутих країн, без чого правлячий клас України втратить значну частину своєї легітимності [12, с. 10].

Об'єктом дослідження був суспільний вибір в ході електоральної кампанії, а предметом – партійний фактор в електоральному процесі.

Були запропоновані такі гіпотези.

Гіпотеза 1. Населення сприймає сучасні українські партії як угруповання в правлячому класі. У сприйнятті населення ідеологічні установки партій або занадто генералізовані («націоналісти»), або фрагментовані і представлені якимись частинами колишніх ідеологічних платформ (КПУ, ПР). В цілому ж ідеологічні відмінності партій дуже нечіткі і занурені в культурний контекст. Так, «націоналісти» відторгаються на Сході України як культурно «не наші». Щось подібне відбувається з регіоналами і комуністами на Заході.

Гіпотеза 2. De facto партійна система України склалася і продовжує існувати як регіоналізована. Регіональне культурне розмаїття перетворилося в інструмент мобілізації свого електорату. В правлячому класі виник певний консенсус щодо поділу України на регіональні

електоральні поля. Регіонали і комуністи можуть збирати голоси на Сході і Півдні України, а «націоналісти» – на Заході. У своєрідне прикордоння, за яке ведеться боротьба усіма політичними силами, перетворилася Центральна Україна. Це робить таку територію найбільш конфліктогенною під час виборів.

Згода в межах правлячого класу стосовно регіонального поділу країни підтримується і на рівні народу. Саме цей збіг інтересів частин правлячого класу і населення тих чи інших регіонів веде до виникнення квазіпредставництва. Партії не представляють групи населення в соціально-економічному відношенні, але підігрують його культурні очікування. Це і перетворюється на головний маніпулятивний інструмент мобілізації електорату.

Гіпотеза 3. На Сході України з культурним представництвом пов'язаний той факт, що найбільшою популярністю користуються партії, які пропонують програму державного патерналізму. Це частково пов'язано з радянською спадщиною, але не тільки. Старопромисловий регіон не має достатніх імпульсів для саморозвитку і продукує очікування державного захисту і державних інвестицій. Відмічене явище належить до об'єктивних форм мислення і не мусить розглядатися як провина населення. Але воно веде до виникнення культурних феноменів, що об'єднують радянську спадщину з капіталістичною реальністю. Колективний роботодавець в особі ПР як політичного представника конгломерату регіональних клієнтельних груп постійно підтримує пам'ять про «Молоду гвардію» і орієнтує цю пам'ять проти пам'яті про ОУН і УПА, яка підігрується з такою ж політичною метою. Виникає синдром «земляцтва», який має історичні і сучасні виміри.

Гіпотеза 4. На Сході України з колективним роботодавцем миряться, побоюючись більшого зла. Таким злом більшість населення сприймає хаотизацію суспільного життя за зразком 1990-х років. Регіонали уявляються «своїми діловими людьми», які, безумовно, не зацікавлені в соціальній справедливості, але забезпечують мінімум необхідного порядку.

Гіпотеза 5. При виборі кандидатів-мажоритарників партії виконують в очах населення роль колективних страховиків. Обраний кандидат буде частиною, гвинтиком великої партійної машини. Тому партійна приналежність запобігає індивідуальному свавіллю депутата. Реальної можливості у виборців закликати депутата до відповідальності немає, тому і виникає орієнтація на партії. Правда, зв'язок голосування за партії і за кандидатів-мажоритарників може проявлятися лише як статистичний і у випадку партій великих і впливових.

Гіпотеза 6. Виборці сприймають партії як певні віртуальні сутності. Тому на них не справляє особливого враження інформація про минуле того чи іншого кандидата, про чвари в самій партії. Агентами впливу фракцій правлячого класу, які доносять до виборців маніпулятивні ідеологічні програми, є спеціалісти з політтехнологій та

PR, певні групи журналістів, які працюють в ЗМІ, що належать різним клієнтельним групам.

Гіпотеза 7. Мобілізація електорату під час виборів веде до покладання кордонів усередині України і до розмикання зовнішніх кордонів. Правлячий клас, маніпулюючи цінностями людей, формує спільності з сусідами за кордоном і почуття відмінності всередині країни. На Сході – це почуття єдності з Росією, на Заході – з Європою. Такі політтехнології (в містах Донбасу до цього часу на стінах можна прочитати написи «Юля + Путин = Донбасс», які під час останньої президентської кампанії були зроблені політтехнологами БЮТу) обумовлені характером партійної системи і є небезпечними для самого існування країни.

Гіпотеза 8. У великих містах, таких як Луганськ, що розділені між декількома виборчими округами, вибори позбавляються навіть ілюзії представництва територіальної спільноти. В свідомості виборців навмисно були розірвані опорні точки соціального простору. Більша частина списку кандидатів виявляється невідомою виборцям, що утруднює формування реального колективного вибору. Внаслідок цього може перемогти кандидат, що досяг незначної переваги над конкурентами, а отже обраний незначним числом виборців, що позбавляє його справжньої легітимності.

Гіпотеза 9. Суспільний колективний вибір є функція суспільних опіній. Це визначає особливу роль політтехнологів у виборчому процесі. Вони покликані вплинути на формування сприятливих для тієї чи іншої партії, того чи іншого кандидата сприятливих суспільних опіній. Переможцями стають лідери відомі та популярні в суспільних опініях. Рейтинги відомості та популярності перетворилися на передумови виборчих рейтингів. Такий колективний вибір, і це принциповий момент, є вибором з меню, що розроблене і запропоноване правлячим класом. Це веде до того, що між виборцями і обраним депутатом складаються дуже слабкі і нетривалі зв'язки. Але саме ці слабкі і непевні зв'язки визначають умови продовження угоди між народом і правлячим класом на владарювання.

Розробкою анкети займалася група під керівництвом автора цих рядків, до якої входили Живілова М. С., Лебідь Л. І., Петренко О. С., Рознатовський І. В., Саковська К. Г., Хобта С. В. Розрахунок вибіркової сукупності був зроблений доц., к. соц. н. Хобтою С. В. Вона ж була керівником польового етапу дослідження і під її керівництвом була зроблена комп'ютерна обробка первинної соціологічної інформації.

Опитування проводилося в м. Луганську з 24 вересня по 13 жовтня 2012 р. Всього було опитано 1100 чоловік. Вибірка мала забезпечити репрезентативність вибіркової сукупності за ознаками статі, віку та району проживання в місті. Повна характеристика вибіркової сукупності далі в табличній формі (таблиці 1 – 8).

Таблиця 1

Розподіл респондентів за статтю (у %)

№ п/п	Варіанти відповіді	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Жінки	618	56,2
2.	Чоловіки	482	43,8
	Усього	1100	100,0

Таблиця 2

Розподіл респондентів за віком (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100	% за квотою
1.	18–29	295	26,8	30,5
2.	30–59	523	47,5	47,3
3.	61 і старші	282	25,6	22,2
	Усього	1100	100,0	100,0

Таблиця 3

Розподіл респондентів за етнічною приналежністю (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Українці	765	69,5
2.	Росіяни	193	17,5
3.	Інше	9	0,8
4.	Немає відповіді	133	12,1
	Усього	1100	100,0

Таблиця 4

Розподіл респондентів за освітнім рівнем (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Вища	414	37,6
2.	Середня спеціальна або неповна вища	502	45,6
3.	Повна середня	98	8,9
4.	Неповна середня	29	2,6
5.	Початкова	33	3,0
6.	Немає відповіді	24	2,2
	Усього	1100	100,0

Таблиця 5

**Розподіл респондентів за соціально-професійною приналежністю
(у %)**

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Робітник	345	31,4
2.	Керівник підприємства, установи або структурного підрозділу	32	2,9
3.	Службовець	70	6,4
4.	Підприємець, зайнятий індивідуальною комерційною або виробничою діяльністю	55	5,0
5.	Гуманітарна інтелігенція	46	4,2
6.	Студенти та учні коледжів	76	6,9
7.	Безробітні	63	5,7
8.	Пенсіонери	351	31,9
9.	Інше	57	5,2
10.	Немає відповіді	5	0,5
	Усього	1100	100,0

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання «Якою мовою Ви зазвичай спілкуєтеся вдома?» (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Тільки українською	45	4,1
2.	Тільки російською	828	75,3
3.	Російською і українською залежно від обставин	220	20,0
4.	Немає відповіді	7	0,6
	Усього	1100	100,0

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви визначаєте свою релігійну приналежність?» (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
1.	Православні	1005	91,4
2.	Протестанти	6	0,5

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100
3.	Свідки Іегови	4	0,4
4.	Мусульмани	1	0,1
5.	Буддисти	1	0,1
6.	Атеїсти	65	5,9
7.	Немає відповіді	18	1,6
	Усього	1100	100,0

Таблиця 8

Розподіл респондентів за районами міста

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від опитаних n=1100	% по квоті
1.	Артемівський	291	26,5	29
2.	Жовтневий	465	42,3	42
3.	Ленінський	245	22,3	20
4.	Кам'янобрідський	99	9,0	9
	Усього	1100	100	100

З таблиць 2 і 8 видно, що в процесі опитування відбулося відхилення від розрахункових квот, що впливає на загальну похибку, яку можна оцінити в 3 – 5%.

Результати дослідження представлені в серії статей в даному числі «Вісника». Я далі зупинюся на проблемах формування наміру брати участь у виборах і формування рішення проголосувати за певну партію.

Формування готовності до участі в голосуванні

Далі розглянемо чинники, що сприяли формуванню готовності взяти участь у голосуванні.

Таблиця 9

Залежність готовності голосувати від статі респондентів (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	Жінки n = 618	Чоловіки n =482	Усі опитані n =1100
	Так	71,5	65,8	69,0
	Ні	19,1	20,7	19,8
	Поки що не визначилася/ Не визначився	9,2	12,2	10,5
	Відсутня відповідь	0,2	1,2	0,6

Судячи з цієї таблиці, можна говорити про невеликі відмінності між чоловіками та жінками у вербальних реакціях на пряме запитання анкети про намір взяти участь у виборах. Жінки частіше твердо відповідали про намір проголосувати. У чоловіків же відповіді зсунуті в бік невизначеності.

Таблиця 10

Залежність готовності голосувати від віку респондентів (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	18–29 років n = 295	30–59 років n = 523	60 років і старші n = 282
	Так	60,0	67,5	81,2
	Ні	27,1	20,3	11,3
	Поки що не визначилася / Не визначився	11,9	11,7	7,1
	Відсутня відповідь	1,0	0,6	0,4

Видно, що установка на участь у голосуванні зростає пропорційно до віку. Тих, хто не визначилися, однакова пропорція в двох перших групах і дещо менша в найстаршій віковій групі.

χ^2 значущий (=33)

Таблиця 11

Залежність готовності голосувати від етнічної приналежності респондентів (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	Українці n = 765	Росіяни n = 193	Інші етнічні групи n = 9
	Так	68,2	75,6	77,8
	Ні	19,2	15,5	11,1
	Поки що не визначилася / Не визначився	11,6	8,8	11,1
	Відсутня відповідь	0,9	0,0	0,0

Коректно порівнювати між собою можна лише українців і росіян. Представники інших етнічних груп у виборчій сукупності виявилися дуже нечисленними. Росіяни більш активні в плані використання своїх виборчих прав. Серед них менше тих, хто не збирався голосувати і не визначився на момент опитування.

χ^2 незначущий (=5)

Таблиця 12

Залежність готовності голосувати від рівня освіти респондентів (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	Вища n =414	Середня спеціальна або неповна вища n =502	Повна середня n =98	Неповна середня n =29	Початкова n =33
	Так	69,8	69,5	67,3	82,8	63,6
	Ні	19,8	19,3	23,5	10,3	24,2
	Поки що не визначилася / Не визначився	9,7	10,6	9,2	6,9	12,1
	Відсутня відповідь	0,7	0,6	0,0	0,0	0,0

Фіксується відмінність між респондентами з повною вищою освітою та з середньою спеціальною і респондентами лише з повною середньою освітою. Серед останніх більше тих, хто не збирався на час проведення дослідження йти голосувати. Наповненість двох інших груп є недостатньою, щоб робити висновки. Зафіксовані ж відмінності, скоріше за все, пояснюються віковими особливостями респондентів.

χ^2 незначущий=4

Таблиця 13

Залежність готовності голосувати від професійної та посадової приналежності респондентів (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	Робітники n =345	Керівники підприємства, установи чи структурного підрозділу n =32	Службовці n =70	Підприємці, зайняті індивідуальною комерційною чи виробничою діяльністю n =55	Гуманітарна інтелігенція n =46	Студенти n =76	Безробітні n =63	Пенсіонери n =351
	Так	63,5	65,6	72,9	58,2	69,6	67,1	57,1	80,1
	Ні	24,6	28,1	18,6	23,6	15,2	22,4	23,8	11,4
	Поки що не визначилася / Не визначився	10,7	6,3	7,1	16,4	15,2	10,5	19,0	8,3

Відсутня відповідь	1,2	0,0	1,4	1,8	0,0	0,0	0,0	0,3
--------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Найменше були налаштовані на участь у голосуванні безробітні, а також підприємці та зайняті індивідуальною комерційною чи виробничою діяльністю. Найбільш високу готовність демонстрували пенсіонери та службовці. Інші групи показували готовність близьку до середньої. Цікаво, що найбільше тих, хто вирішив не голосувати, було серед керівників підприємств, установ і структурних підрозділів, робітників, безробітних та підприємців. Серед безробітних, підприємців і гуманітарної інтелігенції було найбільше тих, хто на час опитування ще не визначився, чи брати участь в голосуванні.

χ^2 значущий=42. Особливо велика різниця між теоретичним очікуванням та емпіричними частотами по таких соціальних групах як пенсіонери (налаштованих голосувати значно більше, ніж теоретичне очікування) і робітники (налаштованих не голосувати більше, ніж теоретичне очікування).

Симптоматично, що керівники підприємств, підприємці та безробітні часто мають близькі настрої.

Даний аналіз показує, що, з точки зору впливу групової приналежності респондентів на їх готовність до голосування, нинішні вибори не характеризувалися чимось надзвичайним. Більшу активність готові були продемонструвати люди старших вікових когорт, пенсіонери. Десь до 40% молоді не розглядали вибори як щось важливе для себе. Гендерні диспропорції передвиборчих настроїв теж не є несподіваними і пов'язані з маргіналізацією чоловіків у нашому суспільстві. Росіяни і під час попередніх виборів демонстрували дещо більшу активність порівняно з українцями.

Тепер розглянемо зв'язок установок на участь у виборах з деякими політичними установками виборців. Для початку розглянемо зв'язок готовності взяти участь у виборах з загальною оцінкою респондентами своїх політичних поглядів. В цілому розподіл відповідей на запитання про політичні переконання мав такий вигляд (Табл.5; 6).

Таблиця 14

Розподіл відповідей на запитання «Охарактеризуйте свої політичні переконання» (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	Крайні ліві	23	2,1
2.	Помірковано ліві	35	3,2
3.	Лівоцентристські	33	3,0

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
4.	Правоцентристські	31	2,8
5.	Помірковано праві	45	4,1
6.	Крайні праві	28	2,5
7.	У мене немає сталих політичних переконань	345	31,4
8.	Складно відповісти	529	48,1
9.	Немає відповіді	31	2,8

Таблиця 15

Залежність готовності голосувати від політичних орієнтацій респондентів (у%)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?	Варіанти відповідей	Крайні ліві n =23	Помірковано ліві n =35	Лівоцентристські n =33	Правоцентристські n =31	Помірковано праві n =45	Крайні праві n =28	Немає сталих політичних переконань n =345	Складно відповісти n =529
	Так	82,6	82,9	78,8	83,9	88,9	67,9	61,2	70,3
	Ні	8,7	11,4	15,2	3,2	6,7	10,7	28,1	18,0
	Поки що не визначилася / Не визначився	4,3	5,7	6,1	12,9	2,2	14,3	10,4	11,5
	Відсутня відповідь	4,3	0,0	0,0	0,0	2,2	7,1	0,3	0,2

Інтерпретуючи дані таблиці, слід мати на увазі, що 31 респондент не дав ніякої відповіді на поставлене запитання. В цілому 82,3% респондентів було складно розташувати себе в континуумі «праві – ліві». Він до цього часу є способом структурування політичного простору, але на рівні масової свідомості втратив свою дієвість.

Ті, хто виявив у себе якісь політичні переконання, були більше налаштовані на участь у голосуванні. Серед тих, хто вибрав позицію відсутності сталих політичних переконань, зафіксована найбільша поширеність абсентеїстських настроїв. Важко аналізувати розподіл відповідей в найчисельнішій групі, члени якої взагалі не змогли визначитися з відповіддю. З одного боку, здавалося б, можна вважати,

що вона складається з людей, які не мають переконань, але ж, з іншого боку, серед цієї групи фіксується досить висока налаштованість на участь у голосуванні. Тому, мабуть, вона неоднорідна і заслуговує на додаткове вивчення.

У програмі дослідження одна з гіпотез стосувалася впливу партійного фактора на участь у голосуванні. Передбачалося, що уявлення про партії перетворилися на особливий чинник суспільної свідомості. Було сформульовано два перевіірочні запитання. Перше уточнювало гіпотезу в тому аспекті, що виборці більше довіряють кандидатам, які висунуті певною великою і впливовою партією. Загальний розподіл відповідей (Табл. 16) та його вплив на готовність голосувати (Табл. 17) нижче.

Таблиця 16

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з висловлюванням: «Я більше довіряю тим кандидатам в депутати, які висунуті якоюсь великою і впливовою партією»? (У %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	Так	502	45,6
2.	Ні	404	36,7
3.	Складно відповісти	174	15,8
4.	Немає відповіді	20	1,8

Таблиця 17

Залежність готовності голосувати від довіри респондентів до кандидатів, висунутих від великих і впливових партій (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховно ї Ради 28 жовтня 2012 року?		Більше довіряю n = 502	Ні n =404	Складно сказати n =174	Немає відповіді n =20
	Так	75,5	62,4	66,7	60,0
	Ні	13,7	28,0	17,2	30,0
	Поки що не визначилася / Не визначився	9,6	9,7	16,1	5,0
	Відсутня відповідь	1,2	0,0	0,0	5,0

Якщо взяти сукупність тих, хто висловив намір взяти участь у голосуванні, то там 49,9% становили ті, хто більше довіряють кандидатам від великих і впливових партій, 33,2% висловили незгоду з

запропонованим твердженням, для 15,3% складно було відповісти, а 1,6% не дали відповіді взагалі.

Серед тих, хто не збирався брати участь в голосуванні, 31,7% були згодні з відповідним висловлюванням, 51,8% – ні, для 13,8% складно було щось відповісти, а 2,8% не дали відповіді взагалі.

Все це дає підстави зробити висновок, що для приблизно половини виборців довіра до кандидатів потужних партій була самостійним чинником при виробленні рішення про участь в голосуванні. Але для половини виборців цей факт не мав значення.

Інше питання, зорієнтоване на перевірку сформульованої гіпотези, було таким: «Чи можна сказати, що більш відповідальною буде поведінка тих депутатів, які представляють великі і впливові партії?». В програмі гіпотеза уточнювалася таким чином, що на думку виборців потужні партії здатні виконати функцію страхувальників від індивідуального свавілля депутатів. Приналежність до великої партії зробить їхню поведінку більш передбачуваною. Оскільки ж механізму відклику депутатів немає, то це може відігравати певну роль при мотивуванні людей взяти участь у виборах. Розподіли відповідей (Таблиці 18, 19).

Таблиця 18

Розподіл відповідей на запитання «Чи можна сказати, що більш відповідальною буде поведінка тих депутатів, які представляють великі і впливові партії?» (У %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	Так	444	40,4
2.	Ні	389	35,4
3.	Складно відповісти	221	20,1
4.	Немає відповіді	46	4,2

Таблиця 19

Залежність готовності голосувати від впевненості респондентів, що поведінка депутатів, висунутих від великих і впливових партій, буде більш відповідальною (у %)

Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верховної Ради	Варіанти відповідей	Буде більш відповідальною n =444	Ні n =389	Складно сказати n =221	Немає відповіді n =46
	Так	75,9	63,0	66,1	67,4
Ні	14,2	25,7	19,9	23,9	
Поки що не визначилася /		8,8	11,1	14,0	6,5

28 жовтня 2012 року?	Не визначився				
	Відсутня відповідь	1,1	0,3	0,0	2,2

З останньої таблиці видно, що прийняття гіпотези про більш відповідальну поведінку депутатів від потужних партій пов'язано з більшим налаштуванням на участь у самому голосуванні.

У дослідженні перевірялася також гіпотеза, згідно з якою частіше від інших рішення взяти участь у виборах приймали для себе ті виборці, які були задоволені змінами в Україні за часи президентства Віктора Януковича. Наведу в табличній формі загальний розподіл відповідей і їх зв'язок з готовністю прийти на виборчі дільниці (Таблиці 20 і 21).

Таблиця 20

Розподіл відповідей на запитання «Дайте загальну оцінку змінам в Україні після приходу на пост Президента Віктора Януковича» (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	Цілком позитивні	175	15,9
2.	Переважно позитивні	285	25,9
3.	Позитивні і негативні рівною мірою	323	29,4
4.	Переважно негативні	103	9,4
5.	Цілком негативні	74	6,7
6.	Складно відповісти	122	11,1
7.	Немає відповіді	18	1,6

Таблиця 21

Залежність готовності голосувати від оцінки респондентами змін в Україні під час президентства Віктора Януковича (у %)

		Характер змін в Україні за час президентства В. Януковича						
		Варіанти відповідей	Цілком позитивні n = 175	Переважно позитивні n = 285	Позитивні та негативні рівною мірою n = 323	Переважно негативні n = 103	Цілком негативні n = 74	
Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах до Верхов-	Так	81,7	73,7	64,7	69,9	50,0	65,6	44,4%
	Ні	9,1	16,1	22,0	22,3	37,8	23,8	27,8%
	Поки що не визначила	9,1	9,5	13,0	7,8	9,5	9,8	22,2%

ної Ради 28 жовтня 2012 року?	ся / Не визначивс я							
	Відсутня відповідь	0,0	0,7	0,3	0,0	2,7	0,8	5,6%

Таким чином, участь у виборах частіше були готові взяти респонденти, які позитивно оцінювали зміни в країні після останніх президентських виборів.

Підбиваючи попередні підсумки, можна сказати, що значна кількість групових приналежностей виборців є статистично незначимою при формуванні наміру взяти участь у голосуванні. Значимими виявилися лише зв'язки між готовністю прийти на виборчі дільниці та віком респондентів, а також їхньою професійною і посадовою приналежністю.

Ті респонденти, які віднайшли у собі стабільні політичні переконання, є більш активними в електоральному відношенні. Це ж стосується і тих, хто має надії на потужні політичні партії та позитивно оцінює зміни в країні після останніх президентських виборів.

У цілому, можна сказати, що немає якогось одного фактора, який би пояснював участь людей в голосуванні, а також відмову від цієї участі. Мабуть можна сказати, що під час виборів завжди активізуються декілька груп установок, які й визначають подальшу електоральну поведінку. В кожній виборчій кампанії складаються різні масові групи, які поведуться по-різному. Для кожної з цих груп виборців треба шукати свою пояснювальну схему.

Формування вибору партії

Спочатку наведу загальний розподіл відповідей респондентів стосовно готовності голосувати за ту чи іншу партію (Таблиця 22).

Таблиця 22

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?»

(У %)

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	КПУ	115	10,5
2.	СПУ	4	0,4
3.	Партія регіонів	403	36,6
4.	ВО «Батьківщина»	30	2,7

№ п/п	Варіанти відповідей	Частота	% від кількості опитаних n=1100
5.	Наша Україна	2	0,2
6.	ВО «Свобода»	4	0,4
7.	Радикальна партія О. Ляшка	9	0,8
8.	Україна – Вперед!	27	2,5
9.	УДАР	69	6,3
10.	Інше	68	6,2
11.	Складно відповісти	174	15,8
12.	Немає відповіді	195	17,7

Оскільки опитування закінчилося за 10 днів до виборів, то можна бачити, що на той час залишалось досить багато виборців, які не визначилися з підтримкою тієї чи іншої партії.

Розглянемо зв'язок вибору партії і статі респондента (Табл. 23).

Таблиця 23

Залежність готовності голосувати за ту чи іншу партію від статі респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?	Варіанти відповідей	Жінки n = 618	Чоловіки n =482
	КПУ	9,7	11,4
СПУ	0,3	0,4	
Партія регіонів	40,5	31,7	
ВО«Батьківщина»	3,2	2,1	
Наша Україна	0,2	0,2	
ВО «Свобода»	0,3	0,4	
Радикальна партія О. Ляшка	0,5	1,2	
Україна – Вперед!	2,6	2,3	
УДАР	3,4	10,0	
Інше			
Складно відповісти	16,8	14,5	
Немає відповіді	17,0	18,7	

У всіх трьох партій, які в Луганську набрали прохідні відсотки для потрапляння до Верховної Ради, зафіксовано гендерні диспропорції. У комуністів і УДАРу електорат більш чоловічий. Особливо це помітно

стосовно останньої партії. У Партії регіонів, навпаки, більше прихильників серед жінок, ніж серед чоловіків.

Більш значущим є розподіл намірів голосувати за ту чи іншу партію за віковими групами (Табл. 24).

Таблиця 24

Залежність готовності голосувати за ту чи іншу партію від віку респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?	Варіанти відповідей	18-29 років n = 295	30-59 років n = 523	60 років і старші n = 282
		КПУ	6,8	9,8
	СПУ	0,7	0,2	0,4
	Партія регіонів	33,2	36,9	39,7
	ВО «Батьківщина»	2,0	3,1	2,8
	Наша Україна	0,3	0,2	0,0
	ВО «Свобода»	0,7	0,2	0,4
	Радикальна партія О. Ляшка	0,3	1,3	0,4
	Україна – Вперед!	4,7	1,7	1,4
	УДАР	9,8	4,8	5,3
	Інше	3,7	7,6	6,0
	Складно відповісти	13,2	17,0	16,3
	Немає відповіді	24,4	17,2	11,7

Відчутні ухили залежно від віку респондентів чітко фіксуються лише у КПУ та УДАРу. У комуністів в електораті переважають представники старших вікових груп, а в УДАРу – представник молоді. У Партії регіонів фіксується віковий профіль електорату схожий на електорат КПУ, але ухил в бік старших вікових груп менший.

Тепер звернемося до переваг, які віддають партіям залежно від етнічної приналежності респондентів (Табл. 25).

Таблиця 25

Готовність голосувати за ту чи іншу партію в залежності від етнічної приналежності респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?		Українці n = 765	Росіяни n = 193	Інші етнічні групи n = 9
	КПУ	11,1	8,3	11,1
	СПУ	0,4	0,5	0,0
	Партія регіонів	36,7	38,3	22,2
	ВО«Батьківщина»	3,1	2,1	0,0
	Наша Україна	0,0	0,5	0,0
	ВО «Свобода»	0,5	0,0	0,0
	Радикальна партія О. Ляшка	0,0	0,0	0,0
	Україна – Вперед!	2,6	2,6	0,0
	УДАР	6,7	4,1	0,0
	Інше	5,9	8,8	22,2
	Складно відповісти	16,1	18,1	33,3
	Немає відповіді	15,9	16,6	11,1

Дані цієї таблиці свідчать на користь того, що українці і росіяни в Луганську як виборці поведуться однаково.

Тепер перевіримо, чи впливає рівень освіти респондентів на вибір ними тієї чи іншої партії (Табл. 26).

Таблиця 26

Готовність голосувати за ту чи іншу партію залежно від рівня освіти респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б		Вища n = 414	Середня спеціальна або неповна вища n = 502	Повна середня n = 98	Неповна середня n = 29	Початкова n = 33
	КПУ	9,7	10,6	8,2	27,6	6,1
	СПУ	0,5	0,4	0,0	0,0	0,0
	Партія регіонів	34,8	39,8	35,7	41,4	24,2
	ВО«Батьків	3,9	2,2	3,1	0,0	0,0

підтримали?	щина»					
	Наша Україна	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0
	ВО «Свобода»	0,2	0,4	0,0	0,0	0,0
	Радикальна партія О. Ляшка	0,7	1,0	0,0	0,0	0,0
	Україна – Вперед!	2,9	2,8	1,0	0,0	0,0
	УДАР	7,7	4,6	9,2	10,3	0,0
	Інше	7,5	5,2	6,1	,0	6,1
	Складно відповісти	13,8	16,3	16,3	10,3	36,4
	Немає відповіді	18,1	16,5	20,4	10,3	27,3

Як не дивно, в Луганську освіта не впливає суттєво на вибір партій. Зафіксовані ж відмінності переважно пояснюються віком респондентів, які мають, скажімо, лише початкову освіту. Певною флуктуацією виглядає група респондентів з неповною середньою освітою, які є прихильниками Партії регіонів і КПУ.

Однією з старих теорій, які використовуються в західній електоральній соціології, є теорія класового або статусного голосування. Для її перевірки в наших умовах використаємо розподіл наміру голосувати за ту чи іншу партію за професійними і статусними групами (Табл. 27).

Таблиця 27

Залежність готовності голосувати за ту чи іншу партію від професійної та посадової приналежності респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну	Варіанти відповідей	Робітники n =345	Керівники підприємства, установи чи структурного підрозділу n =32	Службовці n =70	Підприємці, зайняті індивідуальною комерційною чи виробничою діяльністю n =55	Гуманітарна інтелігенція n =46	Студенти n =76	Безробітні n =63	Пенсіонери n =351
	КПУ	9,6	6,3	8,6	12,7	17,4	6,6	3,2	14,2
	СПУ	0,3	0,0	0,0	1,8	0,0	1,3	0,0	0,3
	Партія регіонів	36,2	31,3	30,0	43,6	32,6	27,6	38,1	40,7
	ВО«Батьківщина»	3,8	6,3	1,4	1,8	4,3	0,0	1,6	2,3

неділю, то яку партію Ви б підтримали?	Наша Україна	0,3	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0
	ВО «Свобода»	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	1,6	0,3
	Радикальна партія О. Ляшка	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	3,2	0,0
	Україна – Вперед!	1,2	0,0	7,1	3,6	0,0	6,6	3,2	2,0
	УДАР	7,0	12,5	5,7	5,5	8,7	15,8	3,2	4,0
	Інше	6,1%	6,3	8,6	3,6	4,3	5,3	7,9	6,3
	Складно відповісти	11,9	12,5	18,6	9,1	17,4	15,8	14,3	18,8
	Немає відповіді	21,7	25,0	20,0	18,2	13,0	18,4	23,8	11,1

Матеріали попередньої таблиці свідчать, що в українських умовах теорія класового чи статусного голосування не може бути застосована. Прибічники КПУ, яка за ідеологічним брандом позиціонується як ліва партія, є у всіх соціальних верствах. Серед підприємців і зайнятих індивідуальною комерційною та виробничою діяльністю їх можна зустріти навіть частіше, ніж серед робітників, а серед представників гуманітарної інтелігенції частіше, ніж серед пенсіонерів. Щось подібне можна сказати і про Партію регіонів, створену великим капіталом, але яку рівною мірою підтримують робітники, службовці, гуманітарна інтелігенція, керівники підприємств і безробітні. А найбільшою підтримкою вона користується у підприємців і зайнятих індивідуальною комерційною та виробничою діяльністю, а також у пенсіонерів. За симпатіями виборців ці дві партії майже відповідають ідеологічним настановам теоретиків КПРС про партію всього народу. Якщо ж говорити серйозно, то готовність голосувати за ту чи іншу партію фактично не корелюється з соціальним становищем респондентів.

Поле формування вибору є громадська думка, а точніше суспільні опінії. Тому перейдемо до аналізу груп, що склалися на основі тієї чи іншої опінії. Групи громадської думки є невизначеними, але спробуємо впорядкувати цю реальність за допомогою деяких схем. Перша схема задається загальноприйнятим способом уявлення про політичний континуум в координатах «ліві – праві». Ми вже бачили, що цей континуум зараз є дуже розмитим, таким, що втрачає свою дієвість. Але офіційно на нього орієнтуються. Вибір партій у цьому континуумі має такий вигляд (Табл. 28).

Таблиця 28

Залежність готовності голосувати за ті чи інші партії залежно від політичних орієнтацій респондентів (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?	Варіанти відповіді	Крайні ліві n =23	Помірко-вано ліві n =35	Лівоцен-тристські n =33	Право-центристські n =31	Помірковано праві n =45	Кра-йні праві n =28	Немає сталих політичних переконань n =345	Складно відповісти n =529
	КПУ	43,5	28,6	30,3	3,2	6,7	7,1	7,0	10,4
	СПУ	0,0	0,0	0,0	3,2	0,0	3,6	0,0	0,4
	Партія регіонів	26,1	31,4	42,4	71,0	71,1	39,3	30,1	36,9
	ВО«Батьківщина»	4,3	2,9	3,0	0,0	8,9	17,9	2,6	1,7
	Наша Україна	4,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0
	ВО «Свобода»	4,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0
	Радикальна партія О. Ляшка	4,3	0,0	0,0	3,2	0,0	0,0	0,6	0,9
	Україна – Вперед!	0,0	2,9	3,0	3,2	0,0	0,0	2,9	1,7
	УДАР	0,0	14,3	6,1	0,0	0,0	7,1	6,4	7,0
	Інше	4,3	2,9	3,0	3,2	0,0	0,0	7,0	7,2
	Складно відповісти	0,0	5,7	3,0	9,7	8,9	17,9	18,0	17,2
Немає відповіді	8,7	11,4	9,1	3,2	4,4	7,1	24,3	16,6	

Дані попередньої таблиці підтверджують раніше зроблений висновок про те, що політичні переконання в межах класичного ідеологічного спектру не відіграють суттєвої ролі у виборі партій. Безумовно, є певний зв'язок між лівими переконаннями виборців і їх готовністю голосувати за КПУ, але серед тих, хто назвав себе крайніми правими, 7,1% збиралися голосувати за цю політсилу. Серед прибічників ПР ситуація подібна: 26,1% тих респондентів, що назвали себе крайніми лівими, та 39,3% тих, хто визначив себе як крайніх правих, мали намір проголосувати за цю партію.

Мабуть, можна говорити про те, що певну роль у виборі політичної сили відігравала більша довіра до депутатів, яких висунула потужна партія. Так, серед респондентів, що збиралися голосувати за КПУ, 52,2% поділяли цю думку. Не поділяли її 33,9% з цієї групи, а 13,9% було важко відповісти на поставлене запитання. Серед респондентів, які висловили намір проголосувати за Партію регіонів, про більшу довіру до депутатів від потужних партій сказали 57,6%. Незгоду з такою думкою висловили 27,3% від числа прибічників ПР, а 15,1%

важко було відповісти на це запитання. По інших партіях немає сенсу проводити аналіз через малу чисельності тих, хто мав намір голосувати за них.

Дещо відрізняються відповіді прибічників КПУ і ПР на інше запитання анкети. Так, більш відповідальної поведінки від депутата, висунутого потужною партією, очікували 35,7% тих, хто збирався голосувати за комуністів. 37,4% з їх числа таку думку не поділяли, а для 26,9% складно було дати відповідь на це запитання. Серед тих, хто збирався голосувати за ПР, 52,9% вважали, що від депутатів від великих і впливових партій можна очікувати більш відповідальної поведінки. 27,3% з цього числа не поділяли такої думки, а для 19,8% взагалі складно було відповісти на поставлене запитання. Приблизно така ж тенденція у прибічників УДАРу: так – 43,5%, ні – 36,2%, складно відповісти – 20,3%.

Перед респондентами ставилося запитання «Що з перерахованого з програмних положень партій є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії?». Розподіл відповідей свідчить на користь того, що більшість респондентів з партійними програмами не ознайомлені. Відповідаючи на це запитання, вони, скоріше, артикулювали свої очікування стосовно майбутньої діяльності Верховної Ради. Далі в табличній формі представлю дані по трьох партіях (Табл.29). Прибічників інших партій було зафіксовано недостатньо, щоб вести мову про статистичний розподіл відповідей.

Таблиця 29

**Розподіл відповідей на запитання «Що з перерахованого з програмних положень партій є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії по обранню депутатів Верховної Ради?»
(У %)**

№ п/п	Програмні положення	КПУ	Партія регіонів	УДАР
1.	Залучення інвестицій у велику промисловість	23,6	29,6	24,2
2.	Надання можливостей для розвитку малого і середнього бізнесу	24,5	30,7	24,2
3.	Програма об'єднання Сходу і Заходу країни	28,3	19,7	17,7
4.	Відстоювання інтересів Донбасу	32,1	37,6	37,1
5.	Захист української мови	7,5	6,7	4,8
6.	Захист російської мови	17,9	29,3	12,9
7.	Збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склалася	31,1	37,6	25,8
8.	Тісне співробітництво з Росією	39,6	41,6	30,6
9.	Перспективи вступу в ЄС	8,5	12,5	9,7

10.	Ствердження соціальної справедливості	31,1	26,1	30,6
11.	Збереження стабільності в країні, запобігання хаосу	53,8	49,1	35,5
12.	Розвиток науки	14,2	9,1	9,7
13.	Повна українізація духовного життя в країні	1,9	2,1	1,6
14.	Орієнтація на церкву	0,0	1,6	1,6

Матеріали попередньої таблиці показують, що профілі експектацій виборців розглянутих трьох партій дуже близькі. Для тих, хто збирався голосувати за КПУ, п'ять найбільш важливих очікувань – 1) збереження стабільності в країні, запобігання хаосу; 2) тісне співробітництво з Росією; 3) відстоювання інтересів Донбасу; 4) ствердження соціальної справедливості / збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склалася; 5) програма об'єднання Сходу і Заходу країни. Для прибічників ПР п'ять пріоритетів: 1) збереження стабільності в країні, запобігання хаосу; 2) тісне співробітництво з Росією; 3) відстоювання інтересів Донбасу / збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склалася; 4) надання можливостей для розвитку малого і середнього бізнесу; 5) залучення інвестицій у велику промисловість. Головні п'ять очікувань виборців УДАРУ: 1) відстоювання інтересів Донбасу; 2) збереження стабільності в країні, запобігання хаосу; 3) тісне співробітництво з Росією / утвердження соціальної справедливості; 4) збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склалася; 5) надання можливостей для розвитку малого і середнього бізнесу / залучення інвестицій у велику промисловість.

Варто звернути увагу на те, що експектації виборців усіх трьох партій не передбачають такого пріоритету як розвиток науки. Більш перспективними є очікування виборців ПР і УДАРУ. Очікування виборців КПУ не передбачають змін в економіці, а отже є найбільш консервативними.

У цілому ж очікування усіх трьох груп виборців обертаються навколо головного передвиборчого гасла ПР – збереження стабільності в країні. Воно виявилось найбільш співзвучним мешканцям Луганська.

Елітні групи нашої країни вже досить давно використовують як маніпулятивний спосіб акцентування відмінностей Сходу та Заходу України. В ході опитування ставилося завдання з'ясувати, чи впливали подібні уявлення на вибір партій. Результати знову в табличній формі представлю по трьох партіях, які набрали найбільше голосів (Табл. 30).

Таблиця 30

**Розподіл відповідей на запитання
«З якими з приведених тверджень Ви згодні?»**

№ п/п	Твердження	КПУ	Партія регіонів	УДАР
1.	Під час виборів я відчуваю більш тісний зв'язок з регіоном, ніж в інший час	19,6	19,1	14,3
2.	Під час виборів я більш гостро відчуваю, що Східна Україна і Росія близькі між собою в духовному відношенні	13,1	17,8	20,6
3.	Під час виборів я більш гостро відчуваю, що Схід України відрізняється від її Заходу	19,6	18,3	15,9
4.	Під час виборів я більш гостро відчуваю, що необхідно прагнути до досягнення єдності Сходу і Заходу країни	20,6	18,6	12,7
5.	Під час виборів я починає сприймати Дніпро як кордон, що розділяє Україну	6,5	4,7	11,1
6.	Не відчуваю нічого зі сказаного раніше	40,2	40,1	47,6

Соціально-географічний образ розділеної по лінії схід – захід країни зберігає певний вплив, але без спеціальної мобілізації він не є значним.

Спеціально в ході дослідження вивчався вплив на готовність голосувати за ту чи іншу партію оцінки результатів розвитку країни за період президентства В. Януковича (Табл.31).

Таблиця 31

Залежність готовності голосувати за ту чи іншу партію від оцінок змін в Україні під час президентства Віктора Януковича (у %)

Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю,	Варіанти відповідей	Характер змін в Україні за час президентства В. Януковича					
		Цілком позитивні n = 175	Переважно позитивні n =285	Позитивні та негативні рівною мірою n =323	Переважно негативні n =103	Цілком негативні n =74	Важко сказати n =122
	КПУ	5,7	8,1	13,0	18,4	9,5	11,5
	СПУ	0,0	1,1	0,0	1,0	0,0	0,0
	Партія регіонів	63,4	58,2	23,5	14,6	2,7	25,4
	ВО«Батьківщина»	0,6	0,4	1,5	5,8	14,9	4,9
	Наша Україна	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

то яку партію Ви б підтримали?	ВО «Свобода»	0,6	0,0	0,6	0,0	1,4	0,0
	Радикальна партія О. Ляшка	0,6	0,4	1,5	1,9	0,0	0,0
	Україна – Вперед!	1,1	1,1	3,4	3,9	5,4	1,6
	УДАР	4,6	1,8	9,9	9,7	5,4	7,4
	Інше	2,9	3,5	7,7	8,7	10,8	8,2
	Складно відповісти	10,3	10,5	19,2	15,5	14,9	23,8
	Немає відповіді	9,1	15,1	19,5	20,4	35,1	17,2

Як бачимо, серед тих, хто оцінює зміни позитивно, більшість збиралися голосувати за Партію регіонів. Хоча в інших відношеннях електорат комуністів дуже схожий на електорат ПР, але в даному разі вони відмінні. Електорат КПУ схиляється до негативних оцінок змін в країні за час президентства В. Януковича. Останнє характерно і для тих, хто збирався проголосувати за УДАР.

Перед виборчою кампанією ПР мала надію мобілізувати своїх прихильників, прийнявши Закон «Про основи державної мовної політики». В анкеті було спеціальне запитання, яке мусило показати дієвість такого кроку. Розглянемо отримані результати в розрізі трьох найбільш рейтингових партій (Табл. 32).

Таблиця 32

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви оцінюєте прийняття Закону «Про основи державної мовної політики» (Закон Колесніченка – Ківалова)?» залежно від орієнтації на партії (у %)

№ п/п	Варіанти відповідей	КПУ	Партія регіонів	УДАР	Усі опитані
1.	Цілком позитивно	24,3	33,3	23,2	26,7
2.	Переважно позитивно	16,5	22,6	14,5	19,3
3.	Позитивно і негативно рівною мірою	20,9	11,9	18,8	15,2
4.	Переважно негативно	5,2	3,0	5,8	4,7
5.	Цілком негативно	5,2	4,0	5,8	5,3
6.	Складно відповісти	27,0	24,3	30,4	26,5
7.	Немає відповіді	0,9	1,0	1,4	2,4

Як видно, більшість тих, хто оцінив цей закон позитивно, орієнтувалися під час голосування на Партію регіонів. Але переважало позитивне ставлення до цього закону характерне для прибічників усіх трьох партій. Отже, навряд чи це рішення могло відмобілізувати саме прибічників ПР. Скоріше, це – загальнорегіональна оцінка.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що проведений аналіз не дає однозначної відповіді на запитання про причини вибору тієї чи іншої партії. В Донбасі КПУ і ПР відповідають певному комплексу регіональних очікувань. Цей комплекс складний і його однозначно неможливо визначити. До нього входять економічні складові (велика промисловість, економічний розвиток), культурні компоненти (українсько-російська двомовність та ін.), зовнішньополітичні орієнтації (тісні зв'язки з Росією). І цим він не вичерпується. Залежно від відповідності цьому комплексу і формуються орієнтації на партії. Але в процес вибору включаються фактори диференціації: вік і пов'язаний з цим досвід, оцінка розвитку країни та ін.

Висновки

Проаналізований емпіричний матеріал свідчить на користь того, що неможливо віднайти просту відповідь на запитання, чому люди голосують і яким чином вони роблять свій колективний вибір. Розумію, що ця сентенція на рівні так званого закону Лонгсема з зібрання законів Мерфі: «1. Все взаємозалежне. 2. Ніщо не вічне. 3. Все трапляється інколи» [27, с. 52]. На такому «теоретичному» рівні зупинятися, зрозуміла річ, не хочеться. Тому спробую узагальнити золотий пил інформації про суспільство, який нам вдалося зібрати.

Перше. Реально зафіксований зв'язок лише між соціально-професійною приналежністю та з певними політичними установками респондентів і їх налаштованістю брати участь у виборах. Найвищу готовність до виборів демонстрували пенсіонери і службовці. Що ж стосується робітників, представників дрібної і середньої буржуазії, менеджерів, то для них характерні достатньо низькі показники готовності до участі в виборах. Більше налаштованими на те, щоб прийти на виборчі дільниці, були ті респонденти, які мали якісь політичні переконання і були впевнені, що партійним кандидатам можна більше довіряти, ніж позапартійним. Тобто вододіл проходить тут між політично активними і політично пасивними громадянами. Самі ж ці групи мають не класовий, а масовий характер.

Особливим фактором формування налаштованості до участі в виборах є оцінка змін в країні.

Друге. Луганчани демонстрували готовність голосувати лише за ті партії, які вже асоціюються з нашим регіоном. Саме тому у ПР і КПУ практично однаковий електорат. В основі вибору у даному разі лежить певний культурний комплекс регіону, а не соціально-класова приналежність. Внутрішня диференціація відбувається залежно від віку і частково політичних переконань.

Третє. Колективний вибір формується за допомогою механізмів функціонування суспільних опіній. У наших умовах вони дають дуже слабкі зв'язки, які діють ситуаційно. Тому немає нічого дивного, що близько 40% тих громадян, які взяли участь у виборах, вже не

пам'ятають, кого вони обрали народним депутатом. Принаймні про це свідчить опитування Фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова [28].

Четверте. При формуванні вибору беруть учать як раціональні, так і нераціональні, а часом і ірраціональні чинники. Ланцюжки раціональності у цьому випадку досить короткі. Вони стосуються найближчих для людини результатів. Підсвідомі чинники діють при формуванні вибору на рівні певного регіонального міфу, який є дієвим лише в межах регіональної системи з полюсними регіонами. Тому власну колективну тінь значна частина виборців у Донбасі має змогу спрямувати на галичан, а в Галичині – на донбасівців. Політтехнологи за допомогою цього механізму увесь час намагаються мобілізувати регіональні електорати. Зараз цей механізм, здається, перебуває в ситуації напіврозпаду. Він ще дієвий, але пружність втратив. Це веде до складнощів у мобілізації електорату, а отже до зниження явки на виборчі дільниці.

П'яте. Вибори в Україні демонструють, що у нас сформувалося класове суспільство, але зовсім інакше, ніж про це гадає Ольга Куценко. Правлячий клас формує саме меню вибору. Його головна активність протікає не на виборчих дільницях, а в період підготовки до виборів і в ході виборчої кампанії. Що ж стосується безпосередньо голосування, то тут діють закономірності динаміки масових спільнот.

Список використаної літератури

- 1. Альенде И.** Дом духов: Роман / Исабель Альенде / Пер. с исп. С. Николаевой. – СПб. : Издательская группа «Азбука – классика», 2010. – 480 с.
- 2. Байер Алексей.** Голос без разума. Как мы выбираем своих лидеров и выбираем ли их вообще // Вокруг света. Украинское издание. – 2012. – № 11. – С. 130 – 141.
- 3. Вишняк О. І.** Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. – К. : Інститут соціології НАН України, 2000. – 309 с.
- 4. Rick.** Just How Stupid Are We?: Facing the Truth About the American Voter. – N.Y.: Basic Books, 2008. - 210 p.
- 5. Pakulski Jan, Waters Malcolm.** The Death of Class. – L.: SAGE Publications Ltd., 1996. – 192 p.
- 6. Тернборн Г.** Глобальное неравенство: возвращение класса // Глобальный диалог [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.isa-sociology.org/global-dialogue/newsletters2-1/russian.pdf>
- 7. Вишняк О. І.** Електоральна соціологія // Спеціальні та галузеві соціології / За ред. проф. В. Є. Пилипенка. – К. : Каравела, 2003. – С. 187 – 219.
- 8. Куценко Ольга.** Социальные классы и политическая мобилизация (сравнительный анализ европейских стран сквозь призму трех типов классовых расколов) // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 3 – 27.
- 9. Campbell Angus, Converse Philip E., Miller Warren E., Stokes Donald E.** The American Voter. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980. – 576 p.
- 10. Московичи С.** Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи / Пер. с фр.

– М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 480 с. **11. Одайник В.** Психология политики: Политические и социальные идеи Карла Густава Юнга / Володимир Одайник / Пер. с англ. К. Бутылина под общ. ред. В. Зеленского. – СПб. : Издательская группа «Азбука-классика», 2010. – 256 с. **12. Кононов І. Ф.** Суспільний вибір у міській громаді // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011, січень. – № 2 (213). – С. 5 – 21. **13. Кононов І. Ф.** Місто як поле суспільного вибору (на прикладі місцевих виборів 31 жовтня 2010 р. у місті Луганськ) // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011, січень. – № 2 (213). – С. 21 – 44. **14. Оссовський В. Л.** Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації. – К. : Інститут соціології НАНУ, 1999. – 137 с. **15. Уилсон Е. А. М.** Англо-русский учебный словарь. Изд. 3-е. – М. : Русский язык, 1985. – 720 с. **16. Російсько-український словник-довідник.** 2-е вид / За ред. В. М. Бріцина. – К. : Довіра, 2008. – 942 с. **17. Словник української мови.** Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/dumka> **18. Габермас Ю.** Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Юрген Габермас / Пер. з нім. Анатолій Онишко. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с. **19. Дворецкий И. Х.** Латинско-русский словарь. Изд. 2-е. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с. **20. Поппер К. Р.** Общественное мнение и либеральные принципы // Поппер К. Р. Предположение и опровержение: Рост научного знания / Пер. с англ. А. Л. Никифорова. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 575 – 586. **21. Бурдьё П.** Социальное пространство: поля и практики / Пьер Бурдьё / Пер. с фр. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 2005. – С. 272 – 285. **22. Ноэль-Нойман Э.** Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Пер. с нем. / Общ. ред. и предисл. Мансурова Н. С. – М. : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с. **23. Руссо Ж.-Ж.** Об общественном договоре или принципы политического права // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. / Пер. с фр. – М. : Наука, 1969. – С. 151 – 256. **24. Поппер К. Р.** Об источниках знания и невежества // Поппер К. Р. Предположение и опровержение: Рост научного знания / Пер. с англ. А. Л. Никифорова. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 15 – 59. **25. Зидентоп Л.** Демократия в Европе / Лари Зидентоп / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2001. – 360. **26. Горшков М. К.** Российское общество в условиях трансформации (социологический анализ). – М. : РОССПЭН, 2000. – 384 с. **27. Полное собрание законов Мерфи.** 4-е изд. / Пер. с англ. – Мн. : Попурри, 2008. – 608 с. **28. Почти 40% избирателей не знают, какой кандидат-мажоритарщик победил на парламентских выборах 28 октября 2012 года в их округе** [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://focus.ua/politics/255902/>

Кононов І. Ф. Вибори: гра еліт на полі суспільних опіній

У статті проаналізована парадоксальність ситуації в електоральній соціології: її основні теорії не можуть пояснити усіх нюансів реального виборчого процесу і тому не використовуються в своєму науковому вигляді при соціологічному супроводі виборчих кампаній. Фундаментальні і прикладні дослідження в цій галузі соціології є неузгодженими через ігнорування суспільних опіній як головного поля формування колективного вибору.

На основі аналізу емпіричного матеріалу, отриманого в результаті здійсненого в вересні – жовтні 2012 р. дослідження «Політичні партії і населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста», показано, що електоральний вибір здійснюється в межах масових спільнот, а його механізми обумовлені функціонуванням суспільних опіній. При цьому пропонується розрізняти суспільні опінії, громадську думку, групову та індивідуальну свідомості.

Ключові слова: вибори, електоральна соціологія, електоральна поведінка, суспільні опінії, громадська думка.

Кононов И. Ф. Выборы: игра элит на поле общественного мнения

В статье проанализирована парадоксальность ситуации в электоральной социологии: её основные теории не могут объяснить всех нюансов реального избирательного процесса и поэтому не используются в своем научном виде при социологическом сопровождении избирательных кампаний. Фундаментальные и прикладные исследования в этой отрасли социологии несогласованы через игнорирование общественного мнения как главного поля коллективного выбора.

На основе анализа эмпирического материала, полученного в результате реализации в сентябре – октябре 2012 г. исследования «Политические партии и население в период избирательной кампании: контекст большого города», показано, что электоральный выбор осуществляется в рамках массовых общностей, а его механизмы обусловлены функционированием общественного мнения. При этом предлагается различать общественное мнение, общественную мысль, групповое и индивидуальное сознания.

Ключевые слова: выборы, электоральная социология, электоральное поведение, общественное мнение, общественная мысль.

Kononov I. F. Elections: The Game of the Elites in the Field of Public Opinion

The article analyzes the paradoxical situation in electoral sociology: its basic theories can not explain all the nuances of the real election process and therefore not used from scientific point of view for sociological support of election campaign. Fundamental and applied researches in these branches of

sociology are uncoordinated because of ignoring of public opinion as the main field of public choice.

Based on the analysis of empirical data, received as the result of the sociological research "Political parties and the public during the election campaign-context of the big city", conducted in Lugansk during September - October 2012, there was made a conclusion that the electoral choice is made in mass communities, and its mechanisms conditioned by public opinion. It is proposed to differentiate public opinion, public thought, group and individual consciousness.

Key words: elections, electoral sociology, voting behavior, public opinion, public thought.

Стаття надійшла до редакції 16. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6

Рецензент – к. філос. н., доцент

Тягнібедіна О. С.

УДК 324 (477)

Єнін М. Н.

ФОРМУВАННЯ ВИБОРУ КАНДИДАТІВ ПО МАЖОРИТАРНИХ ОКРУГАХ

Впровадження демократичних інститутів в посткомуністичних країнах супроводжувалося розширенням масової політичної участі, що актуалізувало проблему передбачуваності результатів виборів, які стали змаганням між різними групами еліти за право формувати політику держави та визначати шляхи суспільного розвитку. Тому вивчення факторів, що впливають на поведінку виборців, мають як теоретичну, так і практичну значимість.

Парламентські вибори в Україні 2012 р. відбулися за мішаною виборчою системою, від якої законодавці відмовилися у 2006 році і відколи наша країна обирала Верховну Раду України за пропорційною системою. Перехід до пропорційної системи був продиктований вимогами опозиції в період президенства Л. Кучми. Річ у тому, що парламентарії, обрані в округах за підтримки опозиційних партій, після потрапляння в парламент переходили у провладні фракції. Ще одним мотивом переходу до пропорційної системи було підвищити роль партій і конкретних політичних програм у суспільному житті, щоб виборець голосував за певні політичні платформи, а не за позицію окремих людей. Використання лише пропорційної системи в Україні хоча й підвищило

роль партій у парламенті, однак сприяло подальшій олігархізації влади. Право висувати кандидатів мали лише політичні партії та блоки. В цій ситуації потенційний кандидат цілковито залежав від керівництва. Крім того, важливо було не просто стати кандидатом, але й потрапити до прохідної частини виборчого списку, а для цього часто використовувались неправові практики. Пройти до парламенту отримали право люди не за меритократичними принципами, а за принципами багатства, особистих зв'язків та особистої відданості. Це ще більш віддаляло народні маси від еліти, поглиблюючи почуття відчуженості та несправедливості чинного суспільного устрою в Україні.

Саме тому формальним приводом для часткового повернення до мажоритарної системи було бажання відновити прямий зв'язок між народними депутатами та виборцями конкретного регіону, підвищити відповідальність законотворців перед місцевими територіальними спільнотами. Перехід до мішаної виборчої системи мав поєднати позитивні сторони мажоритарної та пропорційної систем.

Мета статті полягала у вивченні факторів вибору пересічними громадянами кандидатів по мажоритарних округах.

Завдання статті:

- 1) розглянути основні теорії, що пояснюють електоральну поведінку виборців;
- 2) виявити, які фактори спонукали населення голосувати за кандидатів по мажоритарних округах;
- 3) з'ясувати чи є значимою роль партії, від якої висувався кандидат, у формуванні довіри до нього;
- 4) виявити, з яких джерел отримують інформацію виборці про кандидатів по мажоритарних округах.

Для аналізу факторів вибору кандидатів по мажоритарних округах спробуємо використати теорії електоральної поведінки як інструмент дослідження проблеми передбачуваності підсумків виборів. У сучасній науковій літературі переважають три основні теорії електоральної поведінки: теорія «класового» чи статусного голосування, соціально-психологічна, раціонально-інструментальна. В рамках першого підходу важливим фактором поведінки виборців визнається приналежність виборця до певної соціальної групи, солідарність з якою й виражає електоральний вибір. В рамках другого – основою електоральної поведінки є потреба виборця висловити свою емоційну солідарність з політичною партією, партійна ідентифікація тут формується під впливом батьків майбутнього виборця [1, с. 187 – 219; 2]. Основу раціонально-інструментальної теорії електоральної поведінки становить теза про те, що виборці мають раціональні мотиви, які засновані на прагматичному розрахунку. Ці погляди були закладені Й. Шумпетером, який, намагаючись довести сумісність демократії та устрою, що базується на владі незначної меншості. Він показав сферу

електоральної політики подібною до ринку товарів та послуг, на якому політичні партії пропонують, а раціонально мислячі виборці – обирають політичні програми [3]. В електоральних дослідженнях на Заході також було виявлено «егоцентричне» і «соціотропне», «ретроспективне» і «перспективне» голосування. У випадку з «егоцентричним» виборці голосують, виходячи з власного економічного положення, «соціотропним» – на основі оцінки становища суспільства в цілому, «ретроспективним» – на основі поточних досягнень уряду, «перспективним» – на основі очікувань на майбутнє [2].

Однак перспективи цих теорій у вивченні електоральної поведінки оцінюються неоднозначно. Критикуються спроби механічного поєднання цих теоретичних позицій, які між собою не узгоджуються [4, с. 11]. Труднощі використання теорій «класового» та соціально-психологічного підходів, на наш погляд, викликані тим, що в індустріально розвинених суспільствах характер соціальних конфліктів змінюється, жорстка класова соціальна структура перетворюється на фрагментарну. Відповідно між соціальною структурою та партійно-ідеологічними орієнтаціями немає виразних й очевидних зв'язків і масовий відхід виборців від традиційних політичних переваг, що спостерігався в 60–70-ті рр. ХХ ст. – підтвердження цього. Зокрема, опису ціннісної трансформації на Заході, що вказує на посилення індивідуалістичної орієнтації людини в сучасному суспільстві, присвячено роботи Р. Інглегарта [5]. Російський вчений, Ю. Шевченко, посилаючись на західні дослідження електоральної поведінки, зазначає, що поряд з ідентифікацією існують й інші психологічні фактори електорального вибору: емоційне ставлення до кандидатів і суспільно важливих проблем, роль яких неоднозначна. Відмічено, що електоральні переваги виникають задовго до того, як формуються «знакові проблеми», мало того, проблемами частіше цікавляться громадяни з усталеною партійною ідентифікацією [2].

Однак питання про те, скільки виборців достатньо мірою політично зацікавлені і чи мають вони достатньо необхідної інформації – залишається відкритим.

Для аналізу релевантності теорій у поясненні електоральної поведінки подивимося, на які критерії спиралась наші громадяни, формуючи свій вибір. Емпіричною базою дослідження були дані, отримані колективом кафедри філософії та соціології в місті Луганську у вересні – жовтні 2012 року, в рамках дослідницької програми «Політичні партії та населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста». Було опитано 1100 респондентів в місті Луганську, вибірка квотна (репрезентативна за статтю і віком і місцем проживання).

Розподіл відповідей на запитання «Яка причина спонукала Вас голосувати за обраного Вами кандидата?» (таблиця 1) свідчить про відсутність єдиного чинника, що обумовлював би вибір кандидата від мажоритарного округу. Думки респондентів з цього приводу розділились

між варіантами «Багато зробив корисного для округу» (31,6%), «Хороші думки людей про кандидата» (30,5%), «Подобається як людина» (21,5%). Слід також звернути увагу на те, що лише 48,6% опитаних респондентів давали відповідь на запитання, оскільки взагалі відмовилися відповідати 51,4% респондентів. Можливо, це свідчить про відсутність чітких уявлень у респондентів про критерії свого електорального вибору.

Таблиця 1
**Розподіл відповідей на запитання «Яка причина спонукала Вас голосувати за обраного Вами кандидата?»
(респонденти мали можливість обирати декілька варіантів)**

№ п/п	Варіант відповіді	Частота	Процент спостережень
1.	Сподобалась реклама	48	9,0%
2.	Хороші думки людей про кандидата	163	30,5%
3.	Кандидат представляє роботодавців, від яких залежить мій власний добробут та добробут моїх близьких	39	7,3%
4.	Багато зробив корисного для округу	169	31,6%
5.	Подобається як людина	115	21,5%
6.	Представляє політичну партію, якій я симпатизую	79	14,8%
7.	Сподобалась передвиборча програма	61	11,4%
8.	Інше	44	8,2%
9.	Важко відповісти	18	3,4%
10.	Разом	736	137,6%
	Не відповіли	565	
	Загалом	1100	

Наступні дані, отримані нами в ході дослідження, свідчать про дуже суперечливий стан масової свідомості, наявність оцінок, не узгоджених в політичному виборі кандидатів. Так, з одного боку, наші громадяни з великою недовірою ставляться до української політичної еліти, а з іншого – схильні більше довіряти тим кандидатам в депутати, які висунуті якою-небудь великою і впливовою партією, що й рекрутують наразі цю еліту у вищі законодавчі та виконавчі органи країни. Так, на запитання «Як би Ви визначили відносини між політичним керівництвом України та народом?» лише 8,4% відповіли, що політичне керівництво представляє інтереси народу України. Вдвічі більше респондентів обирали протилежні варіанти: «політичне

керівництво виражає інтереси тільки багатих» – 5,4%, «політичне керівництво, незважаючи на вибори, взагалі нікого не представляє, воно діє тільки у власних інтересах» – 10,6%, «політичне керівництво України є залежним від США та ЄС, а не від власного народу» – 1,4%. Більшість опитаних (63,6%) взагалі ухилилися від відповіді, що свідчить радше про небажання респондентів відкрито висловлювати своє незадоволення політичною владою в країні (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «Як би Ви визначили відносини між політичним керівництвом України та народом?»

№ п/п	Варіант відповіді	Частота	% до опитаних n=1100
1.	Політичне керівництво відображає інтереси народу України	92	8,4
2.	Політичне керівництво відображає інтереси тільки багатих	59	5,4
3.	Політичне керівництво, незважаючи на вибори, взагалі нікого не представляє, воно діє тільки у власних інтересах	117	10,6
4.	Політичне керівництво України залежить від США та ЄС, а не від власного народу	15	1,4
5.	Політичне керівництво України є ставлеником світового уряду, а не свого народу	10	0,9
6.	Інше	5	0,5
7.	Важко відповісти	102	9,3
8.	Немає відповіді	700	63,6
	Усього	1100	100,0

Свідченням зростання ролі партії у виборі кандидата є розподіл відповідей на запитання, що подані в таблиці 3. Кількість громадян, схильних більше довіряти тим кандидатам в депутати, які висунуті якою-небудь великою і впливовою партією, майже на 9% більше від тих, хто думає інакше (45,6% проти 36,7%).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з висловлюванням: «Я більше довіряю тим кандидатам в депутати, які висунуті якою-небудь великою і впливовою партією?»»

№ п/п	Варіант відповіді	частота	% до опитаних n=1100
1.	Так	502	45,6
2.	Ні	404	36,7
3.	Важко відповісти	174	15,8
4.	Немає відповіді	20	1,8
	Усього	1100	100

Відповідна тенденція простежується також на основі даних, наведених у таблиці 4. Частка респондентів, що вважають поведінку кандидатів в депутати, які були висунуті якою-небудь великою і впливовою партією, більш відповідальною, переважає частку респондентів, які думають інакше (40,4% проти 35,4%).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання «Чи можна сказати, що більш відповідальною буде поведінка тих депутатів, які представляють великі і впливові партії?»»

№ п/п	Варіант відповіді	Частота	% до опитаних n=1100
1.	Так	444	40,4
2.	Ні	389	35,4
3.	Важко відповісти	221	20,1
4.	Немає відповіді	46	4,2
	Усього	1100	100

Важливою тенденцією також було те, що луганчани мали труднощі з вибором кандидатів. За нашими даними, 62,9% опитаних респондентів не давали відповіді, за кого вони збираються голосувати. Це свідчить про брак інформації про кандидатів, більшість громадян нашого міста робили свій вибір уже на виборчій дільниці. Про незначну поінформованість громадян про своїх імовірних обранців у Верховну Раду свідчить відсутність чітких уявлень, хто саме балотується у межах їх округів. Тому в таблиці, що презентують різні виборчі округи, є прізвища одних і тих же кандидатів.

Через те, що заповнюваність груп в нашому дослідженні була невеликою, це не дозволяє встановити статистичні закономірності. Тому

замість розподілу готовності голосувати у відсотковому відношенні, наведемо рейтингові дані (таблиця 8).

Таблиця 8

Передвиборчі рейтинги кандидатів по 104, 105, 109 виборчих округах

Список кандидатів по виборчих округах	Рейтинг кандидата
Виборчий округ №104	
Гончаров В.О.	1
Струк В. О.	2
Горохов С. О.	3
Мартиненков І. М.	4
Шахов В. М.	5
Виборчий округ №105	
Барвіна Н. О.	1
Кривобоков А. А.	2
Чаленко М. М.	3
Горохов С. О.	4
Медяник В. Ю.	5
Виборчий округ №106	
Медяник В.Ю.	1
Демидович І. В.	2
Макаров К. К.	3
Пригеба Г. В.	4
Кривобоков А. А.	5

Підтвердженням отриманих нами в ході соціологічного дослідження даних стали результати волевиявлення луганчан під час виборів. Нижче подаються підсумкові таблиці по трьох виборчих округах: №104 [6], №105 [7], №109 [8].

Таблиця 9

Результати голосування по виборчому округу № 104

Список кандидатів	Партійна приналежність	Результати волевиявлення (у відсотках)
Струк В. О.	Самовисуванець	39,98
Гончаров В. О.	Партія регіонів	24,48
Мартиненков І. М.	Самовисуванець	20,00
Філіпський О. М.	Комуністична партія України	5,26
Денищенко Д. В.	Блок В. Кличка «УДАР»	2,98
Гончаров О. Б.	Самовисуванець	1,74
Давидов С. І.	Блок Наталії	0,65

	Королевської «Україна – вперед!»	
Гончарук Т. С.	Самовисуванець	0,56
Гейченко І. В.	Самовисуванець	0,33
Василенко О. Д.	Самовисуванець	0,32

Таблиця 10

Результати голосування по виборчому округу № 105

Список кандидатів	Партійна приналежність	Результати волевиявлення (у відсотках)
Горохов С. О.	Партія регіонів	59,70
Чаленко М. М.	Комуністична партія України	15,19
Тамашев Г. А.	Блок В. Кличка «УДАР»	8,66
Кривобоков В. А.	Народні партія вкладників та соціального захисту	7,13
Барвіна Н. О.	Блок Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,76
Попов В. Є.	Самовисуванець	2,10
Скіріч А.С.	Самовисуванець	1,68
Жданова В. О.	Самовисуванець	1,62
Вікторов А. С.	Партія «Нова політика»	0,56
Мошенський С. З.	Самовисуванець	0,54

Таблиця 11

Результати голосування по виборчому округу № 109

Список кандидатів	Партійна приналежність	Результати волевиявлення (у відсотках)
Медяник В. Ю.	Партія регіонів	44,08
Макаров О. К.	Самовисуванець	14,26
Резнік М. М.	Комуністична партія України	11,57
Букаєва М. В.	Самовисуванець	9,38
Моравський Ю. В.	Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	4,12
Даніелян В. Р.	Самовисуванець	3,17
Павлинський О.В.	Блок В. Кличка «УДАР»	2,54
Пригеба Г. В.	Радикальна партія О. Ляшка	2,42

Макаров К. К.	Самовисуванець	2,40
Кривобоков А. А.	Народні партія вкладників і соціального захисту	1,25

Як видно з таблиць, партійна ідентифікація під час голосування за кандидатів по мажоритарних округах була домінуючим фактором вибору. Переможцями в цих округах вийшли кандидати, яких підтримувала Партія регіонів (105 та 109 виборчі округи). Серед кандидатів, що теж здобули значну підтримку виборців (як приклад, місця з 2 по 5), також переважають партійні кандидати. Існують й певні винятки. У 104 виборчому окрузі переміг самовисуванець Струк В. О., але при цьому тільки напередодні виборчої кампанії він вирішив балотуватись окремо від Партії регіонів. Слід зважати і на великий авторитет цього кандидата серед місцевих жителів, перебуваючи тривалий час на посаді мера селища Ювілейне.

На незначну поінформованість про кандидатів і труднощі з їхнім вибором побіжно вказує й інформація в таблиці 12, в якій наведено дані щодо основних джерел інформації про них.

Таблиця 12

Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Ви найбільше дізналися про кандидатів по мажоритарних округах? Назвіть основні джерела» (респонденти мали можливість обирати декілька варіантів)

№ п/п	Джерела інформації	Частота	Відсоток спостережень
1.	Газети	307	33,6%
2.	Телебачення	397	43,5%
3.	Інтернет	92	10,1%
4.	Радіо	92	10,1%
5.	Агітаційні видання (газети, листівки, програми кандидатів)	455	49,8%
6.	Білборди	317	34,7%
7.	Від родичів, друзів і знайомих	141	15,4%
8.	На зібраннях та зустрічах, що проводилися партіями та кандидатами	68	7,4%
9.	На роботі	64	7,0%
10.	Разом	1933	211,7%
	Відповіли	913	
	Не відповіли	87	
	Загалом	1100	

Як бачимо, населення використовувало всі доступні джерела інформації. Агітаційні видання використовувало 49,8%, телебачення – 43,5 %, газети – 33,6%, білборди – 34,7%. Звертають увагу низькі показники отримання інформації населенням через Інтернет – 10,1%, а також такий важливий канал комунікації як зібрання та зустрічі, що проводилися партіями та кандидатами – лише 7,4%. Останній факт, на нашу думку, вказує на кризовий стан публічної сфери, що симптоматично для України в цілому. Дискусії між людьми та їх участь у дебатах з кандидатами на офіційні політичні посади – важливий показник розвиненості політичної культури та демократії.

Фактор обов'язкового зв'язку депутата з Луганськом не є для луганчан визначальним. Лише 22,9% громадян нашого міста вказали на важливість його походження (таблиця 13). Більш значимим є його знання проблем міста.

Таблиця 13

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи є важливим для Вас зв'язок депутата з Луганськом?»**

№ п/п	Варіант відповіді	частота	% до опитаних n=1100
1.	Важливо, що він тут народився й виріс	252	22,9
2.	Важливо не те, що він тут народився, а те, що до останнього часу тут працював і знає проблеми міста	118	10,7
3.	Неважливо, де він народився й виріс, а важливо те, що він знає проблеми міста	350	31,8
4.	Це не має жодного значення	207	18,8
5.	Важко відповісти	121	11,0
6.	Не має відповіді	52	4,7
	Всього	1100	100,0

Висновки. Використання існуючих теорій електоральної поведінки поки що видається неперспективним при аналізі факторів вибору кандидатів по мажоритарних округах. Зв'язок респондентів зі своїм соціальним статусом і соціальною групою та відповідна їх ідентифікація в полі електоральних преференцій не має суттєвого значення. Електоральний вибір кандидатів по мажоритарних округах не має характеру конфлікту між народом і владою, народом і олігархією і т. д.

Посилання на раціонально-інструментальну теорію електоральної поведінки в поясненні електорального вибору кандидатів по мажоритарних округах також проблематичне. В нашому дослідженні показано брак раціональних мотивів для голосування.

Партійна ідентифікація під час голосування за кандидатів по мажоритарних округах була домінуючим фактором вибору на Луганщині. На емоційному компоненті солідарності з партією робиться акцент в соціально-психологічному підході, але в ньому вона має характер складової усталеного культурного геному. У випадку з електоральним вибором на Луганщині, на нашу думку, солідарність – це радше вимушений договір. Народні маси відчужені від елітних груп і часто не знають реальних альтернатив вибору, а тому голосують за кандидатів від великих політичних сил, які у випадку з Луганщиною, репрезентують сьгоднішню владу, на основі очікувань або для збереження стабільності, боячись погіршення соціально-економічного стану. Можливо, колективна пам'ять нереалізованих позитивних очікувань народу та масове розчарування після приходу до влади опозиційних сил в 2005 році породжує певний страх зміни влади в країні.

Список використаної літератури

- 1. Вишняк О. І.** Електоральна соціологія / О. І. Вишняк // Спеціальні та галузеві соціології / За ред. В. Є. Пилипенка. – К. : Каравела, 2003. – С. 187 – 219.
- 2. Шевченко Ю. Д.** Поведение избирателей в России: основные подходы [Електронний ресурс] – Режим доступу: socioline.ru/files/shievchienko...
- 3. Шумпетер Й.** Капіталізм, соціалізм, демократія / Й. Шумпетер / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
- 4. Кононов І. Ф.** Суспільний вибір у міській громаді / І. Ф. Кононов // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011. – № 2 (213). – С. 5 – 20.
- 5. Инглхарт Р.** Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющееся общество / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – № 4. – С. 6 – 32.
- 6. Одномандатний виборчий округ № 104.** Результати голосування [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/vyboru2012/person/o189>
- 7. Одномандатний виборчий округ № 105.** Результати голосування [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/vyboru2012/person/o190>
- 8. Одномандатний виборчий округ № 109.** Результати голосування [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/vyboru2012/person/o194>

Снін М. Н. Формування вибору кандидатів по мажоритарних округах

У статті розглянуто основні фактори електорального вибору громадянами кандидатів у депутати за мажоритарними округами. Показано, що використання наявних теорій електоральної поведінки на

даний момент видається малоймовірною перспективою в цьому аналізі. На основі даних соціологічного дослідження виявлено, що більшість луганчан не мали чітких уявлень про своїх кандидатів, їхній вибір був зумовлений переважно партійною ідентифікацією. Вони голосують за кандидатів від великих політичних сил, які репрезентують сьогоднішню владу.

Ключові слова: електоральна поведінка, партійна ідентифікація, мажоритарний округ.

Енин М. Н. Формирование выбора кандидатов по мажоритарным округам

В статье рассмотрены основные факторы электорального выбора гражданами кандидатов в депутаты по мажоритарным округам. Показано, что использование существующих теорий электорального поведения на данный момент представляется маловероятным в этом анализе. На основе данных социологического исследования выявлено, что большинство луганчан не имели четких представлений о своих кандидатах, их выбор был обусловлен преимущественно партийной идентификацией. Они голосуют за кандидатов от крупных политических сил, которые представляют нынешнюю власть.

Ключевые слова: электоральное поведение, партийная идентификация, мажоритарный округ.

Ienin M. N. Making Choice between Candidates in the Majoritarian Districts

The article describes the main factors for choosing candidates in majority districts. It is shown that implementing of existing theories of electoral behavior seems unlikely to be used in this analysis. On the basis of the sociological survey data it was revealed that the majority of Luhansk residents had no clear ideas on their candidates, their choice was conditioned mainly by means of party identification. They choose candidates from the leading political powers, who represent the current political elites.

Key words: electoral behavior, party identification, majoritarian district.

Стаття надійшла до редакції 17. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. філос. н., професор

Гаврилов М. І.

УДК [316.344 : 316.334.3 : 324] (477.61)

Хобта С. В.

**ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ УСТАНОВОК (НА ПРИКЛАДІ ВИБОРІВ
В М. ЛУГАНСЬКУ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2012 р.)**

Актуалізація ідентичностей постійно використовується для мобілізації електорату. Якщо розглянути приклад виборів до Верховної Ради 2012 р., то побачимо, що передвиборчі кампанії багатьох партій були побудовані на апеляції до ідентичностей: у випадку Партії Регіонів – мовної, регіональної, у випадку КПУ – до радянської, у випадку ВО «Свобода» – етнічної і т. п. Концепт ідентичності – один з основних пояснювальних інструментів під час аналізу групової приналежності і міжгрупової взаємодії [1]. Згідно з більшістю концепцій електоральної соціології вибір, тією чи іншою мірою, зумовлений груповою приналежністю. Відповідно, можна припустити, що ідентичність виступає одним з факторів формування електорального вибору, який по суті є складним багатофакторним процесом [2; 3].

Етнокультурні фактори, як значущі змінні, завжди фігурують під час соціологічного аналізу електоральної поведінки. Окремі ідентичності часто потрапляють у фокус аналізу соціологів [4; 5; 6]. Ідентичність у всій своїй багатоаспектності як фактор формування електоральних настанов стає предметом дослідження рідше. Аналіз структури ідентичностей у зв'язку з електоральними настановами не проводився.

Метою нашого розгляду є з'ясування того, чи виступає ідентичність фактором впливу на електоральні настанови. Емпіричною основою розгляду будуть результати дослідження «Політичні партії і населення у період виборчої кампанії: контекст великого міста» та результати інших досліджень Центру з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму і кафедри філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка. Для досягнення визначеної мети, ми з'ясуємо структуру і динаміку ідентичностей мешканців Луганська і проведемо аналіз зв'язків електоральних настанов та ідентичностей луганців під час виборів до Верховної Ради України 2012 р.

Відзначимо, що тема ідентичності не належить до таких, що позбавлені уваги соціологів. Вона аналізується як класиками світової сучасної соціології, так і молодими вченими різних країн. Вивчення ідентичності у вітчизняній науці включає багато аспектів: процес легітимації культурних ідентичностей (Н. Костенко), особливості національних, ідеологічних (А. Ручка, Л. Скокова), етнічних (Л. Аза, В. Арбеніна), релігійних (Л. Рязанова) ідентичностей [7]. Регіональний вимір ідентифікаційних процесів вивчається І. Кононовим, В. Середою,

О. Стегнієм [8; 9; 10]. Особливою темою є ідентичності в умовах глобалізації [11].

Увага до ідентичності характерна не тільки для соціології, але й для всього соціогуманітарного знання. Філософ В. Малахов у 90-х рр., з'ясовуючи причини надзвичайної популярності слова «ідентичність» на пострадянському просторі, пов'язував заміну словом «ідентичність» звичних термінів «тотожність», «самосвідомість» і «самовизначення» з двома причинами. По-перше, з «ефектом додаткової валідності», тобто підвищених очікувань від чужого слова і з втратою довіри до традиційного поняттєвого апарату після досліджень М. Фуко і постструктуралістів [12, с. 43]. «Введення терміну «ідентичність» дає можливість тематизувати нерелевантні змісти, які вислизують з-під контролю «самосвідомості» і разом з тим не вдаватися до зарезервованих психоаналізом понять «підсвідоме» і «несвідоме» [12, с. 48]. По-друге, кар'єра терміна «ідентичність» пов'язана з глибокою легітимаційною кризою після Перебудови. Політична незалежність пострадянських країн викликала потребу в конструюванні ідентичностей, причому ідентичностей не в політичному сенсі, а сенсі есенціалістському, націоналістичному. «Націоналізм тлумачить «націю» як від початку існуючу культурну – а часто і як етнічну – єдність, тим самим по суті підмінюючи проблематику суверенітету проблематикою ідентичності» [12, с. 52].

З політичним підґрунтям «моди» на ідентичність для пострадянського простору справді можна погодитися. Наприклад, за підрахунками Г. Батигіна, тільки у 1990-ті роки на тему «російська ідентичність» в Росії було опубліковано близько 1500 книг і 3 тис. статей [13]. Сьогодні політична наука активно цікавиться ідентичностями, особливо різного роду територіальними ідентичностями: національними, регіональними, локальними [14].

Поняття «ідентичність» в соціальну науку прийшло з психології. Від початку виникнення цього терміну, що пов'язують з роботами Е. Еріксона, в ньому підкреслювалися два аспекти: індивідуальний та соціальний (культурний). Е. Еріксон одночасно спирався на ідеї В. Джеймса та З. Фрейда. Перший, вживаючи поняття «характер», описував феномен ідентичності як активну напругу при самопізнанні. Другий говорив про єдність особистісної та культурної ідентичності [15, с. 28–29]. Відштовхуючись від цих вимірів ідентичності, Е. Еріксон доводить, що ідентичність це не тільки суб'єктивна тотожність індивіда, але й осягнення внутрішньої тотожності з певною соціальною спільнотою: «ми маємо справу з процесом, «локалізованим» у ядрі індивідуальної, але й суспільної культури, процесом, який у дійсності встановлює ідентичність цих двох ідентичностей» [15, с. 31]. Таке однозначне наголошення на соціальності ідентичності, однак, не привело до відповідної інтерпретації її в психології. Скоріше в психології домінувало індивідуалістичне розуміння. Таке, приміром, як у

попередника Е. Еріксона – К. Ясперса. Він визначав ідентичність як один з чотирьох формальних аспектів самосвідомості – осягнення того, що я залишаюсь тим, ким був завжди, і все, що відбувається в моєму житті, відбувається зі мною, і ні з ким іншим (приклад порушення ідентичності – хворі на шизофренію) [16]. Завдяки роботам Г. Теджфела соціологічний аспект ідентичності отримав в психологічній літературі відносно самостійний статус, що породило дискусію, яка точиться донині, про співвідношення особистісної та соціальної ідентичностей [16]. В. Павленко так формулює проблему: «... соціальна ідентичність дуже тісно пов'язана з інгруповою подібністю і міжгруповою диференціацією, особистісна ідентичність – з відмінністю від усіх інших людей. <...> Оскільки дуже важко уявити, як можна у кожний даний момент одночасно відчувати себе і подібним до членів інгрупи (проявляючи соціальну ідентифікацію), і відмінним від них (у межах особистісної ідентичності), то ця суперечність породила ідею про неминучість певного конфлікту між двома видами ідентичності, про їх несумісність і, відповідно, про те, що в кожний даний момент часу тільки одна з них може бути актуалізована» [17, с. 136].

Для пояснення співвідношення особистісної та соціальної ідентичності пропонуються різні моделі. Наприклад, Д. Трафимов, Г. Тріандіс і С. Гото (D. Trafimow, H. Triandis, S. Goto) вважають, що це питання може бути вирішене з використання моделей «двох кошків» чи «одного кошика». Модель «двох кошків» передбачає, що особистісні та соціальні ознаки зберігаються окремо одна від одної і не перетинаються [16]. У дусі «двох кошків» розмірковують і окремі філософи, говорячи про неможливість змішування індивідуальної та колективної ідентичності. «Один предмет становить ідентичність транссексуала і зовсім інший – ідентичність «балтійця». Зіставляти сексуальну ідентичність з регіональною – те ж саме, що зіставляти зелених крокодилів з крокодилами, які летять на північ» [12, с. 46]. «Перескакування» з індивідуально-психічного рівня на соціально-культурний – логічно абсурдна понятійна підміна. Спільнота не має якості суб'єктності. Суб'єктність – атрибут індивіда, не колективу [12, с. 47].

Модель «одного кошика» визнає тісний взаємозв'язок і спільне зберігання особистісних та соціальних ознак [16]. В останніх розвідках доводиться правильність моделі «одного кошика». Зокрема, доведено, що за будь-якою особистісною характеристикою ідентичності стоїть соціальна, що особистісна ідентифікація завжди передбачає ідентифікацію з певною групою. Навіть у випадку ідентифікації з «веселими» чи «добрими» [17, с. 138].

Акцент не на особистісній, а на соціальній ідентичності характерний для соціальних психологів, культурологів, соціологів. Індивід сприймає себе і світ, поділяючи всіх на «ми» та «вони»/«інгрупи» та «аутгрупи» [18, с. 324]. В соціології ідентифікація

відбиває процес позиціонування індивіда в соціальному просторі. Через неї індивід, з одного боку, зберігає внутрішній простір власної індивідуальності, а з іншого, включається у простір суспільний. Відповідно, ідентичність служить інструментом узгодження внутрішнього та зовнішнього простору буття індивіда і групи. Н. Замятіна це називає «вертикальним» і «горизонтальним» вимірами ідентичності: тотожністю об'єкта «самому собі» та рольовими відносинами з оточенням [19, с. 203].

У сучасній науці дослідження ідентичності має міждисциплінарний характер і зони компетентності окремих наук дуже важко піддаються ідентифікації. В інтеграції дослідницького поля велике значення відіграла саме соціологія. Вплив соціології визнають і психологи, і філософи, і географи. Зокрема, психологи говорять про зміну поглядів на природу ідентичності з боку соціального інтераціоналізму [17, с. 140]. Навіть, якщо ядром ідентичності вважаються особистісні властивості і характеристики, фактори соціального середовища не можуть ігноруватися [20, с. 7]. Німецький філософ В. Хесле, відштовхуючись від ідей Дж. Міда, пише: «Важко до кінця зрозуміти сутність власної самості, не визначивши її місце в космосі інших суб'єктів. Більшість страждань, які люди спричиняють одне одному (а цей рід страждань найвитонченіших і болісних), виникає з боротьби людей за визнання, тобто за гармонію між «Я» і «соціальним Я» [21]. Показовими є слова географа Л. Смірнягіна, який, говорячи про відставання сучасної російської географії від світового географічного мейнстріму, серед шляхів виправлення ситуації виділяє запозичення досвіду зарубіжних колег і осмислення багажу соціології [22, с. 177]. Правду кажучи, соціологія в інших питаннях (дослідження простору) сама активно запозичає знання, накопичені в межах географії, зокрема, гуманітарної [23].

У центрі нашого розгляду – соціальні, колективні ідентичності. Спочатку розглянемо структуру ідентичностей мешканців Луганська (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання: «Без яких з перелічених характеристик Ваше уявлення про себе буде неможливим?» (%)¹

№	Варіант відповіді	n=1200 Луганська область 2001 р.	n =236 серпень 2004 р.	n=593 квітень 2005 р.	n=363 квітень 2007 р.	n=374 червень 2008 р.	n=290 жовтень 2009 р.	n=707 вересень 2010 р.	n=1100 вересень 2012 р.
1.	Самостійна, неповторна особистість	25	37	56	54	48	46	36	31
2.	Член сім'ї	56	80	81	84	74	70	64	62
3.	Член кола друзів	23	48	38	54	47	37	24	19
4.	Член певного трудового (навчального) колективу	17	25	19	21	24	31	15	10
5.	Людина, пов'язана діловими зв'язками з певним колом	8	11	13	11	9	17	8	4
6.	Людина певної професії	19	21	26	26	29	36	14	11
7.	Людина з певною освітою	15	12	18	24	26	30	12	12
8.	Людина певних політичних переконань	9	7	13	10	9	16	6	7
9.	Мешканець Луганська	18	7	8	9	25	17	42	49
10.	Мешканець Донбасу	35	23	33	32	41	40	15	16
11.	Громадянин України	30	36	31	37	47	38	29	36

¹ Дослідження (2001 – 2012 рр.), на які посилаємося, проведені Центром з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму і кафедрою філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка за квотними вибірками, репрезентативними для міста за ознаками статі та віку.

№	Варіант відповіді	n=1200 2001 р. Луганська область	n =236 серпень 2004 р.	n=593 квітень 2005 р	n=363 квітень 2007 р.	n=374 червень 2008 р.	n=290 жовтень 2009 р.	n=707 вересень 2010 р.	n=1100 вересень 2012 р.
12.	Радянська людина	22	12	9	11	9	19	9	7
13.	Мешканець СНД	7	3	6	4	7	6	4	3
14.	Людина певної релігії	8	6	6	10	10	7	6	4
15.	Європеєць	7	4	4	7	3	5	6	4
16.	Мешканець планети Земля	23	27	23	25	26	20	11	7
17.	Людина з певними художніми смаками (музичними, літературними і т. д.)	13	7	12	10	8	15	4	2
18.	Чоловік/жінка/ людина певної статі	-		-	-	35	34	36	25
19.	Людина певного віку	-		-	-	25	20	7	5
20.	Людина певної нації/етнічної приналежності	11		-	-	14	13	-	-
21.	Людина з певною рідною мовою	-		-	-	25	18	-	-
22.	Мешканець прикордоння	-		-	-	-	4	-	-
23.	Що ще?	2		1	1	1	-	1	1
Разом		348	365	398	428	576	572	348	314

Примітка: сума по стовпцю більша за 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька позицій.

Сірим кольором виділено ідентичності, які займають 10 перших рангових позицій.

Аналіз структури ідентичностей показує, що ядро домінуючих ідентичностей залишається стабільним. В нього входить членство у малих групах, ідентичності пов'язані з зайнятістю, гендером і територіальними спільнотами.

Перші рангові позиції займають «член родини», «мешканець Луганська», «громадянин України», «самостійна, неповторна особистість», гендерна ідентичність, член дружнього кола. Така ж структура домінувала, правда, з дещо іншою ієрархією, і два роки тому. Згідно з даними, з 2009 р. ми можемо спостерігати зміну структури ядра ідентичностей. З 2007–2009 рр. до неї належали замість «мешканець Луганська» та гендерної ідентичності «член кола друзів» і «мешканець Донбасу». В цілому ж кореляція між рангами ідентичностей, отриманими в різні роки, дуже висока (табл. 2).

Таблиця 2

Рангова кореляція між ідентичностями (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Кореляція значуща на рівні 0.01.)

	n=236 серпень 2004 р.	n=593 квітень 2005 р.	n=363 квітень 2007 р.	n=374 червень 2008 р.	n=290 жовтень 2009 р.	n=707 вересень 2010 р.	n=1100 вересень 2012 р.
Серпень 2004 р.	1,000	0,932	0,960	0,893	0,941	0,819	0,761
Квітень 2005 р.	0,932	1,000	0,961	0,913	0,959	0,754	0,754
Квітень 2007 р.	0,960	0,961	1,000	0,925	0,960	0,770	0,749
Червень 2008 р.	0,893	0,913	0,925	1,000	0,934	0,876	0,884
Жовтень 2009 р.	0,941	0,959	0,960	0,934	1,000	0,851	0,838
Вересень 2010 р.	0,819	0,754	0,770	0,876	0,851	1,000	0,957
Вересень 2012 р.	0,761	0,754	0,749	0,884	0,838	0,957	1,000

Загальною тенденцією є падіння значущості більшості ідентичностей (рис. 1).

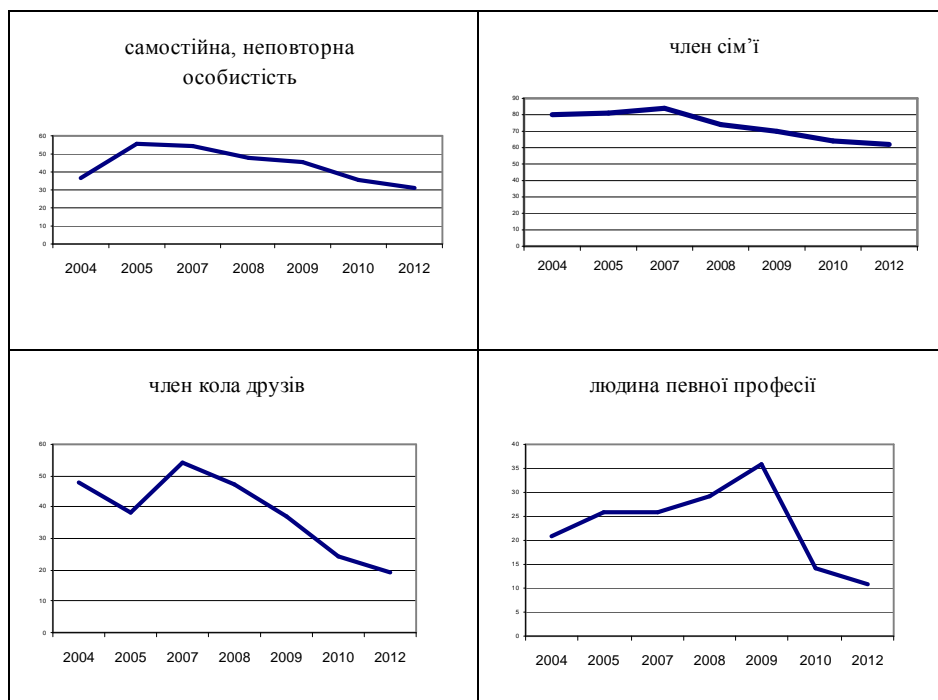

Рис. 1. Динаміка значущості ідентичностей 2004 – 2012 рр.

Більш докладно розглянемо результати останнього дослідження (n=1100, Луганськ, вересень 2012 р.). Що стосується різниці по групах, то були виявлені певні відмінності. Для жінок ідентичність пов'язана з родиною, більш значуща, ніж для чоловіків. Для молоді більш значуща особистісна ідентичність та ідентичності, пов'язані з малими групами, гендером та «космополітичні» ідентичності (європеєць, землянин). Для людей старшого віку більш значущі вікова, політична, територіальні ідентичності (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання: «Без яких з перелічених характеристик Ваше уявлення про себе буде неможливим?» за віковими групами (%)»

№	Варіант відповіді	За вибіркою	18–29 років	30–59 років	60 і старші
1.	Самостійна, неповторна особистість	30,5	42,0	29,7	19,5
2.	Член сім'ї	62,2	65,4	63,3	56,7
3.	Член кола друзів	18,5	25,4	17,5	13,0
4.	Член певного трудового (навчального) колективу	9,8	17,3	9,6	2,3
5.	Людина, пов'язана діловими зв'язками з певним колом	4,3	5,7	5,0	1,5

№	Варіант відповіді	За вибіркою	18–29 років	30–59 років	60 і старші
6.	Людина певної професії	11,1	13,4	11,8	7,3
7.	Людина з певною освітою	12,3	14,5	13,3	8,0
8.	Людина певних політичних переконань	7,3	5,7	7,0	9,6
9.	Мешканець Луганська	49,3	42,8	51,8	51,7
10.	Мешканець Донбасу	15,7	14,5	14,9	18,4
11.	Громадянин України	35,9	31,1	36,9	39,5
12.	Радянська людина	7,3	2,1	5,4	16,5
13.	Мешканець СНД	2,7	2,1	2,6	3,4
14.	Людина певної релігії	3,8	3,9	4,4	2,7
15.	Європеець	3,6	7,8	2,8	0,8
16.	Мешканець планети Земля	6,9	9,9	5,8	5,7
17.	Людина з певними художніми смаками (музичними, літературними і т. д.)	2,0	2,8	2,2	0,8
18.	Людина певної статі	24,9	25,8	27,3	19,2
19.	Людина певного віку	4,5	2,1	3,0	10,0
20.	Що ще?	1,2	1,1	1,4	1,1
Разом		314	100	100	100

Окремою проблемою є співвідношення територіальної приналежності і територіальної ідентичності. Це не тотожні речі. Територіально виборці належать до певного регіону чи міста, але відчуття співпричетності це може і не викликати. Тобто територіальна група може перетворитися на територіальну спільноту, а може й ні. Наприклад, результати наших попередніх досліджень міської спільноти показали, що суспільно-політичні чинники формування громади виражені слабо. Міська громада усвідомлює себе як фізичну, тобто територіальну окремішність, але не як культурну чи політичну. Процес формування ідентичності громади «зупиняється» на базових просторових чинниках [24, с. 56].

Порівняння з даними попередніх досліджень свідчить про різке зростання локальної ідентичності та спад регіональної (рис. 2.). Причини цього становлять для нас дослідницьку проблему з кількох питань.

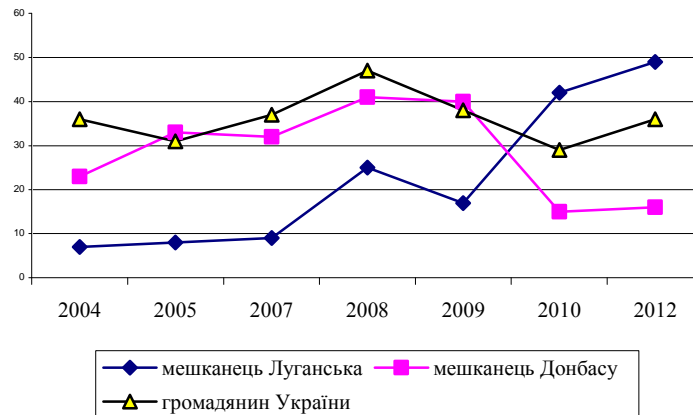

Рис. 2. Динаміка вибору територіальних ідентичностей

З одного боку, локальна (міська) ідентичність становить ідентифікаційне ядро мешканців і інших регіонів України, зокрема Слобожанщини [5, с. 269]. Психологи міську ідентичність відносять до невід'ємного елемента структури соціальної ідентичності поряд з гендерною, віковою, професійною [16]. Але, з іншого боку, виражена регіональна ідентичність – особливість Донбасу. Про це свідчать дані, отримані різними дослідженнями. Наприклад, порівняльне дослідження «Львів – Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей» показало, що принциповою відмінністю між міськими жителями Галичини і Донбасу є інтегрованість/«розмитість» регіональної ідентичності галичан в реаліях українського суспільства і чітка регіональна ідентичність донбасців [25, с. 294]. Дослідження «Україна: образи регіонів і міжрегіональні відносини» так само показало, що громадянська ідентичність більш значуща для галичан. В ієрархії ж ідентичностей мешканців Донбасу ідентитет «громадянин України» займав майже однакову позицію з ідентитетом «мешканець регіону» [26, с. 211]. Водночас, порівняння даних масового опитування і «відкритих» інтерв'ю¹ у 2009 р. зафіксувало розбіжність у статусі регіональної ідентичності. Якщо дані масового опитування вказували на рівнозначність громадянської і регіональної ідентичності, то «відкриті» інтерв'ю говорили скоріше про рівнозначність громадянської та локальної ідентичностей. Належність до Донбасу/Сходу була названа тільки в декількох інтерв'ю.

Аналізуючи дані, отримані напередодні виборів до органів міського самоврядування, ми припустили, що ситуація місцевих виборів актуалізувала міську ідентичність й відсунула на другий план громадянську й регіональну, тоді як ситуація всеукраїнських виборів (наприклад, 2008 р.) виводила на перший план громадянську та

¹ Опитано 22 чоловіка (мешканці 6 районів Луганської області), метод стандартизованого «відкритого» інтерв'ю.

регіональну ідентичності. Але і два роки після місцевих виборів цифри залишились сталими. Це дає підстави повернутися до попередньої нашої гіпотези, що регіональну ідентичність актуалізує загальноукраїнський політичний контекст. Вона дозволяє підкреслити етно-мовну специфіку регіону та особливості «історичної пам'яті» [27]. Такий висновок ми робимо на тій підставі, що коли стимул інтерв'ю політичного характеру, регіональна ідентичність чітко артикулюється («мешканець Сходу України», «мешканець Донбасу»). У попередніх дослідженнях (2004 р., метод глибинних інтерв'ю) було чітко зафіксовано, що поряд із протиставленням народу і влади, іншим контекстом розрізнення було розрізнення регіонів – Сходу і Заходу України [28, с. 182]. В період президентства В. Ющенка, особливістю Донбасу була невдоволеність статусом регіону в Україні. Вище політичне керівництво – «помаранчеві», розглядались як чужа політична сила, сила, обрана Заходом України. У ставленні до Сходу відчувалися упередженість, навмисне ігнорування його проблем з боку вищого керівництва країни. Хоча головним способом структурування наративів було протиставлення влади і народу, коли мова заходила про регіон, з'являлось «регіональне «Ми». Воно включало як народ, так і політичну силу, яка його представляє – Партію регіонів. Природно, що від політики «своїх» очікувалося «справедливе», «належне» ставлення до регіону. Результати останнього дослідження показують, що чинна влада сприймається як влада «своїх» (табл. 4). Партією, яка найчастіше називалась, як партія, що представляє інтереси народу, – є ПР (рис. 3).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на питання: «Як би Ви визначили відносини/стосунки між політичним керівництвом України і народом?» (у % до тих, хто відповів)

№ п/п	Варіант відповіді	Луганськ n=290 2009 г.	Луганськ n=400 2012 г.
1.	Політичне керівництво представляє інтереси народу України	6,9	23,0
2.	Політичне керівництво представляє інтереси тільки багатих	25,0	14,8
3.	Політичне керівництво, незважаючи на вибори, взагалі нікого не представляє, воно діє тільки у власних інтересах	39,6	29,3
4.	Політичне керівництво України залежне від США і ЄС, а не від свого народу	20,5	3,8
5.	Політичне керівництво України – ставленик світового уряду, а не свого	8,0	2,5

№ п/п	Варіант відповіді	Луганськ n=290 2009 г.	Луганськ n=400 2012 г.
	народу		
6.	Інше (напишіть, що саме)	–	1,3
7.	Важко відповісти	–	25,5
Разом		100	100

Чиї інтереси представляють вказані партії? _ Усіх громадян України

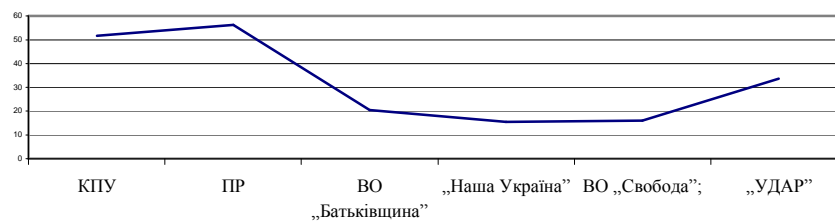

Рис. 3. Чиї інтереси представляють вказані партії?

Стереотипи, що склалися у масовій свідомості щодо представництва регіонів політичними силами, які склалися у 2004 р., продовжують функціонувати. Так, якщо у випадку ПР тільки 1,4%¹ респондентів вважають, що партія представляє інтереси Західної України, то у випадку ВО «Батьківщина» – це 11,7%, у випадку «Нашої України» – 23,7%. Щодо представлення інтересів Сходу України, то цифри такі: ПР – 16%, ВО «Батьківщина» – 0,4%, «Наша Україна» – 1%. Те, що партії представляють власні інтереси і інтереси своїх лідерів про ПР сказали 27,0% респондентів, про ВО «Батьківщина» – 44,1%, про «Нашу Україну» – 44,9%.

Люди намагаються тверезо оцінити політичну ситуацію, тому регіональне представництво, як і соціальне, багатьма розглядається як ширма для прикриття власних інтересів політичної еліти. Для половини респондентів регіональна проблематика під час виборів не є актуальною. Для інших, в тому чи іншому сенсі, вибори були приводом замислитися над регіональним поділом країни (табл. 5).

Таким чином, останні вибори до ВР, як і попередні, продовжують регіоналізувати політичне поле країни. В цьому світлі, ми вважаємо, що на даний час спад регіональної ідентичності не означає її зникнення. Вона в певному сенсі «приспана», бо виступає чимось на кшталт захисного механізму, який зараз просто не потрібен.

¹ Запитання «Чиї інтереси представляють названі партії?», у % до тих, хто відповів на запитання.

Таблиця 5

**Розподіл відповідей на питання
«З яким з наведених тверджень Ви згодні?»**

№	Варіант відповіді	Частота	Відсоток спостережень
1.	Під час виборів я відчуваю більш тісний зв'язок з Донбасом, ніж в інший час	167	16,2%
2.	Під час виборів гостріше відчуваю, що Східна Україна і Росія близькі між собою в духовному плані	143	13,9%
3.	Під час виборів я гостріше відчуваю, що Схід України відрізняється від її Заходу	171	16,6%
4.	Під час виборів я гостріше відчуваю, що необхідно прагнути до досягнення єдності Сходу і Заходу країни	170	16,5%
5.	Під час виборів я починаю сприймати Дніпро як кордон, який поділяє Україну	60	5,8%
6.	Нічого з цього	479	46,5%
Разом		1190	115,4%
Відповіли		1031	
Не відповіли		69	
Загалом		1100	

Кореляційний аналіз показав, що між рангами ідентичностей прихильників усіх перелічених у запитанні позицій існує сильний зв'язок. Зокрема, якщо виокремити територіальні ідентичності, то ранги ідентичностей повністю збігаються, окрім рангів прихильників позиції «під час виборів я гостріше відчуваю, що необхідно прагнути досягнення єдності Сходу і Заходу країни» – вони на перше місце ставлять громадянську ідентичність, міську та регіональну. Решта – міську, громадянську, регіональну.

Значущих відмінностей між ідентичностями електорату партій ми не зафіксували (табл. 6). Висока кореляція між ідентичностями прихильників КПУ і ПР.

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання: «Без яких з перелічених характеристик Ваше уявлення про себе буде неможливим?» залежно від того, яку партію збиралися підтримати на виборах до ВР

№	Варіант відповіді	За яку партію Ви плануєте проголосувати	
		КПУ	ПР
1.	Самостійна, неповторна особистість	30,6	28,2
2.	Член сім'ї	64,0	65,6
3.	Член кола друзів	14,4	20,5
4.	Член певного трудового (навчального) колективу	9,0	9,7
5.	Людина, пов'язана діловими зв'язками з певним колом	3,6	4,6
6.	Людина певної професії	8,1	14,1
7.	Людина з певною освітою	14,4	13,1
8.	Людина певних політичних переконань	7,2	8,2
9.	Мешканець Луганська	49,5	52,6
10.	Мешканець Донбасу	21,6	17,7
11.	Громадянин України	36,9	35,1
12.	Радянська людина	16,2	6,7
13.	Мешканець СНД	2,7	3,3
14.	Людина певної релігії	5,4	3,8
15.	Європеець	2,7	2,6
16.	Мешканець планети Земля	5,4	5,9
17.	Людина з певними художніми смаками (музичними, літературними і т. д.)	0,0	1,8
18.	Людина певної статі	23,4	28,2
19.	Людина певного віку	5,4	4,6
20.	Що ще?	0,0	1,0
Разом		320,5	327,3

По більшості пунктів різниця не перебільшує 1–2%. Значущі розбіжності стосуються наступного. Серед тих, хто збирався голосувати за ПР, більше, ніж тих, для кого важлива ідентичність «член кола друзів» (20,5% проти 14,4%) і «людина певної професії» (14,1% проти 8,1%). Серед прихильників КПУ – «радянська людина» (16,2% проти 6,7%). В

цілому ж ідентичності електорату КПУ і ПР дуже подібні. Коефіцієнт кореляції Спірмена дорівнює 0,961 на рівні значущості 0,01.

Те ж саме можна сказати і про ідентичності тих, хто був налаштований йти на вибори і тих, хто не збирався йти голосувати. Коефіцієнт кореляції Спірмена становить 0,930 (рівень значущості 0,01). Різниця в 5% і більше стосується деяких ідентитетів. Носії особистісної ідентичності більшою мірою налаштовані були не брати участь у голосуванні чи вагалися. Серед прихильників родини переважають готові взяти участь у голосуванні та ще більшою мірою – невпевнені в своїх намірах. Респонденти, для яких важлива дружня ідентичність частіше готові йти на вибори, ніж демонструвати невпевненість. Показово, що людей з політичними переконаннями найбільше серед тих, що не визначилися. Те ж саме можна сказати стосовно гендерного та вікового ідентитету. Носіїв міської та регіональної ідентичності більше серед тих, хто визначився (табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання «Без яких з перелічених характеристик Ваше уявлення про себе буде неможливим?» залежно від наміру взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 листопада 2012 р.

№	Варіант відповіді	Готові взяти участь у виборах до Верховної Ради 28 листопада 2012 р.		
		так	ні	не визначився
1.	Самостійна, неповторна особистість	29,2	33,8	38,1
2.	Член сім'ї	63,1	56,2	67,3
3.	Член кола друзів	19,9	17,1	14,2
4.	Член певного трудового (навчального) колективу	9,7	10,0	8,8
5.	Людина, пов'язана діловими зв'язками з певним колом	3,8	3,8	7,1
6.	Людина певної професії	11,3	12,4	8,8
7.	Людина з певною освітою	12,0	11,4	13,3
8.	Людина певних політичних переконань	8,1	3,3	9,7
9.	Мешканець Луганська	50,2	47,1	45,1
10.	Мешканець Донбасу	17,0	14,8	10,6
11.	Громадянин України	36,2	33,8	37,2
12.	Радянська людина	9,0	5,2	6,2
13.	Мешканець СНД	2,7	2,4	1,8

14.	Людина певної релігії	4,3	2,4	5,3
15.	Європеєць	3,5	4,8	2,7
16.	Мешканець планети Земля	6,9	8,1	5,3
17.	Людина з певними художніми смаками (музичними, літературними і т. д.)	2,2	0,5	3,5
18.	Людина певної статі	23,7	23,8	31,0
19.	Людина певного віку	4,7	1,9	7,1
20.	Що ще?	0,7	3,3	0,9
Разом		318,2	296,1	324,0

Таким чином, ідентичності впливають на електоральні установки, але їхній вплив не є вирішальним. Це тільки один з багатьох факторів. У межах міста ми маємо справу з гомогенною спільнотою зі стійким ядром ідентичностей. Вибори провокують рефлексію щодо соціальної і колективної приналежності. Особливого значення набувають територіальні ідентичності. Традиційно інтенсифікація територіальних ідентичностей пов'язана з двома способами: диференціації та інтеграції (через зіткнення з Іншим та через співвідношення з загальнонаціональною спільнотою). Луганці – це спільнота, яка, з одного боку, продовжує себе сприймати через диференціацію щодо інших регіонів, а з іншого, приймає загальнонаціональну ідентичність. Вибори до ВР 2012 р. продовжують регіоналізувати політичне поле країни. Спад регіональної ідентичності не означає її занепаду. Політичні маніпуляції на ґрунті регіональних відмінностей мають ще досить високі шанси для використання в загальноукраїнському політичному процесі.

Список використаної літератури

1. Hogg M. A. The social identity perspective Intergroup Relations, Self-Conception, and Small Groups / Michael A. Hogg, Dominic Abrams, Sabine Otten, Steve Hinkle // Small Group Research. – Vol. 35. – No. 3, June 2004. – P. 246 – 276. **2. Кононов І. Ф.** Суспільний вибір у міській громаді / Кононов І. Ф. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки // ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 2 (213). – 2011. – С. 5 – 21. **3. Вишняк О. І.** Електоральна соціологія: історія, теорії, методи / Вишняк О. І. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 308 с. **4. Панина Н. В.** Национально-государственная идентификация и формирование социально-политических ориентаций русского меньшинства в Украине / Н. В. Панина // Избранные труды по социологии: В трех томах. – Т. III. Социология политики, национальных отношений, общественного мнения и социальная психиатрия / Сост. и ред. Е. И. Головаха. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2012. – С.85 – 109. **5. Арбеніна В. Л.** Етнічна ідентифікація сучасного українського студентства як чинник формування його громадянської ідентичності // Арбеніна В. Л. // Методологія, теорія та

практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 266 – 273. **6. Чернова Л. Е.** Етнічна ідентичність нацменшин сучасної України / Чернова Л. Е. // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць.* – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 274 – 277. **7. Соціокультурні ідентичності та практики** / За ред. А. Ручки. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 2002. – 315 с. **8. Кононов І. Ф.** Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України). – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 494 с. **9. Серeda В.** Стосунки Сходу та Заходу України: історичні ідентичності і націєструктуруючі процеси / Серeda В. // *Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25–26 травня 2006 р.* / Наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ: Знання, 2006. – С. 183 – 196. **10. Стегній О. Г.** Типи політичної культури регіональних спільнот України // *Вісник Львівського університету. Сер. Соціологія.* – 2008. – Вип. 2. – С. 32 – 56. **11. Коржов Г. О.** Коллективные идентичности в условиях глобальных изменений // Коржов Г. О. // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць.* – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 254 – 258. **12. Малахов В. С.** Неудобства с идентичностью / В. С. Малахов // *Вопросы философии.* – 1998. – № 2. – С. 43 – 53. **13. Малинкин А. Н.** «Новая российская идентичность»: исследования по социологии знания / А. Н. Малинкин // *Социологический журнал.* – 2007. – № 4. – С. 66 – 86 // <http://www.nir.ru/sj/sj/sj4-01mal.html>. **14. Идентичность** как предмет политического анализа. Сборник статей по итогам Всероссийской научно-практической конференции (ИМЭМО РАН, 21–22 октября 2010 г.). Редколлегия сборника: И. С. Семенов (отв. редактор), Л. А. Фадеева (отв. редактор), В. В. Лапкин, П. В. Панов. – М. : ИМЭМО РАН, 2011. – 299 с. **15. Эрикссон Э.** Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ./ Э. Эрикссон – М. : Флинта, 2006. – 342 с. **16. Микляева А. П.** Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования / А. П. Микляева, П. В. Румянцев. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – 118 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа – humanpsy.ru/miklyayeva/soc_ident_2. **17. Павленко В. Н.** Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В. Н. Павленко // *Вопросы психологии.* – 2000.–№ 1. – С. 135–141. **18. Triandis Н. С.** Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships / Triandis Н. С., Bontempo R., Villareal M. J. // *Journal of Personality and Psychology.* – 1988. – Vol. 54. – No. 2. – P. 323 – 338. **19. Замятина Н. Ю.** Территориальная идентичность: типы формирования и образы территории / Н. Ю. Замятина // *Идентичность как предмет политического анализа. Сборник статей по итогам Всероссийской научно-практической конференции (ИМЭМО РАН, 21-22 октября 2010 г.). Редколлегия сборника: И. С. Семенов (отв. редактор), Л. А. Фадеева (отв. редактор), В. В. Лапкин, П. В. Панов. –*

М. : ИМЭМО РАН, 2011. – С. 203 – 212. **20. Abes E. S.** Reconceptualizing the Model of Multiple Dimensions of Identity: The Role of Meaning-Making Capacity in the Construction of Multiple Identities / Elisa S. Abes Susan R. Jones Marylu K. McEwen // Journal of College Student Development. – January/February. – 2007. – Vol. 48. – № 1. **21. Хёсле В.** Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсле // Вопросы философии. – 1994. – №10. – С. 112 – 123. **22. Смирнягин Л. В.** Региональная идентичность и география / Л. В. Смирнягин // Идентичность как предмет политического анализа. Сборник статей по итогам Всероссийской научно-практической конференции (ИМЭМО РАН, 21-22 октября 2010 г.). Редколлегия сборника: И. С. Семенов (отв. редактор), Л. А. Фадеева (отв. редактор), В. В. Лапкин, П. В. Панов. – М. : ИМЭМО РАН, 2011. – С. 177 – 186. **23. Россия:** воображение пространства / пространство воображения (Гуманитарная география: Научный и культурно-просветительский альманах. Специальный выпуск) / Отв. ред. И. И. Митин; Сост. Д. Н. Замятин, И. И. Митин. – М. : Аграф, 2009. – 464 с. **24. Хобта С. В.** Чинники покладання кордонів міської громади (на прикладі міської громади м. Луганська) // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Січень. – № 2 (213). – Соціологічні науки. – С. 44 – 56. **25. Сусак В. І.** Регіональні особливості політичної культури українського суспільства: порівняльний аналіз міжпоколінських подібностей та відмінностей у політичних орієнтаціях населення Львова та Донецька // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. пр. – Х. : Видавничий центр Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна, 2005. – С. 292 – 298. **26. Хобта С. В.** Региональные особенности идентификации в современном украинском обществе: Донбасс и Галичина // Культура України: цілісність у регіональній різноманітності: Зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 206–215. **27. Хобта С. В.** Восток Украины: трансформация идентичностей в условиях пограничья // Перекрестки. – 2010. – № 3–4 – С. 207–222. **28. Хобта С. В.** Ставлення до влади на Сході України // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. – Зб. наук. праць Дон ДУУ. Випуск 140. Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – С. 178–185.

Хобта С. В. Ідентичність як фактор формування електоральних установок (на прикладі виборів в м. Луганську до Верховної Ради України 2012 р.)

У статті розглядається ідентичність як фактор впливу на електоральні установки. На прикладі виборів до Верховної Ради 2012 р. у м. Луганську, показано, що ідентичності впливають на електоральні установки, але їхній вплив не є вирішальним. Це тільки один з багатьох факторів. Вибори провокують рефлексію щодо соціальної і колективної приналежності. Особливого значення набувають територіальні ідентичності. Аналіз регіональної ідентичності в Луганську показує, що

вибори до Верховної Ради 2012 р. продовжують регіоналізувати політичне поле країни, а політичні маніпуляції на ґрунті регіональних відмінностей мають досить високі шанси для використання в загальноукраїнському політичному процесі.

Ключові слова: ідентичність, колективні ідентичності, територіальні ідентичності, електоральні установки, регіон.

Хобта С. В. Идентичность как фактор формирования электоральных установок (на примере выборов в г. Луганске в Верховную Раду Украины 2012 г.)

В статье рассматривается идентичность как фактор, влияющий на электоральные установки. На примере выборов в Верховную Раду Украины 2012 г. в г. Луганске, показано, что идентичности влияют на электоральные установки, но их влияние не является решающим. Это только один из множества факторов. Выборы провоцируют рефлексию относительно социальной и коллективной принадлежности. Особое значение приобретают территориальные идентичности. Анализ региональной идентичности в Луганске показывает, что выборы в Верховную Раду Украины 2012 г. продолжают регионализировать политическое поле страны, а политические манипуляции на почве региональных отличий имеют достаточно высокие шансы для использования в общеукраинском политическом процессе.

Ключевые слова: идентичность, коллективные идентичности, территориальные идентичности, электоральные установки, регион.

Khobta S. V. Identity as a Factor of Formation of Electoral Priorities (on the Example of Elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in Luhansk in 2012)

The article deals with the identity as an influential factor on the electoral priorities. On the example of the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012 in Luhansk it is shown that identity affects the electoral priorities, but its effect is not critical. This is only one of many factors. Elections provoke reflection on the social and collective identity. Territorial identity becomes the one of particular importance. Analysis of regional identity in Luhansk shows that elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012 continue regionalization of the political field of the country, but the political manipulations based on the regional differences have quite high chances to be used in all-Ukrainian political process.

Key words: identity, collective identities, territorial identities, Electoral priorities, region.

Стаття надійшла до редакції 25. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29.03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н, професор Кононов І. Ф.

УДК [316. 347 : 334. 3 : 324] (477. 61)

Лебідь Л. І.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛУГАНЧАН У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ

Інтерес до соціології з боку громадськості зазвичай посилюється напередодні виборів. Дані соціологічних опитувань стають предметом роздумів як політиків, так і простих громадян. Вони слугують основою розробки програм різних політичних сил, прогнозування результатів виборів і навіть маніпуляції суспільною свідомістю. Український соціолог І. Кононов з цього приводу зазначає: «Для представників правлячого класу, що беруть участь у виборах, знання про суспільство – лише засіб досягнення своєї мети, яка ніяк не пов'язується з суспільним благом. Тому і до соціології у них формується ставлення як до знаряддя обману» [1, с. 10]. Соціологія як наука є вільною від політичних уподобань. Її завдання – дати об'єктивний опис стану суспільства та на основі цього встановити причинно-наслідкові зв'язки. Не винятком у цьому плані є електоральна соціологія. Дана галузь знання, за визначенням О. Вишняка, «вивчає структуру і динаміку електоральних установок і поведінки виборців і фактори, що їх визначають» [2, с. 212].

Електоральні дослідження стали доволі популярними у ХХ ст., що зумовлено становленням і розвитком демократії у багатьох країнах. В Україні підвищений інтерес до електоральної соціології з'являється з набуттям незалежності. Дослідженням проблеми політичних пріоритетів і вибору українців займалися Є. Головаха, Н. Паніна, О. Вишняк, В. Полторак, В. Паніотто, М. Чурилов, І. Кононов та ін.

Дослідники виокремлюють три теорії електоральної поведінки – соціологічну, що пояснює електоральний вибір солідарністю з певними соціальними групами, соціально-психологічну, яка акцентує увагу на ідентифікації виборців з певними партіями та ідеологіями, і теорію раціонального вибору [2, с. 154]. В ідеалі людина повинна голосувати за ту політичну силу, яка створюватиме умови для задоволення базових потреб. Проте політична практика доводить, що електоральну поведінку не завжди можна пояснити теорією раціональної дії. Електоральна поведінка українців детермінується низкою чинників. З огляду на те, що Україна є мультикультурною державою, припускаємо, що на активність виборців та їх пріоритети можуть впливати етнокультурні фактори. В рамках даної статті маємо на меті визначити, яку роль відіграють етнокультурні фактори у мотивації електоральної поведінки в парламентській кампанії 2012 року на прикладі м. Луганськ.

Інформаційною основою статті стали результати соціологічного опитування «Політичні партії та населення у період передвиборчої кампанії: контекст великого міста», проведеного колективом кафедри

філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка та Центром з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму у період з 24 вересня по 13 жовтня 2012 (n=1100 чол., вибіркова сукупність репрезентативна для населення Луганська за параметрами віку, статі та району проживання).

Перш ніж перейти до визначення ролі етнокультурних факторів в електоральній поведінці, вважаємо за доцільне дати опис етнокультурної ситуації у м. Луганськ. У 1989 р. напередодні отримання Україною незалежності частка українців та росіян у структурі населення Луганської міськради становила 42,2 % та 53,9 % відповідно [3, с. 133]. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. чисельність даних етнічних груп дещо змінилася. Наприклад, у дослідженнях І. Кононова відзначається, що «під час опитування 1998 р. у вибірку сукупність, яка формувалася за квотним принципом (стать, вік, освіта, місце проживання) потрапило 51,9% українців і 45,3% росіян» [3, с. 153 – 154]. 10 років потому українці також переважали у етнічній структурі населення, проте їхня частка збільшилася. Так у 2007 р. за результатами опитування, проведеного у м. Луганськ, українцями за етнічною приналежністю вважало себе вже 63,1 %, а росіянами – 28,7 % (див. табл. 1).

Таблиця 1

Етнічна приналежність луганчан за результатами соціологічних опитувань¹ (у %)

Етнічна приналежність	2007 (n=363)	2010 (n=707)	2012 (n=1100)
Українці	63,1	64,5	69,5
Росіяни	28,7	23,8	17,5
Інші етнічні групи	2,1	1,7	0,9
Не відповіли	6,1	10,0	12,1
Усього	100,0	100,0	100,0

Впродовж останніх п'яти років тенденція до збільшення частки респондентів, які вважають себе українцями, та зменшення росіян зберігається. Не виключено, що у 2012 році на ці процеси певний вплив здійснили вибори у Верховну Раду. Вони, на наш погляд, сприяли актуалізації української ідентичності.

Встановлено, що змінні «стать» та «рівень освіти» несуттєво впливають на змінну «етнічну приналежність індивіда». За допомогою

¹ У таблиці наведено результати опитувань, проведених колективом кафедри філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка та Центром з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму у 2007, 2010 та 2012 рр. в м. Луганськ (вибіркова сукупність репрезентативна для населення Луганська за параметрами віку, статі та району проживання).

хі-квадрат тесту статистично підтверджено наявність певної асиметрії між українцями та росіянами щодо розподілу за віковими групами. Так серед молоді менший відсоток опитаних порівняно з вибіркою в цілому вважає себе росіянами та більший – українцями. У старшій віковій категорії фіксується прямо протилежна тенденція – менший відсоток ідентифікує себе з українцями, а більший – з росіянами (табл. 2).

Таблиця 2
**Етнічна приналежність луганчан з урахуванням змінної «вік»
(у %)**

Етнічна приналежність		Вікові групи			Всього
		18–29	30–59	60 і старші	
Українці	Абсолютна частота	219	365	181	765
	Відносна частота	74,2	69,8	64,2	69,5
Росіяни	Абсолютна частота	31	95	67	193
	Відносна частота	10,5	18,2	23,8	17,5
Інші етнічні групи	Абсолютна частота	1	6	2	9
	Відносна частота	0,3	1,1	0,7	0,8
Не відповіли	Абсолютна частота	44	57	32	133
	Відносна частота	14,9	10,9	11,3	12,1
Усього	Абсолютна частота	295	523	282	1100
	Відносна частота	100,0	100,0	100,0	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		21	6	0,002	

Припускаємо, що етнічна ідентичність старших вікових категорій сформувалася дуже давно. Вони встановлюють свою національність за радянським зразком – з урахуванням історичних коренів своїх батьків. Соціалізація молодого покоління відбувалася переважно за часів незалежності нашої держави. Наявність паспорта громадянина України може бути підставою для відповідної етнічної ідентичності. Це, на нашу думку, сприяє збільшенню частки луганчан, які вважають себе українцями.

Проблема етнічної ідентичності тісно пов'язана з мовним питанням. І. Кононов з цього приводу зазначає: «Комунікативна природа етнічного життя пов'язана з презумпцією зрозумілості світу. Презумпція зрозумілості забезпечує решту обмінних процесів, які конституують етнос. Зрозумілість передбачає мовну реконструкцію світу. Тим самим етнічне життя уможлиблюється мовою. Це не обов'язково мусить бути

одна-єдина мова. Їх може бути й дві, і навіть більше, але вони повинні забезпечувати презумпцію зрозумілості для відповідного народу» [3, с. 228]. В м. Луганськ, незважаючи на переважання частки українців у структурі населення, 75,3 % опитаних відзначають, що вдома спілкуються переважно російською (табл. 3). В даному випадку українська етнічна приналежність індивіда у більшості випадків не підтверджується відповідними мовленнєвими практиками.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання «Якою мовою Ви зазвичай спілкуєтеся вдома?» з урахуванням змінної «етнічна приналежність»

Мова спілкування		Етнічна приналежність				Всього
		Українці	Росіяни	Інші етнічні групи	Не відповіли	
Лише українською	Абсолютна частота	31	8	2	4	45
	Відносна частота	4,1	4,1	22,2	3,0	4,1
Лише російською	Абсолютна частота	564	163	7	94	828
	Відносна частота	73,7	84,5	77,8	70,7	75,3
Російською та українською рівною мірою	Абсолютна частота	164	22		34	220
	Відносна частота	21,4	11,4		25,6	20,0
Не відповіли	Абсолютна частота	6			1	7
	Відносна частота	0,8			0,8	0,6
Усього	Абсолютна частота	765	193	9	133	1100
	Відносна частота	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

За таких умов закономірно, що луганчанам близька ідея двомовності в Україні. Відносна більшість опитаних цілком позитивно або переважно позитивно ставляться до Закону України «Про основи державної мовної політики» (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на питання «Як Ви оцінюєте прийняття ЗУ «Про основи державної мовної політики» (Закон Колісніченка – Ківалова)?» з урахуванням змінної «етнічна приналежність»

Ставлення до ЗУ «Про основи державної мовної політики»		Етнічна приналежність				Усього
		Українці	Росіяни	Інші етнічні групи	Не відповіли	
Цілков позитивно	Абсолютна частота	193	66	3	32	294
	Відносна частота	25,7	35,3	33,3	25,0	27,4
Переважно позитивно	Абсолютна частота	150	33	5	24	212
	Відносна частота	20,0	17,6	55,6	18,8	19,7
Позитивно та негативно однаковою мірою	Абсолютна частота	126	18	1	22	167
	Відносна частота	16,8	9,6	11,1	17,2	15,5
Переважно негативно	Абсолютна частота	36	7		9	52
	Відносна частота	4,8	3,7		7,0	4,8
Цілков негативно	Абсолютна частота	39	9		10	58
	Відносна частота	5,2	4,8		7,8	5,4
Важко сказати	Абсолютна частота	206	54		31	291
	Відносна частота	27,5	28,9		24,2	27,1
Усього	Абсолютна частота	750	187	9	128	1074
	Відносна частота	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

В той же час відзначимо, що більший відсоток росіян порівняно з українцями цілков позитивно ставляться до цього заклику (35,3 % опитаних проти 25,7 % відповідно). Отримані дані підтверджують вже усталений статус Луганська як переважно російськомовного міста.

Наразі розглянемо, чи здійснюють вплив означені етнокультурні особливості населення Луганська на їхні електоральні установки та поведінку.

Ставлення українців до акту голосування свідчить про ступінь зрілості демократичного суспільства. Свідомий громадянин не повинен ухилятися від свого обов'язку – прийти на виборчу дільницю і зробити певний політичний вибір. Наміри брати участь у голосуванні можна вважати одним із показників специфіки електоральних установок населення. Динаміка явки українців на парламентських виборах свідчить про зниження їхньої активності як по країні в цілому, так і по Луганській області зокрема (див. табл. 5).

Таблиця 5

Явка виборців на парламентські вибори (за даними ЦВК)[4]¹

	1998 (у %)	2002 (у %)	2006 (у %)	2007 (у %)	2012 (у %)
Активність виборців					
По Україні	69,64	65,22	58,97	57,94	57,99
По Луганській області	66,56	61,18	61,09	61,42	57,67

Слід відзначити, що прогнозована явка виборців (за результатами соціологічних опитувань) була дещо вищою. Так за даними Центру соціальних та маркетингових досліджень «Социс» станом на 17 жовтня 2012 р. 8, 5 % респондентів не збиралися брати участь у виборах і ще 18,3 % – обрали позицію «важко відповісти»² [5]. В ході регіонального опитування була встановлено, що 69 % луганчан мають намір голосувати 28 жовтня. Що ж стало причиною такого зниження активності і чому реальна явка виявилася нижчою за прогнозовану?

Поширеним є переконання, що в Україні небажання йти на вибори набуло форми протесту. На думку професора політології О. Гараня, українці таким чином демонструють, що кандидати в народні депутати негідні бути обраними. Соціолог Центру Разумкова А. Биченко зазначив, що, наприклад, молодь, не бачить, як вибори можуть змінити її життя [6].

При аналізі даних регіонального соціологічного опитування було встановлено етнокультурну специфіку електоральних установок луганчан. Зафіксовано, що більший відсоток респондентів, які вважають себе росіянами, якщо порівняти з українцями, висловили намір піти на вибори (табл. 6).

---

¹ Таблиця побудована на основі даних, оприлюднених на офіційному сайті ЦВК.

² Період проведення опитування – 09.10.12 – 15.10.12; виборча сукупність становить 2000 чол.; похибка вибірки – 2,2 %; метод опитування – особисте інтерв'ю.

Таблиця 6

Розподіл відповідей на питання «Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?» з урахуванням змінної «етнічна приналежність»

Наміри участі у голосуванні		Етнічна приналежність				Всього
		українець	росіянин	інша	не відповіли	
Так	Абсолютна частота	522	146	7	84	759
	Відносна частота	68,2	75,6	77,8	63,2	69,0
Ні	Абсолютна частота	147	30	1	40	218
	Відносна частота	19,2	15,5	11,1	30,1	19,8
Не визначилися	Абсолютна частота	89	17	1	9	116
	Відносна частота	11,6	8,8	11,1	6,8	10,5
Не відповіли	Абсолютна частота	7				7
	Відносна частота	0,9				0,6
Усього	Абсолютна частота	765	193	9	133	1100
	Відносна частота	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

З огляду на те, що хі-квадрат тест не підтвердив наявність статистичного зв'язку між даними змінними, ми не можемо робити однозначних висновків щодо більшої політичної активності етнічних росіян у порівнянні з українцями. Дана теза верифікується результатами попередніх соціологічних досліджень. Наприклад, якщо у 2012 р. фіксуються деякі відмінності між різними етнічними групами щодо електоральних установок, то у 2010 р. напередодні виборів у місцеві органи влади таких розбіжностей між ними щодо намірів взяти участь у голосуванні не було (табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл відповідей на питання «Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах місцевих органів влади 31 жовтня 2010 року?» з урахуванням змінної «етнічна приналежність»

Наміри участі у голосуванні		Етнічна приналежність			Всього
		Українці	Росіяни	Інші етнічні групи	
Обов'язково	Абсолютна частота	181	70	3	254
	Відносна частота	40,4	42,4	25,0	40,6
Скоріше за все так	Абсолютна частота	117	41	5	163
	Відносна частота	26,1	24,8	41,7	26,1
Поки що не визначився (лася)	Абсолютна частота	74	25	2	101
	Відносна частота	16,5	15,2	16,7	16,2
Скоріше за все ні	Абсолютна частота	38	13		51
	Відносна частота	8,5	7,9		8,2
Точно ні	Абсолютна частота	38	16	2	56
	Відносна частота	8,5	9,7	16,7	9,0
Усього	Абсолютна частота	448	165	12	625
	Відносна частота	100,0	100,0	100,0	100,0

У ході подальшого аналізу ми прагнули встановити, чи існують відмінності між представниками різних етнічних груп щодо мотивації електорального вибору. Опитаним пропонувалося визначити, чим вони керуються, віддаючи перевагу певному політичному суб'єкту. І росіяни, і українці вважають актуальними приблизно однакове коло проблем (див. табл. 8). Проте між ними існують певні відмінності. Так, мотивом електорального вибору для більшої кількості українців порівняно з росіянами стало те, що партія буде відстоювати інтереси Донбасу. Росіян, якщо у порівняти з українцями, більше турбують проблеми тісної співпраці з Росією та захисту російської мови (табл. 8).

Таблиця 8

Розподіл відповідей на питання «Що із запропонованого партією є головним при виборі Вами партії у ході передвиборчої кампанії по обранню депутатів Верховної Ради?» з урахуванням змінної «етнічна приналежність»

Фактори вибору політичної сили		Етнічна приналежність		Всього
		Українці	Росіяни	
Залучення інвестицій у велику промисловість	Абсолютна частота	207	41	250
	Відносна частота	30,8	25,2	29,6
Створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу	Абсолютна частота	216	45	263
	Відносна частота	32,1	27,6	31,3
Програма об'єднання Сходу та Заходу країни	Абсолютна частота	139	28	167
	Відносна частота	20,7	17,2	19,8
Обстоювання інтересів Донбасу	Абсолютна частота	236	47	284
	Відносна частота	35,1	28,8	33,6
Захист української мови	Абсолютна частота	50	10	60
	Відносна частота	7,4	6,1	7,1
Захист російської мови	Абсолютна частота	132	49	184
	Відносна частота	19,6	30,1	21,8
Збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склалася	Абсолютна частота	224	53	277
	Відносна частота	33,3	32,5	33,1
Тісна співпраця з Росією	Абсолютна частота	237	76	313
	Відносна частота	35,2	46,6	37,4
Перспектива вступу в ЄС	Абсолютна частота	75	15	90
	Відносна частота	11,1	9,2	10,8
Утвердження соціальної справедливості	Абсолютна частота	177	43	220
	Відносна частота	26,3	26,4	26,3
Збереження стабільності в країні, запобігання хаосу	Абсолютна частота	322	68	390
	Відносна частота	47,8	41,7	46,7

Розвиток науки	Абсолютна частота	72	23	95
	Відносна частота	10,7	14,1	11,4
Повна українізація духовного життя у країні	Абсолютна частота	18	4	22
	Відносна частота	2,7	2,5	2,6
Орієнтація на церкву	Абсолютна частота	10	8	18
	Відносна частота	1,5	4,9	2,2
Усього	Абсолютна частота	673	163	836
	Відносна частота	80,5	19,5	100

Відзначимо, що у групі росіян позиція «тісна співпраця з Росією» посіла перше місце у списку пріоритетів. Український соціолог І. Кононов зазначає, що «наша країна зацікавлена в російських ринках, в економічній кооперації з російськими підприємствами, в культурних обмінах, в захисті інтересів українців в Росії, в узгодженні дій на міжнародній арені та ін.» [3, с.108]. Отже, з огляду на значну територіальну близькість, вигоди від співпраці з Росією усвідомлюються пересічними луганчанами, в першу чергу етнічними росіянами.

Не зафіксовано принципів відмінностей між українцями та росіянами щодо політичних уподобань. Обидві етнічні групи пріоритет віддають Партії регіонів. За дану політичну силу мали намір голосувати 36,7 % українців та 38,3 % росіян.

Результати регіонального соціологічного опитування дозволяють робити висновок, що фактори етнокультурного характеру не здійснюють вирішального впливу на електоральні установки та поведінку луганчан. Не існує вагомих політичних сил, які б представляли інтереси лише однієї етнічної групи. Українців і росіян турбують приблизно однакові проблеми, розв'язання яких у відносній більшості своїй вони покладають на одну й ту ж партію. Водночас, між представниками даних етнічних груп існують розбіжності щодо факторів вибору політичної сили. Українці та росіяни дещо розходяться у думках щодо значимості таких пріоритетів як відстоювання інтересів Донбасу, тісна співпраця з Росією та захист прав російської мови.

Список використаної літератури

- 1. Кононов І. Ф.** Суспільний вибір у міській громаді / Кононов І. Ф. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011. – № 2 (213). – С. 5 – 21.
- 2. Вишняк О. І.** Електоральна соціологія: історія, теорія, методи / Вишняк О. І. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 308 с.
- 3. Кононов І. Ф.** Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) / Ілля Кононов. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 494 с.
- 4. WEB-сайт** Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>.
- 5. Результаты** социологических опросов. Парламентские выборы [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://ukraine-elections.com.ua/socopro/parlamentskie_vybory/2. **6. Почему украинцы не хотят идти на выборы** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kr.ua/daily/280212/327020/>.

Лебідь Л. І. Етнокультурні фактори електоральної поведінки луганчан у парламентській кампанії 2012 року

У статті на основі даних регіональних соціологічних опитувань подається опис динаміки етнічної структури населення м. Луганська. Встановлюється специфіка найчисленніших етнічних груп у місті – українців і росіян. Підкреслюється, що фактори етнокультурного характеру не здійснюють вирішального впливу на електоральні установки та поведінку луганчан. Українців і росіян турбують приблизно однакові проблеми, розв'язання яких відносна більшість респондентів покладає на одну й ту ж партію. Водночас, між представниками даних етнічних груп існують розбіжності щодо факторів вибору політичної сили. Українці та росіяни дещо розходяться у думках щодо значимості таких пріоритетів як обстоювання інтересів Донбасу, тісна співпраця з Росією та захист прав російської мови.

Ключові слова: етнічна приналежність, електоральна поведінка, електоральні установки, «українці», «росіяни».

Лебедь Л. И. Этнокультурные факторы электорального поведения луганчан в парламентской кампании 2012 года

В статье на основе данных региональных социологических опросов анализируется динамика этнической структуры населения г. Луганска. Устанавливается специфика наиболее многочисленных этнических групп в городе – украинцев и русских. Подчеркивается, что факторы этнокультурного характера не оказывают решающего влияния на электоральные установки и поведение луганчан. Украинцев и русских беспокоят примерно одинаковые проблемы, решение которых относительно большинство возлагает на одну и ту же партию. В то же время, между представителями данных этнических групп существуют разногласия относительно факторов выбора политической силы. Украинцы и русские несколько расходятся во мнениях относительно значимости таких приоритетов как отстаивание интересов Донбасса, тесное сотрудничество с Россией и защита прав русского языка.

Ключевые слова: этническая принадлежность, электоральное поведение, электоральные установки, «украинцы», «россияне».

Lebed' L. I. Ethnical and Cultural Factors of the Electoral Behavior of Luhansk Residents during the Electoral Campaign of 2012

On the basis of regional polls here analyzed the dynamics of the ethnic structure of the population of Luhansk. There was determined specificity of the most numerous ethnic groups in the city - Ukrainians and Russians. It is emphasized that the nature of the ethno-cultural factors does not have a

decisive influence on the electoral attitudes and behavior of the residents of Luhansk. Ukrainians and Russians concerned about the same problems and they hope that only one political party can solve them. At the same time, among the representatives of these ethnic groups there is less agreement on the factors of choice of political power. Ukrainians and Russians are somewhat disagree on the importance of such priorities as protection of the interests of Donbass region, closer cooperation with Russia and protection of the Russian language.

Key words: ethnic groups, electoral behavior, electoral attitudes, Ukrainians and Russians.

Стаття надійшла до редакції 18. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н, професор

Рущенко І. П.

УДК [324 : 070.1] (477.61)

Петренко О. С.

**ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПАРТІЇ ТА КАНДИДАТІВ-
МАЖОРИТАРНИКІВ У ХОДІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ
2012 РОКУ (НА ПРИКЛАДІ МЕШКАНЦІВ М. ЛУГАНСЬКА)**

Електоральний вибір здійснюється на базі інформації, що людина отримує з різних джерел: зі ЗМІ, від найближчого оточення, з агітаційної діяльності партій, роблячи висновки безпосередньо з життєвого досвіду. Цікавим є питання про те, які джерела інформації найбільш важливі і чи є якісь зміни у співвідношенні їх впливів. Особливу увагу варто приділити питанню взаємодії різних ЗМІ, зважаючи на стрімке поширення Інтернету. М. Кастельє слушно відзначав тенденцію до конвергенції, тобто взаємопроникнення різних ЗМІ та Інтернету [1, с. 220–239]. Так, служби новин багатьох каналів мають свої сторінки у соціальних мережах і сайти, а випуски новин по телебаченню все частіше включають інформацію, взяту зі Всесвітньої мережі. Газети та журнали формують свій контент, виходячи з інформації інтернет-ресурсів, і заводять власні сайти; розширюється вплив інтернет-видань. Політичні партії та громадські організації теж не стоять осторонь, їх присутність в Інтернеті забезпечується сайтами, сторінками у соціальних мережах, і, навіть, цілеспрямованим та оплаченим коментуванням матеріалів в інтересах певної політичної сили. Можна сказати, що вплив Всесвітньої мережі на політичні комунікації, як прямий так і опосередкований, зростає і буде зростати.

Специфіка інтернет-середовища, на нашу думку, має двозначний вплив на функціонування публічної сфери та поінформованості виборців. З одного боку, мережа розширює доступ до інформації, полегшує обмін думками. А з іншого, через те, що користувачі Інтернету самі обирають ресурси, які вони відвідують, тут дуже яскраво виявляється «дроблення аудиторій». Тобто, користувачі замикаються або на ресурсах і у колах спілкування у соцмережах, що зовсім не містять політичної інформації, або на ресурсах, які висвітлюють інформацію лише у певному ракурсі, де вони не стикаються з точкою зору опонентів. А це, в свою чергу, стає на заваді формуванню «порядку денного» у масштабах країни та різнобічному інформуванню виборців про суспільно-значущі події.

Для аналізу отриманої інформації ми спиралися на ідеї М. Кастельса, Ю. Габермаса, а також роботи І. Кононова та М. Єніна.

Завданнями статті є дослідити співвідношення ролі різних джерел інформації в інформуванні виборців м. Луганська, дослідження змін, що сталися порівняно з 2010 роком. Також ми розглянемо різницю у використанні джерел інформації серед різних вікових, соціально-професійних груп, груп людей з різною освітою та різницю в орієнтації електорату різних партій на отримання інформації з певних джерел.

У своєму аналізі ми будемо спиратися на дані дослідження «Політичні партії і населення у період виборчої кампанії: контекст великого міста», що було проведене 24 вересня – 13 жовтня 2012-го року в м. Луганську кафедрою філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Розглянемо *основні джерела інформації про політичні партії* (табл. 1). Найчастіше опитані вказували серед найважливіших джерел телебачення (70% опитаних), далі йдуть газети (43,9%) та агітаційні видання (43,6%), потім білборди (32,6%). Інтернет обрали 16,3% опитаних, однакову кількість відсотків набрали радіо та інформація від родичів, друзів і знайомих (13,2% та 13,3%). Як бачимо, Інтернет випередив радіо, а крім того, вже відзначалося, що контент агітаційних видань часто наповнюється з інтернет-ресурсів, посилення на джерела у Всесвітній мережі містять багато газет і телепрограм новин, отже опосередкований вплив Інтернету ще вищий. Майже однакову кількість відсотків набрали інформація, отримана на місці роботи, і зібрання та зустрічі, що проводяться партіями й кандидатами (5,9% та 5,1% відповідно).

Що стосується *основних джерел інформації про кандидатів мажоритарників* (табл. 1), то тут ситуація має певну специфіку. Перш за все, кількість людей, що не змогли дати відповідь на це питання, вдвічі більша (12% проти 7,5%), якщо порівняти з такими у ситуації з запитанням про джерела інформації про партії, що означає гіршу поінформованість про кандидатів-мажоритарників. Перше місце серед джерел інформації тут посідають агітаційні видання (газети, листівки,

програми кандидатів) – 49,8%, телебачення посідає друге місце (43,5%) очікувано, адже місцеві канали, де зустрічається інформація про мажоритарників, люди дивляться рідше, ніж загальнонаціональні, з яких вони брали інформацію про партії. На третьому місці йдуть білборди (34,7%) та газети (33,6%); від родичів, друзів та знайомих отримувало інформацію 15,4% (що більше, ніж у випадку партій, тобто, будучи менш поінформованими, скоріше за все, люди частіше звіряються з думкою оточення). Потім йдуть Інтернет та радіо (по 10,1%), зустрічі, що проводяться партіями та кандидатами (7,4%) та місце роботи (7%). Зауважимо, що на зустрічі з кандидатами та інформацію від колег у цьому разі зважає більше людей, ніж у випадку партій. Очікувано, у випадку кандидатів-мажоритарників найбільшу значимість мали джерела, що орієнтовані на мешканців певної території: друковані видання, місцеве телебачення та білборди.

Відносно низькі показники Інтернету в обох випадках, незважаючи на доволі високий рівень охоплення населення міста мережею, на нашу думку, пояснюються високою вибірковістю отримання інформації: якщо користувач не поцікавиться певною політичною новиною, надрукувавши відповідний запит у пошуковик, та цілеспрямовано не читає сайти політичної тематики, у нього мало шансів «випадково» регулярно отримувати інформацію політичного характеру (виняток становлять лише стрічки новин на сторінках пошукових систем). Окрім того, політична реклама була представлена в Інтернеті слабше, а «достукатися» саме до потрібної аудиторії в Інтернеті кандидатам-мажоритарникам було ще важче. Тоді як, наприклад, по телебаченню та в газетах інформація, у тому числі політична реклама, йде таким чином, що її неможливо відділити від решти контенту, і вона, навіть небажана, так чи інакше доходить до адресата.

Окрім того, Інтернетом охоплено переважно людей молодшого віку, що менше цікавляться політикою взагалі, ніж людей середнього та пенсійного віку.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Ви найбільше дізналися про партії / про кандидатів за мажоритарними округами? Вкажіть найважливіші джерела»

№	Джерела інформації	Про партії		Про мажоритарників	
		Частота	Відсотки	Частота	Відсотки
1.	Газети	443	43,9%	307	33,6%
2.	Телебачення	707	70,0%	397	43,5%
3.	Інтернет	165	16,3%	92	10,1%

№	Джерела інформації	Про партії		Про мажоритарників	
		Частота	Відсотки	Частота	Відсотки
4.	Радіо	133	13,2%	92	10,1%
5.	Агітаційні видання (газети, листівки, програми кандидатів)	440	43,6%	455	49,8%
6.	Білборди	329	32,6%	317	34,7%
7.	Від родичів, друзів та знайомих	134	13,3%	141	15,4%
8.	На зібраннях та зустрічах, що проводяться партіями та кандидатами	52	5,1%	68	7,4%
9.	На роботі	60	5,9%	64	7,0%
	Всього	2463	243,9%	1933	211,7%

Примітка: респонденти могли обирати одразу декілька варіантів відповідей

Проаналізуємо динаміку змін у використанні різних ЗМІ на матеріалі досліджень, проведених кафедрою філософії та соціології напередодні виборів 2010 року (питання «З яких джерел Ви найчастіше отримуєте інформацію щодо майбутніх виборів у місцеві органи влади?») [2, с. 101] та 2012-го року. Порівняно з виборами 2010 року знизилася частка тих респондентів, хто обирає газети, телебачення, та зросла частка Інтернету. Так, у 2010 газети обрало 57,1% респондентів, а у 2012 – 43,9%, ТБ, відповідно, – 79,2% та 70%, а Інтернет збільшив вплив з 10,1% до 16,3%. Як бачимо, падіння показників газет і телебачення більше за зростання показників Інтернету. Частка радіо теж зменшилася, якщо у 2010-му його вказали 20%, то у 2012-му тільки 13,2%. Порівняно з 2010-м збільшився вплив зустрічей з кандидатами з 1,6% до 5,1% у випадку партій та 7,4% у випадку мажоритарників. Відзначимо лише, що дослідження 2010 року проводилося перед виборами до органів місцевого самоврядування, що могло внести певну специфіку в його результати.

Розглянемо, як відрізняється використання основних джерел інформації *про партії* за віковими групами (табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Ви найбільше дізналися про партії?» за віковими групами.
(в % від тих, хто відповів)**

Джерела інформації		Вікові групи			Всього
		18-29	30-59	60 і старші	
Газети	Абсолютні частоти	88	209	146	443
	Відсотки	32,2%	43,3%	55,7%	43,5%
Телебачення	Абсолютні частоти	173	332	202	707
	Відсотки	63,6%	68,7%	77,1%	69,5%
Інтернет	Абсолютні частоти	86	66	13	165
	Відсотки	31,6%	13,7%	5%	16,2%
Радіо	Абсолютні частоти	37	50	46	133
	Відсотки	13,6%	10,4%	17,6%	13,1%

Як бачимо, використання газет як найважливішого джерела інформації менше серед молоді, ніж серед представників старшого віку: так у 18–29-річних таких 32,2%, а серед людей старших за 60 років – 55,7% (хі-квадрат = 30,037; sig<0,001). Використання телебачення теж залежить від віку (хі-квадрат=11,736; sig=0,003), воно менш поширене у молодших групах, порівняно зі старшими: різниця між групами «18–29 років» та «60 років і старші» близько 13,5%.

Використання Інтернету очікувано вище серед молоді: серед 18–29-річних таких 31,6%, 30–59-річних – 13,7%, старших за 60 років – 5% (хі-квадрат=74,198; sig<0,001). Відзначимо, що серед 18–29-річних використання газет на тому ж рівні, що і використання Інтернету. На нашу думку, це дуже показово. Адже через механізм постійного заміщення старших вікових груп, частка тих, хто матиме одним з найважливіших джерел інформації Інтернет, буде постійно збільшуватися. У використанні радіо є незначна відмінність (хі-квадрат=7,848; sig=0,02): серед тих, кому за 60, таких трохи більше, далі йде молодь, а серед людей середнього віку показники найменші. Цікаво відзначити, що ситуація з радіо порівняно з 2010 роком змінилася, тоді радіо було значно більше поширене серед старших вікових груп порівняно з молоддю. [2, с. 103] Так, у 2010-му серед вікової групи старших за 60 років, радіо відзначили 25% респондентів, а у 2012-му – 17,6%, подібне падіння маємо і серед середніх вікових груп, а от серед молоді падіння найменше (15,2% та 13,6% відповідно). Про причини таких змін важко сказати однозначно. Радіо не здає своїх позицій серед молоді через те, що переважна більшість радіостанцій, які слухає ця

вікова група, має музично-розважальний характер і часто слугує «фоном» для повсякденних справ. Можна це пояснити згортанням системи дротового радіомовлення в Україні, яким частіше за все користувалися люди похилого віку, а можливо, переорієнтацією на інші джерела інформації.

Щодо використання агітаційних видань, то значимих відмінностей за віковими групами виявлено не було, хоча показники у віковій групі «18–29 років» трохи вищі, ніж в інших – 48,5%, у «30–59» – 42,7%, «старше 60-ти» – 38,9%. Що стосується білбордів, то вони більше впливають на молодші вікові групи: так, серед 18–29-ти літніх таких 44,9%, 30–59-ти літніх – 33,6%, а серед людей, що старші за 60 – 17,2% ($\chi^2=47,321$; $\text{sig}<0,001$). Пояснити це можна тим, що пенсіонери менше пересуваються містом, і, відповідно, менше бачать подібну наочну агітацію; і часто мають з віком слабший зір.. Також, оскільки молодь значною мірою аполітичніша за людей середнього та старшого віку, вона менше цілеспрямовано читає газети чи дивиться телебачення, тож на неї мають більший вплив джерела інформації, що постійно «мимоволі» потрапляють у поле зору, подають інформацію наочно, яскраво та спрощено, не вимагають для цього напруження. Впливи родичів, знайомих і друзів у різних вікових групах значуще не відрізняються за χ^2 -квадратом, як і вплив зібрань та зустрічей, що організовані партіями та кандидатами. Вплив місця роботи серед груп «18–29 років» та «30–59 років» не відрізняється (7,7% та 7,5% відповідно).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Ви найбільше дізналися про кандидатів за мажоритарними округами?» за віковими групами (в % від тих, хто відповів)

Джерела інформації		Вікові групи			Всього
		18–29	30–59	60 і старші	
Газети	Абсолютні частоти	55	150	102	307
	Відсотки	21,1%	32,8%	41%	31,7%
Телебачення	Абсолютні частоти	96	175	126	397
	Відсотки	36,6%	38,3%	50,6%	41%
Інтернет	Абсолютні частоти	49	37	6	92
	Відсотки	18,7%	8,1%	2,4%	9,5%
Радіо	Абсолютні частоти	22	40	30	92
	Відсотки	8,4%	8,8%	12%	9,5%

Показники газет у випадку інформування *про кандидатів-мажоритарників* (табл. 3), ще нижчі, ніж у випадку партій. Наочно простежується тенденція: чим вищий показник віку, тим частіше виборці користуються друкованою пресою. Молодь менше читає друкованих видань, або переорієнтовуючись на Інтернет, або самоусуваючись від спостереження за суспільно-значущими подіями через ЗМІ.

З передач телебачення теж загалом отримували інформацію рідше, ніж у випадку партій. Молодь з цього джерела черпала інформацію менше, ніж представники старших вікових груп (хі-квадрат=12,932; sig=0,002). З інтернет-джерел також інформацію брали вполовину менше людей у кожній віковій групі, якщо порівняти з ситуацією з партіями. Найбільше Інтернетом з такою метою користувалися люди у віці 18–29 років. Хоча порівняно з ситуацією з партіями, де частка газет та Інтернету у цій віковій групі однакова, Інтернет поступається газетам (21,1% у газет та 18,7% у Інтернету). Це можна пояснити тим, що випадково на інформацію про мажоритарників в Інтернеті не натрапиш, а розмістити політичну рекламу такого профілю, щоб вона потрапила до цільової аудиторії досить важко. Вплив білбордів вищий серед молодших вікових груп: 18–29 років – 44,3%, 30–59 років – 34,1%, старші 60-ти років – 18,1%. За віком значимо не відрізняється використання радіо, агітаційних видань, отримання інформації від родичів, друзів і знайомих, на зібраннях і зустрічах, що організуються партіями та кандидатами. Вплив місця роботи серед груп 18–29-ти та 30–59-річних також однаковий.

У ході опитування респондентів просили вказати *назви конкретних ЗМІ*, якими вони користуються найчастіше (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть назви Ваших головних джерел інформації» за віком (у відсотках від опитаних)

Джерела інформації		Вікові групи			Всього
		18–29	30–59	60 і старші	
Газети	Абсолютні частоти	74	169	123	366
	Відсотки	25,1%	32,3%	43,6%	33,3%
Телепрограми	Абсолютні частоти	100	218	147	465
	Відсотки	33,9%	41,7%	52,1%	42,3%
Інтернет-видання	Абсолютні частоти	42	34	4	80
	Відсотки	14,2%	6,5%	1,4%	7,3%
Радіостанції	Абсолютні частоти	29	36	17	370
	Відсотки	9,8%	6,9%	6%	33,6%

Чим старші респонденти, тим більше назв друкованих видань вони могли назвати, така ж ситуація і з телепрограмами. Інтернет-видання та назви радіостанцій частіше за все могли назвати люди у віці 19–29 років.

Розглянемо, якими конкретно джерелами користуються виборці м. Луганська. Серед газет найчастіше згадувалися: «Луганская правда» (48 разів), «Жовтневка» (34 рази), «21 век» (30 разів), «Факты» (17 разів), «Экспресс-новости» (16 разів), «Восточный курьер» (12 разів), «Наша жизнь» (12 разів), «Жизнь Луганска» (12 разів), «Ворошиловград» (11 разів), «Аргументы и факты» (10 разів), «Город 2000» (9 разів), «Комсомольская правда» (9 разів), «Вечерний Луганск» (8 разів), «Теленеделя» (8 разів), «Каменный Брод» (6 разів). Просто «політичні газети» були вказані 19 разів та «агітаційні видання» ще 62 рази, поширення таких загальних відповідей, там, де вимагалось вказати назви видань свідчить, що на конкретні видання люди не орієнтуються, а читають те, що їм потрапило до рук.

Загалом, аналіз назв друкованих видань показує, що найчастіше називалися газети обласного та міського рівня, тобто саме ці газети здійснювали найбільший вплив. Це узгоджується з висновками І. Кононова, який, досліджуючи ситуацію у Луганській області, дійшов висновку, що серед друкованих видань найбільший вплив мають видання, що виходять у містах та районах; загальнонаціональні видання мешканці Луганської області читають значно менше [3, с. 316–319].

Що стосується телепрограм, то абсолютними лідерами є програми теленовин. Так, просто «новини» вказало 256 респондентів, окрім того, вказували такі програми новин як «ТСН» (31 раз), «Подробности» (27 разів), «Вести» (14 разів), «Факти» (6 разів), новини на СТБ (1 раз), новини ICTV (1 раз), «Вікна» (2 рази), просто рекламу вказали 88 разів; ток-шоу Савіка Шустера – 34 рази, «Свобода слова» – 18 разів, «Большая политика» – 15 разів. Дехто просто вказував назви каналів, що найчастіше дивляться: «Інтер» (31), «1+1» – 18 разів, «Україна» – 15 разів, «ЛОТ» – 13 разів, «ЛКТ» – 10 разів; ICTV – 8 разів, «Новий канал» – 6 разів, інші менше. Як бачимо серед телепрограм та телеканалів переважали загальнонаціональні. Можна припустити, що зараз телебачення є таким типом ЗМІ, що забезпечує формування єдиного «порядку денного» у національному масштабі.

Коли респондентів попросили вказати інтернет-видання, якими вони найчастіше користуються, то найчастіше вони називали назви пошукових систем: «Яндекс-новости» (15 разів), «Google» (10 разів), Rambler (6 разів), Mail.ru (5 разів), просто «новини на пошукових службах» вказали ще 10 респондентів. Тобто респонденти або переважно читають новини зі стрічки новин пошукових сторінок, або не надають перевагу певним виданням, а читають результати, що видають пошукові системи у відповідь на їх запити. За результатами серії фокусованих групових інтерв'ю у листопаді 2011 року з різними соціально-професійними групами користувачів м. Луганська

підтверджувалася саме ця ситуація [4]. Люди також дізнавалися з Інтернету про подробиці певних подій, про які вони чули з інших джерел, наприклад, з новин по телебаченню. Останні здебільшого ставали джерелом інформації про суспільно-важливі події для переважної більшості користувачів. За результатами ФГІ найбільш обізнаними про конкретні інтернет-видання виявилися політичні активісти, громадські діячі та представники професій розумової праці.

Але повернемося до результатів опитування. Соціальні мережі ставали джерелом новин для 6 респондентів. Серед конкретних інтернет-сторінок були названі: сайт міста (5), сайти партій (3), сайти кандидатів (1), сайт видання «Кореспондент» (1), «Українська правда» (1), «13 регіон» (2), «Интерфакс» (1).

Серед радіостанцій найбільше згадували: «Русское радио» (24 разів), «Люкс FM» (18 разів), «Наше радио» (12), «Шансон» (8), «Радіо Ера» та «Авторадіо» (по 4 рази), «Європа +» (3 рази), «Хит FM» та деякі інші станції згадувалися 1–2 рази. Як бачимо, більшість цих радіостанцій орієнтовано на молодь і людей середнього віку.

Як же розподіляється використання певних джерел інформації залежно від симпатій до тієї чи іншої партії (табл. 5)?

За даними дослідження, 3%-й бар'єр по Луганську долали або наближались до нього ПР, КПУ, УДАР, ВО «Батьківщина» та «Україна – вперед!».

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до ВР проходили наступного тижня, то яку б партію ви підтримали?» за переважним використанням основних джерел інформації (% від опитаних)

Партії		Газети	ТБ	Інтернет	Радіо	Агітаційні видання	Білборди
КПУ	Частота	56	61	15	16	46	33
	Відсотки	48,7%	53,0%	13%	13,9%	40%	28,7%
Партія Регіонів	Частота	171	267	58	42	157	113
	Відсотки	42,4%	66,3%	14,4%	10,4%	39%	28%
"Батьківщина"	Частота	18	25	5	8	14	12
	Відсотки	60,0%	83,3%	16,7%	26,7%	46,7%	40%
Україна – Вперед!	Частота	6	21	6	5	13	11
	Відсотки	22,2%	77,8%	22,2%	18,5%	48,1%	40,7%
УДАР	Частота	22	46	20	15	30	24
	Відсотки	31,9%	66,7%	29,0%	21,7%	43,5%	34,8%

Примітки: відсотки обраховано за рядком; сума рядка перевищує 100%, бо можна було обирати декілька джерел інформації

Виборці КПУ, Партії регіонів та «Батьківщини» читають газети більше, ніж виборці УДАРу та «України – Вперед!». Телебачення більше дивляться виборці «Батьківщини», «України – Вперед!», УДАРу та ПР,

найменше – виборці КПУ. Найактивніші користувачі Інтернету – виборці УДАРу (29%), «України – Вперед!» (22,2%) та «Батьківщини» (16,7%), а найменше таких у прибічників ПР (14,4%) та КПУ (13%). Частки використання радіо найбільші у виборців «Батьківщини», УДАРу та «України – Вперед!». Агітаційними виданнями відносно більше користувалися виборці «України – Вперед!», «Батьківщини», УДАРу, вони ж частіше відзначали інформаційну роль білбордів.

Частково подібний розподіл пояснюється тим, що певні політичні сили мають серед своїх прибічників переважно молодь – УДАР, «Україна – Вперед!», а людей середнього віку найбільше серед електорату «Батьківщини» та ПР, людей похилого віку – серед прибічників КПУ.

Відрізняється використання джерел інформації і серед різних соціально-професійних груп (табл. 6). Так, керівники підприємств, установ та приватні підприємці і безробітні частіше користуються Інтернетом (28,1% та 20%, 20,6% відповідно), ніж робітники (15,1%), службовці (18,6%) та гуманітарна інтелігенція (15,2%). Але найбільше користуються Інтернетом задля отримання політичної інформації студенти – 38,2%, вони ж найменше дивляться телебачення – 56,6%. Менше дивляться телевізор з метою отримання інформації про політичні партії лише робітники (55,9%). Трохи більше дивляться ТБ керівники та підприємці – відповідно 65,6% та 61,8%. Найбільші показники використання ТБ мають службовці (72,9%), пенсіонери (71,5%) та гуманітарна інтелігенція (69,6%). Газети, як видно з таблиці, найбільше читають пенсіонери (52,1%), підприємці (41,8%), робітники (38,6%), гуманітарна інтелігенція (34,8%); найменше читають безробітні (28,6%), службовці (27,1%), студенти (23,7%) та керівники (21,9%). Водночас керівники найчастіше читали агітаційні видання (65,6%), близькі показники мають і студенти (57,9%). Студенти, керівники та службовці також найчастіше отримували інформацію з білбордів.

Цікаво, що у показниках інформування по радіо підприємці та студенти випередили пенсіонерів.

Таблиця 6

Взаємозв'язок соціально-професійної приналежності та використання різних джерел інформації (% від опитаних)

Соціально-професійна приналежність		Газети	ТВ	Інтернет	Радіо	Агітаційні видання	Білборди
Робітники	Частота	133	193	52	40	138	119
	Відсотки	38,6%	55,9%	15,1%	11,6%	40%	34,5%
Керівники підприємств, установ чи структурних підрозділів	Частота	7	21	9	2	21	14
	Відсотки	21,9%	65,6%	28,1%	6,3%	65,6%	43,8%

Службовці	Частота	19	51	13	7	23	30
	Відсотки	27,1%	72,9%	18,6%	10%	32,9%	42,9%
Підприємці, зайняті індивідуальною комерційною діяльністю	Частота	23	34	11	10	25	19
	Відсотки	41,8%	61,8%	20%	18,2%	45,5%	34,5%
Гуманітарна інтелігенція	Частота	16	32	7	4	14	13
	Відсотки	34,8%	69,6%	15,2%	8,7%	30,4%	28,3%
Учні, студенти вузів, коледжів	Частота	18	43	29	12	44	39
	Відсотки	23,7%	56,6%	38,2%	15,8%	57,9%	51,3%
Безробітні	Частота	18	39	13	4	19	16
	Відсотки	28,6%	61,9%	20,6%	6,3%	30,2%	25,4%
Пенсіонери	Частота	183	251	16	46	132	60
	Відсотки	52,1%	71,5%	4,6%	13,1%	37,6%	17,1%
Всього	Частота	443	707	165	133	440	329

Примітка: відсотки обраховані за рядком; респонденти могли обирати декілька джерел інформації

Досліджуючи розподіл переважного користування тими чи іншими джерелами інформації, ми виявили відсутність значимої залежності між *рівнем освіти* та користуванням телебаченням, газетами, радіо, агітаційними виданнями, білбордами, отриманням інформації від родичів, друзів та знайомих, на зібраннях та зустрічах, що організовані партіями та кандидатами. А от Інтернетом користувалися з метою отримання політичної інформації більше люди з вищою освітою (хі-квадрат=19,842; sig=0,001). Серед тих, хто має вищу освіту, таких 21,9%, серед людей із середньою спеціальною та неповною вищою освітою – 13,5%, повною середньою – 8% тощо. Зауважимо також, що люди з вищою освітою частіше відповідали, що отримували інформацію про політичні партії на роботі (наприклад, 8,9% проти 4,5% у людей із середньою спеціальною та неповною вищою).

Можна зробити попередній висновок, що активне використання Інтернету з метою отримання інформації про політику корелює не тільки з молодим віком, але й з соціально-професійною приналежністю (підприємці, керівники, студенти) та високим рівнем освіти. Є підстави припустити, що для людей, які отримують інформацію переважно з Інтернету, характерна особлива електоральна поведінка, якщо порівняти з тими, хто черпає інформацію тільки з традиційних джерел, адже використання мережі у більшості випадків вимагає певної активності та вибірконості. Непрямо це підтверджується тим, що серед електорату різних партій існує різниця у використанні джерел інформації. Так, найвищі показники використання Інтернету ми отримали серед електорату партії «УДАР», серед яких було найбільше студентів, підприємців і гуманітарної інтелігенції.

Загалом, серед джерел інформації під час передвиборчої кампанії 2012 року в інформуванні про партії лідирували традиційні засоби масової інформації – телебачення (переважно загальноукраїнські канали) та газети, – а також агітаційні видання партій і білборди. Поінформованість населення про кандидатів-мажоритарників була значно гіршою. Особливо ефективними тут були джерела, які можна було легко скерувати на цільову аудиторію – агітаційні видання, місцеве телебачення, місцеві газети та білборди; виборці частіше орієнтувалися на думку оточення (родичів, друзів, колег), трохи ефективнішими були зустрічі з кандидатами. Інтернет і радіо, через труднощі у доступі саме до цільової аудиторії, здійснювали менший вплив.

Вік виборців впливає на користування ними чи іншими ЗМІ. Молодь частіше користувалася Всесвітньою мережею, а люди старшого віку надавали перевагу традиційним ЗМІ. У майбутньому можна прогнозувати збільшення впливу Інтернету і деяке зменшення впливу телебачення, газет і, можливо, радіо, адже вже зараз серед молоді рівень отримання політичної інформації про партії з газет та інтернет-сайтів однаковий. Використання Інтернету для отримання політичної інформації характерне для людей з високим рівнем освіти та високим соціально-професійним статусом.

Список використаної літератури

1. Кастельс М. Галактика Інтернет: размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [Пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновой]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с. **2. Єнін М. Н.** Засоби масової інформації у місцевому виборчому процесі / М. Н. Єнін // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011. – № 2. – С. 97 – 108. **3. Кононов І. Ф.** Етнос. Цінності. Комунікація. (Донбас в етнокультурних координатах України) / І. Ф. Кононов – Луганськ : Знання, 2000. – 493 с. **4. Петренко О.** Інтернет в інформаційній системі: молодь серед інших груп-пользователей / О. Петренко // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Випуск 3: [збірник наукових праць / наук. ред. С. А. Щудло]. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 378 – 382.

Петренко О. С. Джерела інформації про партії та кандидатів-мажоритарників у ході передвиборчої кампанії 2012 року (на прикладі мешканців м. Луганська)

У статті досліджується вплив на виборців різних джерел інформації у ході передвиборчої кампанії 2012 року. Особливу увагу приділено ролі Інтернету у цьому процесі та конвергенції, тобто взаємопроникненню, Інтернету та інших ЗМІ. Визначається співвідношення ролі різних джерел інформації та різниця у силі їх впливу у разі інформування про політичні партії та кандидатів-

мажоритарників. Встановлена динаміка змін у впливі різних джерел у 2010 та 2012-му роках. Досліджується різниця у використанні джерел інформації серед різних вікових, соціально-професійних груп і груп людей з різною освітою. Аналізується різниця в орієнтації електорату різних партій на отримання інформації з певних джерел.

Ключові слова: передвиборча кампанія, ЗМІ, джерела інформації.

Петренко О. С. Источники информации о партиях и кандидатах-мажоритарщиках в ходе предвыборной кампании 2012 года (на примере жителей г. Луганска)

В статье исследуется влияние на избирателей различных источников информации в ходе избирательной кампании 2012 года. Особое внимание уделено роли Интернета в этом процессе и конвергенции, то есть взаимопроникновению, Интернета и других СМИ. Определяется соотношение роли различных источников информации и разница в силе их влияния в случаях информирования о политических партиях и кандидатах-мажоритарщиках. Установлена динамика изменений влияния различных источников в 2010 и 2012-м годах. Исследуются отличия в использовании источников информации в разных возрастных, социально-профессиональных группах и группах людей с разным образованием. Анализируется разница в ориентации электората различных партий на получение информации из определенных источников.

Ключевые слова: избирательная кампания, СМИ, средства информации.

Petrenko O. S. The Channels of Information on Political Parties and Candidates during Election Campaign 2012 (Example of Lugansk)

The influence of different sources of information during the election campaign of 2012 is analyzed in this article. Also the role of the Internet and its convergence with mass media during the election campaign process is analyzed. We considered the roles of different channels of information and the difference in their influences in the informing on political parties and candidates; the dynamics of influence of the channels in 2010 and 2012 is analyzed too. The differences in using the sources of information in the socio-professional groups, in groups of people with different education level and age are considered. We also analyzed the preferences in using different sources of information among electorate of various political parties.

Key words: election campaign, mass media, sources of information.

Стаття надійшла до редакції 16. 05. 2012 р.
Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.
протоколом № 6.
Рецензент – д. соц. н, професор
Кононов І. Ф.

УДК [316.334.3:324] (477.61)

Живілова М. С.

**ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ФАКТОР ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
(ПРИКЛАД М. ЛУГАНСЬКА)**

Територіальне вираження електоральної поведінки досліджується в межах електоральної географії. Р. Ф. Туровський характеризує електоральну географію як дисципліну, в основі якої „дослідження політико-географічної диференціації території через аналіз відмінностей у політичних орієнтаціях населення” [1, с. 161]. За його визначенням, основним методом електоральної географії є порівняльний аналіз результатів голосувань у територіальному розрізі.

Згідно з класифікацією географа Я. Макфейла [1, с. 161-162] виокремлюються такі напрямки електоральної географії: 1) географія голосувань; 2) дослідження географічних факторів, які впливають на голосування; 3) географія представництва. Щодо характеристики географії голосувань, то тут провідною є модель розколів П. Тейлора та Р. Джонстона, яку вони застосували в електоральній географії на основі теорії соціально-класових розколів С. Рокана та С. Ліпсета. Концепція соціально-класових розколів засновується на тому, що електоральна поведінка обумовлюється приналежністю людей до великих соціальних груп; становищем, яке люди займають в системі соціальних розколів між центром і периферією, містом і селом, державою та церквою, власниками та робітниками [2, с. 226]. Дослідження географічних факторів, які мають вплив на електоральну поведінку, здійснюється згідно з чотирма факторами [1, 163–164]: 1) ефектом друзів і сусідів (земляцтво): кандидат отримує підтримку на своїй батьківщині чи в районах, з якими пов'язаний його життєвий шлях; 2) проблемним голосуванням: підтримка мешканцями певної території кандидата, який у процесі виборчої кампанії робить акцент на розв'язанні проблем їхніх територій; 3) ефектом виборчої кампанії: територіальні відмінності в інтенсивності та ефективності проведення виборчої кампанії; 4) ефектом сусідства: властивий для невеликих компактних сусідських спільнот; характеризується тим, що географічно близьке оточення впливає на рішення під час вибору. У географії представництва увага акцентується на аналізі представництва інтересів певних частин країни у владі, територіальній приналежності президента чи керуючої верхівки. Основна мета електорально-географічного дослідження – це поділ території за регіональними політичними культурами та визначення їх кордонів [1, с. 167]. Українській політолог К. Черкашин [3] наголошує на тому, що слід відрізняти опитувальний та екологічний підходи в дослідженні електоральної поведінки. Сутність екологічного підходу в тому, що в його межах здійснюється порівняльний аналіз статистики

підсумків голосувань залежно від місця проживання. У той час, як опитувальний підхід має справу з аналізом намірів здійснення електоральної поведінки.

Мета статті полягає у з'ясуванні, яким чином проявляється вплив територіального фактора на електоральну поведінку луганців. При цьому, беручи до уваги розподіл на опитувальний та екологічний підходи у дослідженні електоральної поведінки, ми будемо працювати в межах опитувального підходу.

Для того щоб виявити вплив територіального фактору на електоральну поведінку, необхідно визначити, яке місце досліджувана територія займає у суспільному просторі країни. Аналіз суспільного простору передбачає дослідження на трьох рівнях: виявлення специфіки фізичного (освоєного), соціального просторів і простору репрезентацій [4]. Основою розгляду є концептуальна схема аналізу простору О. Ф. Філіппова [5, с.120], згідно з якою виокремлюються два рівні: перший передбачає безпосередньо представлення простору в трьох площинах аналізу як місце, місце місць та простір, який вміщує, другий рівень представлений трьома позиціями: інтуїції простору спостерігача, нерелектоване значення простору для тих, хто взаємодіє у просторі; простір як тема комунікації тих, хто взаємодіє у просторі. Матриця, яка утворюється в процесі накладання двох рівнів один на одного подана в табл. 1.

Таблиця I

Концептуальний каркас соціології простору [5, с. 120]

	I. Інтуїції простору спостерігача	II. Нерелектоване значення простору для тих, хто взаємодіє у просторі	III. Простір як тема комунікації тих, хто взаємодіє у просторі
A. Місце	A _I Місце спостерігача	A _{II} „Відчуття місця” учасників взаємодії	A _{III} Тематизація місця як предмета боротьби та договору, області проживання та діяльності
B. Місце місць	B _I Місце місць спостерігача	B _{II} Практична схема простору учасників взаємодії	B _{III} Тематизація території за взірцем лематизації місця, чітке обговорення території

С. Простір, що осягає	С _I . Ідея простору спостерігача	С _{II} . Спільна ідея простору учасників взаємодії	С _{III} . Геометрія, фізика, філософія, космологія, теоретична географія, геополітика
-----------------------	---	---	--

Спираючись на дану схему аналізу простору, м. Луганськ можна уявити як місце в суспільному просторі України; регіон Донбас, до якого належить місто, як місце місць; а весь суспільний простір України як такий, що осягає ці місця.

Розглянемо докладніше характеристику Луганська щодо його приналежності до регіону Донбас. Формування регіону наприкінці XVIII ст. було можливим завдяки вигідному геополітичному положенню та наявності корисних копалин. Індустріальний розвиток регіону потребував наявності більшої робочої сили, що вплинуло на приплив переселенців різних національностей, серед яких домінували росіяни. Донбас формувався як соціокультурна територіальна спільнота на базі домінуючої україно-російської етнічної коаліції. Наведені процеси обумовили суспільний проект Донбасу, який базується на принципах співгромадянства, що передбачає суспільно-політичну основу формування модерної української нації, в якій перевага надається полікультурності, багатоконфесійності, і головними в межах нації виявляються політичні та економічні лояльності [6, с. 7]. Суспільний проект співгромадянства впливає на самоідентифікацію луганчан та сприйняття свого міста в межах всієї країни: „...сучасні луганчани виокремлюють своє місто як особливе місце у просторі суспільства. Сам цей простір на даному рівні виглядає як множина / калейдоскоп місць з різними властивостями. Простір України постає для пересічного луганчанина як гетерогенний за лінією схід – захід, але розімкнутий щодо Росії з її соціальними місцями” [7, с. 135].

Щодо гетерогенності простору за лінією Схід – Захід, то в Україні модель розколів в її територіальному вираженні фіксується саме за цією лінією. О. Г. Стегній, проаналізувавши політичну культуру України в її регіональних зрізах, виявив, що для переважної більшості громадян України підтримка демократичних цінностей є пасивною, окрім мешканців заходу країни, де фіксується високий рівень підтримки демократії та більший рівень політичної активності громадян порівняно з іншими частинами країни (центром, півднем, сходом) [8]. О. Г. Стегній вказує на те, що „різниця в історичних умовах формування соціокультурних середовищ на різних територіях України призводить до відчутних регіональних ідеологічних відмінностей” [8, с. 43]. Одним із головних факторів при цьому стає мовна ідентифікація. Саме на мовному питанні найбільше спекулюють політтехнологи для

розпалювання міжрегіональних суперечностей, в яких крайніми полюсами країни виступають регіони Донбас і Галичина. Насправді, історичні умови формування Галичини та Донбасу визначили особливості різних суспільних проектів цих регіонів [6]. Для Галичини – це проект етнічної та культурної єдності, тобто утворення модерної української нації на основі титульної нації – українців [6]. Для Донбасу – це згадуваний вище проект співгромадянства. Наведені проекти суспільного розвитку мають свій вплив на електоральну поведінку виборців, що підтверджується в дослідженні політичної культури регіональних спільнот України [8].

У ході дослідження „Політичні партії та населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста” ми намагалися виявити, як впливає територіальна солідарність (земляцтво) на обрання кандидата (тобто аналізували такий географічний фактор голосування як ефект друзів або сусідства). Для цього ми використовували питання: „Чи важливий для Вас зв’язок депутата з Луганськом?”¹. Гіпотеза стосовно розподілу відповідей на це питання полягала в тому, що зв’язок кандидата з Луганськом буде значимим фактором для виборців. Формулювання гіпотези було визначено тим, що міська (локальна) ідентичність у структурі ідентичностей луганців є значущою і поступається місцем лише ідентичності, пов’язаній із приналежністю до родини [9, с. 47].

Проте, отримані дані демонструють інше: для більшої кількості опитаних (31,8%) не так важливо, де народився і виріс кандидат, натомість головним є знання проблем міста (Табл. 2). Другою за частотою відповідей є позиція: „важливо, що він тут народився і виріс” (22,9%), третьою – „важливо не те, що він тут народився, а те, що він до останнього часу тут мешкав і знає місто” (10,7%). Причетність кандидата до Луганська не має значення для 18,8% опитаних, вагались з відповіддю 11,0%, не відповіли 4,7%. До речі, щодо лідерства позиції „важливість знання проблем міста”, то розподіл відповідей на запитання „Яка причина того, що Ви вирішили голосувати за обраного Вами кандидата?” показав, що перше місце займає позиція „багато зробив(ла) корисного для округу” (23,0%). Це свідчить про те, що знання та розв’язання проблем міста є визначальними під час обрання кандидата.

---

¹ В анкеті: „Важна ли для вас связь депутата с Луганском?”.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання „Чи важливий для Вас зв’язок депутата з Луганськом?” залежно від районування міста (у % від кількості опитаних)

№ п/п	Варіанти відповіді	Усі опитані (n=1100)	Ж. ¹ р-н (n=465)	Л. р-н (n=245)	К. р-н (n=99)	А. р-н (n=291)
1.	Важливо, що він тут народився і виріс	22,9	26,5	22,4	18,2	19,2
2.	Важливо не те, що він тут народився, а те, що він до останнього часу тут мешкав і знає місто	10,7	11,8	11,8	9,1	8,6
3.	Неважливо, де він народився і виріс, а важливо, що він знає проблеми міста	31,8	32,5	35,5	27,3	29,3
4.	Це не має ніякого значення	18,8	16,6	15,5	23,2	23,7
5.	Важко відповісти	11,0	9,7	7,3	15,2	14,8
6.	Немає відповіді	4,7	3,0	7,3	7,1	4,5
	Разом	100	100	100	100	100

Аналогічний розподіл співвідношень за відповідями спостерігається за такими досліджуваними групами: вік, стать, етнічна приналежність, район проживання. Проте, дана тенденція порушується у розподілі відповідей за освітою та соціально-професійною приналежністю у бік збільшення значення зв’язку кандидата з

¹ Відповідно до скорочень читати: „Ж. р-н.” – Жовтневий район, „Л. р-н.” – Ленінський р-н., „К. р-н.” – Кам’янобрідський район, „А. р-н.” – Артемівський р-н.

територією під час зниження соціально-професійного статусу та рівня освіти (для розподілу за соціально-професійною приналежністю фіксується значимий на рівні 0,001 показник $\chi^2=78,242$).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання „Чи важливий для Вас зв’язок депутата з Луганськом?” залежно від освіти (у % від кількості опитаних)

№ п/п	Варіанти відповіді	Вища (n=414)	Середня спец. чи неповна вища (n=502)	Повна середня (n=98)	Неповна середня (n=29)	Початкова (n=33)
1.	Важливо, що він тут народився і виріс	19,8	25,5	25,5	31,0	12,1
2.	Важливо не те, що він тут народився, а те, що він до останнього часу тут мешкав і знає місто	11,4	8,8	15,3	17,2	18,2
3.	Неважливо, де він народився і виріс, а важливо, що він знає проблеми міста	34,8	32,5	25,5	20,7	21,2
4.	Це не має ніякого значення	22,0	16,9	15,3	10,3	18,2
5.	Важко відповісти	8,5	10,8	15,3	20,7	21,2
6.	Немає відповіді	3,6	5,6	3,1	-	9,1
	Разом	100	100	100	100	100

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання „Чи важливий для Вас зв’язок депутата з Луганськом?” залежно від соціально-професійної приналежності (у % від кількості відповідей)

№ п/п	Варіанти відповіді	робітники (n=345)	керівники (n=32)	службовці (n=70)	підприємці (n=55)	гуманітарна інтелігенція. (n=46)	студентство (n=76)	безробітні (n=63)	пенсіонери (n=351)
1.	Важливо, що він тут народився і виріс	16,1	19,4	27,5	9,6	31,8	23,6	39,7	28,5
2.	Важливо не те, що він тут народився, а те, що він до останнього часу тут мешкав і знає місто	11,9	12,9	7,2	21,2	4,5	6,9	1,7	13,6
3.	Неважливо, де він народився і виріс, а важливо, що він знає проблеми міста	40,4	22,6	36,2	34,6	31,8	30,6	22,4	30,6
4.	Це не має ніякого значення	20,1	29,0	27,5	30,8	22,7	18,1	20,7	15,4
5.	Важко відповісти	11,6	16,1	1,4	3,8	9,1	20,8	15,5	11,9
	Разом	100	100	100	100	100	100	100	100

Варто зупинитися на виявлених проблемах. Фіксується однакова значимість зв’язку з територією та знанням проблем міста для гуманітарної інтелігенції (31,8%), при цьому з високим відсотком неважливості зв’язку з територією взагалі для цієї ж соціально-

професійної категорії (табл. 4). Також для рівня освіти „початкова” фіксується приблизно однаковий розподіл (із різницею у 3%) відповідей між показниками неважливості зв’язку з територією, важливістю знання проблем міста, важливістю мешкання певний час на вказаній території та ваганням у відповіді (табл. 3), що можна інтерпретувати як відсутність чіткої позиції з цього питання у вказаної освітньої групи.

Якщо подивитися на розподіл відповідей залежно від електоратів партій (табл. 5), то побачимо, що для Партії Регіонів, ВО „Батьківщина”, УДАР зберігається встановлена на початку аналізу тенденція, коли важливішим за територіальний зв’язок є знання проблем території. Для партії Н. Королівської „Україна – вперед!” фіксуємо приблизно однакову значимість як зв’язку з територією, так і зі знанням проблем, неважливістю територіального чинника під час визначення політичних вподобань, а також ваганням у відповіді, що можна інтерпретувати як відсутність чітко визначеної позиції з цього питання. Подібну ситуацію спостерігаємо і в розподілі відповідей електорату КПУ, проте тут помітно більше злиття позицій і менший процент вагання у відповіді (11,3% для КПУ та 18,5% для „Україна – вперед!”). Результати за іншими партіями, хоча і подано в таблиці, проте незначна кількість їхнього електорату (табл. 6), порівняно з кількістю електорату проаналізованих вище партій, не дає змоги репрезентативно проаналізувати розподіл відповідей по цих партіях.

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання „Чи важливий для Вас зв’язок депутата з Луганськом?” за партіями (у % від кількості опитаних)

№ п/п	Варіанти відповіді	КПУ (n=115)	СПУ (n=4)	Партія Регіонів (n=403)	ВО „Батьківщина” (n=30)	„Наша Україна” (n=2)	ВО „Свобода” (n=4)	Радикальна партія О. Ляшка (n=9)	Україна – Вперед! (n=27)	УДАР (n=69)
1.	Важливо, що він тут народився і виріс	23,5	-	25,6	16,7	100	-	44,4	22,2	21,7
2.	Важливо не те, що він тут народився, а те, що він до	18,3	-	10,9	10,0	-	25,0	-	11,1	10,1

	останнього часу тут мешкав і знає місто									
3.	Неважливо, де він народився і виріс, а важливо, що він знає проблеми міста	23,5	50	36,0	56,7	-	-	22,2	22,2	23,2
4.	Це не має ніякого значення	20,9	-	16,9	13,3	-	-	11,1	18,5	27,5
5.	Важко відповісти	11,3	25	6,9	3,3	-	25,0	11,1	18,5	13,0
6.	Немає відповіді	2,6	25	3,7	-	-	50,0	11,1	7,4	4,3
	Разом:	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання „Якби вибори до ВР проходили у наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?” за районами (у % від кількості опитаних)

№ п/п	Варіанти відповіді	Усі опитані (n=1100)	Ж. р-н (n=465)	Л. р-н (n=245)	К. р-н (n=99)	А. р-н (n=291)
1.	КПУ	10,5	10,5	7,8	12,1	12,0
2.	СПУ	0,4	0,2	0,8	-	0,3
3.	Партія Регіонів	36,6	36,1	40,4	42,4	32,3
4.	ВО „Батьківщина”	2,7	1,5	5,7	-	3,1
5.	„Наша Україна”	0,2	-	0,4	-	0,3
6.	ВО „Свобода”	0,4	0,2	0,8	1,0	-
7.	Радикальна партія О. Ляшка	0,8	0,6	1,2	-	1,0
8.	Україна – вперед!	2,5	2,6	1,2	6,1	2,1
9.	УДАР	6,3	6,7	5,3	5,1	6,9
10.	Інше	6,2	8,8	4,1	7,1	3,4
11.	Важко відповісти	15,8	14,4	16,7	15,2	17,5
12.	Немає відповіді	17,7	18,3	15,5	11,1	21,0
	Разом:	100	100	100	100	100

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання „Якби вибори до ВР проходили у наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?” залежно від типу населеного пункту (у % від кількості відповідей)

№ п/п	Варіанти відповідей	м. Луганськ (n=905)	міста Луг. обл. ¹ (n=450)	села Луг. обл. (n=571)
1.	КПУ	12,7	18,4	18,4
2.	СПУ	0,4	1,3	0,5
3.	Партія Регіонів	44,5	40,9	52,2
4.	ВО „Батьківщина”	3,3	5,3	2,6
5.	„Наша Україна”	0,2	0,9	0,4
6.	ВО „Свобода”	0,4	0,4	-
7.	Радикальна партія О. Ляшка	1,0	0,4	1,2
8.	Україна – вперед!	3,0	1,8	0,7
9.	УДАР	7,6	6,9	3,0
10.	Інше	7,5	3,8	3,0
11.	Важко відповісти	19,2	19,8	18,0
	Разом	100	100	100

Фіксується зворотній зв'язок між кількістю голосів за певні партії в містах та селах області (значимий на рівні 0,001 показник $\chi^2=30,586$). В містах партії УДАР, „Україна – вперед!”, ВО „Батьківщина”, ВО „Свобода”, „Наша Україна” отримали більшу підтримку, ніж у селах (по партії УДАР спостерігається найбільша різниця між результатами міста і села – 4 %). КПУ у містах та селах області отримали однаковий відсоток (18,4%), проте у м. Луганську, вона отримала менший відсоток порівняно з населеними пунктами області (12,7%). Партія Регіонів, Радикальна партія О. Ляшка отримали на селі більшу підтримку, ніж у містах області та м. Луганську (по Партії Регіонів різниця між містом в області та селом майже 10%). Такі результати можна пояснити з тієї точки зору, що село є менш сприйнятливим до змін і новацій, ніж місто. КПУ та Партія Регіонів на рівні народної свідомості асоціюються з політикою патерналізму, що має підтримку частини виборців на Донбасі. Партії УДАР, „Україна – Вперед!” представляють „нові течії”, прихильність до яких ще не сформувалася на селі. У той час, як „Наша Україна” та ВО „Свобода” орієнтують на підтримку української нації.

Отже, залежно від положення території в суспільному просторі країни визначаються особливості політичних вподобань виборців. Територіальний фактор електоральної поведінки проявляється у трьох вимірах суспільного простору: в освоєному та перетвореному фізичному

¹ Аналізуються дані дослідження міст і сіл на Півночі Луганської обл, яке було проведене колективом кафедри філософії та соціології у вересні 2012 року (N=1155).

просторі (ландшафті), у системі позицій і дистанцій соціального простору, і в суспільних образах простору (міста, регіону, країни), за якими людина орієнтується у фізичному та соціальному просторах. Приналежність м. Луганська до регіону Донбас визначає особливості електоральної поведінки, що фіксується в межах електоральної географії України. Суспільний проект співгромадянства, згідно з яким основу формування модерної української нації становить полікультурність, багатоконфесійність, і головними в межах нації є політичні та економічні лояльності, впливає на вибір мешканців регіону. Для Луганська це проявляється в тому, що, незважаючи на значуще положення локальної територіальної ідентичності в структурі ідентичностей луганців, під час голосування за кандидата вони відштовхуються від того, наскільки обізнаний кандидат у проблемах міста та від його реальних дій щодо розв'язання цих проблем.

Список використаної літератури

- 1. Туровский Р. Ф.** Политическая география / Р. Ф. Туровский. – Москва–Смоленск : Изд-во СГУ, 1999. – 205 с.
- 2. Артемов Г. П.** Политическая социология: Учебное пособие / Г. П. Артемов – М : Логос, 2002. – 280 с.
- 3. Черкашин К.** Електоральна диференціація території України // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1 (28). – С. 23–38. <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=81&c=1962>.
- 4. Кононов И. Ф.** Донбасс и Галичина: межрегиональное взаимодействие и изменение пространственных характеристик украинского общества / И. Ф. Кононов // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наукових праць. – Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2005. – С. 276–287.
- 5. Филиппов А. Ф.** Социология пространства / А. Ф. Филиппов. – Санкт-Петербург : „ВЛАДИМИР ДАЛЬ”, 2008. – 290 с.
- 6. Кононов И. Ф.** Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє. Матеріали Всеукраїнської конференції. Луганськ, 25 – 26 травня 2006 р. – Луганськ : Знання, 2006. – С. 5–27.
- 7. Кононов И. Ф.** Пространственные рамки общественной жизни в представлениях горожан современной Украины (пример Луганска) / И. Ф. Кононов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 941 – С. 132–140. – Серія : „Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи”.
- 8. Стегній О. Г.** Типи політичної культури в регіональних спільнот України // Стегній О. Г. – Вісник Львів. ун-ту: сер. соціол. – 2008. – Вип. 2. – С. 32–56.
- 9. Хобта С. В.** Чинники покладання кордонів міської громади (на прикладі міської громади м. Луганська) / Хобта С. В. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 2 – С. 44–56.

Живілова М. С. Територіальний фактор електоральної поведінки (приклад м. Луганська)

У статті розглядається вплив територіального фактора на електоральну поведінку луганців. Положення, яке займає місто в суспільному просторі країни, впливає на електоральну поведінку його мешканців. Належність Луганська до Донбасу визначає особливості електоральної поведінки, які пов'язані із суспільним проектом регіону. Незважаючи на значуще положення локальної територіальної ідентичності в структурі ідентичностей луганців, відповідно до чого значимим у виборі кандидата була б його приналежність до Луганська, мешканці міста основують свій вибір на обізнаності кандидата у проблемах Луганська та його реальних діях щодо розв'язання проблем.

Ключові слова: електоральна географія, суспільний простір, територіальна ідентичність, територіальна солідарність, суспільний проект.

Живилова М. С. Территориальный фактор электорального поведения (пример г. Луганска)

В статье рассматривается влияние территориального фактора на электоральное поведение луганчан. Положение, которое город занимает в общественном пространстве страны, влияет на электоральное поведение его жителей. Принадлежность Луганска к региону Донбасс определяет особенности электорального поведения, которые связаны с общественным проектом региона. Несмотря на значимое положение локальной территориальной идентичности в структуре идентичностей луганчан, в соответствии с чем, значимым при выборе кандидата являлась бы его принадлежность к Луганску, жители города основывают свой выбор на знании кандидатом проблем города и реальных действиях по их решению.

Ключевые слова: электоральная география, пространство общества, территориальная идентичность, территориальная солидарность, общественный проект.

Zhivilova M.S. Territorial Factor of the Electoral Behavior (on the Example of Luhansk)

The article considers how geographical position of the city influences the electoral behavior of the residents of Luhansk. It is shown that the position which city occupies in public space of the country determines the electoral behavior of the residents. Being a part of the Donbass region, Luhansk has specific features of the electoral behavior that are determined by the public projects of the region. Despite of the strong presence of the local territorial identity in the structure of personal identities of the residents of Luhansk, they base their choice on the candidate's awareness of the city problem issues and one's work on solving those problems.

Key words: electoral geography, the public space, territorial identity, territorial solidarity, the public project.

Стаття надійшла до редакції 16. 11. 2012 р.
Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.
протоколом № 6.
Рецензент – д. соц. н., професор
Кононов І. Ф.

УДК [316.334. 3 : 324 : 305] (477.61)

Нужна Ю. С.

**ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ У ВЕЛИКОМУ МІСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
28 ЖОВТНЯ 2012 Р. У М. ЛУГАНСЬКУ)**

Вибори у різні органи влади відіграють значну роль у сучасному суспільстві, ставши невід'ємною частиною нашого життя. У зв'язку з цим постає питання про вивчення поведінки виборців. З цих позицій особливості електоральної поведінки все частіше стають предметом для соціологічного аналізу [1; 2; 3].

Безпосередньо впливає на формування електоральної поведінки громадян сукупність чинників політичного, соціально-економічного, соціокультурного і соціально-демографічного характеру. Дослідники електоральної поведінки одностайно стверджують, що такі чинники як соціальна і класова приналежність виборця, його стать, вік, проживання в певному регіоні, в міській або сільській місцевості, рівень освіти, загальної культури, національна, конфесійна приналежність виступають детермінантами електоральної поведінки [4, с. 11]. На їх основі можна виокремити відповідні електорати (наприклад, електорати за соціальним становищем, за гендером, за віком, за рівнем освіти, регіональні електорати тощо).

Отже, крім інших чинників, вкрай важливими для аналізу електоральної поведінки виступають, як уже зазначалося вище, соціально-демографічні характеристики, серед яких ми виокремлюємо статеві та вікові. З цього боку електоральна поведінка час від часу викликає зацікавленість дослідників [5; 6; 7; 8]

Стать і вік є дуже важливими демографічними змінними. Від них залежить багато соціальних характеристик. Стать і вік впливають на спосіб життя людини, її соціальні ролі, соціальні пріоритети, установки та інше. І це не може не позначитися на електоральній поведінці та її особливостях.

Таким чином, в межах даної статті ми ставимо мету проаналізувати особливості електоральної поведінки в сучасному українському суспільстві з позицій гендерного та вікового вимірів (на прикладі луганського електорату 2012 р.). Уявлення про гендерні та вікові особливості електорату ми можемо отримати під час аналізу даних соціологічного дослідження «Політичні партії і населення у період виборчої кампанії: контекст великого міста», проведеного у м. Луганську напередодні виборів до Верховної Ради України 2012 року кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (n = 1100).

Задля аналізу гендерних особливостей поведінки електорату ми будемо використовувати поняття «гендерний розрив». Його вперше стосовно політичних процесів вжила в своїх роботах С. Айвазова. Воно означає істотні відмінності в поведінці виборців – чоловіків і жінок, а також розбіжності в їх політичних поглядах, переконаннях, цінностях, політичних перевагах [5].

Розкриття гендерних і вікових особливостей електоральної поведінки почнемо з аналізу проєктивної електоральної активності луганчан напередодні виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

**Проєктивна електоральна активність луганчан
залежно від статі респондентів
(розподіл відповідей на запитання «Чи маєте ви намір взяти
участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?»)**

Партія	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
Так	71,5	65,8
Ні	19,1	19,8
Не визначився(лась)	9,2	10,5
Немає відповіді	0,2	1,2
Усього	100	100

З таблиці 1 видно, що розподіл між чоловіками і жінками не є значущим – гендерний розрив між відповідями респондентів чоловічої і жіночої статі про намір взяти участь у голосуванні незначний (5,7%). І частка абсентеїстів в обох гендерних групах виявилася майже однаковою: 19,1% серед жінок та 20,7% серед чоловіків.

Хоча треба зазначити, що жінки виявилися трохи більш активними у своїх намірах щодо майбутніх виборів: 71,5% серед опитаних жінок впевнено відповіли, що братимуть участь у голосуванні. А серед

чоловіків тих, хто мав твердий намір голосувати, було 65,8%. До того ж, чоловіки є більш невпевненими у своїх намірах щодо участі у виборах: серед опитаних чоловіків 12,2% ще не визначилися, чи будуть вони брати участь у майбутніх виборах, а 1,2% взагалі не змогли дати відповідь на питання. Серед жінок частка невпевнених становила 9,2% та 0,2% відповідно.

А от вікові особливості стосовно проективної електоральної активності луганчан виявилися більш значущими ($\chi^2 = 32$), ніж гендерні (табл. 2).

Таблиця 2

**Проективна електоральна активність луганчан
залежно від віку респондентів
(Розподіл відповідей на запитання «Чи маєте ви намір взяти
участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?»)**

Партія	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
Так	60,0	67,5	81,2
Ні	27,1	20,3	11,3
Не визначився(лась)	11,9	11,7	7,1
Немає відповіді	1,0	0,6	0,4
Усього	100	100	100

З таблиці 2 видно, що наміри луганчан взяти участь у голосуванні збільшуються з віком респондентів. Найбільшу проективну електоральну активність проявляють респонденти старшого віку – ті, кому за 60 років: серед них 81,2% опитаних виявили тверді наміри взяти участь у парламентських виборах, і лише 11,3% не підуть голосувати. Подібні тенденції зафіксовані і в інших електоральних дослідженнях [9, с. 27; 3, с. 114]. Крім того, для респондентів цієї вікової категорії характерні чіткі сталі установки щодо участі/неучасті у виборчому процесі. Про це свідчить невисокий відсоток серед них тих, хто не визначився, чи прийде до виборчої дільниці або не має відповіді на питання (7,1% та 0,4% відповідно). Подібна електоральна поведінка може бути пояснена, по-перше, особливостями радянського виховання, коли похід до виборчої дільниці був «обов'язковим святом» для кожної радянської людини; а по-друге тим, що люди похилого віку більш соціально дисципліновані, для них поняття «громадянський обов'язок» і «треба» мають дуже важливе значення.

Молодь виявилася менш активною: хоча серед респондентів до 30 років 60% мали чіткий намір взяти участь у голосуванні, проте більше

ніж чверть молодих респондентів (27,1%) виявили абсентістичні настрої. Чималий відсоток абсентістів і серед тих, кому від 30 до 59 років – 20,3%.

Звернемося до політичних уподобань луганського електорату (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили у наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?» залежно від статі

Партія	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
КПУ	9,7	11,4
СПУ	0,3	0,4
«Партія регіонів»	40,5	31,7
«Батьківщина»	3,2	2,1
«Наша Україна»	0,2	0,2
ВО «Свобода»	0,3	0,4
Радикальна партія О. Ляшка	0,5	1,2
«Україна – Вперед!»	2,6	2,3
УДАР	3,4	10,0
Інші	5,5	7,1
Важко відповісти	16,8	14,5
Немає відповіді	17,0	18,7
Усього	100	100

З таблиці 3 ми бачимо, що політичні вподобання жінок і чоловіків м. Луганська збігаються (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена = 0,976, рівень значущості 0,01). Виборці обох гендерних груп виказали підтримку переважно «Партії регіонів» (серед жінок таких виявилось 40,5%, серед чоловіків – 31,7%). Підтримали луганці також Комуністичну партію України (9,7% серед жінок і 11,4% серед чоловіків) і партію Віталія Кличка «УДАР» (3,4% і 10,0% відповідно). Треба також зазначити, що як серед жіночого, так і серед чоловічого електоратів третина тих, хто або не визначився з вибором, або зовсім не має відповіді на це питання (33,8% та 33,2% відповідно).

Зробимо гендерний аналіз електоратів окремих політичних сил. Насамперед, треба зазначити, що ми можемо аналізувати дані лише за трьома вказаними вище партіями (ПР, КПУ та УДАР) (табл. 4). Дані по інших партіях аналізувати некоректно через занадто низькі показники, які не дають нам можливості зробити будь-які статистично обґрунтовані висновки.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили наступної неділі, то яку партію Ви б підтримали?» залежно від статі

Партія	Стать	
	Жіноча, %	Чоловіча, %
КПУ	52,2	47,8
«Партія регіонів»	62,0	38,0
УДАР	30,4	69,6

Примітки: відсотки обчислено за рядками

Дані дослідження показали: електорати окремих політичних партій мають певні статистично значущі гендерні диспропорції ($\chi^2 = 25$). «Партія регіонів» серед своїх прибічників має переважно жінок – 62% (гендерний розрив тут становить 24%). Електорат партії «УДАР», навпаки, чоловічий – він складається з 69,6% представників сильної статі (гендерний розрив дорівнює 39,2%). Останнє якоюсь мірою можна пояснити авторитетом та іміджем Віталія Кличка, його образом сильного, впевненого в собі чоловіка. А серед електорату Комуністичної партії гендерних диспропорцій не спостерігається – поміж її прибічників майже рівною мірою як жінки (52,2%), так і чоловіки (47,8%).

Розглянемо, які політичні партії мали намір підтримати на парламентських виборах представники різних поколінь (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили наступної неділі, то яку партію Ви б підтримали?» залежно від віку

Партія	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
КПУ	6,8	9,8	15,6
СПУ	0,7	0,2	0,4
«Партія регіонів»	33,2	36,9	39,7
«Батьківщина»	2,0	3,1	2,8
«Наша Україна»	0,3	0,2	0,0
ВО «Свобода»	0,7	0,2	0,4
Радикальна партія О. Ляшка	0,3	1,3	0,4
«Україна – Вперед!»	4,7	1,7	1,4
УДАР	9,8	4,8	5,3

Інші	3,7	7,6	6,0
Важко відповісти	13,2	17,0	16,3
Немає відповіді	24,4	17,2	11,7
Усього	100	100	100

Дані дослідження показали, що, зважаючи на коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, ранги всіх трьох вікових груп подібні (більше 0,8, рівень значущості 0,01). Найбільш тісний зв'язок між рангами партій старших вікових груп (0,975, рівень значущості 0,01). Приблизно третина респондентів у кожній з вікових категорій надали перевагу «Партії регіонів». Представники старшого покоління, крім партії влади, мали намір підтримати також Комуністичну партію України (15,6% опитаних). І цей факт є досить передбачуваним. За КПУ планували віддати свій голос, хоч і менше, також представники середнього покоління (9,8% від опитаних). А от у молоді на другому місці за ПР опинилася партія Віталія Кличка «УДАР» (на її користь висловилися також 9,8% респондентів). Про те, що молодь симпатизує саме цій політичній силі, свідчать і дані таблиці 6.

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили наступної неділі, то яку партію Ви би підтримали?» залежно від віку

Партія	Вік, років		
	18-29, %	30-59, %	60 і більше, %
КПУ	17,4	44,3	38,3
«Партія регіонів»	24,3	47,9	27,8
УДАР	42,0	36,2	21,7

Примітки: відсотки обчислено за рядками

Якщо ми проаналізуємо віковий склад електоратів політичних партій-лідерів (за даними опитування), то побачимо, що прихильники партії «УДАР» складаються переважно з молодих людей до 29 років (42%); «Партії регіонів» симпатизують здебільше виборці від 30 до 59 років (47,9%); а електорат Комуністичної партії традиційно складається з людей середнього (44,3%) та старшого (38,3%) віку.

Тепер щодо політичних переконань луганського електорату 2012 року. (табл. 7, табл. 8).

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання «Дайте характеристику своїм політичним переконанням» залежно від статі

Політичні переконання	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
Крайні ліві	2,3	1,9
Помірковано ліві	2,3	4,4
Лівоцентристські	3,1	2,9
Правоцентристські	2,1	3,7
Помірковано праві	4,5	3,5
Крайні ліві	3,2	1,7
У мене немає сталих політичних переконань	30,6	32,4
Важко відповісти	49,0	46,9
Немає відповіді	2,9	2,7
Усього	100	100

Таблиця 8

Розподіл відповідей на запитання «Дайте характеристику своїм політичним переконанням» залежно від віку

Політичні переконання	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
Крайні ліві	1,4	2,5	2,1
Помірковано ліві	2,7	3,3	3,5
Лівоцентристські	2,0	3,3	3,5
Правоцентристські	1,4	3,8	2,5
Помірковано праві	3,1	5,0	3,5
Крайні ліві	2,7	2,3	2,8
У мене немає сталих політичних переконань	35,9	32,3	24,8
Важко відповісти	47,5	45,5	53,5
Немає відповіді	3,4	2,1	3,5
Всього	100	100	100

Проаналізувавши розшарування електорату луганчан у просторі «ліві – центристи – праві», ані гендерної, ані вікової залежності ми не виявили. Можна лише сказати про те, що взагалі наші співвітчизники здебільшого або не мають сталих політичних переконань (так відповіли

30,6% жінок і 32,4% чоловіків, з одного боку; 35,9% молоді, 32,3% людей середнього і 24,8% людей похилого віку, з іншого), або не знають, як на це запитання відповісти (51,9% і 49,6%; 50,9%, 47,6% і 57% відповідно). Що це: масова аполітичність? політична неграмотність? соціально-політична байдужість? Відповіді на ці питання можна дати лише після окремого дослідження.

Тепер звернемося до питання стосовно того, чи впливає на електоральні установки приналежність кандидата в депутати до впливових політичних сил. Вивчався, по-перше, ступінь довіри до таких кандидатів (табл. 9, табл. 10), а по-друге, – рівень їхньої відповідальності на думку респондентів (табл. 11, табл. 12).

Таблиця 9

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з висловлюванням: «Я більшою мірою довіряю тим кандидатам в депутати, які були висунуті якоюсь великою та впливовою партією?»» залежно від статі

Відповідь	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
Так	46,3	44,8
Ні	34,3	39,8
Важко відповісти	18,1	12,9
Немає відповіді	1,3	2,5
Усього	100	100

Таблиця 10

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з висловлюванням: «Я більшою мірою довіряю тим кандидатам в депутати, які були висунуті якоюсь великою та впливовою партією?»» залежно від віку

Відповідь	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
Так	47,1	46,5	42,6
Ні	39,3	36,9	33,7
Важко відповісти	11,9	14,7	22,0
Немає відповіді	1,7	1,9	1,8
Усього	100	100	100

Дані таблиць 9 та 10 свідчать про те, що для значної частини респондентів, незалежно від статі та віку, важливим є приналежність кандидата в депутати до великої і впливової політичної партії. Ступінь довіри до таких кандидатів значно вищий. З іншого боку, суттєвий відсоток тих (майже третина по кожній категорії за статтю та віком), для кого цей фактор не має значення.

Хоча деякі гендерні особливості все ж таки спостерігаються (табл. 11).

Таблиця 11

Розподіл відповідей на запитання «Чи можна сказати, що більш відповідальною буде поведінка тих депутатів, які представляють великі та впливові політичні партії?» залежно від статі

Відповідь	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
Так	41,7	38,6
Ні	31,4	40,5
Важко відповісти	21,8	17,8
Немає відповіді	5,0	3,1
Всього	100	100

Так, з таблиці 11 видно, що жінки трохи більше ніж чоловіки схильні довіряти тим кандидатам в депутати, які висунуті великою та впливовою партією. Вони вважають, що поведінка цих депутатів у Верховній Раді буде більш відповідальною. Так вважає 41,7% жіночого електорату. А думка чоловіків з цього питання розділилася майже порівну.

Що ж стосується вікових особливостей стосовно цього питання, то ми помічаємо (табл. 12), що значущий зв'язок між віком і думкою про ступінь відповідальності депутатів від впливових політичних партій фіксується, але невеликий ($\chi^2 = 14$).

Таблиця 12

Розподіл відповідей на запитання «Чи можна сказати, що більш відповідальною буде поведінка тих депутатів, які представляють великі та впливові політичні партії?» залежно від віку

Відповідь	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
Так	40,3	40,3	40,4

Ні	40,0	37,1	27,3
Важко відповісти	16,9	18,5	26,2
Немає відповіді	2,7	4,0	6,0
Усього	100	100	100

Якщо серед молоді та людей середнього віку відповіді розподілилися майже порівну (одна частина респондентів вважає, що є залежність між відповідальністю депутатів та їхньою приналежністю до впливових політичних сил, а інша це заперечує), то люди похилого віку, хоча у своїй більшості і переконані, що така залежність існує (40,4%), але третина з них не змогла відповісти на це питання (32,2%). Серед молоді та людей середнього віку таких менше (19,6% і 22,5% відповідно). Тобто, чим старші респонденти, тим більше зростає відсоток тих, кому важко зорієнтуватися у цій ситуації і однозначно відповісти на питання щодо довіри до таких кандидатів у депутати.

І наостанок зробимо аналіз гендерного та вікового зрізів електоральних очікувань щодо фальсифікації виборчого процесу. Під час опитування респондентам ставилося запитання стосовно того, чи будуть парламентські вибори 2012 року чесними. Аналіз даних показав таке (табл. 13, табл. 14).

Таблиця 13

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, вибори 28 жовтня 2012 року відбудуться чесно чи будуть фальсифікації?» залежно від статі

Відповідь	Стать	
	Жіноча, % n = 618	Чоловіча, % n = 482
Вибори будуть чесними	28,2	18,7
Не виключаю спроб фальсифікації, але вони будуть незначними	39,3	45,9
Вибори будуть сфальсифіковані на користь влади	17,5	23,4
Важко відповісти	13,4	10,6
Немає відповіді	1,6	1,5
Усього	100	100

З таблиці 13 ми бачимо, що є певний гендерний дисонанс в електоральних очікуваннях щодо чесності виборів 2012 року. ($\chi^2 = 20$). Так, чоловіки більшою мірою схильні стверджувати, що фальсифікація на виборчих дільницях можлива. Такої думки дотримується 69% чоловічого електорату, з яких 45,6% не виключають незначних спроб

фальсифікації, а 23,4% схильні думати, що вибори будуть повністю сфальсифіковані на користь влади. Серед жінок також є частка тих, хто зневірився у чесних виборах – таких 56,8% (як бачимо, гендерний розрив тут становить 12,2%). З них про незначні спроби фальсифікації говорить 39,3% жіночого електорату, а про значні – 17,5% (гендерний розрив в обох випадках становить близько 6%). З іншого боку, саме серед жіночої частини електорату більша частка тих, хто вірить у чесність виборчого процесу – 28,2% проти 18,7% чоловічого електорату (гендерний розрив – майже 10%).

А ось віковий фактор виявився незначущим щодо питання чесності/фальсифікації парламентських виборів 2012 року (табл. 14).

Таблиця 14

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, вибори 28 жовтня 2012 року відбудуться чесно чи будуть фальсифікації?» залежно від віку

Політичні переконання	Вік, років		
	18-29, % n = 295	30-59, % n = 523	60 і більше, % n = 282
Вибори будуть чесними	24,4	24,3	23,0
Не виключаю спроб фальсифікації, але вони будуть незначними	44,1	42,3	40,1
Вибори будуть сфальсифіковані на користь влади	20,3	20,1	19,9
Важко відповісти	9,8	11,7	15,6
Немає відповіді	1,4	1,7	1,4
Усього	100	100	100

Щодо цього питання всі респонденти, незалежно від віку, були одноставні у своїх відповідях. Більшість респондентів (близько 40% у всіх вікових категоріях) відповіли, що вони не виключають незначних спроб фальсифікації, а близько 20% у всіх вікових групах вважають, що вибори будуть сфальсифіковані на користь влади. Немає різниці і серед тих, хто вважає, що вибори будуть чесними, теж виявилось у кожному поколінні близько 20%.

Отже, роблячи певні висновки щодо гендерних і вікових особливостей електоральної поведінки луганчан напередодні парламентських виборів 2012 року, можна сказати, що найбільш значущими виявилися залежності між віком респондентів і проективною електоральною активністю луганчан; між статтю, віком і партійними

вподобаннями виборців, а також між статтю та електоральними очікуваннями щодо фальсифікації виборчого процесу. Певну залежність можна помітити між такими показниками як вік, стать і приналежність кандидата у депутати чи депутата до великої та впливової політичної сили. Значущих залежностей ми не виявили між статтю та намірами луганчан взяти участь у голосуванні; між гендером і віком і політичними переконаннями мешканців Луганська; а також між віком та уявленнями про чесність чи фальсифікацію парламентських виборів 2012 року.

Список використаної літератури

- 1. Дослідницький** проект «Луганськ – 2010: місцеві вибори і міська громада» / ред. Кононов І. Ф. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – 2011. – № 2. – С. 5 – 142.
- 2. Балакірєва О. М.** Особливості електоральної поведінки виборців під час президентських виборів 2010 р. [Електронний ресурс] / О. М. Балакірєва. – Режим доступу : <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1.2010/7-27.pdf>.
- 3. Чигрин В. А.** Методологические и методические требования к изучению поведения электората [Електронний ресурс] / В. А. Чигрин. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vonu_sip/2011_10/pdf/str_110-118.pdf.
- 4. Савченко С. М.** Электоральное поведение граждан в контексте модернизации современного российского общества: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. социол. наук: спец. 22.00.04 – «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Савченко Сабина Михайловна. – Ростов-на-Дону, 2012. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.sfedu.ru/referat/D212-208-01/22-00-04/20120530_D212-208-01_22-00-04_SavchenkoSM.doc.
- 5. Айвазова С.** Российские выборы: гендерное прочтение [Електронний ресурс] / С. Айвазова. – Режим доступу : <http://gendocs.ru/v15297/?cc=1&page=12#381861>.
- 6. Балакірєва О.** Президентські вибори–1999: соціально-демографічні характеристики електоратів кандидатів першого туру. Соціально-демографічні характеристики електоратів партій та блоків: парламентські вибори – 2002 / О. Балакірєва // Загальнонаціональні опитування exit poll : Парламентські вибори–1998. Президентські вибори–1999. Парламентські вибори–2002. – К. : Заповіт, 2002. – С. 61–68, 100–104.
- 7. Варданян Р. А.** Демография, общественное мнение и различия в электоральном поведении женщин и мужчин [Електронний ресурс] / Варданян Р. А. – Режим доступу : <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/vardanyan.htm>.
- 8. Кочкина Е. В.** Российский электорат: обретение гендерных различий / Е. В. Кочкина // Гендерные стереотипы в современной России / Ред. : И. Б. Назарова, Е. В. Лобза. – М. : ГУ ВШЭ, МАКС Пресс. – 2007. – С. 247–276.
- 9. Кононов І. Ф.** Місто як поле суспільного вибору (на прикладі місцевих виборів 31 жовтня 2010 р. у місті Луганськ) /

Кононов І. Ф. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – 2011. – № 2. – С. 21 – 44.

Нужна Ю. С. Гендерні та вікові особливості електоральної поведінки у великому місті (на прикладі виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. у м. Луганську)

У статті розглядаються особливості електоральної поведінки в сучасному українському суспільстві з позицій гендерного та вікового вимірів (на прикладі луганського електорату 2012 р.). На основі даних, отриманих у ході соціологічного дослідження, проведеного у м. Луганську напередодні парламентських виборів 2012 року, розглядається вплив таких соціально-демографічних характеристик як стать та вік, на електоральні сподівання, очікування, переконання, вподобання тощо. З'ясовується, що не завжди можна спостерігати значущу залежність між статево-гендерними характеристиками електорату та його передвиборчою поведінкою.

Ключові слова: електоральна поведінка, електорат, гендер, гендерні особливості, гендерний розрив, гендерний дисонанс, вікові особливості, проєктивна електоральна поведінка, електоральні вподобання, електоральні очікування.

Нужная Ю. С. Гендерные и возрастные особенности электорального поведения в крупном городе (на примере выборов в Верховную Раду Украины 28 октября 2012 г. в г. Луганске)

В статье рассматриваются особенности электорального поведения в современном украинском обществе с позиций гендерного и возрастного измерений (на примере луганского электората 2012 г.). На основе данных, полученных в ходе социологического исследования, проведенного в г. Луганске накануне парламентских выборов 2012 года, рассматривается влияние таких социально-демографических характеристик как пол и возраст, на электоральные ожидания, убеждения, предпочтения и т. д. Выясняется, что не всегда можно наблюдать значимую зависимость между поло-гендерными характеристиками электората и его предвыборным поведением.

Ключевые слова: электоральное поведение, электорат, гендер, гендерные особенности, гендерный разрыв, гендерный диссонанс, возрастные особенности, проєктивное электоральное поведение, электоральные предпочтения, электоральные ожидания.

Nuzhnaya U. S. Gender and Age Peculiarities of Electoral Behavior in a Large City (on the Example of the Elections to the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 October 2012 in Luhansk)

The article considers the peculiarities of the electoral behavior in the modern Ukrainian society from the perspective of gender and age dimensions (on the example of the Luhansk voters 2012). On the basis of the data received

during the opinion poll, conducted in Luhansk on the eve of the parliamentary elections in 2012, here examined the impact of gender and age on the electoral expectations, beliefs, preferences, etc. It turns out that one can't always see a significant interdependence between sex and gender characteristics of the electorate and its electoral behavior.

Key words: electoral behavior, the electorate, gender, gender characteristics, the gender gap, the gender dissonance, age peculiarities, projective electoral behavior, electoral preferences, electoral expectations.

Стаття надійшла до редакції 24. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент Хобта С. В.

УДК [316.334 : 324] (477)

Уколова А. А.

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ ЯК ПОЛЕ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ УСТАНОВОК ПІД ЧАС ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Електоральна поведінка є однією з найбільш масових форм політичної участі громадян у сучасному суспільстві, будучи сукупністю дій (або бездіяльності) учасників політичного процесу, спрямованих на збереження або зміну політичної системи в результаті виборів. В електоральній поведінці відбиваються цінності, цілі, світоглядні та поведінкові установки виборців.

Мотиваційні установки, якими керуються виборці, можуть мати як раціональний, усвідомлений, так і емоційний, заснований на почуттях і симпатіях, характер. Симпатії до того чи іншого кандидата часто мають емоційний характер, бо виборцям доступний лише образ особистості того чи іншого кандидата, а цей образ коригується і може змінюватися залежно від обставин. Меню ж електорального вибору, як пише І. Ф. Кононов, формується на рівні елітних груп. Вони можуть використовувати електорат для розв'язання своїх проблем [1, с. 41].

Специфіка електоральної поведінки громадян багато в чому залежить від типу політичної культури, що панує в конкретно взятому соціумі, від впливу цілого ряду соціально-економічних, соціокультурних і політичних чи регіональних чинників, що зумовлюють електоральні установки населення.

У науковій літературі проаналізовано різні моделі електоральної поведінки, серед яких виокремлюють, соціологічну модель, що вказує на те, що головним фактором для прогнозування електоральної поведінки

населення є соціально-демографічні характеристики [2]. Окрім цього, також виокремлюються такі фактори як соціально-професійна і класова належність виборця, навіть родинні традиції. Ці характеристики можуть виступати як детермінанти електоральної поведінки.

Електоральна поведінка прямо залежить від електоральних установок громадян, які можуть мати загальний і конкретний характер. Під електоральними установками ми маємо на увазі спрямованість громадянина на участь у виборах (або, відповідно, на неучасть у виборах) і на голосування за певного кандидата або політичну партію. Вимірювання загальної електоральної установки здійснюється за допомогою виявлення відсотка електорату, що бере або не бере участі у виборах.

Конкретна ж електоральна установка може розглядатися як готовність голосувати за конкретного кандидата або політичну партію. Вона обумовлена особистим політичним вибором громадянина, який, у свою чергу, залежить від цілої сукупності чинників [3]. Електоральні установки і типи електоральної поведінки безпосередньо впливають на формування відповідних моделей електоральної поведінки. Виявлення моделей електоральної поведінки дозволяє структурувати за цією ознакою всю масу виборців. Відповідні пропорції змінюються залежно від ситуації в країні [4].

У статті ми ставимо за мету проаналізувати результати опитування луганчан у дослідженні «Політичні партії та населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста» з точки зору впливу соціально-професійної приналежності респондентів на їх електоральні установки.

Опитування проводилося з 24 вересня по 13 жовтня 2012 року. В 4-х районах Луганська опитано 1100 респондентів.

Для встановлення соціально-професійної приналежності індивіда обрано схему соціально-професійної стратифікації, що включала в себе шість страт. За результатами дослідження ми отримали розподіл громадян, поданий у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл респондентів за соціально-професійною приналежністю

№	Варіант відповіді	частота	% до опитаних n=1100
1.	Робітники	345	31,4
2.	Службовці, керівники підприємств, гуманітарна інтелігенція	148	13,5
3.	Підприємці	55	5,0
4.	Студенти	76	6,9

№	Варіант відповіді	частота	% до опитаних n=1100
5.	Пенсіонери	351	31,9
6.	Безробітні	63	5,7
7.	Інше	62	5,6
8.	Усього	1100	100,0

На пряме запитання «Чи збираєтеся Ви брати участь у виборах до Верховної Ради 28 жовтня 2012 року?» був отриманий такий розподіл відповідей респондентів за різними соціально-професійними групами» (див. рис. 1).

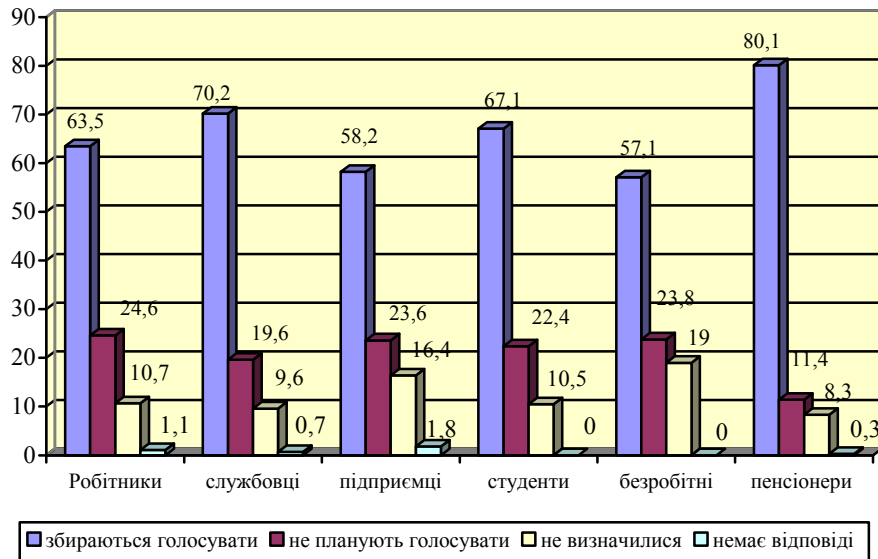

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи збираєтеся Ви брати участь у голосуванні 28 жовтня 2012 р?» залежно від соціально-професійних груп (від 100 % опитаних за кожною соціально-професійною групою)

Даний рисунок демонструє, що більшість респондентів усіх статусних груп планували взяти участь у виборах до Верховної Ради України.

Серед опитаних найбільшу активність демонстрували пенсіонери: зі 100 %, а це 351 респондент, 80,1 % збираються йти на вибори, 11,4 % не мають такого бажання, ще 8,3 % не визначилися. На другому місці службовці – 70,2 % зі 100 % опитаних службовців збираються голосувати, ще 9,6 % не визначилися і 19,6 % не підуть на вибори. Робітників, які потрапили до вибірки, а це 345 осіб, продемонстрували середній рівень електоральної готовності: з них 219

або 63,5% планують взяти участь у голосуванні, 24,6 % не планують голосувати, не визначилися 10,7 %. Серед підприємців відповіді розподілилися так: планують брати участь у голосуванні 58,2 %, не мають такого бажання – 23,6 % і не визначилися – 16,4 %. Серед студентів процент тих, хто збирався здійснити своє волевиявлення – 67,1, не збирався – 13,3 % і не визначилися – 9,9 %.

У даному випадку критерій хі-квадрат значущий і дорівнює 42. Найбільш високу готовність демонстрували пенсіонери та службовці, найменшу – безробітні та підприємці і зайняті індивідуальною комерційною чи виробничою діяльністю. Інші соціально-професійні групи показували готовність близьку до середньої.

Тих, хто не збирається йти на вибори, більше було серед робітників, безробітних і підприємців, найменше – серед пенсіонерів.

Серед безробітних і підприємців було найбільше тих, хто на час опитування ще не визначився, чи братиме участь у голосуванні.

Проаналізувавши конкретні електоральні установки луганчан, виявилось, що електорат практично однаковий у всіх партіях. Лідером серед всіх груп населення є Партія регіонів – 36,6 % від опитаних громадян, з великим відривом друге місце посіла Комуністична партія України – 10,5 % опитаних, також суттєва кількість виборів припала на партію УДАР – 6,3 %.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання «Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?»
(у %)**

№ п/п	Варіант відповіді	Частота	% від кількості опитаних n=1100
1.	КПУ	115	10,5
2.	СПУ	4	0,4
3.	Партія регіонів	403	36,6
4.	«Батьківщина»+Фронт змін	30	2,7
5.	Наша Україна	2	0,2
6.	ВО «Свобода»	4	0,4
7.	Радикальна партія О. Ляшка	9	0,8
8.	Україна – Вперед!	27	2,5
9.	УДАР	69	6,3
10.	Інше	68	6,2
11.	Складно відповісти	174	15,8
12.	Немає відповіді	195	17,7

Однак, треба зауважити, що на час опитування досить багато виборців не мали конкретних електоральних установок або просто не мали бажання говорити про них.

Все ж в даному разі хі-квадрат є значимим. Надалі ми будемо аналізувати три партії, які набрали найбільшу кількість прихильників.

Стосовно вибору партій, то тут немає суттєвих розбіжностей за соціально-професійними групами, в даному випадку хі-квадрат не значущий (див. табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на питання «Якби вибори до Верховної Ради проходили в наступну неділю, то яку партію Ви б підтримали?» залежно від соціально-професійної приналежності респондентів (у %)

Назви партій	Робітники	Службовці	Студенти	Безробітні	Пенсіонери	Інші	Підприємці	Усього
КПУ	28,9	14,0	4,4	1,8	43,9	0,9	6,1	100,0
Партія регіонів	31,0	11,4	5,2	6,0	35,5	4,9	6,0	100,0
УДАР	34,8	17,4	17,4	2,9	20,3	2,9	4,3	100,0

Серед респондентів, які обрали Партію регіонів, найменший відсоток вибору припадає на таку когорту як студенти, безробітні та підприємці. Найбільшою підтримкою Партія регіонів користується серед пенсіонерів та робітників (35,5 та 31,0 % відповідно).

На другому місці в рейтингу уподобань луганчан Комуністична партія України. Найбільше цю партію підтримують пенсіонери – практично 50 % опитаних підтримують КПУ, найменше цю партію підтримують безробітні та студенти (див. табл. 3).

Партію УДАР практично однаково підтримують різні групи населення, лише безробітні та підприємці не висловили підтримку їй.

Студенти вирізняються серед інших груп виборців тим, що їхній вибір найбільш розпорошений серед багатьох партій. Найбільший процент тих, хто обрав партію «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» – це молодь, яка навчається. За Партію регіонів планували віддати свої голоси 27,6 % студентів, за партію «УДАР» – 15,8 %, а за політичну партію «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – жодного студента від загальної кількості опитаних студентів.

Зазначимо, що суттєвих розбіжностей в електоральних установках серед різних верств населення не помічається. Єдине, що такі статусні групи як студенти та пенсіонери відрізняються в своїх електоральних настроях. Тут відіграє роль віковий фактор. Молодь більше підтримує партію «УДАР», лідер якої є авторитетною персоною

серед молодого покоління. Люди старших вікових груп (особливо 60 років і старші) підтримують КПУ. Підтримку останньої можна пояснити з позиції традиційної моделі електоральної поведінки, тобто діє фактор «звички».

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з висловлюванням: Я більше довіряю тим кандидатам в депутати, які висунуті великою та впливовою партією?» залежно від соціально-професійної приналежності (у %)

Варіант відповіді	Робітники	Службовці	Підприємці	Безробітні	Пенсіонери	Студенти
Так	51,0	42,9	41,8	36,5	42,7	60,5
Ні	36,2	41,2	38,2	42,9	33,9	30,3
Важко відповісти	10,7	14,8	16,4	20,6	21,7	9,2
Немає відповіді	2,1	2,0	3,6	0	1,7	0
Усього	100	100	100	100	100	100

Зазначимо, що серед населення близько половини опитаних з більшою довірою ставляться до тих кандидатів, які представлені великою та впливовою партією (45,6 %), понад третину респондентів не згодні з таким твердженням (36,7 %), ще 15,8 % не змогли відповісти на це питання, а в 1,8 % анкет взагалі не було відповіді на нього.

Якщо поглянути на цей розподіл з позиції статусних розбіжностей, то бачимо, що представники робітничих професій з більшою довірою ставляться до кандидатів, які висунуті потужною партією. Студенти також дотримуються подібної позиції, хоча це дещо суперечить їхньому вибору партій. Скажімо, партія «УДАР» таких якостей ще не набула.

Відповіді підприємців, пенсіонерів і службовців стосовно цього питання розподілилися практично однаково.

В анкеті було питання «Дайте оцінку змін в Україні, які відбулися після приходу до влади Президента Януковича». Результати опитування показали, що переважна більшість городян за всіма соціально-професійними стратами вбачали однаковою мірою як позитивні зміни, так і негативні. Участь у виборах готові були частіше взяти респонденти, які здебільшого позитивно оцінювали зміни в країні після останніх президентських виборів.

Таблиця 4

Розподіл відповідей респондентів на питання «Дайте оцінку змін в Україні після приходу до влади Віктора Януковича» залежно від соціально-професійної належності респондентів (у %)

Варіант відповіді	Робітники	Службовці	Студенти	Безробітні	Пенсіонери	Інше	Підприємці	Всього
Цілком позитивні	13,6	14,2	10,5	11,1	21,7	14,0	10,9	15,8
Переважно позитивні	28,7	26,4	27,6	23,8	24,2	24,6	21,8	26,0
Позитивні та негативні однаковою мірою	29,9	31,8	35,5	30,2	25,6	29,8	34,5	29,4
Переважно негативні	9,9	8,8	10,5	9,5	9,4	7,0	9,1	9,4
Цілком негативні	7,5	4,1	2,6	7,9	6,8	5,3	12,7	6,7
Важко відповісти	9,3	12,2	13,2	14,3	10,8	15,8	10,9	11,1
Немає відповіді	1,2	2,7		3,2	1,4	3,5		1,6
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Проведений аналіз емпіричних даних дає підстави для таких висновків: електоральна активність мешканців м. Луганська характеризується високою часткою осіб, які мають намір взяти участь в голосуванні.

Абсолютним лідером електоральних симпатій серед луганчан є діюча влада – Партія регіонів. За ними зі значним відривом йде Комуністична партія України. Бажання респондентів на виборах бачити нових політиків підтверджують голоси за партію «Удар». Інші партії набрали незначну кількість голосів.

Аналіз факторів електорального вибору показує, що представники одних і тих же соціально-професійних груп можуть тією чи іншою мірою голосувати за партії, які дотримуються протилежних політичних позицій з основних питань державного життя. Електорат партій є практично ідентичним, ми не виявили суттєвих залежностей між соціально-професійною приналежністю та конкретним електоральним вибором. Безробітні та підприємці виявляють схожі загальні установки, дані групи населення найменше бажають взяти участь у голосуванні.

З точки зору впливу соціально-професійної приналежності респондентів на готовність віддати голос за ту чи іншу партію характеризується тим, що група пенсіонерів і робітників проявляє найбільшу політичну активність.

Характер електоральної поведінки людей значною мірою визначається специфікою їх ставлення до політики, рівнем їх політичних знань і ступенем розвитку навичок політичної участі, тобто тими їхніми якостями, які зазвичай включають в структуру політичної культури.

Список використаної літератури

- 1. Кононов І. Ф.** Місто як поле суспільного вибору (на прикладі місцевих виборів 31 жовтня 2010 р. у місті Луганськ) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – Луганськ, 2011. – № 2 (213). – С. 21 – 44.
- 2. Почему голосуют за партию: психология электората** / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bianki.ru/book1/book03.html>
- 3. Ильясов Ф. Н.** Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах [Електронний ресурс] / Ф. Н. Ильясов. – М. : ИМА-пресс, 2000. – 200 с. – Режим доступу : <http://www.psi-test.ru/pub/pm/1-2.html>
- 4. Вишняк О.** Электоральная социология: история, теории, методы [Електронний ресурс] / О. Вишняк. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 308 с. – Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/vishnyak.pdf?PHPSESSID=10cba4ee40da32720644ddf22a696f06>

Уколова А. А. Соціально-професійні групи як поле формування електоральних установок під час виборів до Верховної Ради України

У статті розкриті поняття «електоральна поведінка» та «електоральна установка» як різновид соціальної установки. Проведено аналіз загальних і конкретних електоральних установок мешканців м. Луганська щодо виборів до Верховної Ради України 2012 року. За основу аналізу факторів, що впливають на різні електоральні установки мешканців, було обрано соціально-професійну приналежність респондентів. Таким чином, розглянуто соціально-професійні групи як поле формування електоральних установок під час виборів до Верховної Ради України.

Ключові слова: електоральна поведінка, електоральна установка, мотиваційні установки, електорат, соціально-професійні групи.

Уколова А. А. Социально-профессиональные группы как поле формирования электоральных установок во время выборов в Верховную Раду Украины

В статье раскрыты понятия «электоральное поведение» и «электоральная установка» как разновидности социальной установки.

Проанализированы общие и частные электоральные установки избирателей г. Луганска относительно выборов в Верховную Раду Украины 2012 года. За основу анализа факторов, которые влияют на разные электоральные установки избирателей, была избрана социально-профессиональная принадлежность респондентов. Таким образом, рассмотрены социально-профессиональные группы как поле формирования электоральных установок во время выборов в Верховную Раду Украины 2012 года.

Ключевые слова: электоральное поведение, электоральная установка, мотивационные установки, электорат, социально-профессиональные группы.

Ukolova A. A. Social and Professional Groups as a Field of Formation of Electoral Preferences during Elections to the Verkhovna Rada of Ukraine

In the article analyzed terms «electoral behavior» and «electoral preferences» as a variety of social preferences. Analyzed public and individual electoral preferences of the Luhansk residents during elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012. Social and professional affiliation of the respondents were taken as a basis for analyzing the factors that influence the different electoral preferences. Thus, here social and professional groups considered as the field of formation of electoral systems during elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012.

Key words: electoral behavior, electoral preferences, social and professional groups.

Стаття надійшла до редакції 03. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. філос. н., професор

Гаврилов М. І.

УДК [323.28:316.334.23] (477)

Рознатовський І. В.

ТЕРОРИЗМ: ВНУТРІШНЯ ЗАГРОЗА В УКРАЇНІ

Останнім часом зростає занепокоєння громадян як України, так і багатьох держав світу з приводу свого незадовільного соціально-економічного становища. Особливо це стало відчутно від початку світової економічної кризи у 2008 році. В Україні зростання протестних настроїв серед населення останнім часом пов'язано з минулою виборчою кампанією до Верховної Ради 2012 року, що обумовлено високим рівнем

недовіри до влади в цілому з боку населення. Крім того, Україна вже не стоїть осторонь від такого деструктивного в українських реаліях соціального явища як тероризм. Приміром, в Росії, Ізраїлі, Афганістані, Іраку та деяких інших країнах тероризм вже різною мірою став нормою повсякденного життя, а Україна донедавна мала вигляд острівкового спокою.

Подаємо короткий перелік екстремістських актів в Україні за останнє десятиріччя.

2002–2003 роки – у міських маршрутних таксі у Вінниці пролунала серія вибухів, одна людина загинула, двадцятьох було поранено.

Серпень 2004 року – на столичному ринку «Троєщина» пролунала два вибухи, одна людина загинула, 12 осіб поранено.

22 жовтня 2010 року – серія вибухів у Кіровограді.

31 грудня 2010 року – підірвано пам'ятник І. Сталіну у Запоріжжі.

Підрив в Макіївці двох саморобних бомб 20 січня 2011 р. згідно з офіційною версією є терористичним актом з метою вимагання 420 000 євро. Однак, слід зауважити, що, коли йдеться про вимагання, то залякують саму жертву, і намагаються уникнути зайвого розголосу в суспільстві. В цьому разі дії Дмитра Онуфрак і Антона Волошина привернули увагу не тільки правоохоронців, але й всієї вертикалі влади та громадськості. Якщо ж відштовхуватися від версії, що прогрімилі вибухи за своєю природою схожі на ті, що відбулися у Росії у 1999 році (їх організацію приписують російським спецслужбам), і стали приводом для другої чеченської кампанії та посилення центральної влади, то в Україні жодних репресивних дій влади стосовно опозиції не було застосовано. Таким чином, якщо дії терористів справді мали на меті вимагати велику грошову суму, то тут ми маємо справу з проявом «меркантильного тероризму», а проведення акту терору можна пояснити гіпертрофованою недалекоглядністю [1].

Від вибухів у Дніпропетровську 27 квітня 2012 року, які було кваліфіковано як терористичний акт, загинув немає, постраждали 27 осіб. Вже виявлено, згідно з офіціальними повідомленнями, тих, хто скоїв ці акти терору, вимагаючи велику суму грошей. Вони постали перед судом.

Запропонований перелік актів застосування насильства свідчить перш за все про наявність в українському суспільстві осіб, здатних на такі дії (тут неважливо, з метою опору владі чи з метою наживи). Далі ми розглянемо реакцію з боку Інтернет-аудиторії на недавні події в торговельному центрі «Караван» у Києві.

Інтернет-ресурс «ОстроВ» опублікував матеріал Сергія Гармаша стосовно цієї події. Автор пише:

«Караванний стрілець». Три трупи і один тяжко поранений. Мазурок розстріляв чотирьох охоронців супермаркету після того, як вони затримали його, піймавши на дрібній крадіжці ... Здавалося б –

убивця трьох осіб заслуговує тільки на осуд. Але аналіз інтернет-форумів під будь-яким з опублікованих матеріалів про Ярослава Мазурка показує, що як мінімум 90% користувачів висловлюються про нього і його вчинок позитивно .... Народ не вірить! Не вірить у чотири речі: що Мазурок і вбивця з «Каравану» – одна й та ж особа; що Мазурок наклав на себе руки; що трагедія, яка розігралася в «Каравані» – не інсценування владою; і головне, – не вірить міліції, яка, здавалося б, мала всі ці моменти прояснити. Останнє стало причиною того, що вже сьогодні активно і об'єктивно відбувається процес міфологізації Мазурка. І це не міф про бандита, навпаки – це міф про народного месника, міф про протест проти бандитської влади, яка своїм нелюдським ставленням змушує людей взятися за зброю» [2].

Ще один приклад, коли зневірені у правоохоронних органах українські громадяни змушені відстоювати свої погляди не в процесі судового засідання, як у справі Дмитра та Сергія Павличенків, звинувачених у вбивстві судді Зубкова. 25 листопада 2012 року у Києві відбулася масова акція на їхню підтримку. Річ у тому, що є інформація, що свідки не впізнали в підозрюваних убивць судді, крім того, вони заявили, що на них тиснули слідчі [3].

Отже з викладеного вище матеріалу випливає: по-перше в Україні є ті, хто здатен вдаватися до крайніх соціально-небезпечних дій, по-друге, протестні настрої серед громадян щодо недовіри до влади зростають, і це незадоволення здебільшого базується на безправності пересічних українців.

У запропонованій статті ми розглянемо таку гіпотезу – зростання загрози скоєння терористичного акту в суспільстві корелюється здебільшого не з невдоволенням своїм економічним становищем, а з недовірою до влади і неспроможністю відстоювати свої права легітимними, законними методами.

Розгляд запропонованої гіпотези розпочнемо з визначення протестної поведінки. Отже протестна поведінка – це соціально-особистісна, суб'єктивна форма прояву соціального протесту, яка реалізується у протестних акціях соціального суб'єкта (індивіда чи соціальної групи) [4, с. 307]. Стосовно протестної поведінки під час підготовки та проведення виборчої кампанії, треба говорити про специфічний тип протестної поведінки, а саме – протестну політичну поведінку. Протестна політична поведінка – це поведінка у вигляді здебільшого не конвенціональних дій, які не відповідають законним та традиційним нормам політичного режиму, які регулюють політичну поведінку, та уявленням про можливі норми політичної поведінки, що домінують у суспільстві [5].

За своїми наслідками протестна поведінка може бути конструктивною (соціальний протест виконує функцію соціального розвитку) та деструктивною (коли протестні дії спричиняють руйнівні процеси та дестабілізаційні наслідки у певній сфері життєдіяльності

суспільства) [4, с. 307]. У країнах з високо розвинутою політичною культурою як серед політичної еліти, так і серед пересічних громадян, як правило, рівень інституціональної протестної поведінки доволі високий, що свідчить на користь зрілості громадянського суспільства. В таких країнах законодавчо закріплені такі форми протесту як демонстрації, пікети, звернення до суду, тощо.

До ненасильницьких форм протестної поведінки належать електоральний абсентеїзм, який пов'язаний з протестною мотивацією неучасті у виборах (зневіра у можливість якось вплинути на процес формування політичної еліти держави через застосування, наприклад, адміністративного ресурсу, або масштабних фальсифікацій під час виборчого процесу, відсутність довіри до політичних сил. Ще однією формою протестної політичної поведінки під час всенародного волевиявлення є голосування за певну опозиційну політичну силу. Це є проявом недовіри до влади, причому не лише до курсу економічних або політичних реформ, але й до всього політичного режиму країни. Яскравим прикладом такого волевиявлення є вибори до Верховної Ради України від 28 жовтня 2012 року, коли радикальна політична партія ВО «Свобода», отримала відносно великий відсоток голосів – 10,44 %, тоді як під час виборів до Верховної Ради України 2007 року ВО «Свобода» набрала 0,76 % голосів виборців. [6] На нашу думку електоральний абсентеїзм і голосування так би мовити “на зло” правлячій еліті притаманні суспільствам з низьким рівнем політичної культури, де політична еліта не репрезентує суспільство, а відірвана від нього.

На противагу інституціональним, або, як їх ще називають, конвенціональним формам протестної поведінки, існують нелегітимні форми, тобто інші форми прояву незгоди, що не передбачені законодавством. Сюди можна віднести страйки (якщо вони заборонені законом), саботаж, погрози скоєння або скоєння терористичних актів тощо.

Спостереження щодо зростання з різних причин протестного настрою в суспільстві наводять деякі Українські ЗМІ. Наприклад Інтернет-ресурс «Дзеркало тижня. Україна» 15.02.2012 року у статті «Протестні настрої українців досягли максимуму за 20 років» виявляємо таку інформацію:

«Більше половини українців (55%) упевнені, що кількість протестів з економічних причин у 2012 році зросте. Всього 6% прогнозує їх зниження, 20% декларують незмінну протестну ситуацію порівняно з минулим роком, а 19% вагалися з відповіддю. Про це свідчать результати опитування в рамках проекту незалежної мережі дослідників громадської думки Геллап Інтернешнл (WIN-Gallup International) в 57 країнах світу.

В Україні дослідження проводив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Станом на кінець 2011 року для України баланс протестних прогнозів становить +49% і вона посідає 11-е місце серед

найбільш економічно тривожних країн (табл. 1). Вперше Україна брала участь у міжнародному дослідженні Геллап Інтернешнл у 1993 році. За цей час показник балансу протестних прогнозів був нестабільним і коливався в дуже широких межах [7].

Таблиця 1

Показники балансу протестних прогнозів

Рік	Баланс протестних прогнозів	Рік	Баланс протестних прогнозів	Рік	Баланс протестних прогнозів
1993	44%	1999	9%	2005	22%
1994	19%	2000	34%	2006	18%
1995	28%	2001	9%	2007	4%
1996	29%	2002	14%	2008	44%
1997	37%	2003	18%	2011	49%
1998	44%	2004	-7%		

Але треба зазначити, що рівень протестної активності з економічних причин в Україні відповідає світовим тенденціям. Загальною тенденцією є те, що до антиурядових виступів однаково схильні громадяни як розвинених, так і країн, що розвиваються. Наприклад, серед країн «Великої сімки», до якої входять такі економічні потужності як США і Німеччина, баланс протестних настроїв становить +48. Це лише на один процент нижче від українського рівня. Не набагато менший і загальний протестний баланс нових економічних потужностей країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) – він становить +45%. До десятки країн з найвищими протестним настроями належать: Ірландія, Франція, Китай, Бельгія, Нідерланди, Ліван, Швеція, Боснія та Герцеговина, Фінляндія, Італія. Президент WIN-Gallup International Жан-Марк Легер говорить, що багато країн, які розвиваються, але мають високі темпи економічного зростання, страждають від тривоги за стан економіки так само, як і країни, що мають нульові або спадні показники економічного розвитку. Разом з тим, в «гарячих точках» до протестів через економіку не схильні Ірак і Афганістан з показниками – 17% і – 19%. Ці країни замикають список з 57-ми країн, в яких проводилося дослідження [8].

Як зазначає Анастасія Зануда у цьому ж матеріалі, рівень протестних настроїв, на думку дослідників, відображає лише очікування, і це ще не означає, що кожний, хто має протестні настрої, готовий брати участь в акціях протесту. Багато громадян не виражають жодним чином свої протестні настрої, хоча і мають певний рівень незадоволення, приміром, своїм фінансово-економічним становищем, або занепокоєні високим рівнем корупції у владі тощо. В соціології існує два поняття, перше – протестний потенціал, який вимірює ступінь незадоволеності

серед громадян, і друге – протестна активність, готовність обстоювати свої права, беручи участь у протестних акціях. Але ж, з іншого боку, певна кореляція між протестним потенціалом і протестною активністю існує. У зв'язку з цим можна припустити, що чим вищий протестний потенціал, тим вища ймовірність проявів протестної активності.

Виходячи з того, що економічна складова у сфері зростання протестного потенціалу, і, як наслідок, підвищення рівня загрози протестних виступів з боку населення (в тому числі і скоєння терористичних актів) не виходить за рамки світових тенденцій, потрібно розглянути інші чинники, які можуть впливати на зростання незадоволення населення України.

Напередодні виборів 2012 року до Верховної Ради України кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету було проведено соціологічне дослідження під назвою «Політичні партії та населення в період виборчої кампанії: контекст великого міста». Метою дослідження було отримання інформації про механізми і фактори, які впливають на прийняття рішення голосувати за ту чи іншу політичну партію в період виборчої кампанії, а також вплив симпатій до тих або інших партій на рішення голосувати за того або іншого кандидата в депутати по мажоритарному округу. На думку соціологів, які проводили дослідження, по-перше, політична система правління в сучасній Україні являє собою так звану імітативну демократію. З одного боку, вона (політична система) створена за прикладом політичного процесу Першого модерну, де передбачалася національна держава як єдиний, відносно герметичний політичний простір, яка лежить на такому ж відносно герметичному просторі соціальних структур. З другого, ця сучасна політична система правління України орієнтована на схвалення з боку політичного співтовариства розвинутих країн, без якого правлячий клас України може втратити значну частку своєї легітимності. Реально партії виконують функцію політичного представництва різноманітних клієнтельних груп. Партії не репрезентують населення в соціально-економічному відношенні, але відображають його культурні очікування [9]. Це відображення і стає головним маніпуляційним інструментом для мобілізації свого електорату. Зазначене становище породжує гіпотезу, що у такій ситуації колективний вибір фактично є вибором з меню, запропонованого правлячою елітою, і не породжує бажання його відстоювати, але ж протести можуть стати бізнесом і ремеслом. Для перевірки зазначеної гіпотези в дослідженні розглядалися: колективний вибір, суспільні установки щодо протестної поведінки, інспірування протестів.

Наведемо таблиці з деякими результатами дослідження.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, вибори 28 жовтня 2012 року пройдуть чесно, чи їх буде сфальсифіковано?»

№	Варіанти відповіді	Частота	% (n=1100)
1.	Вибори будуть чесними	264	24,0
2.	Не виключаю спроб фальсифікацій, але вони будуть незначними	464	42,2
3.	Вибори будуть сфальсифіковані на користь влади	221	20,1
4.	Важко відповісти	134	12,2
5.	Нема відповіді	17	1,5
	Усього	1100	100

Дані опитування свідчать про відносно високий рівень недовіри до влади з боку виборців, а саме, 20,1% опитаних вважають, що вибори буде сфальсифіковано, та 42,2% не виключають фальсифікацій з боку влади, хоча і незначних. Розподіл відповідей на запитання «Якщо вибори будуть сфальсифіковані, чи допускаєте Ви для себе участь в акціях протесту?» подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Якщо вибори будуть сфальсифіковані, чи допускаєте Ви для себе участь в акціях протесту?»

№	Варіанти відповіді	Частота	% (n=1100)
1.	Так	109	9,9
2.	Тільки якщо мені заплатять	87	7,9
3.	Ні	790	71,8
4.	Важко відповісти	93	8,5
5.	Нема відповіді	21	1,9
	Усього	1100	100

З наведених вище результатів бачимо, що, в разі фальсифікацій з боку влади під час волевиявлення 9,9 % вважають за можливе брати участь у акціях протесту та 7,9 % згодні взяти участь у акціях протесту лише, якщо їм заплатять (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання «У яких формах протесту Ви могли б взяти участь?»*

№	Варіанти відповіді	частота	Процент спостережень
1.	Мітинги та демонстрації	116	38,7
2.	Довгострокові акції протесту («Майдан»)	26	8,7

3.	Звертання до суду та участь в судових засіданнях	7	2,3
4.	Збір підписів під зверненнями	31	10,3
5.	Виступ у засобах масової інформації	10	3,3
6.	Страйки	28	9,3
7.	У крайньому випадку терористичні акти	7	2,3
8.	Важко відповісти	115	38,3
	Всього	340	113,3

Загальний відсоток більше 100%, бо можна було обрати кілька варіантів відповіді

За результатами зазначеного дослідження, проведеного кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 7 респондентів відповіли, що здатні піти на скоєння терористичного акту як на крайній захід у відстоюванні своїх прав під час фальсифікації виборів, причому 1 з них згоден це зробити, якщо йому за це заплатять. Тобто ситуація, яка склалася в суспільстві, породжує підґрунтя для так званого ідейного терору та меркантильного терору [10]. Треба зазначити, що підґрунтя для терору ідейного дещо міцніше, по-перше, тому що справді громадяни не мають законної можливості відстоювати свої права, а по-друге, що вкрай важливо, дії таких терористів проти влади гіпотетично матимуть підтримку з боку широких суспільних мас. Готовність до скоєння терористичного акту з меркантильних інтересів теж викликає занепокоєння, тому що так званий бізнес-тероризм у сучасному світі досить поширене явище. Куплений терорист може виконувати завдання як національних (конкуруючих політичних сил, або кримінальних структур), так і закордонних (як спецслужб, так і кримінальних наднаціональних угруповань) замовників, якщо для цього буде зручний момент.

Згідно з соціологічним опитуванням, проведеним у 2007 році кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка у співпраці зі Львівським національним університетом «Львівська політехніка» та Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка по Луганську й області, у разі порушення особистих прав, участь у таких видах політичної боротьби як диверсії та терор схвалює 2,8% опитаних (табл. 5). Незважаючи на те, що відсоток радикально налаштованих громадян відносно невеликий: більшою мірою або повністю схвалюють свою участь у крайніх формах боротьби (диверсії та акти терору) 10 осіб, ще 17 здатні піти на ці кроки як на крайній засіб, тобто 27 громадян із 363 опитаних визнають терор або диверсії як засіб обстоювання своїх прав.

Таблиця 5

Розподіл відповіді на запитання «Якщо порушуються Ваші права, чи допускаєте Ви для себе участь у таких видах політичної боротьби як диверсії та терор?»

№	Варіанти відповіді	Частота	Процент спостережень
1.	Повністю відкидаю	265	73,0
2.	Більшою мірою відкидаю	30	8,3
3.	Визнаю лише як крайній засіб	17	4,7
4.	Більшою мірою схвалюю	9	2,5
5.	Повністю схвалюю	1	0,3
6.	Важко відповісти	30	8,3
7.	Немає відповіді	11	3,0
	Усього	363	100

Справді, кількість респондентів, згодних скоїти терористичний акт порівняно мала, але в даному разі ми говоримо про так звані «асиметричні війни», коли однією із сторін при малих затратах сил і коштів і здатності діяти нешаблонно досягається перемога. Тероризм це один з різновидів асиметричних силових дій, який крім всього супроводжується нагнітанням атмосфери панічного страху в суспільстві, тому навіть незначна кількість потенціальних суб'єктів терористичної діяльності здатна нести серйозну загрозу об'єкту терористичної атаки, тобто тому, проти кого терористичний акт скоєно.

Безумовно, тероризм – це вкрай багатогранне соціальне явище, яке досі мало вивчене. Про це свідчить його тривала й складна історія, але, незважаючи на це, соціологи-теоретики ще не прийшли до єдиного його визначення, немає такого всебічного визначення і в юриспруденції. Тому говорити однозначно про те, що якийсь один фактор (недовіра до влади, зневіра у соціальній справедливості) здатний стати вирішальним у виникненні терористичної активності, а інший (економічне становище) жодним чином не спонукає індивіда до крайніх мір протесту, буде неправильно. Зазвичай причинами терористичної активності є вплив декількох факторів одночасно, причому деякі фактори мають вирішальне значення, а інші – вторинне. Ось що каже соціолог Євген Головаха про можливість виникнення силового протистояння в українському суспільстві: «Справжня радикалізація починається з ідеологічного протистояння. Або коли влада перебиває шляхи для легітимного вільного вираження соціальних протестів. Саме цим влада зараз і займається, тому говорити, що одні забивали кілочки на Майдані законно, а інші – ні, не зовсім правильно (мається на увазі кримінальна справа проти лідерів "податкового майдану"). За логікою розвитку соціальних процесів найбільш активна й агресивна частина населення в разі такого розвитку подій цілком може перейти до силового протистояння» [1].

Робимо висновки.

1. Рівень протестної активності з економічних міркувань в Україні збігається з загальносвітовими тенденціями (хоча, якщо взяти до уваги зростання податкового навантаження, особливо на малий і середній бізнес, пенсійну реформу та перегляд соціальних виплат чорнобильцям, воїнам-афганцям тощо, то Україна здатна вийти за рамки загальносвітових тенденцій).

2. Рівень довіри до влади досить невисокий, про що свідчать наведені матеріали.

3. В українському суспільстві на сьогоднішній день існує тенденція до скоєння терористичних актів, яка здебільше базується не на незадоволенні широких верств населення своїм матеріальним станом, а на зневірі суспільства у владі та неможливості громадян обстоювати свої права легітимними методами.

Список використаної літератури

1. **Белорусские уроки** для українського тероризма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.crimea.in.ua/statti/20120320/terror 2. **Гармаш С.** Феномен Мазурка. Почему убийца стал народным героем? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ostro.org 3. **Бернд Йохан**, Говоруха С, Бушуев М. DW: В Украине усиливаются протестные настроения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net> 4. Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г. Городяненко – К.: Академвидав, 2008. – 456 с. 5. **Протестное** политическое поведение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epistemeana.ru 6. **Офіційний сайт** ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua 7. **Протестні настрої** українців досягли максимуму за 20 років [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.news.dt.ua 8. **Зануда А.** Украина: рекордные протестные настроения из-за экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bbc.co.uk 9. **Лебідь Л. І.** Карта проблем сучасного українського суспільства (за даними соціологічного опитування у м. Луганськ) / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 2 (213). – С. 63–78. 10. **Рознатовський І. В.** Особистість терориста: мотиви до дії, психологічні та соціальні особливості // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2011. – № 2 – С. 187–193.

Рознатовський І. В. Тероризм: внутрішня загроза в Україні

У статті розглядається гіпотеза, що зростання загрози скоєння терористичного акту в українському суспільстві корелюється здебільшого не з незадоволенням громадянами своїм економічним становищем, а з їх недовірою до влади та неспроможністю відстоювати свої права легітимними, законними методами. Зроблено висновки, що в українському суспільстві на сьогоднішній день рівень протестної

активності з економічних міркувань збігається з загальносвітовими тенденціями, причому рівень довіри до влади досить невисокий, через що існує тенденція до скоєння терористичних актів, яка в основному базується на зневірі суспільства у владі. Зроблено зауваження, що зростання незадоволення українців з економічних причин може надалі стати одним з факторів, які спричиняють терористичні акти.

Ключові слова: економічне становище, корупція, недовіра до влади, тероризм.

Рознатовский И. В. Тероризм: внутренняя угроза в Украине

В статье рассматривается гипотеза, что рост угрозы совершения террористического акта в украинском обществе коррелируется в большей степени не с недовольством гражданами своим экономическим положением, а с их недоверием к власти и с неспособностью отстаивать свои права легитимными, законными методами. Сделаны выводы, что в украинском обществе на сегодняшний день уровень протестной активности по экономическим соображениям совпадает с общемировыми тенденциями, причем уровень доверия к власти достаточно невысокий, в связи с чем существует тенденция совершения террористических актов, которая преимущественно базируется на недоверии общества к власти. Сделано уточнение, что рост недовольства украинского населения по экономическим причинам может в дальнейшем стать одним из факторов, вызывающих террористические акты.

Ключевые слова: экономическое положение, коррупция, недоверие к власти, терроризм.

Roznatovsky I. V. Terrorism – Internal Threat of Ukraine

The paper considers the hypothesis that the increased threat of a terrorist act in the Ukrainian society is correlated to a greater degree not with discontent of Ukrainians with their economic status, but with their distrust of the government and the inability to defend their rights by legal means. It is concluded that in the Ukrainian society today, the level of the protest activity, which based on the economic considerations, coincides with the global trends, but the level of trust to the government is low enough, so there is a tendency to carry out terrorist acts which are primarily based on distrust towards public authorities. But there was also mentioned, that the growing discontent of the Ukrainian population because of economic reasons may, in the nearest future, become one of the factors causing the terrorist attacks.

Key words: economic situation, corruption, distrust of government, terrorism.

Стаття надійшла до редакції 27. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор Кононов І. Ф.

УДК [(316. 334. 3. : 324) : 364. 614. 8] (477.61)

Кухаренко О. В.

**УЯВЛЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЧИННИК
ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ (НА ПРИКЛАДІ М. ЛУГАНСЬК)**

Справедливість є одночасно етичною, правовою, політичною та соціально-економічною категорією. Як результат, цей феномен потрапляє в проблемне коло різних галузей знання. Але, в якому б аспекті ми не розглядали справедливість, незмінним є те, що вона в першу чергу тлумачиться через категорію «належного».

На сучасному етапі проблема соціальної справедливості у суспільстві все частіше стає об'єктом дослідження. Даній проблемі присвячують свої праці російські соціологи В. Межуєв, О. Руткевич, В. Федотова, Г. Пирогов, М. Назаров, М. Черниш, А. Хорікова, Т. Дильнова та ін. В Україні феномен соціальної справедливості розглядається здебільшого у філософському (В. Левкулич, О. Коломієць.), філософсько-правовому (Г. Мальцев, О. Мурза, Н. Мозоль) та економічному (О. Юрківський, Н. Ткаченко) вимірах.

Домінуючі уявлення у суспільстві про справедливість підкреслюють специфіку пануючої системи моральних цінностей та принципів. Розуміння соціальної справедливості в часі і просторі змінюється і залежить від конкретних суспільних умов, у яких живе людина [1, с. 15].

Зміст соціальної справедливості не є чимось безумовним та абсолютним. Встановлено, що у суспільствах схожого соціокультурного типу уявлення про даний феномен подібні. За результатами російсько-українського науково-дослідницького проекту «Уявлення про стабільність та справедливість в Росії та Україні (ідеологічний і повсякденний аспект)» (2006 р.) було встановлено, що і в Росії (35,4 %), і в Україні (38,8 %) справедливість розуміють як етичну категорію. *Чесність* є головною характеристикою людини та її вчинків, які розглядаються як справедливі. Причому найчастіше (21,8 % в Україні та 18,7 % в Росії) зустрічаються відповіді, у яких справедливість визначалась як особистісна якість або характеристика індивідуальної дії: «чесність, порядність, почуття відповідальності», «чесне ставлення до оточуючих, сумління», «вміння тримати слово», «чесність» [2, с. 142].

Слід зазначити, що вперше справедливість як чесність проаналізував видатний американський вчений Дж. Ролз. Дана ідея викладена в його фундаментальній праці «Теорія справедливості» (1971) [3, с. 27]. На думку Дж. Ролза, «справедливість як чесність передає таку ідею, у якій принципи справедливості прийняті у вихідній ситуації, що є чесною». Дослідник наголошує, що «справедливість як чесність» починається зі спільного вибору перших принципів концепції

справедливості, які повинні регулювати критику та реформування інститутів [3, с. 27].

Напередодні виборів проблема соціальної справедливості актуалізується. Політичні сили, які прагнуть бути обраними, наголошують на несправедливості сучасного стану речей у країні. Вони закликають голосувати за справедливую державу, чесну владу, її люстрацію, за повернення країни народу, за свободу тощо. Вибори є одним з основних механізмів формування органів влади. Однак для того, щоб вони виступали формою реалізації народного суверенітету, потрібно забезпечити їх проведення на основі демократичних принципів. Одним з таких принципів виступає справедливість.

Ми маємо на меті встановити, чи є прагнення до утвердження соціальної справедливості у державі вагомим фактором електоральної поведінки.

Отже, *об'єктом* нашого дослідження є уявлення українців про соціальну справедливість у суспільстві, а *предметом* – уявлення мешканців Луганська про соціальну справедливість як детермінанта електоральної поведінки.

Емпірична основа дослідження базується на матеріалах дослідницького проекту «Політичні партії та населення у період передвиборчої компанії: контекст великого міста», який був реалізований колективом кафедри філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка та Центром з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму у період з 24 вересня по 13 жовтня 2012 (n=1100 чол., вибіркова сукупність репрезентативна для населення Луганська за параметрами віку, статі та району проживання).

За результатами опитування 69 % респондентів мали намір брати участь у голосуванні, а 19,8 % – не збираються голосувати. Це досить високий декларований рівень участі жителів Луганська у виборах. Наміри деяких респондентів не були підтвержені відповідною дією. Так, вибори – 2012 запам'яталися найнижчою явкою українців на виборчих дільницях за всю історію незалежної України. За даними ЦВК, отриманими з 225 виборчих окружних комісій, явка виборців на дільниці становила 57,99 % [4].

Байдуже ставлення населення країни до політичного життя, ухиляння, масова відмова виборців від участі у виборах, зборах тощо називають абсентеїзмом. Однією з причин, що зумовлюють абсентеїзм громадян, вчені називають *недовіру до політичних інституцій* [5, с. 208]. Вважається, що переконаність у неспроможності вплинути на процес вироблення і ухвалення рішень («від мене нічого не залежить», «усе вже вирішено») приводять до зростання кількості абсентеїстів. За даними соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, у 2009 році 72,4 % респондентів відповіли, що «зовсім не впливають» на центральну владу і 62,8 % на міську [6].

Можна припустити, що наміри респондентів щодо участі у голосуванні зумовлені їх етичними уявленнями про виборчий процес. За даними соціологічного дослідження у м. Луганськ серед тих, хто має намір брати участь у голосуванні, якщо порівняти з тими, що не збираються голосувати, більше прихильників думки, що вибори пройнуть чесно, і набагато менше респондентів, які відзначають, що вибори будуть сфальсифіковані на користь влади (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання « Як Ви вважаєте, вибори пройнуть чесно, чи будуть фальсифікації ?» за запитанням «Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах Верховної Ради 28 жовтня 2012?»

№	Варіант відповіді	Чи маєте Ви намір взяти участь у виборах Верховної Ради 28 жовтня 2012				
		Так	Ні	Поки не визначи- (лася) вся	Немає відпо- віді	Усього
1.	Вибори пройнуть чесно	198	43	22	1	264
		26,1%	19,7%	19%	14,3%	24%
2.	Не виключаю спроб фальсифікацій, але вони будуть незначними	349	59	53	3	464
		46%	27,1%	45,7%	42,9%	42,2%
3.	Вибори будуть сфальсифіковані на користь влади	114	12	24	1	221
		15%	37,6%	20,7%	14,3%	20,1%
4.	Важко відповісти	88	32	15	1	134
		11,3%	14,7%	12,9%	14,3%	12,2%
5.	Немає відповіді	12	2	2	1	17
		1,6%	0,9%	1,7%	14,3%	1,5%
6.	Усього	759	218	116	7	1100
		100%	100%	100%	100%	100%

Між думкою респондентів щодо справедливості виборів у Верховну Раду України та намірами прийти до виборчих дільниць було встановлено статистичний зв'язок. Значення χ^2 – квадрат становить 72,045 (Asimp. Sig =0,00). Це свідчить про наявність сильного зв'язку між змінними Респонденти, які вважають, що вибори пройнуть чесно, характеризується найбільшою готовністю до виборчої активності (26,1%).

Поширеність стереотипу щодо нечесності виборів можна пов'язати з низьким рівнем довіри до політичної влади. Означена теза верифікується результатами всеукраїнського соціологічного моніторингу (табл. 2.) [7, с. 47–49].

Таблиця 2

Який рівень Вашої довіри до політичних партій, Верховної Ради України? (2010), (%)

№	Рівень довіри	Верховна Рада України	Політичні партії
1.	Зовсім не довіряю	22,3	28,7
2.	Переважно не довіряю	28,1	31,7
3.	Важко сказати, довіряю, чи ні	35,3	31,8
4.	Переважно довіряю	12,8	6,8
5.	Цілком довіряю	1,4	0,8
6.	Не відповіли	0,1	0,2
7.	Середній бал	2,4	2,2

У 2010 році на питання: «Який рівень Вашої довіри до Верховної Ради?», тільки 1,4 % респондентів обрали варіант відповіді – «цілком довіряю». Більшості респондентів важко сказати, довіряють вони чи ні. Аналогічна ситуація спостерігається стосовно довіри до політичних партій. Понад чверть респондентів зовсім не довіряють політичним партіям. *За даними* досліджень соціологічної служби *Центру Разумкова*, у серпні 2012 року тільки 4,4 % респондентів «повністю підтримували» діяльність Верховної Ради України (табл. 3) [8].

Таблиця 3

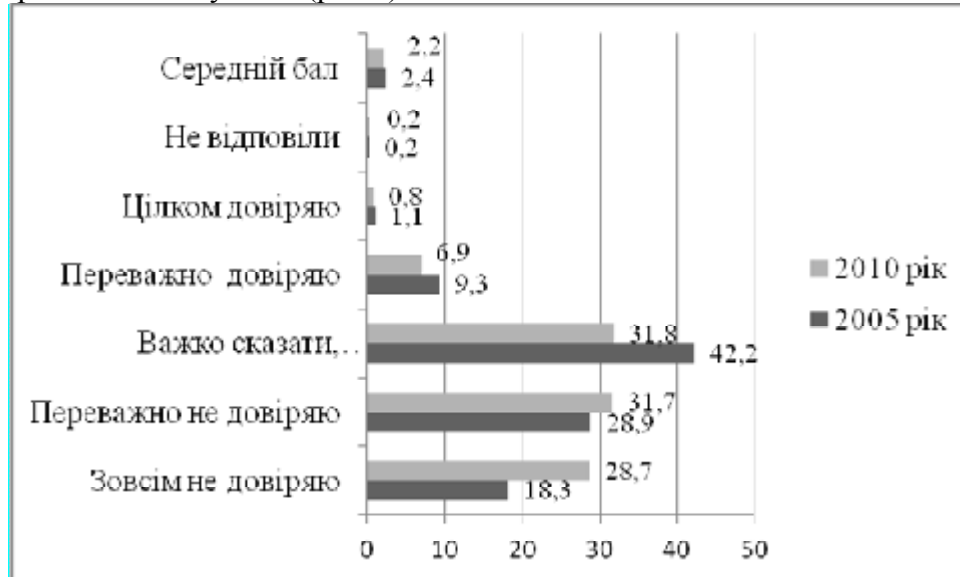
Чи підтримуєте Ви діяльність Верховної Ради України? %)

Варіант відповіді	2005 рік	2010 рік	2012 рік
Повністю підтримую	12,1	10,9	4,4
Підтримую окремі заходи	52,4	38,9	35
Не підтримую	26,9	44,2	54,1
Важко відповісти	8,5	5,9	6,5

Як бачимо, спостерігається зниження рівня підтримки діяльності ВРУ. У 2012 році відсоток респондентів, які повністю підтримують діяльність

Верховної Ради, знизився на 7,7 % порівняно з 2005 роком. Вдвічі збільшилася кількість людей, які не підтримують діяльність ВРУ.

Починаючи з 2005 до 2010 року рівень довіри до політичних партій теж знижувався (рис.1).

Рис. 1. Рівень довіри до політичних партій у 2005 та 2010 роках, (%)

У 2010 році, якщо порівняти з 2005 роком, відсоток людей, що «зовсім не довіряють» партіям, збільшився на 10,4 %, а відсоток тих, хто переважно не довіряє політичним партіям, збільшився на 2,8 % [7, с. 49].

За даними Національного інституту стратегічних досліджень, більшість громадян не довіряє партіям, не вірять у здатність існуючих політичних партій бути виразником інтересів населення та не бачать серед них близьких за ідеологією й програмними цілями. За останні п'ять років показник партійної ідентифікації населення знизився на 14 % і нині став одним із найнижчих в Європі [9].

Важливе місце у боротьбі за соціальну справедливість мають посідати політичні партії. Але дані соціологічних досліджень свідчать, що рівень довіри до цих політичних інституцій дуже низький. На думку Ф. Фукуями, довіра – це очікування, що зростає всередині суспільства з правильною, чесною та кооперативною поведінкою, побудованою на загальних соціальних нормах. Ці норми можуть бути засновані на питаннях, що стосуються існування Бога або наявності *справедливості* [10, с. 74]. У нашому суспільстві спостерігається криза довіри до політичної влади. Більшість населення України вбачають соціальну несправедливість, перш за все, в діяльності владних структур, яка сприяє поглибленню прірви між багатством і бідністю [1, с. 15].

Проаналізуємо, чи є пріоритетним принцип соціальної справедливості при виборі партії? (Табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання: «Що із запропонованого партією є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії з обрання депутатів до Верховної Ради?»

№	Варіант відповіді	Частота	Відсоток	Відсоток спостережень
1.	Збереження стабільності в країні, запобігання хаосу	446	14,9%	46,3%
2.	Тісне співробітництво з Росією	368	12,3%	38,2%
3.	Відстоювання інтересів Донбасу	324	10,8%	33,6%
4.	Збереження українсько-російської двомовності в регіонах, де вона історично склала	312	10,4%	32,4%
5.	Залучення інвестицій у крупну промисловість	287	9,6%	29,8%
6.	Надання можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу	285	9,5%	29,6%
7.	Утвердження соціальної справедливості	245	8,2%	25,4%
8.	Захист російської мови	215	7,2%	22,3%
9.	Програма об'єднання Сходу і Заходу країни	177	5,9%	18,4%
10.	Перспектива вступу в ЄС	108	3,6%	11,2%
11.	Розвиток науки	103	3,4%	10,7%
12.	Захист української мови	76	2,5%	7,9%
13.	Повна українізація духовного життя в країні	26	0,9%	2,7%
14.	Орієнтація на церкву	18	0,6%	1,9%
	Усього	2990	100,0%	310,2%
	Відповіли	964	87,6%	
	Не відповіли	136	12,4%	
	Усього	1100	100,0%	

Примітка: сума по стовпцю більша за 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька позицій

У ході дослідження «Луганськ – 2012: вибори до Верховної Ради України» було встановлено, що відносна більшість респондентів обирають ту партію, у програмі якої йдеться про «збереження стабільності в країні, запобігання хаосу». Варіант «утвердження соціальної справедливості» займає сьому позицію у рейтингу пріоритетів з чотирнадцяти можливих. Статистично значущих розбіжностей за статтю, різними віковими категоріями, рівнем освіти, соціально-професійною приналежністю щодо ставлення до утвердження соціальної справедливості як пріоритету вибору політичної партії не зафіксовано (табл. 5), (табл. 6), (табл.7).

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання: «Що із запропонованого партією є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії з обрання депутатів до Верховної Ради?» за статтю, (%)

При виборі партії головним є утвердження соціальної справедливості	Стать	
	Жіноча	Чоловіча
Так	23,1	21,2
Ні	63,3	68,7
Нема відповіді	13,6	10,2
Усього	100	100

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання: «Що із запропонованого партією є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії з обрання депутатів до Верховної Ради?» за віковими групами, (%)

При виборі партії головним є утвердження соціальної справедливості	Вікові групи		
	18–29	30–59	60 років і старші
Так	19,0	21,8	26,6
Ні	71,5	66,3	58,2
Нема відповіді	9,5	11,9	15,2
Усього	100	100	100

Слід зазначити, що можлива тенденція до того, що пріоритетність соціальної справедливості при виборі партії у ВРУ збільшувалася з віком респондентів (табл. 8), але ці розбіжності не є статистично значущими. Значення χ – квадрат становить 11, 853 (Asimp. Sig =0, 01).

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання: «Що із запропонованого партією є головним при виборі Вами партії в ході передвиборчої кампанії з обрання депутатів до Верховної Ради?» за освітою, (%)

При виборі партії головним є утвердження соціальної справедливості	Освіта		
	Вища	Середня спеціальна	Повна/неповна середня освіта
Так	23,2	21,7	20,0
Ні	67,4	63,9	68,1
Нема відповіді	9,4	14,3	11,9
Усього	100	100	100

Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що проблема утвердження соціальної справедливості в суспільстві однаково важлива для всіх верств населення.

Соціальна справедливість є однією з основних цінностей у суспільстві. «Для соціологів цінності – підґрунтя соціального порядку, останні задають напрям суспільного розвитку, надаючи змісти колективному та індивідуальному життю», – пише С. Хобта [11, с. 16]. Отже, цінності визначають наміри та мотиви людської діяльності. Результати попередніх регіональних опитувань свідчать, що українці вважають головною рисою належного суспільства – справедливість. (табл. 8) [12, с. 31], [13, с. 133].

Таблиця 8

Розподіл відповідей на запитання: «Назвіть п'ять рис суспільства, які б Ви насамперед хотіли бачити в Україні?, (%)

№	Риси суспільства	Луганськ	
		2005	2007
1.	Справедливість	74,9	78,3
2.	Гуманність	45,0	48,8
3.	Економічна ефективність	52,6	44,3
4.	Рівність усіх перед законом	45,2	55,4
5.	Військова сила	21,6	22,6
6.	Культурний розвиток	33,1	43,5
7.	Розвиток науки	23,1	33,0
8.	Розвиток освіти	35,2	40,2
9.	Сексуальна освіта	4,6	5,7
10.	Терпимість до чужих поглядів	18,2	17,3
11.	Рух до шляху прогресу	38,3	27,1
12.	Криміналізованість	0,8	2,7
13.	Релігійність	12,0	15,2
14.	Взаєморозуміння між людьми	45,7	41,7
15.	Розшарування за рівнем доходів	3,5	3,9

16.	Розвинуті недержавні організації (тільки у 2007 році)	-	7,1
-----	---	---	-----

Результати регіональних досліджень верифікуються результатами опитувань, які отримав Центр соціальних досліджень «Софія» у 2011 році. У масовій свідомості серед суспільно-значущих цінностей пріоритетне місце посідає соціальна справедливість [14, с. 22]. Отже, більшість українців прагне встановлення суспільства, в якому головна риса – справедливість, проте це не знаходить підтвердження в електоральних практиках (78 % мешканців Луганська назвали справедливість головною рисою ідеального українського суспільства, але всього 25 % респондентів вважають пріоритетним принцип утвердження соціальної справедливості при виборі партії). Як бачимо, цінності суспільства не завжди визначають відповідні дії людей.

Нагадаємо, що вибори – 2012 запам'яталися найнижчою явкою українців на виборчих дільницях за всю історію незалежної України. Одним із факторів небажання взяти участь у голосуванні є точка зору, що вибори пройдуть нечесно. Поширеність даного стереотипу можна пов'язати з низьким рівнем довіри до політичної влади. В уявленнях переважної більшості українців належне суспільство, передусім, повинно бути справедливим. Проте, у ході регіонального дослідження з'ясувалося, що тільки чверть опитаних обирають ту політичну силу, яка декларує прагнення до утвердження соціальної справедливості в соціумі. Це дає підстави вважати, що пріоритетні цінності в суспільстві здебільшого не детермінують відповідні соціальні дії (в нашому випадку – електоральну поведінку). Однак зазначимо: дані останнього регіонального дослідження свідчать, що проблема соціальної справедливості однаково важлива як для чоловіків, так і для жінок, для різних соціально-професійних та освітніх груп.

Список використаної літератури

- 1. Тичина А. К.** Соціальна справедливість – запорука стабільності і розвитку [Електронний ресурс] / А. К. Тичина // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 24. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvidgu/2008_24/index/AKT04.pdf.
- 2. Кирюхин Д., Щербак С.** Представления о справедливости в России и в Украине повседневность и идеология / Д. Кирюхин, С. Щербак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 136 – 150.
- 3. Ролз Дж.** Теория справедливости / Джон Ролз / пер. с англ. под ред. В. В. Целищева. – Издательство Новосибирского университета, 1995. – 511 с.
- 4. Вибори – 2012.** На вибори у Верховну Раду прийшла найменша кількість виборців за всю історію виборів в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uaonline.com.ua/novyny_32200.html.

- 5. Оверчук О. В.** Абсентеїзм як чинник виборчого процесу в сучасній Україні розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Оверчук – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2011_11/st52.pdf. **6. Якою** мірою Ви впливаєте на владу? [Електронний ресурс] // Соціологічне опитування – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=441. **7. Українське** суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 2: Таблиці і графіки / За ред. Є. І. Головахи, М. О. Шульги. – К., 2011. – 480 с. **8. Чи** підтримуєте Ви діяльність Верховної Ради України? [Електронний ресурс] // Соціологічне опитування – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=68. **9. «Політико-культурні** чинники громадсько-політичної участі населення України». Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/915/#_ftn11. **10. Фукуяма Ф.** Великий разрыв / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. А.В. Александрова]. – М. : АСТ, 2003. – 474 с. **11. Хобта С. В.** Ціннісна свідомість шкільної молоді м. Луганська [Електронний ресурс] / С. В. Хобта // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. - № 2. – С. 16 – 27. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Sots/2012_2/2.pdf. **12. Хобта С. В.** Аксиологический аспект межрегиональных отношений Востока и Запада Украины / С. В. Хобта // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукр. конф. – Луганськ: Знання, 2006. – 368 с. **13. Єнін М. Н.** Політичні орієнтації та рівень довіри мешканців Донбасу та Галичини до владних структур / М. Н. Єнін // Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності: Зб. Наук. пр. / наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ : Знання, 2007. – 472 с. **14. Украинский** характер (Характерные социально-психологические особенности населения Украины) [Електронний ресурс] // Аналітичний доклад – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/_files/20110616.pdf.

Кухаренко О. В. Уявлення про соціальну справедливість як чинник електоральної поведінки (на прикладі м. Луганськ)

У статті проаналізовано вплив уявлень українців про соціальну справедливість на їхню електоральну поведінку. Автор зазначає, що на сучасному етапі в Україні спостерігається криза довіри до політичних інституцій. Доведено, що пріоритетні цінності в суспільстві не завжди визначають відповідні дії людей. Автор виходить з того, що в уявленнях переважної більшості українців належне суспільство, передусім, повинно бути справедливим. Проте, в ході нашого дослідження з'ясувалося, що тільки чверть опитаних обирають ту політичну партію, яка прагне утвердження соціальної справедливості в суспільстві.

Ключові слова: соціальна справедливість, довіра, вибори, електоральна поведінка.

Кухаренко Е. В. Представления о социальной справедливости как фактор электорального поведения (на примере г. Луганска)

В статье проанализировано влияние представлений украинцев о социальной справедливости на их электоральное поведение. Автор отмечает, что на современном этапе в Украине наблюдается кризис доверия к политическим институтам. Доказано, что приоритетные ценности в обществе не всегда определяют соответствующие действия людей. Автор исходит из того, что в представлениях преимущественного большинства украинцев должное общество, прежде всего, должно быть справедливым. Однако в ходе нашего исследования выяснилось, что только четверть опрошенных выбирают ту политическую партию, которая стремится к утверждению социальной справедливости в обществе.

Ключевые слова: социальная справедливость, доверие, выборы, электоральное поведение.

Kuharenko E. V. Views on Social Justice as the Factor of Electoral Behavior (on the Example of Luhansk)

In this article author analyzed influence of views on social justice upon electoral behavior. Author considers that in modern Ukraine there is crisis of trust to political institutions. It is proved, that the priority values in our society do not always determine the correspondent actions of people. The author proceeds from the fact, that according to majority of Ukrainians, proper society, above all, must be fair. However, during our research it was found out, that only a quarter of respondents chose the political party that tends to establish social justice in the society.

Key words: social justice, trust, elections, electoral behavior.

Стаття надійшла до редакції 16. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент

Лебідь Л. І.

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ «ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ 2012 Р.: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ
ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ТА НАСЛІДКИ
ДЛЯ КРАЇНИ»**

УДК 316.334.3

Никифоров А. Р.

**ЭЛЕКТОРАЛЬНОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ
УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА**

При рассмотрении итогов состоявшихся в 2012 г. выборов в Верховную Раду Украины, в первую очередь, бросаются в глаза существенные изменения в расстановке политических сил, в высшем законодательном органе. Действительно, представительство в парламенте утратили такие структуры, как НУ-НС («Наша Украина» – «Народная самооборона») и Блок Литвина. Зато парламентскими фракциями обзавелись партии «Свобода» и «УДАР». Существенно реформативировалась в ходе избирательной кампании 2012 г. партия «Батькивщина», ставшая преемницей не только неформатного по новому законодательству Блока Юлии Тимошенко (БЮТ), но и в целом – национал-демократического лагеря. И только представительства Партии регионов с КПУ не претерпели существенных изменений и обеспечивают преемственность нового депутатского корпуса предшествующему составу украинского парламента.

Однако, несмотря на все эти метаморфозы, более глубокий анализ результатов состоявшихся выборов позволяет обнаружить высокую степень устойчивости электоральных предпочтений, характерных для украинского гражданского общества (совокупности граждан Украины).

Предпочтения эти носят партийный характер, но не в узком смысле – как верность той или иной политической организации, а в более широком – как приверженность к определенным политическим ценностям и приоритетам, ассоциирующимся с теми или иными партиями. Номенклатура этих партий может меняться (и меняется), их истинные политические цели и установки могут не совпадать с теми мифами, которые приносят им голоса избирателей, но именно за их виртуальный образ голосуют всякий раз граждане Украины, а не за партийные программы, красивые предвыборные обещания или пресловутую «гречку». Несколько иначе ведет себя избиратель при выборах в мажоритарных округах, но при общегосударственных

голосованиях, будь то президентские выборы или парламентские – в многомандатном округе, он отдает свой голос за собственное видение будущего страны, а не за сиюминутные материальные интересы.

Общеизвестно, что электоральные предпочтения украинского избирателя четко районируются, причем их пространственные очертания устойчивы, а политические вкусы у разных электоральных регионов диаметрально противоположны. На счастье для Украинского государства – не у всех. Объяснение такому расхождению в региональных идеологических установках видится в разной исторической судьбе составных частей современного украинского политического пространства, что определило культурно-исторические особенности составляющих его регионов.

Культурно-историческому районированию украинского политического пространства нами посвящены специальные публикации [1; 2]. Здесь же, ограничимся лишь воспроизведением основных выводов из предпринятого в них анализа. Согласно его итогам, в первом приближении Украина делится на три культурно-исторические зоны: Западную, Юго-Восточную и Промежуточную, в каждой из которых, в свою очередь, может быть выделено по несколько культурно-исторических регионов второго порядка.

Регионы Западной зоны длительное время находились за пределами государственного поля, в рамках которого происходил процесс сборки украинского политического пространства, пребывая в составе различных государственных образований Центральной и Восточной Европы. Регионы украинского Юго-Востока осваивались в рамках процесса переселенческой колонизации, и освоения новых земель – в рамках Российской империи, а затем – СССР. В ходе этого освоения в крае появились города, получили распространение земледелие, промышленность, была выстроена инфраструктура. Социум Юго-Востока сложился именно в ходе этого процесса освоения. Между двумя этими зонами располагается своего рода культурно-исторический буфер, которому в той или иной мере присущи характеристики двух ранее названных зон.

В рамках данной работы будет предпринята попытка проведения электорального районирования украинского политического пространства. Рассмотрим, действительно ли его деление на электоральные регионы носит устойчивый характер и насколько оно соответствует культурно-исторической регионализации Украины. Кроме того, попробуем выяснить, насколько результаты парламентских выборов 2012 г. уникальны и новы, или же они являются еще одним проявлением устойчивых политических тенденций, характерных для независимого Украинского государства.

Особенности электорального поведения населения Украины проявились практически с момента рождения современного Украинского независимого государства. Именно так можно трактовать результаты

голосования 1 декабря 1991 г., когда граждане Украины должны были на референдуме подтвердить Акт провозглашения независимости, принятый парламентом страны 24 августа 1991 г., а также – принять участие в выборах Президента Украины.

Несмотря на ставшее пропагандистским штампом утверждение о высокой степени политического единства украинских граждан, продемонстрированного в ходе референдума 1 декабря 1991 г., уже его результаты позволяют увидеть элементы будущей структуры украинского электорального поля. Так, несмотря на то, что во всех регионах Украины большинство принявших участие в референдуме высказалось за независимость, степень этой поддержки варьировалась от региона к региону. Львовский географ О. И. Шаблій, анализируя результаты референдума, выделяет шесть групп украинских областей, в зависимости от уровня поддержки ими акта провозглашения независимости:

1. Западные: Ивано-Франковская, Львовская, Тернопольская области – уровень поддержки между 97,5 и 98,7%.

2. Центрально-Западные: Винницкая, Волынская, Житомирская, Полтавская, Киевская, Ровенская, Хмельницкая, Черкасская – между 94,9 и 96,0%.

3. «Периферийно-промежуточные» (название наше. – А. Н.): Закарпатская, Кировоградская, Сумская, Черниговская, Черновицкая – 92,6–93,7%.

4. Южные: Днепропетровская, Запорожская, Николаевская, Херсонская – 89,5–93,7%.

5. Юго-Восточные: «Зона индустриальных областей»: Донецкая, Луганская, Одесская, Харьковская – 83,9–86,3%.

6. Республика Крым (нынешние Автономная Республика Крым и Севастополь) – 54,2%. [3, с.122–124].

Не будем останавливаться на выяснении того, каким образом в данном случае определён шаг от группы к группе. И без этого бросается в глаза то обстоятельство, что Крым в ранжировании, произведённом О. И. Шабліем, находится на значительном расстоянии от предыдущей группы областей, в два с половиной раза превышающем расстояние между первой и пятой (т. е. – всеми остальными) группами. В принципе, упрощая данное ранжирование, можно было бы разделить территорию страны по данным референдума на две части: Крым и «остальную Украину».

Любопытны и другие комбинации, которые можно произвести с «группами Шаблія». Если суммировать первые три группы, мы получим «оранжевую» электоральную зону, избиратели которой отдавали в 2002–2004 гг. предпочтение В. А. Ющенко и ассоциируемым с ним политическим силам, в 2006–2007 гг. поддерживали Ющенко и Тимошенко, а на последних президентских выборах (2010 г.) голосовали во втором туре преимущественно за лидера БЮТ. Три следующие

группы (с 4 по 6-ю) дают в совокупности тот самый Юго-Восток, который в 90-е гг. XX в. составлял основное тело «красного электорального пояса» Украины, а с 2004 г. неизменно поддерживает Партию регионов и её лидера В. Ф. Януковича.

Результаты первого тура президентских выборов 1991 г., состоявшихся одновременно с референдумом, напротив, чётко обозначили другой, противоположный крымскому, электоральный полюс Украины. Напомним, выборы прошли в один тур, который завершился уверенной победой Л. М. Кравчука, набравшего в целом по стране 61,59% голосов. Он победил во всех административно-территориальных единицах (АТЕ) Украины, кроме трёх галицийских областей: Ивано-Франковской, Львовской и Тернопольской. В них победу одержал тогдашний лидер Руха В. М. Черновол [4]. Так, уже на заре украинской независимости, обозначились два электоральных полюса, совпадающих с выделенными нами ранее культурно-историческими зонами.

В ходе следующих президентских выборов (1994 г.) впервые четко обозначилась электоральная граница внутри украинского политического поля. Тогда электоральный водораздел пришёлся почти строго по Днепру (не считая причерноморских областей, традиционно не относимых к Правобережью, и Кировоградщины, занимающей переходное положение между Промежуточной зоной и Юго-Востоком). Граждане Украины в своем большинстве к востоку от среднего течения Днепра во втором туре поддержали Л. Д. Кучму, а на Правобережье и Западе голосовали преимущественно за Л. М. Кравчука [5].

Результаты парламентских выборов 1998 г., на которых впервые в украинской избирательной практике применялась смешанная избирательная система, лишний раз подтвердили существование электорального разлома украинской территории по линии «Запад – Восток». В южных и восточных регионах страны первенствовала Компартия, а на Западе наибольшую поддержку получил Народный Рух Украины [6].

Президентские выборы 1999 г., казалось, не дали такой наглядной поляризации. Зато они неявно, но четко, обозначили наличие в украинском политическом поле трех электоральных зон, удивительно совпадающих с зонами культурно-историческими в приведенной выше трактовке. Это следует из газетной публикации Владимира Войтенко, предложившего разделить украинские административно-территориальные единицы, в зависимости от особенностей их голосования, на «прокучмовские», «левые» и «промежуточные» регионы. В первых большинство избирателей поддерживало Л.Д. Кучму в ходе как первого, так и второго туров голосования, во вторых – такая же устойчивая поддержка была оказана кандидатам от «левых» политических сил. Третья группа регионов сформирована теми областями, где голосование избирателей в первом и втором турах

принципиально отличается [7]. Для нас крайне примечательно, что первая группа регионов практически точно совпадает с Западной культурно-исторической зоной, вторая – с Юго-Востоком, а третья – располагается между ними.

Практически все выборы первого десятилетия XXI века в целом подтвердили выявленную закономерность электорального поведения избирателей разных украинских регионов. Запад Украины (четче и определеннее – Галичина: Ивано-Франковская, Львовская и Тернопольская области, менее определенно – Волынская, Ровенская, Закарпатская и Черновицкая) и Юго-Восток (здесь наиболее последовательны области Донбасса, АРК и Севастополь, к которым примыкают Днепропетровская, Запорожская, Николаевская, Одесская, Харьковская и Херсонская области) формируют электоральные полюса украинского политического пространства, а регионы, расположенные по оба берега среднего течения Днепра – буферную «зону электоральной неопределенности» (Винницкая, Житомирская, Киевская, Кировоградская, Полтавская, Сумская, Хмельницкая, Черкасская, Черниговская области и Киев). Наличие этого буфера делает украинское политическое пространство эластичным, устойчивым к диаметрально противоположным политическим устремлениям Запада и Юго-Востока, спасает единое политическое поле от раскола и последующей деструкции.

Промежуточная зона склоняется то к одному, то к другому полюсу, стремясь всякий раз примкнуть к предполагаемому победителю, но при этом выбирает более мягкие, расплывчатые модификации, близкие, но не совпадающие с радикальными образцами украинской политической моды. Скажем, в 1998 г. «зона электоральной неопределенности» склонялась к поддержке левых партий, но не столько КПУ, сколько социалистов, «селян» и «прогрессивных социалистов», в 2002 г. она качнулась в сторону «Нашей Украины», в 2004-м – колебалась в ходе двух вторых туров между Януковичем и Ющенко, в 2006 и 2007 гг., поддерживая «оранжевых», отдавала предпочтение более идеологически расплывчатой Тимошенко.

В развитии электоральных процессов на протяжении украинской независимой истории можно выделить несколько этапов. Первый, укладывающийся во временной отрезок 1991-1998 гг., можно назвать «начальным». В его рамках произошло электоральная поляризация украинского политического пространства и первые, пока только «черновые», варианты его разграничения. Политическими антиподами, в тот момент обосновавшимися в западном и юго-восточном полюсах, были «национал-демократические» и «левые» организации, из которых самыми мощными являлись Народный Рух Украины и КПУ (после восстановления в 1993 г.).

Следующий этап (1998-2004 гг.) можно назвать «переходным». В его рамках пока еще неявно наметились электоральные зоны,

базирующиеся на культурно-исторических особенностях составляющих их регионов, а потому отличающиеся устойчивостью и стабильностью электорального поведения. В 1999–2000 гг. «национал-демократический» лагерь пережил глубокий системный кризис, когда сначала вынужден был поддержать на президентских выборах «не своего» Л. Д. Кучму, а затем – принять активное участие в «бархатном» парламентском перевороте, передавшем контроль над Верховной Радой лояльным президенту политическим силам. Выход из кризиса потребовал реформирования «национал-демократических» сил, главной ударной группой которых стала «Наша Украина», а ее ближайшим союзником – БЮТ. На парламентских выборах 2002 г. в сумме они набрали в многомандатном избирательном округе 30,83% голосов избирателей, что оказалось больше, чем получили левые партии (коммунисты с социалистами – 26,85%) и партии власти (блок «За єдину Україну») и СДПУ(о) – 18,04%). «Наша Украина» праздновала победу во всех областях Западной и почти во всех – Промежуточной электоральной зоны, за исключением переходной Кировоградской, оставшейся за КПУ, и Полтавской, где блок Ющенко минимально опередили социалисты [8].

Третий этап, начавшийся в 2004 г., характеризуется завершением формирования современной электоральной карты Украины. Она определенно демонстрирует наличие в украинском политическом поле трех зон, выделяемых по устойчивым предпочтениям избирателей. Даже Переходная зона, слегка поколебавшись на переходе к данному этапу, надолго склоняется к поддержке сил т. н. «оранжевого» политического спектра. Происходит реформирование политических брендов, представляющих Юго-Восток. КПУ превращается в своего рода «партию-дублера» для здешнего избирателя, а приоритетом для него становится голосование за новую политическую силу – Партию регионов. После этого политический ландшафт Украины приобретает свои привычные очертания.

Может показаться, правда, что на современном этапе в политическом поле Украины можно выделить не три, а две электоральные зоны: Запад и Центр с одной стороны и Юго-Восток – с другой. Однако, на самом деле, мы просто наблюдаем новое проявление электоральной неопределенности Центра, который остается все той же Переходной зоной. На протяжении всего периода ее «оранжевая» ориентация выражена заметно менее определенно, чем на Западе. Скажем, на парламентских выборах 2006 г. «национал-демократические» партии (блоки БЮТ и «Наша Украина») набрали на Западе 62,79% голосов, а в Центре – 48,70% [9]. В 2007 г. этот разрыв был воспроизведен: партии, входящие в БЮТ и НУНС, были поддержаны 76,62% голосов западного избирателя и 60,36% - «переходного» [10].

Оба раза в Центре заметно более склонялись к поддержке идеологически размытого БЮТ, предпочитая его пропрезидентским

политическим формированиям. Кстати, постепенный переход лидерства в «оранжевом» электоральном поясе от идеологически цельных политических формирований к «идеологически гибкой» БЮТ/«Батькивщине» следует расценивать как нарастание в Западной зоне нового кризиса, наподобие того, который она пережила в 1999 г., когда вынуждена была голосовать за Кучму. В обоих случаях Запад, чтобы сохранить альянс с Переходной зоной, вынужден был идти у нее на поводу. Без этого альянса у Запада никаких шансов на электоральную победу не остается. Но любопытно, что всякий раз после такого компромисса, как в случае победы (президентские выборы 1999 г.), так и при поражении (президентские выборы 2010 г.), происходит глубокая перестройка партийной структуры и смена политических брендов, выражающих настроения западного избирателя.

Итак, при переходе к третьему этапу, который можно назвать «современным» или «классическим», электоральные полюса украинского политического поля занимают новые структуры, которых на первом этапе вообще не существовало. Таким образом, они являются исключительно порождением украинской политической действительности. Эксперт Центра политологических исследований К. В. Черкашин дает этим силам условные названия «оранжевых» и «евразийских» [11].

Думается, что название «национал-демократы» более точно отражает идеологическую сущность доминирующих в ходе этого этапа на Западе и в Переходной зоне политических сил. Национальные и либеральные ценности в одинаковой степени им присущи. Скажем, несомненный «национал», но сомнительный «демократ», Олег Тягнибок, был в ходе этого периода оттеснен на периферию «оранжевого» лагеря.

Точно также «евразийцев», по терминологии К. В. Черкашина, более точно было бы именовать не менее условным термином «пророссийские» политические силы. Конечно, ориентация на Российскую Федерацию сомнительна не только для Партии регионов, но и для КПУ, но при этом именно так воспринимаются эти партии большинством их избирателей, а также позиционируются их политическими оппонентами. Такое позиционирование выглядит куда определеннее, чем условная «евразийская» ориентация.

Теперь осталось только определить, наступил ли новый этап электорального развития украинского политического поля в 2012 г., или продолжается его классическая фаза.

Если судить по данным ЦИК [12], пространственное распределение электоральных предпочтений, в принципе, не отличается от сложившегося в предыдущие годы. Правда, выглядит оно несколько смазано, не имеет тех четких очертаний, которые характеризовали его в середине первого десятилетия XXI века.

Скажем, по первым местам, занятым в АТЕ первого порядка (области, АРК, Киев, Севастополь), Партия регионов сохранила

лидерство по всему Юго-Востоку и даже прирастила к своему традиционному электоральному домену Закарпатье, опередив в этом регионе «Батьківщину» на 3,18%. Та, в свою очередь, продолжая, в целом, лидировать практически по всему «оранжевому» полю (Запад и Центр), уступила первенство не только в Закарпатье, но и на Львовщине, где ее опередила ВО «Свобода». Мало того, электоральная карта первых мест, составленная К. В. Черкашиным по результатам голосования в АТЕ второго порядка (районы, города), четко показывает, как электорат ПР, «объедает» «оранжевое» поле по его северному и южному краям [11]. Именно это вторжение в чужую электоральную вотчину позволило регионалам обойти объединенную оппозицию в целом по стране.

Кстати, не удивительно, что Закарпатье оказалось местом прорыва «оранжевого» электорального поля. Закарпатский избиратель, формально относимый к Западной электоральной зоне, нередко ведет себя своеобразно, более напоминая по электоральному поведению своего согражданина из Промежуточной зоны.

Крайне показательны вторые и третьи места, занятые партиями в АТЕ первого порядка. Скажем, КПУ собрала все вторые места на Юго-Востоке, а за его пределами – не получила ни одного, даже ни одного третьего места. ВО «Свобода» к первому месту во Львовской области добавила вторые места в остальных областях Галичины и Волынской области и третьи – в Ровенской области и в Киеве. По всей Галичине «Свобода» превысила рубеж в 30%, а в остальных – ни в одной не достигла и 20%.

Показательны и электоральные антипатии к коммунистам и «свободовцам». Скажем, коммунисты не сумели перебраться через 5-процентный барьер только в Галичине, а по всей остальной Западной зоне у них – самые низкие процентные показатели в сравнении с другими регионами страны. Также антикоммунистически, как области Запада, оказалась настроена только киевщина. Что касается националистов, то они сумели преодолеть 5-процентный барьер только в одной области Юго-Востока – Днепропетровской.

Куда более расплывчато выглядит пространственное распределение электората партии «УДАР». Характерно, что наивысших результатов она добилась в самых непредсказуемых регионах: Киеве (25,45%) и Закарпатье (20,03%). В остальных регионах голосование за «УДАР» можно отнести к фоновым показателям. Разве что, в обеих областях Донбасса партия Виталия Кличко 5-процентный барьер преодолеть не сумела, а в Крыму – получила заметно меньше 10% (во всех остальных регионах – больше 12%).

Можно предположить, что электорат партии Кличко пока еще не устоялся. Так, согласно личным наблюдениям, в Крыму голосование за эту партию носило протестный, нонконформистский характер. К нему, как к своеобразной манифестации, прибегали молодые люди и представители прочих категорий, обычно в выборах не участвующих. В

Крыму «УДАР» не воспринимался как «национал-демократическая» политическая сила. Об этом косвенно свидетельствует тот факт, что практически всю «национал-демократическую» квоту в АРК (13,09%) получила объединенная оппозиция, т. е. – «Батьківщина».

Подведем итоги. Выборы 2012 г. вполне укладываются в рамки трендов, заданных в рамках «классического» этапа развития электорального поля Украины. Переформатирование «национал-демократического» лагеря, конечно, началось, но в нем по-прежнему традиционно доминирует «Батьківщина».

Нет смысла угадывать направление дальнейшей эволюции партии «УДАР»: для этого пока недостаточно материала. Возможен ее дрейф в «национал-демократический» лагерь. Возможно, ей удастся то, чего не смогла добиться «Сильная Украина»: занять никем не занятое место в идеологическом и электоральном центре – между «национал-демократами» и «пророссийскими» политическими силами. Не исключено, что мы вообще наблюдали одноразовый электоральный проект...

Несколько иначе видятся перспективы ВО «Свобода». Она довольно уверенно расположилась в самом ядре Западной зоны и уже самим фактом своего электорального успеха не просто переформатирует «национал-демократический» лагерь (который теперь уместнее называть просто «национальным»), а принципиально меняет его идеологическое содержание. Для «национал-демократов» это – серьезный вызов, вполне сравнимый с прессингом, которому они подвергаются со стороны партии власти. Дальнейшее усиление националистов возможно только за счет ослабления позиций «национал-демократов», что, собственно, происходит уже в течение почти четырех лет – с момента досрочных выборов Тернопольского облсовета.

В «пророссийском» лагере, несмотря на кажущееся благополучие, тоже хватает проблем. Например, если, исходя из итогов парламентских выборов 2012 г., спрогнозировать исход второго тура выборов президента Украины, то «пророссийский» кандидат, поддержанный голосами регионалов и коммунистов, получил бы 8804015 голосов (43,18%), а кандидат объединенных «националов», если бы он сумел объединить электорат «Батьківщини», партии «УДАР» и ВО «Свобода», – 10187002 голоса (49,94%). Причем, в резерве у «националов» еще имеются «однопроцентники» – «Наша Украина» и «радикалы» Ляшко. А вот полтора процента Королевской едва ли откочуют к партии власти вместе с олицетворением структуры «Украина – Вперед!». Одним словом, хотя до выборов еще больше двух лет, но задуматься представителям партии власти есть над чем.

Следующее наблюдение: Юго-Восток заметно проигрывает Западу в мобилизации своего электората. Скажем, в Крыму явка не достигла и 50% (АРК - 49,45%, Севастополь – 49,65%), и даже в Донбассе оказалась ниже 60% (Донецкая область – 59,63%, Луганская –

57,67%). В то же время во всех областях Галичины на избирательные участки явилось более 60% избирателей (Ивано-Франковская область – 61,86%, Львовская – 67,12%, Тернопольская – 66,68%). Именно низкий уровень электоральной мобилизации Юго-Востока позволил «националам» в совокупности обойти «пророссийские» силы почти на полтора миллиона голосов.

Избиратель Юго-Востока все более определенно голосует против партии власти ногами. Это – не просто протест против проводимой ею политики и «забывчивости» насчет предвыборных обещаний. Это – запрос на новую политическую силу «пророссийской» направленности. Крайне примечательно, что запрос сформулирован большинством потенциальных избирателей Крыма и Одесской области, где в течение 2–3 последних лет попытки формирования подобных партий предпринимались.

Высокий результат, полученный КПУ, тоже можно рассматривать как своеобразный протест против Партии регионов. И даже несомненный успех партии «УДАР», по крайней мере, в Юго-Восточных АТЕ связан вовсе не с «национал-демократической» риторикой ее лидера.

Итак, «национал-демократические» («национальные») и «пророссийские» политические силы оказались на грани капитального реформатирования. В пост-«оранжевом» лагере оно уже фактически началось. Что до реформатирования «пророссийских» политических сил, оно затруднено фактом нахождения Партии регионов у власти. Естественно, регионалы сделают все возможное, чтобы сохранить своего избирателя, а для этого – не допустить успешного развития альтернативного им политического проекта внутри «пророссийского» политического поля.

Несмотря на начавшиеся процессы реформатирования, парламентские выборы 2012 г. следует отнести к тому этапу электорального развития, который начался в 2004 г. Возможно, дальнейшие электоральные метаморфозы позволят обозначить 2012-й годом завершения этого этапа. Но это выяснится только в ходе последующих выборов.

Список использованной литературы

- 1. Никифоров А. Р.** Геополитический смысл Украины / А. Р. Никифоров // Русский геополитический сборник. – М., 2000. – С. 75–90.
- 2. Никифоров А. Р.** Специфика Крымского региона в политическом пространстве Украины / А. Р. Никифоров // Регіональні проєкції державної політики. Збірник наукових праць Кримського філіалу НІСД. – В 2-х т. – Т. 1. – Сімферополь : Таврія, 2003. – С. 28–41.
- 3. Социально-экономическая география Украины** / [Пер. с укр. под ред. О. И. Шабля]. – Львов : Свит, 1995. – 640 с.
- 4. Президентские выборы на Украине (1991)** [Электронный ресурс]. – Википедия. – Режим доступа:

http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8B_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5_%281991%29 **5. Президентские выборы на Украине (1994)** [Электронный ресурс]. – Википедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8B_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5_%281994%29FirefoxHTML%5CShell%5COpen%5CCommand

6. Выборы народных депутатов Украины. 29.03.1998 Чергові вибори [Электронный ресурс]. – Центральна виборча комісія України. – Режим доступа: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

7. Войтенко В. Президентские выборы в зеркале математики / В. Войтенко. – День / Ежедневная всеукраинская газета. – № 216, вторник 23 ноября 1999. **8. Выборы** народных депутатов Украины. 31.03.2002 Чергові вибори [Электронный ресурс]. – Центральна виборча комісія України. – Режим доступа: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

9. Выборы народных депутатов Украины. Выборы народных депутатов Украины 26 березня 2006 року [Электронный ресурс]. – Центральна виборча комісія України. – Режим доступа: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>

10. Выборы народных депутатов Украины. Позачергові вибори народных депутатов Украины 30 вересня 2007 року [Электронный ресурс]. – Центральна виборча комісія України. – Режим доступа: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

11. Общая оценка итогов выборов-2012 в Украине и Донецкой области [Электронный ресурс]. – Центр політологічних досліджень. – Режим доступа: <http://cps-dn-ua.blogspot.com/2012/12/blog-post.html>

12. Выборы народных депутатов Украины 28 жовтня 2012 року [Электронный ресурс]. – Центральна виборча комісія України. – Режим доступа: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=900>

Нікіфоров А. Р. Електоральне районування українського політичного простору

У статті на основі результатів українських виборів, що проходили в 1998 – 2012 рр., розглянуто просторовий розподіл електоральних переваг, виокремлюються електоральні зони політичного простору України, кожна з яких характеризується власними культурно-історичними особливостями. Виділяються етапи розвитку електоральних настроїв українського виборця. Окремо аналізуються результати виборів у Верховну Раду України (по багатомандатному округу), що відбулися в 2012 р. Глибокий аналіз результатів виборів, що відбулися, показує, що незважаючи на суттєву зміну в розстановці політичних сил у Верховній

Раді України 2012 р., існує високий ступінь стійкості електоральних уподобань українських громадян.

Ключові слова: електоральна поведінка, електоральні зони і регіони, електоральні полюси, Західна електоральна зона, Південний Схід, «зона електоральної невизначеності», «проросійські» політичні сили, «націонал-демократи».

Никифоров А. Р. Электоральное районирование украинского политического пространства

В статье на основании результатов украинских выборов, проходивших в 1998–2012 гг., рассмотрено пространственное распределение электоральных предпочтений, выделяются электоральные зоны политического пространства Украины, каждая из которых характеризуется собственными культурно-историческими особенностями. Выделяются этапы развития электоральных настроений украинского избирателя. Отдельно анализируются результаты выборов в Верховную Раду Украины (по многомандатному округу), состоявшихся в 2012 г. Глубокий анализ результатов состоявшихся выборов показывает, что несмотря на существенное изменение в расстановке политических сил в Верховной Раде Украины 2012 г., существует высокая степень устойчивости электоральных предпочтений украинских граждан.

Ключевые слова: электоральное поведение, электоральные зоны и регионы, электоральные полюса, Западная электоральная зона, Юго-Восток, «зона электоральной неопределенности», «пророссийские» политические силы, «национал-демократы».

Nikiforov A. R. Electoral Zoning of the Ukrainian Political Space

The paper deals with spatial distribution of electoral preferences, here also allocated electoral areas of the political space of Ukraine with their own cultural and historical backgrounds (on the results of Ukrainian elections in 1998-2012) . Here singled out stages of development of the electoral mood of Ukrainian voters. Separately analyze the results of the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine (in a multi-member district), held in 2012. In-depth analysis of the results of the elections shows that despite of a significant change in the balance of political powers in the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012, there is a high degree of stability of the electoral preferences of Ukrainian citizens.

Key words: electoral behavior, electoral zones and regions, electoral poles, Western electoral zone, South-East, “zone of the electoral uncertainty”.

Стаття надійшла до редакції 19. 12. 2012 р.
Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.
протоколом № 6.
Рецензент – д. соц. н., професор
Кононов І. Ф.

УДК [316. 334 : 324] (477. 52/6 : 477.8

Віхров М. М.

**ВИБОРИ – 2012: ДОНБАСЬКИЙ І ГАЛИЦЬКИЙ
ПРОЕКТИ УКРАЇНИ В ІДЕОЛОГІЇ
ПРОВІДНИХ СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ**

Метою даної статті є вивчення питання, чи виявилися «донбаський» і «галицький» проекти України в ідеології провідних партій під час передвиборчих перегонів 2012 р. До таких, відштовхуючись від результатів виборів, ми зараховуємо Партію регіонів, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка», Комуністичну партію України та Всеукраїнське об'єднання «Свобода». Отже, об'єктом дослідження будуть партійні ідеології, а предметом – їхня відповідність (чи невідповідність) до того чи іншого проекту України. Враховуючи особливості української політичної культури та невисоку увагу партій до розробки (і слідування) певних ідеологій, під ідеологією ми будемо розуміти задекларовану програму дій у парламенті та сукупність політико-ідеологічних маркерів, що використовуються партіями в боротьбі за симпатії виборців. Відомості про зміст ідеологій ми будемо отримувати з передвиборчих партійних програм та офіційних заяв партійних лідерів.

Теоретико-методологічну основу даного дослідження становить концепція, згідно з якою домінантні проекти майбутнього України генеруються елітами «полюсних» регіонів – Донбасу і Галичини. Загальне уявлення про змістовні характеристики цих проектів та їхні відмінності було сформульовано І. Кононовим у статті «Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу» [1], актуальність якої була продиктована, окрім всього іншого, ще й небезпекою внутрішнього розколу країни під час політичної кризи 2004–2005 рр. Тоді це було спричинене кризою навколо президентських виборів 2004 р. Парламентські вибори 2012 р. виявились також досить драматичними і супроводжувалися масовими (не завжди мирними) заворушеннями, сутичками протестних мас з правоохоронцями та високим градусом емоцій.

Згідно з висновками І. Кононова, «донбаський» і «галицький» проекти мають такі сутнісні риси. Проект Донбасу передбачає формування української нації за принципом співгромадянства, де на перший план виступають політичні та економічні лояльності. Натомість проект Галичини пропонує етнічну основу для формування нації, де слідування етнокультурній моделі корелює з політичною лояльністю. Для проекту Донбасу характерний полікультуралізм, а також україно-російський бікультуралізм, особливо у сфері мови. Галицький проект

передбачає визнання української культурної моделі доміантною з поступовою українізацією (та акцентованою дерусифікацією) України. В економічній сфері проект Донбасу передбачає ставку на індустріальне виробництво у формі великих корпорацій, тоді як «галицький» проект надає пріоритет малому та середньому бізнесу і визнає можливість утисків великого капіталу на їхню користь. Щодо зовнішньої політики, «донбаський» проект передбачає розширення співробітництва передусім з країнами СНД, участь у Єдиному економічному просторі. Натомість «галицький» проект передбачає дистанціювання від цих структур та форсоване просування до Європейського Союзу і НАТО [1, 7–11]. Також слід додати, що в межах цих проектів панують різні версії генеалогії Української держави. Якщо «донбаський» проект орієнтований на сприйняття України спадкоємицею УРСР і Російської імперії, то «галицький» проект позначений «антиімперіалістичним» пафосом і подає історію держави як постійну боротьбу самобутньої нації за політичне усамостійнення. Далі ми будемо розглядати ці сутнісні риси як критерії відповідності партійної ідеології до того чи іншого проекту.

Щодо поглядів на формування нації, виразним представником «донбаської» версії є Партія регіонів. Щоправда, її передвиборча програма прямо не торкається цього питання, але політична практика цієї партії виявляє її орієнтацію на україно-російський бікультуралізм. В практичній площині це виявилось, наприклад, у поданні законопроекту Ківалова-Колесніченка, завдяки якому було створено можливість для надання російській мові статусу регіональної. Щодо генеалогії української нації, ідеологію Партії регіонів наочно характеризує висловлювання нардепа В. Колесніченка, згідно з яким Україна була створена 20 років тому і не є результатом національно-визвольної боротьби [2].

Програма КПУ¹ також не дає прямої відповіді на питання про основу формування нації, натомість декларує «пролетарський інтернаціоналізм» і надання російській мові статусу державної як мету. Також декларується намір посилити боротьбу з глорифікацією підсобників нацизму. Де-факто це означає спротив перегляду ролі ОУН та УПА в історії. Що ж до історії власне України, то сучасна державність подається як результат злочинної змови руйнівників СРСР, а українці є відламком «радянського народу» [3]. Ця позиція КПУ була і залишається незмінною.

Щодо галицького проекту, його найяскравішим виразником на сьогодні є «Свобода», передвиборча програма якої передбачає формування етнонації, та культурну модель, основу на українізації (з акцентом на дерусифікацію) всього культурного простору країни. Заходи з дерусифікації в програмі «Свободи» виписані досить відверто і

---

¹ Тексти передвиборчих програм ПР, КПУ, ВО «Батьківщина», «УДАР» та ВО «Свобода» взято з сайту ЦВК України – Режим доступу – <http://www.cvk.gov.ua/>

ретельно та підтверджуються офіційними заявами партійців. Українська держава в ідеології «Свободи» є результатом довготривалої боротьби нації за політичну незалежність, а вояки ОУН–УПА є одними з таких борців.

Щодо програм «Батьківщини» та «УДАРу», в них використовуються формулювання «політична» та «громадянська» нація відповідно. Однак, обидві партії дотримуються думки, що єдиною державною мовою має бути українська. Щоправда, прямим текстом про це написано лише у програмі «Батьківщини», але ще до початку передвиборчих перегонів Віталій Кличко заявив, що єдиною державною мовою має бути українська [4]. Також в програмі «УДАРу» міститься декларація про підтримку «українського культурного продукту» та «національного» книгодруку, кіно та музики, але тлумачити це як заходи з українізації чи протекцію саме україномовному (та українському в етнічному сенсі) продукту немає достатніх підстав. Також обидві партії уникають висвітлення власної позиції щодо історії України.

У царині економіки політичні програми демонструють таку картину. Офіційна позиція Партії регіонів, викладена у передвиборчій програмі, є досить ухильною. На рівні декларацій не надається переваги ані дрібному бізнесу, ані крупним промисловим корпораціям. Враховуючи те, що де-факто партія є виразником інтересів великих фінансово-промислових груп, це неявно свідчить і про її ідеологічні орієнтації, відвертому висловлюванню яких перешкоджає статус партії влади, покликаний задовольняти інтереси всіх.

Більш відверті і радикальні формулювання містить програма КПУ. Так, партія орієнтована на «демонтаж капіталізму». В той же час вся передвиборча кампанія КПУ позначена антиолігархічною риторикою. Також КПУ декларує курс на відродження індустріального потенціалу країни шляхом одержавлення стратегічно важливих галузей виробництва, якими вважаються машинобудування, паливно-енергетичний комплекс, металургія та інші. Отже, очевидною є ставка на індустріальні форми виробництва.

Щодо економічного аспекту «галицького» проекту, «Батьківщина», «УДАР» і «Свобода» демонструють практично повну однаковість, декларуючи пріоритетність підтримки дрібного та середнього бізнесу. Програми «Батьківщини» та «Свободи» також роблять акцент на антиолігархічних та антимонополістських заходах. З точки зору на економічну систему всі три партії цілком вписуються у прийняту нами класифікацію як «галицьку».

І, нарешті, за критерієм зовнішньополітичних орієнтацій досліджувані партії розподілилися так. У передвиборчій програмі Партії регіонів задекларовано курс на збереження позаблокового статусу країни, здобуття асоційованого членства у ЄС, «посилення» економічної співпраці з країнами СНД та «стратегічне партнерство» з Росією, США і Китаєм, а також «відкриття ринків» країн «Великої двадцятки» та країн,

що розвиваються. Попри досить ухильні формулювання, владна команда ПР продемонструвала цілком визначений проросійський зовнішньополітичний курс, що реалізувався у підписанні так званих «Харківських угод». Натомість стосунки із Заходом були відчутно зіпсовані (бойкотування західними лідерами Ялтинського саміту і т. д.). Це дає достатньо підстав, аби вважати ідеологічну лінію ПР такою, що відповідає «донбаському» проекту. Набагато радикальнішою в цьому сенсі є позиція КПУ, програма якої містить такі пункти, як припинення співробітництва з МВФ, перегляд угод в рамках СОТ, вступ до Митного союзу, СЕП та Євразійського економічного простору.

Щодо «галицького» погляду на зовнішню політику, він різною мірою проявляється в ідеології «Батьківщини», «УДАРу» та «Свободи». Так, у програмі «Батьківщини» задекларовано налагодження стосунків з ЄС, підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі, а також досягнення безвізового режиму. Щодо РФ, то з нею обіцяють лише «досягти партнерства». У програмі «УДАРу» зовнішньополітичним питанням присвячена лише одна фраза про «приєднання до європейської спільноти». Щодо передвиборчої програми «Свободи», в ній задекларовано лише скасування «Харківських угод». Щоправда, у розширеній версії партійної програми йдеться про вихід з СНД, розрив стосунків з СЕП та Євразійським економічним простором, а також про розвиток балто-чорноморського співробітництва, ГУАМ і вступ до НАТО.

Отже, найповніше риси «донбаського» проекту виявилися в ідеології Партії регіонів та КПУ, причому остання проявила досить радикальну позицію за основними показниками (культурна модель, погляди на економіку та зовнішню політику). Щодо «галицького» проекту, найрадикальнішим його виразником виявилася «Свобода». «Пом'якшена» версія «галицького» проекту міститься в ідеології «Батьківщини», передусім завдяки акцентованому блоку соціально-економічних питань і ухильним формулюванням стосовно дражливих культурних і зовнішньополітичних питань.

У випадку «УДАРу» можна говорити про обережну спробу дистанціювання від обох проектів. Фактично, ідеологічна приналежність партії В. Кличка до «галицьких» проявляється лише у запереченні офіційної двомовності та декларативній підтримці дрібного й середнього бізнесу, тоді як питання нації, історії та зовнішньої політики практично не висвітлені ані в програмних положеннях, ані в офіційних заявах.

Така політико-ідеологічна палітра корелює і з географією електоральної поведінки. Так, Партія регіонів користувалася підтримкою передусім на Сході та Півдні країни (а також Закарпаття), здобувши найвищий рейтинг у Донбасі. Друге місце в рейтингу симпатій виборців Сходу та Півдня посіла КПУ. Натомість Захід та Північ країни надали перевагу «Батьківщині», а лідером у Львівській області виявилася «Свобода». Щодо «УДАРу», цій партії не вдалося стати лідером в

жодній області, але географія її підтримки приблизно збігається з ареалом впливу «Батьківщини» й «Свободи».

Очевидно, що провідні суб'єкти політичного процесу в Україні продовжують використовувати той чи інших регіональний проект мабутнього країни як ідеологію. Відмінність лише в ступені виявлення рис цих проектів у передвиборчих кампаніях партій (програмах, агітації, висловлюваннях). Якщо припустити, що «УДАР» є прикладом спроби зайняти «середню позицію», то її навряд чи можна охарактеризувати як вдалу. Отже, ідеологічний простір України продовжує структуруватися протистоянням між полюсними регіонами – Донбасом і Галичиною. Це протистояння має виразну тенденцію до відтворення. Наприклад, мапа електоральних вподобань на президентських виборах 2010 р. цілковито збігається з мапою цього річних парламентських виборів: ті області, що цього року надали переваги «галицьким» політичним силам (а також Закарпаття), у 2010-му віддали більшість голосів Ю. Тимошенко, а В. Януковича підтримали області, що цього року віддали голоси ПР та КПУ.

Щодо політичних наслідків такого становища, давати докладні прогнози поки що передчасно і навряд чи можливо взагалі. Але з огляду на розподіл сил в майбутньому парламенті, політичне життя країни не обіцяє бути стабільним, позаяк ані «галицькі», ані «донбаські» сили не мають переконливої переваги у Верховній Раді. Зважаючи на події 2004–2005 рр., підстав для оптимізму нема. Співіснування в Україні двох протилежних проектів, жоден з яких не має переконливої політичної переваги над іншим, є джерелом конфліктності і внутрішньої нестабільності держави й суспільства, а не взірцем «єдності у багатоманітності».

Список використаної літератури

1. Кононов І. Ф. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу / Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25–26 травня 2006 р. / Наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ : Знання, 2006. – 368 с. **2. Вадим Колесниченко:** «В Украине разорвана вертикаль русского языка» // Сетевой центр русского зарубежья – Режим доступа – <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=25866> **3. Петр Симоненко:** Развал СССР стал трагедией для советского народа // Компартия Украины – Режим доступа – <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-razval-sssr-stal-tragediej-dlya-sovetskogo-naroda/> **4. Віталій Кличко:** Опозиція повинна виробити спільний план захисту української мови – Партія УДАР – Режим доступу – <http://klichko.org/ua/news/news/vitaliy-klichko-opozitsiya-povinna-virobiti-spilniy-plan-zahistu-ukrayinskoyi-movi>

Віхров М. М. Вибори – 2012: Донбаський і галицький проекти України в ідеології провідних суб'єктів виборчого процесу

Стаття присвячена дослідженню ідеології провідних політичних партій України під час парламентських виборів 2012 р. Предметом дослідження є елементи «галицького» та «донбаського» проектів України в ідеології цих партій. Дослідження ґрунтується на вивченні партійних програм та офіційних заяв політичних лідерів. Його мета – аналіз та систематизація ідеологічних позицій, що домінують в Україні. В ході дослідження було виявлено тенденцію до відтворення ідеологічної дихотомії. Ця ідеологічна дихотомія також має стійке територіальне виявлення. Ідеологічна відмінність пролягає між південним сходом та північним заходом країни. Сьогодні це розділення має тенденцію до загострення.

Ключові слова: ідеологія, суспільний проект, суб'єкти виборчого процесу, партійна програма.

Вихров М. Н. Выборы – 2012: Донбасский и галицкий проекты Украины в идеологии основных субъектов избирательного процесса

Статья посвящена исследованию идеологии основных политических партий Украины во время парламентских выборов 2012 г. Предметом данного исследования являются элементы «галицкого» и «донбасского» проектов Украины в идеологии этих партий. Исследование основано на изучении партийных программ и официальных заявлений политических лидеров. Целью исследования – анализ и систематизация идеологических позиций, которые доминируют в Украине. В ходе исследования была выявлена тенденция к воспроизведению идеологической дихотомии. Эта идеологическая дихотомия имеет также устойчивое территориальное проявление. Идеологическое разделение пролегает между юго-востоком и северо-западом страны. Сегодня это разделение имеет тенденцию к обострению.

Ключевые слова: идеология, общественный проект, субъекты избирательного процесса, партийная программа.

Vikhrov M. M. Elections – 2012: Ukrainian Projects of Donbass and Galychyna in the Ideology of the Main Subjects of Election Process

This article deals with the investigation of ideology of the main Ukrainian political parties during the election campaign of 2012. The subject of this investigation is the elements of the projects of Donbass and Galychyna in the ideology of these parties. The investigation is based upon the analysis of the programs of those parties and the official declarations of political leaders. The goal of this investigation is the analysis and systematization of ideological positions which dominate in Ukraine. During the investigation there was found a tendency towards reproduction of ideological dichotomy. This ideological dichotomy also has the territorial manifestation. Ideological

dichotomy lies between the south-eastern and north-western parts of the country. Nowadays this distinction has a tendency of exacerbation.

Key words: ideology, social project, subjects of electoral process.

Стаття надійшла до редакції 25. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент

Хобта С. В.

УДК 316.345.3

Князева Е. В.

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПРИЧИНЫ НЕДОВЕРИЯ К ОПРОСАМ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В ПРЕДВЫБОРНЫЙ ПЕРИОД

Выборы, как и все институты демократии, по мере развития общества, трансформируются, чему мы являемся свидетелями на протяжении уже более 20 лет. Если в первые несколько лет после ликвидации СССР выборы вызывали неподдельный интерес и энтузиазм у населения, то постепенно выборы превратились в политическую рутину – для населения и национальную украинскую забаву – для политиков. Прошедшие в 2012 году парламентские выборы осуществлялись в большей степени по «плебисцитарной» модели (в противоположность «конкурентной» модели). Речь идет вот о чем. Так называемый «активный» избиратель (т. е. тот, кто принимает участие в выборах и голосует) воспринимает выборы как своего рода ритуал легитимации власти. Об этом свидетельствует слабый интерес граждан к политике и снижение реальной явки на выборы (как известно, явка на последних парламентских выборах была минимальной за всю историю выборов в Украине с момента провозглашения независимости). Заметим, что плебисцитарная модель электорального голосования чрезвычайно выгодна партии власти, особенно если речь идет о региональных или парламентских выборах. В ходе последних парламентских выборов Партия регионов апеллировала к этой модели, в меньшей степени предъявляя обществу проект развития, меньше раздавала обещания и больше демонстрировала успешность своей работы и игнорировала оппонентов. С кем реально полемизировала власть на прошедших выборах?

Однако, сегодня, вряд ли найдется человек, который сказал бы, что нам надо вернуться к той ситуации, которая была 25–30 лет назад.

Одна из фундаментальных проблем, с которой социологи сталкиваются в исследованиях выборов, – то, что в значительной степени с помощью законодательства нарушен базовый принцип: неопределенность результатов при определенных правилах игры. Иначе говоря, выборы являются действительным демократическим институтом, когда их результаты непредсказуемы, но условия и правила как-то определены и на протяжении какого-то времени неизменны.

Ситуация же в Украине такова, что каждую выборную кампанию мы начинаем практически с нуля. И это, конечно, дезориентирует и население и исследователей: бесконечные новации, то блоки можно, то нельзя, то только партии, то нужны какие-то другие формирования, то смешанная система, то мажоритарная и т. п. Целесообразнее все же поставить точку, и на протяжении нескольких избирательных кампаний проводить выборы по одним и тем же правилам, даже понимая все несовершенство избирательной практики. *Состояние избирательной системы, ее прозрачность, понятность и определенность – одно из важных условий качественной работы социологов в период выборов, которое способствует успехам социологического измерения и прогнозирования.*

Можно сказать, что выборы – это еще и судный день для социолога, так как во время выборов социологи получают возможность проверить, насколько хорошо они работают. Качество выборки, инструментария, методики и т. п. проверяется тем, насколько точны прогнозы. А качество социологических исследований в канун выборов – проблема достаточно серьезная. Каждый раз, когда происходят выборы в Украине, тема доверия и недоверия к предвыборной социологии актуализируется. Востребованность альтернативы ведущим социологическим центрам, как следствие потери доверия к последним, обсуждает особенно активно. «Недоверие – это тромб в канале обратной связи. В ситуации недоверия какому-то каналу «система управления» вынуждена действовать, исходя из информации других каналов или «по интуиции», – так считает исполнительный директор Международного исследовательского агентства «Евразийский монитор», рассуждая о кризисе доверия к социологии [1].

Сразу хочу сказать, что в настоящей статье речь идет не о всей украинской социологии, а только об одной ее части – публичной опросной социологии. В работе «Лекции по методологии социологических исследований Г. С. Батыгин предлагал различать социологические исследования и социологические обследования: «Социологические исследования отличаются от социальных обследований, прежде всего по цели: в первом случае целью работы специалиста является знание как самостоятельная ценность, во втором случае ценность достигаемых результатов определяется их информативностью и полезностью для общества. В первом случае наибольшее значение имеет достоверность, во втором –

информативность. Данные массовых опросов получают признание (и финансирование) в обществе лишь в том случае, если они вызывают интерес общественности либо правящих кругов. Даже самая высококачественная информация, полученная в процессе обследований, быстро устаревает и теряет ценность. Поэтому «сервейер» стремится обогнать сегодняшний день и обеспечить «свежие» данные. Критерий, используемый исследователем, несколько иной – знание считается качественным до тех пор, пока оно не опровергнуто новыми данными» [2, с. 23]. Таким образом, два принципиально разных типов деятельности: научное (академическое) исследование и прикладное исследование порождают две разные социальные позиции – исследователь-ученый и прикладной исследователь. Ученый проводит исследование для себя и себе подобных, прикладной специалист – для внешнего потребителя, не посвященного в методологические моменты производства социологической информации. Репрезентативность выборки, адекватность инструментария, корректность анализа данных и способы повышения качества информации, являются очень важными для профессионала и представляются очень туманными (сомнительными, недоказанными) для потребителя. Поэтому в исследовательской практике главным фактором удовлетворенности потребителя является его доверие к поставляемой информации. Для ученого нет проблемы доверия к самому себе при изучении объекта. Напротив, для внешнего потребителя прикладной социологической информации объект исследования опосредован специалистом-профессионалом, и априорное доверие к нему со стороны потребителя совсем не является нормой. Скорее наоборот. Здесь как раз и возникает главная проблема исследователя-прикладника: не только произвести качественную информацию, но и доходчиво, корректно и интересно представить ее, вызывая доверие к полученным данным [3, с. 35]. Надо признать, что именно поллстерский сегмент прикладной социологии часто представляет в обществе всю социологию. Именно по его успехам многие наши граждане (т. н. широкая общественность) судят о состоянии социологии в целом. На основании доверия к продукции этой части профессионального сообщества доверяют или не доверяют всем «социологам».

Сегодня индустрия опросов общественного мнения в Украине находится в сложной ситуации. С одной стороны, социологические центры (причем речь идет не только о столичных центрах, но и тех, которые уже более 20 лет работают в регионах) все менее активно привлекаются государством для решения исследовательских задач в рамках важных государственных проектов (чего не скажешь о наших российских коллегах, приведу лишь несколько примеров: «Стратегия 2020»; «краудсорсинг» – новая методика корректировки законов; реформа вооруженных сил и др. – в рамках этих проектов был осуществлен ряд интереснейших социологических исследований [4]). С

другой стороны, в обществе растет недоверие к социологам, и, прежде всего, к результатам опросов общественного мнения. Причем не к любым, а к тем, которые касаются политических настроений и предпочтений избирателей. Это недоверие переносится с собственно результатов социологических исследований центров, которые эти исследования проводят, и далее на всю социологическую науку в целом. Конечно, опросы общественного мнения – это только небольшая часть огромной могучей социологии. Социологическое знание перестало быть сакральным, доступным только просвещенным, каким было в конце 19 века. Но для читателя, слушателя, зрителя и, как ни странно, политика именно поллстеры являют собой образ социолога.

С нашей точки зрения, удивляться, а тем более обижаться на недоверие к предвыборной социологии, странно и непрофессионально. Сегодня мы живем в социокультурной среде, которая характеризуется тотальным дефицитом доверия. В среднем уровень доверия к другим людям не очень высокий – 6,2 балла по шкале от 0 до 10 баллов [5]. «Наше доверие друг к другу утекает, как вода в песок, а он уже, тяжелый и мокрый, забивает все «фибры и жабры» общественным отношениям, которые никак не назвать полноценными. Наши люди не обнаруживают стопроцентного доверия даже к собственным семьям, а политикам доверяют меньше, чем незнакомцам. Те, кто не доверяет другим себе подобным, ни сильнее, ни самодостаточнее от этого не становятся, наоборот, ведь опереться им не на кого – надежные «другие люди» и общественные институты проплывают миражами среди тяжелых песков» – так считает генеральный директор Киевского международного института социологии Владимир Паниотто [5]. Доверие к институтам государственным, политическим, общественным, в стране крайне низкое. Интересно, что хуже всего отношение к политикам – люди оценили его в 2,1 балла. Отметим, что низкий уровень доверия к политикам как таковым отмечается не только у нас, но и в странах передового Запада, где достаточно высокий уровень доверия политической системе в целом. Так, например, в Австрии в ходе последних выборов достаточно активно обсуждался вопрос о том, чтобы запретить опросы общественного мнения и их публикацию в предвыборный период [6]. Институт Хансарда провел в Великобритании исследование, посвященное проблемам имиджа политика. По результатам этого исследования, сообщает Мелани Салли, профессор, вице-президент Института парламентаризма и демократии (Вена, Австрия), мы увидели, что «образ британского политика имеет ужасающие очертания и окраску. Это одна из самых непопулярных профессий – практически никто из опрошенных британцев не хотел, чтобы их дочь вышла замуж за политика. Люди не хотят иметь с английскими политиками ничего общего» [6]. Стереотипный образ украинского политика, по данным КМИС – это миллионер, который пришел во власть, чтобы стать миллиардером. Недоверие к политикам

можно объяснить тем, что многие из них постоянно меняют свои убеждения и «не помнят» своих обещаний [5].

Почему институт эмпирической социологии должен в этом смысле выпадать? Обращаю внимание на то, что только один институт в стране оказывается в зоне преимущественного доверия – это церковь. То есть институт, который воплощает в себе единомыслие. Напротив, опросы общественного мнения – это такой институт, который показывает разномыслие, которое в украинской политической культуре совершенно не легитимировано. Атмосфера тотального институционального политического недоверия не может не распространяться на тот институт, который это разномыслие демонстрирует. Практически все участники политического процесса рассматривают данные опросов, рейтинги как некий символический ресурс, которым очень хочется обладать. Отсюда своя социология и недоверие к чужой социологии.

Социологи воспринимаются многими не как люди, служащие науке, а скорее как элемент предвыборной борьбы. Социологам приписываются разные грехи, их обвиняют в продажности, заангажированности и т. п. «Про упередженість соціологів говорити не будемо, хоч таку якість їм не приписував хіба що лінивий» – пишет в своей статье «Соціологія та реальність» корреспондент «Обозревателя» Наталья Лебедь, ставя под сомнение репутацию украинских социологических служб [7].

Данные опросов, будь то рейтинги или распределение ответов, всегда транслируются в общество посредством СМИ. Журналистское сообщество не особо настроено на признание разномыслия, но, кроме того, есть специфика журналистской профессии. Журналисты сориентированы на недоверие, это входит в профессиональный этос журналиста. Кроме того, они лучше всего знают, что такое манипулирование информацией. Информация социологических опросов, сложная и непривычная, вызывает рефлекторное недоверие, и они всячески доверие к ней снижают. Некоторые журналисты действительно хотят разобраться. Они спрашивают о том, как распределяются мнения в группах, а какие-то систематически перевирают то, что им говорят. Пример тому, статья Н. Лебедь «Соціологія та реальність» на сайте obozrevatel.com от 19 ноября. Выборы давно закончились, объявлены официальные результаты, а автор решила «проанализировать» данные соцопросов, которые проводились авторитетными службами за три недели до выборов и сравнить их с официальными результатами, демонстрируя некомпетентность в вопросах электоральной социологии. Во-первых, сравниваются данные, имеющие разную природу: одни посчитаны относительно всех опрошенных, другие относительно тех, респондентов, которые намеревались принять участие в выборах, поэтому распределение ответов в одних случаях составляет 100%, в других меньше 100%. Во-вторых, представленные в статье данные,

полученные, как уже отмечалось, за три недели до выборов(!), не являются прогнозными и сравнивать их с результатами выборов и на этом основании судить о компетентности специалистов, мягко говоря, не корректно. И это, несмотря на то, что статьи по методам прогнозирования итогов выборов в несметных количествах публикуются как отечественными исследователями, так и зарубежными. Существуют общеизвестные приемы работы с материалами опросов избирателей, которые позволяют фиксировать и изучать динамику электоральных установок и благодаря этому прогнозировать итоги голосования. Наверное, надо писать так, чтобы было понятно и дураку.

Но даже когда журналисты ничего такого не делают, а просто транслируют информацию, то они помещают данные опросов в контекст некоего политического высказывания. Недоверие к логике высказывания автоматически распространяется на те данные, на которые оно опирается.

Не переоцениваем ли мы опасность падения репутации индустрии опросов общественного мнения и социологической науки в целом? Может быть, то, что мы видим, та критика, которая идет сегодня в наш адрес и адрес наших коллег, – это лишь временное явление. В конце концов, выборы – это всегда период напряженности и разгула страстей. Авторитетный социолог В. Паниотто так рассматривает сложившуюся ситуацию: «С моей точки зрения, социологические центры, в отличие от политиков, имеют некие механизмы, которые мешают им работать на заказчика, фальсифицируя результаты своих исследований. Во-первых, есть социологические центры – члены ESOMAR (European Society for Opinion and Marketing Research) – это Европейское общество исследований общественного мнения и маркетинга, оно издает директорию, по которой клиенты ищут исполнителей, поэтому потеря репутации социологического центра влечет исключение из директории и нешуточный финансовый урон. Во-вторых, есть украинское социологическое сообщество, которое реагирует на нарушение стандартов. Так, в 2004 году Социологическая ассоциация Украины резко среагировала на случаи коррупции в социологических компаниях (хотя это и привело к конфликту внутри ассоциации и прекращению ее работы на два года), компании-виновники понесли финансовый ущерб. Можно сказать, что социологам была сделана некая «прививка», и повторение такого вряд ли возможно» [5].

Первый раз украинская публичная социология практически умерла в 2004 году. Украинские социологи провалились тогда с прогнозами выборов и результатами экзит-поллов, т. е. с тем, что в публичном пространстве является одним из наиболее популярных критериев компетентности социологии. Следует отметить, что подобные казусы встречались во всей мировой опросной практике. Так, после фиаско 1948 года все ведущие исследователи общественного мнения США (Гэллап, Роупер, Кросли и др.) **совместно** проанализировали

причины неудачи, провели огромную методическую работу и быстро восстановили свою репутацию. А вот в Украине весь «методологический разбор» закончился обвинением друг друга в подтасовке данных в пользу одного из кандидатов. А Вишняк Александр (в 2004 г. – заместитель директора Национального института социологических исследований) вообще в сложившейся ситуации высказался достаточно резко: «рiч у тiм, що екзит-поли «Соцісу», «Соціального моніторингу» і УІСД були куплені і заздалегідь підтасовані під запланований результат. Ківалову і ЦВК не вдалося виконати план, а соціологам вдалося – окремим соціологам» [8]. Национальный экзит-полл завершился скандальной пресс-конференцией в УНИАН. В результате, доверие к социологическим опросам восстанавливалось очень медленно, причиной всему то, что украинские социологи бились за свою репутацию каждый в отдельности.

Но начались очередные выборы, и опять зазвучала все та же заезженная пластинка: социологи некорректно проводят исследования, эти результаты не соответствуют реальной расстановке политических сил, у них есть свои политические предпочтения. В СМИ и Интернете активно распространяются дискредитирующие публикации, фальшивые рейтинги и оскорбительные ярлыки. Следует отметить, что накануне избирательной кампании, согласно исследованию КМИС, соцопросам доверял каждый второй украинец (51%). Это максимальный показатель за последние 10 лет. На мой взгляд, украинская социология переживает сейчас кризис, который проявляется не как следствие неудач, а как раз как следствие не критического отношения к победам и возросшему влиянию. Особенностью прошедших выборов (даже можно сказать визитной карточкой) стали разоблачения ведущими социологами псевдосоциологических служб с красивыми именами. Несколько громких разоблачений было сделано директором Фонда «Демократические инициативы» И. Бекешкиной и касались публикаций в различных СМИ завышенных рейтингов аутсайдеров избирательной кампании [9, 10]. По мнению И. Бекешкиной, таким образом, обществу «внушается мысль о необходимости голосования за новые политические силы». Особенно активно И. Бекешкина и А. Вишняк доказывали, что партия «Украина – вперед!» Н. Королевской непроходная, обвиняя администрацию президента в манипуляции социологическими данными, в частности, в завышении рейтингов Королевской в СМИ, называя ее проектом Партии регионов [11].

На этом факте хотелось остановиться отдельно. Явление, о котором идет речь, в социологии давно уже изучено и проанализировано, и называется оно «эффектом фургона с оркестром» (Bandwagon Effect, термин появился в конце XIX века после публикации карикатуры соответствующего содержания) [12, с. 78]. Его суть заключается в следующем: под влиянием публикаций результатов опросов часть колеблющихся избирателей делает выбор в пользу «победителя».

Считается, что данный эффект приводит к перераспределению голосов ранее неопределившихся избирателей в пользу абсолютного лидера. Во всяком случае, здесь затрагивается выбор в первую очередь тех людей, которые ориентируются на личные, а не на политические качества кандидата. Дж. Гэллап и Л. Харрис отрицают наличие серьезного влияния этого фактора на результаты голосования [13, с. 105]. С нашей точки зрения, опросы влияют на общество примерно так же, как влияют на него взгляды и факты, изложенные в книгах или в газетных статьях. Роль этого явления не стоит преувеличивать и рассматривать изолировано от других факторов. Опыт изучения избирательных кампаний в г. Одессе (1990–2012 гг.) показывает, что если популярность какого-либо кандидата снижается (по результатам опросов), то происходит это не потому, что действует «эффект фургона» и потенциальные (неопределившиеся) избиратели отдают предпочтение лидирующему кандидату, а благодаря действию других факторов (новой информации, социально-экономическим преобразованиям, которые состоялись в то или иное время и т. п.). Кроме того, заметим, что для того, чтобы эффект сработал, необходимо одно важное условие: высокий уровень доверия к источнику информации. При тотальном дефиците доверия в нашем обществе сегодня такое вряд ли возможно.

Приведу один конкретный пример. 133 территориальный избирательный округ г. Одессы самый скандальный округ города. Шла напряженная борьба между кандидатами. Лидерами (по результатам опросов) были самовыдвиженец И. Марков и А. Гончаренко (ПР). Чтобы повысить рейтинг А. Гончаренко, по всему округу были размещены билборды с изображением результатов якобы соцопроса, проведенного его штабом. Согласно этим «опросам», А. Гончаренко становился лидером кампании с результатом 72,6% (!), а у И. Маркова – соответственно 18%. Парадокс заключался в том, что буквально рядом с билбордами Гончаренко размещались билборды Маркова, на которых были указаны другие цифры: лидер – Марков – 25,6%, за ним Гончаренко – 18%. Понятное дело, что команда Гончаренко рассчитывала на «эффект фургона». В итоге депутатский мандат получил И. Марков с результатом 26,1%, А. Гончаренко набрал 21% голосов избирателей! «Эффект фургона» не сработал.

В литературе описаны и другие эффекты, относительно которых социологи не пришли к общим выводам. Противоположное воздействие «эффекту фургона» способен оказать «эффект неудачника» (Underdog Effect). В этом случае избиратель «жалеет» заведомо отстающую политическую силу и отдает свой голос именно ей. Иной механизм лежит в основе «эффекта бумеранга» (Boomerang Effect). Суть его в следующем: избиратель, который четко ассоциирует себя с определенной политической силой, отказывается идти на выборы и проголосовать за своих любимцев в том случае, если опросы показывают, что его избранники/избранник гарантировано побеждают.

Таким образом, лидер избирательной гонки не набирает необходимых ему голосов и способен проиграть выборы. «Эффект бумеранга» считается совершенно реальным фактором, он неоднократно возникал на выборах в разных странах мира. Неслучайно, многие политические лидеры постоянно призывают своих сторонников не лениться и посетить избирательный участок. Еще один прямой эффект опросов общественного мнения приводит к появлению феномена «тактического голосования» – также вполне реального и серьезного фактора, оказывающего влияние на результаты многих выборов. Под «тактическим голосованием» подразумевается достаточно обширный набор сценариев, в рамках которых избиратель голосует не «за», а «против» кого-то. Так, например, если опросы показывают, что в преддверии выборов лидирует глубоко несимпатичная избирателю политическая сила, избиратель принимает решение отдать свой голос не своей партии, а какой-то третьей силе, способной нанести поражение несимпатичным фаворитам. Этот феномен тоже достаточно часто проявляется на выборах во многих странах.

Некоторая настороженность и недоверие к социологическим данным, потому что они могут измениться и стать потенциально опасными, присутствует не только у аутсайдеров политики, но и у успешных политиков. Политики свято верят в миф о формирующей социологии. А еще больше в это верят политтехнологи, которым еще больше верят политики. Формирующей социологии, на мой взгляд, в наших условиях на 99% нет. Она предполагает рационального избирателя в западном понимании. Вера в такую социологию в политической среде гораздо больше, чем вера в нормальную социологию.

Как мы уже отмечали, претензии к социологам всегда возникают в предвыборное время. В большей степени это связано с интересами определенных политических игроков, которым не нравится та или иная капитализация своего политического капитала, выраженного в рейтинге. Запускаются определенные процессы, которые дискредитируют те или иные результаты. История повторяется каждый раз. Как правило, все претензии содержат два ключевых момента: обвинение в ангажированности и обвинение в том, что методология, связанная с моделированием, с прогнозными данными, – это закрытая вещь, секретная, связанная с определенными интересами.

Способы решения проблемы доверия: 1) открытость процедур получения данных, предоставление заказчику возможности участия в исследовательских процедурах. Это, безусловно, повышает доверие к полученной информации, но требует от заказчика хорошей подготовки; 2) создание хороших, полных, комфортных для использования архивов данных, открытый доступ к материалам ранее проведенных исследований. По причине закрытости большей части социологических данных, процветает «самопальность» и несопоставимость методик,

искусственная «уникальность» каждого отдельного исследования; 3) необходимо учиться работать с журналистским сообществом; 4) самое сложное – одна из базовых причин недоверия – это то, что исследователи плохо умеют разделять собственные данные и собственные интерпретации. Социологи все время оказываются в этой ловушке. Нас спрашивают, что показывают наши данные. Мы начинаем отвечать, давая содержательное сообщение, которое посвящено нашей интерпретации. Если мы научимся вести общение со СМИ, разделять интерпретации и цифры, то появится какой-то шанс на то, что недоверие будет распространяться на интерпретацию, а не на данные.

В заключении хотелось бы вспомнить что, начиная с 1994 года, ни одна избирательная компания не прошла без ритуальных плясок вокруг результатов опросов общественного мнения и вокруг центров, которые их проводят. Я лично наблюдаю уже шестую войну рейтингов и войну вокруг рейтингов. Но выборы закончились, страсти улеглись, и социологи вновь как Афродита из пены выйдут чистенькими и непорочными. Закончатся нападки и нам снова начнут верить. Мне кажется это маловероятным. Может быть права корреспондент «Обозревателя» Н. Лебедь: «І в тому, що соціологічні служби не користуються великою пошаною як у власних же замовників, так і у пересічних громадян, є й частина їхньої провини» [7]. До сих пор многие методологические вопросы электоральной социологии в Украине не решены, назовем главные:

1) каковы реальные условия проведения предвыборных опросов на местах, каков реальный уровень «достижимости» респондентов, каковы проценты отказов в экзит-поллах, качество выборок, их территориальный дизайн, каковы реальные смещения, какова фактическая ошибка выборки, валидность информации, как выбираются и насколько пересекаются опросные сети в регионах (ведь не секрет, что практически все ведущие социологические центры, список, которых представлен на сайте Социологической Ассоциации Украины, пользуются одними и теми же сетями, т. е. сети у всех общие), как контролируется поле и т. п.;

2) как влияют формулировки вопросов и их порядка в анкете на ответы респондентов, насколько велика доля социально одобряемых ответов, как ее высчитывать, «ловить», что делать с теми, кто слишком часто затрудняется ответить и т. п.;

3) как реально строятся прогнозы на основе электоральных данных, какие весовые коэффициенты используются (вопрос о перевзвешивании);

4) как отличаются данные прогнозов и экзит-поллов от данных официальной статистики в региональном разрезе, где совпадают, где нет, почему и т. п.;

5) могут ли быть открыты (и насколько) информация об ответах респондентов (первичные данные) и сведения о заказчиках, финансирующих социологические исследования.

Все эти вопросы, оставшись без внятного публичного ответа, становятся основой домыслов, мифов, а порой и просто откровенной клеветы. Очевидно, что половину вины за ту массированную дискредитацию и делегитимизацию профессиональной электоральной социологии должно взять на себя само профессиональное сообщество, не удосужившееся провести соответствующую методологическую и информационно-разъяснительную работу. Причем ясно, что такого рода работу можно провести только консолидировано всем сообществом, но мне не известно ни одной попытки объединить усилия в этом направлении.

Список использованной литературы

- 1. Задорин И. В.** Кризис доверия социологии как политическая проблема (26 апреля 2012) [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.politeia.ru/politeia_seminar/10/114
- 2. Батыгин Г. С.** Лекции по методологии социологических исследований. Учебник для студентов гуманитарных вузов и аспирантов. – 2002.
- 3. Задорин И. В.** «Апология «прикладности», или Еще раз о профессионализме, профессии и профессиональном сообществе» // Социальная реальность. – № 5. – 2007. – С. 34–38.
- 4. Федоров В. В.** Стенограмма выступления гендиректора ВЦИОМ Федорова В. В. на пленарном заседании конференции Вторая международная научно-практическая конференция «Продолжая Грушина» 15–16 марта 2012, Москва. Материалы конференции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://wciom.ru/fileadmin/nayka/Gr_2012/theses/transcripts/plenary_session.pdf
- 5. Кириченко Ирина.** Маленький украинец: доверие, опасения, приоритеты. – «Зеркало недели. Украина». – № 12, 30 марта 2012.
- 6. Мелани Салли.** Австро-английский опыт изучения электоральных процессов. Международная научно-практическая конференция «Продолжая Грушина» 11–12 ноября 2011, Москва. Материалы конференции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://wciom.ru/fileadmin/nayka/Gr_2012/theses/transcripts/plenary_session.pdf
- 7. Лебедь Н.** Соціологія та реальність [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://obozrevatel.com/politics/86912-sotsiologiya-ta-realnist.-ch.htm>
- 8. Таран Сергій, Сюмар Вікторія.** Екзит-пол у тіні "тіньової" соціології [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravda.com.ua/articles/2004/11/18/3004303/view_print
- 9. Политические партии** используют фиктивные социологические исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vibori.co.ua/index.php?p=articles&action=displayarticle&id=872>
- 10. Еще раз** о достоверности некоторых соцопросов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vibori.co.ua/content/154/esche-raz-o->

dostovernosti-nekatoryh-sotsoprosov/1/ **11. Социолог** поймала телеканалы на распространении сомнительного рейтинга партий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vsenovosti.in.ua/news/0921744>
12. Петровская М. М. Общественное мнение в США: прогнозы и политика. – М. : Наука, 1977. – С. 78. **13. Американское общественное мнение и политика.** М : Наука, 1978. – 288 с.

Князева О. В. Фундаментальні причини недовіри до опитувань громадської думки в передвиборчий період

У статті розглядаються фундаментальні причини недовіри до публічної соціології у період парламентських виборів 2012 р. на трьох основних рівнях: 1) довіра простих громадян; 2) довіра з боку ЗМІ і експертів; 3) довіра з боку замовників, споживачів соціологічної інформації. Виокремлено ряд методологічних питань, які досі не вирішені в українській електоральній соціології. Ключовою причиною недовіри до публічної соціології, на думку автора, є звинувачення в заангажованості соціологів і в тому, що методологія, пов'язана з моделюванням, з прогнозними даними, – це закрита річ, секретна, пов'язана з певними інтересами.

Ключові слова: довіра, опитування громадської думки, електоральна соціологія, публічна соціологія, полстери, методологія соціологічного дослідження.

Князева Е. В. Фундаментальные причины недоверия к опросам общественного мнения в предвыборный период

В статье рассматриваются причины недоверия к публичной опросной социологии в период парламентских выборов 2012 г. на трех основных уровнях: 1) доверие простых граждан; 2) доверие со стороны СМИ и экспертного сообщества; 3) доверие со стороны заказчиков, потребителей социологической информации. Выделен ряд методологических вопросов, которые до сих пор не решены в украинской электоральной социологии. Ключевой причиной, с точки зрения автора, является обвинение в ангажированности социологов и в том, что методология, связанная с моделированием, с прогнозными данными, – это закрытая информация, секретная, связанная с определенными интересами.

Ключевые слова: доверие, опросы общественного мнения, электоральная социология, публичная социология, поллстеры, методология социологического исследования.

Knyazeva O. V. Fundamental Reasons of Distrust to Survey Researches during Pre-election Period

The reasons of distrust to public survey researches in the period of parliamentary elections 2012 are examined in this article on three basic levels: 1) ordinary people reliance; 2) reliance of MASS-MEDIA and expert

association; 3) reliance of customers, users of sociological information. There was determined a number of methodological issues, which have not been solved so far in Ukrainian electoral sociology. The key factor, from the point of view of the author, is blaming sociologists in political partisanship and that methodology, related to the social modeling, is secret information related to certain interests.

Key words: reliance, survey research, electoral sociology, public sociology, methodology of sociological research.

Стаття надійшла до редакції 10. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент

Єнін М. Н.

УДК 316.772.5

Романенко С. В.

ПРЕДВЫБОРНЫЙ РИСК-UP ИЛИ ФЛИРТ С ИЗБИРАТЕЛЕМ БЕЗ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ЖЕНИТЬСЯ

Выборы, связанные с соревнованием политических партий в борьбе за власть, являются системообразующим элементом демократии – самой популярной, самой критикуемой, самой эксплуатируемой и самой экспортируемой идеи, заимствованной у прошлого тысячелетия. Украина позиционирует себя как демократическое государство, и выборы как механизм воспроизводства демократии стали неотъемлемой частью нашей повседневности.

Данная статья содержит в себе попытку обобщить материалы наблюдения за процессом парламентских выборов 2012 в городе Одессе и Одесской области. Основная цель заключается в том, чтобы выделить общий контекст перехода к смешанной системе выборов, проанализировать тенденции в агитации избирателей и связать наблюдаемые тенденции с концепциями информатизации, глобализации и виртуализации общества.

Парламентские выборы в Украине 2012 года стали настоящим «праздником демократии». Хороводы с избирателями начались еще в середине 2011 г. И хотя выбор уже сделан, на одесских каналах до сих пор пропагандируют совершенные «добрые дела» теперь уже победителей выборного марафона. А на страницах одесского форума один из пользователей поместил фотографию объявления с таким содержанием (номер округа и фамилию проигравшего выбора кандидата мы заменили звездочками):

«Уважаемые избиратели *** округа г. Одесса!

В связи с окончанием парламентских выборов, просьба сдать, выданные вам на временное хранение, гречневую крупу и подсолнечное масло.

С уважением, ***** *****!»

Так, смеясь, Одесса прощается с прошедшим предвыборным безумием. По другому трудно назвать этот период, когда постоянные праздники и раздача подарков смешались с надеждами на счастливое поствыборное будущее. Кандидаты по мажоритарным округам настолько разнообразили предвыборную повседневность одесситов, что практически перевели ее в разряд приключения. Простой подкуп избирателя: раздача гречки, масла, колбасы, картошки, лука, «корвалола», ручек, кепок, чашек, маслин импортного производства и даже обещания мест в одном из престижных учебных заведений Одессы, – хотя он тоже имел место и не вызывал практически ни у кого из потенциальных избирателей возражений, уже казался устаревшим и недостойным.

Такое впечатление, что команды политтехнологов тщательно проработали пособия по risk-up, и методы очаровывания избирателей 2012 были заимствованы оттуда. Зачем покупать голоса, если это незаконно, – существует масса других способов привлечь внимание (девушки или избирателя) к своей скромной персоне. Способы изобретались один оригинальней другого. Открытие детских площадок и детские праздники, наверное, самый распространенный, который испробовали абсолютно все, возможно, в силу его относительной дешевизны. В некоторых дворах конкурирующие фирмы устанавливали даже по несколько площадок. Например, около дома, где живет автор, таких площадок две. Где установить еще одну, учитывая, что следующая предвыборная кампания уже не за горами? Остается надеяться, что сработаны они не на века и к старту следующей распадутся сами или при активной помощи избирателей.

Кандидаты побогаче позволяли себе более дорогостоящие формы благоустройства городского ландшафта: расчищали и обустроивали запущенные парки, скверы, набережные; ремонтировали дороги, крыши, подъезды домов. Одесситам действительно было приятно: выборы пройдут, а это останется! Наиболее изощренные формы, ориентированные на избранных: концерты на площадях ко Дню города с приглашением местных и зарубежных звезд эстрады, театра и кино; вручение грамот, например, по случаю годовщины образования района; концерты в закрытых концертных и банкетных залах; открытие храмов, привоз христианских святынь из других городов и стран. Все это вызывало ажиотаж и привлекало потенциальных избирателей к участию в предложенных мероприятиях. Даже погода в Одессе казалась заказанной. Полгода лета. Тепло, солнечно, сухо, но при этом за день до

выборов отопление в домах одесситов все равно включили, так, на всякий случай для тех, кто любит погорячей.

Отношение к предвыборным социологическим исследованиям у одесситов было нервное. Это вполне объяснимо, поскольку перед выборами количество «социологов» существенно возросло. Штабы кандидатов-мажоритарщиков, которые не могли позволить себе «нормальное» исследование, пытались собирать информацию разными, но в большинстве своем некорректными способами. Звонки в двери и на домашние телефоны одесситов в этот период раздавались непозволительно часто. Также в день выборов проводились «странные» опросы на выходе с избирательных участков, которые прекращались сразу при попытке поинтересоваться: кто проводит сей опрос?

Отделение социологии Института социальных наук Одесского национального университета им. И. И. Мечникова совместно с Южно-украинским отделением Социологической ассоциации Украины в сентябре–октябре 2012 года проводило социологическое исследование, посвященное изучению коммуникативных и культурных практик в повседневной жизни одесситов. Интервьюеры столкнулись с тем, что одесситы (обычно люди весьма общительные и словоохотливые!!!) при словах «мы проводим социологическое исследование» отказывались общаться. Правда, объяснение, что оно никак не связано с выборами, в большинстве случаев спасало ситуацию, и даже удавалось вызвать интерес респондентов к будущим результатам, но в целом полевой этап оказался сложным.

Если продолжать тему непростых взаимоотношений выборов и социологии, то украинские социологи должны быть в некоторой степени благодарны г-же Королевской. Ее смехотворный иск, несмотря на все хлопоты и неприятности с вызовами в суд, привлек внимание общественности к социологии и показал, что социология – это наука, и что она действительно что-то может: вносить ясность и противостоять этой мощной отупляющей силе под названием «демократический процесс». К сожалению, анализ комментариев на новостных сайтах относительно сообщений по данному делу показывает, что защитников социологии в Украине немного.

Возвращаясь к региональным аспектам парламентских выборов 2012, можно подвести такой итог: в целом выборы в Одессе и Одесской области прошли как всегда спокойно, без особых неожиданностей и, по сравнению с предвыборной кутерьмой, скучно. Даже явка была традиционно низкой. Среди особых впечатлений можно отметить ручки с симпатическими чернилами на 7 участках, которые оказались не такими уж и исчезающими: чернила бледнели при нагревании и при охлаждении появлялись снова. Испорченные бюллетени. Например, на одном из них была такая надпись: «Уважаю только одну партию – в шахматы».

Если анализировать официальные результаты, то неожиданным стало почти в два раза большее, чем в 2010 г., число голосов за оппозиционные партии и четырехкратное увеличение количества голосов за КПУ. Лидер – Партия регионов – сохранила свои позиции, даже увеличила на 2 % количество голосов по сравнению с 2010 годом. По мажоритарным округам можно констатировать почти стопроцентное доминирование регионалов.

Наверное, это все впечатления от парламентских выборов 2012 в Одессе и области: спокойно, без истерик, с чувством собственного достоинства и юмором. Тем более не вяжущимся с этой почти «пасторальной» картиной оказалось поствыборное утро, когда выяснилось, что не все политические силы согласны играть в эту игру под названием «демократические выборы» до конца и признавать результаты выборов не хотят. К счастью для Украины, на очередную революцию денег не оказалось...

Статистический анализ результатов выборов на данный момент завершен, итоги подведены. Нынешняя задача социологии и социологов – отнестись к прошедшим выборам как повторяющемуся во времени явлению, с особенностями на каждом этапе, однако с общими чертами-закономерностями. Указать эти общие закономерности нам, безусловно, удастся, однако мы не будем первыми. Кинематографисты уже давно и неоднократно за нас проделали эту работу. Например, «День выборов» (2007) Олега Фоменко или «Swing Vote» (2008) Дж. Стерна – энциклопедии выборного процесса, своеобразные учебники демократии с национальными особенностями, по сути, подводят итоги обсуждаемой нами в рамках конференции проблеме.

Смешанная система выборов 2012 обострила, можно даже сказать оголила проблемы выборного демократического процесса. И сегодня, в очередной раз, ощутив разочарование, следует задать вопрос: а возможен ли другой исход выборов? Существуют ли сегодня в социологии теории, объясняющие существующее положение вещей?

Э. Гидденс называет эту ситуацию «парадоксом демократии». С одной стороны, – это «действительно лучшая из систем», с другой стороны, пока она распространяется по всему миру «растет разочарование в демократических процессах», как в «зрелых» демократических государствах, так и в молодых [1, с. 85–86]. Э. Гидденс объясняет этот парадокс переменами, которые происходят в современном мире и связаны с процессами информатизации и глобализации общества. «В мире, основанном на активном обмене информацией, жесткая власть – власть, действующая только «сверху» – теряет свою силу» [1, с. 86]. Это приводит, с одной стороны, к мирному, бескровному экспорту-импорту демократии по всему миру, а с другой стороны, «коммуникационная революция привела к появлению более активного, мыслящего гражданина. Именно эти события порождают недовольство в странах с устоявшейся демократией» [1, с. 87].

Другими словами, «расколдовывание» политической сферы, снятие покрыва тайны с процесса принятия государственных решений приводит к разочарованию в демократии. Выход, предлагаемый исследователем, сводится к призыву к «демократизации демократии», очищению, совершенствованию, соответствию идеалу в развитых демократических системах. В странах «новых» демократий предлагается формирование этой системы «снизу, через возрождение гражданской культуры», гражданского общества [1, с. 92].

Если обратиться к теориям информации, то информация – необходимый фактор управления. Информация как способ уменьшения и устранения неопределенности должна делать систему более управляемой. З. Бауман, анализируя состояние и перспективы глобализации, отмечает: «Глубочайший смысл идеи глобализации – это неопределенный, неуправляемый и самостоятельный характер всего, что происходит в мире; отсутствие центра, пульта управления, совета директоров или головной конторы» [2, с. 87]. На фоне этих процессов «появились государства, которые – без всякого принуждения со стороны – активно и последовательно стремятся отказаться от своих суверенных прав, и буквально умоляют, чтобы их суверенитет отняли и растворили в надгосударственных структурах» [2, с. 93].

То есть, с одной стороны, Украине для совершенствования демократии необходимо вернуться к идее гражданского общества, повышения «гражданской культуры», без которой сегодня не может существовать национальное государство, с другой стороны, информатизация делает нас еще более разобщенными, разделяет по политическим и этническим группам и становится непреодолимым препятствием на пути создания гражданского общества.

В качестве примера можно предложить эксперимент, который автор в течение предвыборной недели проводил на странице одного из популярнейших новостных сайтов Украины, и который можно определить как «мягкий троллинг». В комментариях к последним новостям, имеющим политическую окраску, вставлялся нейтральный по смыслу комментарий и дальше отслеживалась реакция на него. Первое, что удивило, что отзывы на комментарий появлялись. Причем реакция на изначально нейтральное заявление зависела от политических убеждений реагирующего и, как правило, сводилась к обвинениям в политической заангажированности, причем на стороне диаметрально противоположных политических сил. Это еще раз подтверждает идею о том, что в каждом информационном сообщении в период обострения политической борьбы читатель видит свое, а также насколько разделенным является даже та небольшая группа пользователей Интернет, которая заходит на данный сайт и комментирует только данную новость.

Кроме того, как сегодня определить ту «реальную» (!!!) политическую силу, вокруг которой может объединиться украинский

избиратель? Реальность здесь ключевое слово. Политическая борьба сегодня превратилась в борьбу образов, политических имиджей и имиджмейкеров. Если проанализировать политические программы партий, которые участвовали в нынешних выборах, и, особенно, мажоритарщиков, то вопрос о реальности отпадает сам собой. Украинские избиратели после 2004 года убедились в том, что от выборов практически не зависит их благоденствие. Поменяются публичные политики, управляющие команды, внешне изменятся векторы политики, но существенного улучшения в жизни избирателей не наступит.

Манипуляции с образами, рейтингами, демонстрация активной политической борьбы с оппонентами и, в конечном счете, абсолютная беспомощность после получения реальной власти, наглядно демонстрируют, что новая политическая борьба основывается на «компенсации дефицита реальных ресурсов и поступков избытком образов» [3, с. 53]. А потому способы привлечения избирателей сегодня напоминают весьма популярные ныне среди молодежи методы *pick-up*-а, которые отличаются от традиционного знакомства и отношений, прежде всего тем, что это отношения без взаимных обязательств и без будущего! Участники демократического *pick-up*-процесса также должны познакомиться с избирателем, понравиться, соблазнить, влюбить, заставить проголосовать и обязательно ... расстаться, поскольку выполнить все то, что заявлено в предвыборной программе, невозможно. Важным предостережением здесь также является не считать избирателя кем-то значимым в жизни кандидата, поскольку всерьез увлечься его проблемами и постараться их решить – это значит утратить внимание других потенциальных избирателей.

Разлагающие последствия таких поверхностных взаимоотношений сказываются на обеих сторонах процесса. В предвыборный период многие украинцы находят себе легкую и приятную подработку в избирательных штабах. Готовы агитировать за кого угодно, лишь бы за это платили деньги. Раздача подарков и денежных вознаграждений с условием голосования за предложенное лицо также не встречает возражений. Обращение в период предвыборной борьбы к народу, как истине в последней инстанции, развращает народ, и делает его еще более манипулируемой силой даже не в особо умелых руках.

Заигрывания с украинскими избирателями, при отсутствии у большинства из них системных знаний о законах функционирования общества, сформировали слой избирателей-потребителей, которые считают, что им обязаны абсолютно все и всем. Работу должно дать государство, жилье и высшее образование тоже, причем, просто так. А что сами избиратели готовы отдать взамен Украине? Готовы ли, например, набранные в ВУЗы Украины студенты-бюджетники действительно овладевать знаниями, а потом трудиться на благо страны? Взгляд изнутри образовательной системы подсказывает, что нет. И

подобных примеров во всех социальных институтах современной Украины можно привести множество. К сожалению, мы, потенциальные избиратели, живущие в эпоху виртуализации таковы, что достойны только методов рiскур-а или легкого флирта, без обременительных долгосрочных обязательств.

Список использованной литературы

1. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс; [пер. с англ.] – М. : Издательство «Весь Мир», 2004. – 120 с. **2. Бауман З.** Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; [пер. с англ.] – М. : Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с. **3. Иванов Д. В.** Виртуализация общества / Д. В. Иванов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2000. – 96 с.

Романенко С. В. Передвиборчий рiск-ур або флірт з виборцем без зобов'язань одружитися

У статті окреслюється специфіка парламентських виборів 2012 р. на прикладі м. Одеси та Одеської області. Розглядаються проблеми передвиборчого та поствиборчого періодів у контексті концепцій інформатизації, глобалізації та віртуалізації суспільства. Наголошується, що сьогодні політична боротьба перетворилася у боротьбу образів, політичних іміджів та іміджмейкерів. Підкреслюється, що засоби привернення уваги виборців нагадують популярні серед молоді методи рiскур-у. Відносини кандидатів і виборців – це відносини без зобов'язань і майбутнього. Доводиться, що учасники демократичного рiскур-процесу знайомляться з виборцями, заграють з ними, змушують проголосувати і обов'язково розстаються, оскільки виконати все, що заявлено у передвиборчий програмі, неможливо.

Ключові слова: демократія, вибори, глобалізація, інформатизація, віртуалізація, передвиборчий рiск-ур.

Романенко С. В. Предвыборный рiск-ур или флирт с избирателем без обязательств жениться

В статье очерчивается специфика парламентских выборов 2012 г. на примере г. Одессы и Одесской области. Рассматриваются проблемы предвыборного и поствыборного периодов в контексте концепций информатизации, глобализации и виртуализации общества. Отмечается, что сегодня политическая борьба превратилась в борьбу образов, политических имиджей и имиджмейкеров. Подчеркивается, что средства привлечения внимания избирателей напоминают популярные среди молодежи методы рiскур-а. Отношения кандидатов и избирателей – это отношения без обязательств и будущего. Доказывается, что участники демократического рiскур-процесса знакомятся с избирателями, заигрывают с ними, заставляют проголосовать и обязательно расстаются,

поскольку выполнить все, что заявлено в предвыборный программе, невозможно.

Ключевые слова: демократия, выборы, глобализация, информатизация, виртуализация, предвыборный pick-up.

Romanenko S. V. Pre-election Pick-up or Flirt with an Elector without Promise of Marriage

The article outlines the specifics of the parliamentary elections in 2012 on the example of Odessa and Odessa region. Here reviewed problems of pre-election and post-election periods in the context of concepts of informatization, globalization and society virtualization. It is noted that today the political struggle turned into the struggle of images and image-makers. It was emphasizes that the means of attracting the attention of voters resemble the pickup-methods which are popular among young people. Relationships between candidates and voters have no commitments and future. We proved that the participants of the democratic pick-up process meet the voters, flirt with them, make them to vote and leave, as there is no chances for the candidates to do everything they promised to.

Key words: democracy, elections, globalization, informatization, virtualization, pre-election pick-up.

Стаття надійшла до редакції 18. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор

Кононов І. Ф.

УДК [316.334 : 324] (477)

Черкашин К. В.

**ОБЩАЯ ОЦЕНКА ИТОГОВ ВЫБОРОВ – 2012
В УКРАИНЕ И ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ**

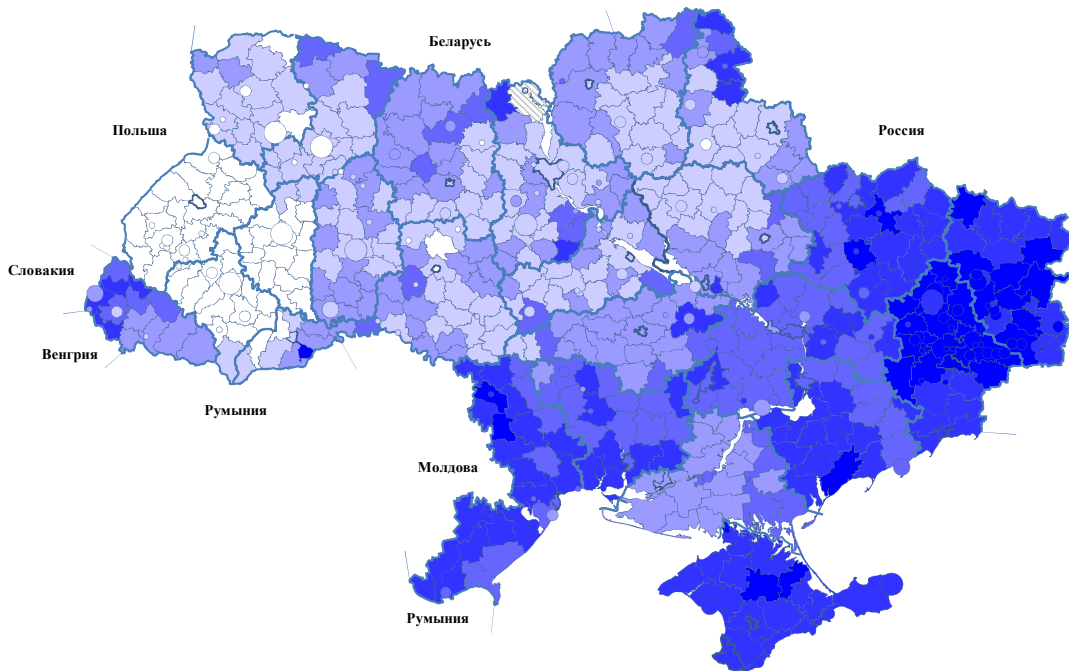
Не секрет, что результаты голосований могут являться важным источником информации об обществе. С социологической точки зрения выборы и референдумы представляют собой массовые опросы по узкой тематике, приближенные к сплошным исследованиям. Итоги выборов в Украине дают много информации социологам, политологам и политическим географам о колебаниях общественно-политических предпочтений населения страны, её региональной структуре, расстановке политических сил и т. д. В этом отношении итоги недавно прошедших парламентских выборов-2012 не являются исключением.

На анализе итогов выборов специализируется так называемая «экологическая школа» изучения поведения избирателей. Её основной принцип сформулировал французский исследователь Ф. Гогель: «Любые научные исследования в сфере электорального поведения должны основываться на сопоставлении результатов выборов и факторов, которые могут пояснить эти результаты» [1, с. 36]. Анализу результатов парламентских выборов-2012 в Украине уже было посвящено очень большое количество журналистских, публицистических статей, выступлений в СМИ политологов, социологов и политиков. Но глубокое научное «освоение» этого вопроса только начинается. Среди эмпирических материалов, способных помочь такому анализу, стоит отметить подробные карты и схемы итогов голосования (в некоторых случаях вплоть до территориальных общин и избирательных участков), размещённые на следующих сайтах украинских и зарубежных исследователей [2–5].

Автором статьи был проведён собственный подобный анализ. Эмпирической базой исследования стали подробные итоги выборов-2012, размещённые на официальном веб-сервере Центральной избирательной комиссии Украины [6]. **Целью** данной работы является представление общей оценки итогов парламентских выборов-2012 и, особенно, географии голосования на этих выборах в Украине в целом и в самом населённом регионе страны – Донецкой области. Со всеми картами, графиками и таблицами исследования, иллюстрирующими сделанные выводы, можно ознакомиться на следующем сайте [7].

Электоральная география Украины на парламентских выборах 2012 года не претерпела коренных изменений по сравнению с кампаниями 2004–2010 гг. Всё также наибольшие проценты и победу в подавляющем большинстве административно-территориальных единиц (АТЕ) 10-ти регионов Юго-Востока получали политические силы, которые условно можно назвать «евразийскими»*, а точнее лидер этого движения – Партия регионов (рис. 1). В большинстве же АТЕ 17-ти регионов Центра и Запада страны победа была за силами, которые условно можно назвать «оранжевыми»*. Правда, по сравнению с президентскими выборами-2010 по пропорциональной системе большинство голосов получили уже «оранжевые» (52%), а не «евразийцы» (44%). Такой результат отчасти был нивелирован показателями в мажоритарных округах, в большинстве из которых (52%) победили представители ПР. Два конкурирующих политических направления сохранили абсолютное господство в «базовых» для себя регионах: Донбассе и Галичине. По остальной же территории страны наблюдалось некоторое «размывание» показателей: «евразийцы» и, особенно, «оранжевые» повысили проценты в нехарактерных для себя регионах. Интересным является голосование национальных меньшинств за нетрадиционные для регионов силы: венгров, русинов и румын за ПР в Закарпатье и на Буковине, крымских татар за «Батьківщину» в АРК.

Уровень избирательной активности максимальным был в большинстве областей Западной Украины и Донбассе, минимальным – на юге страны, что традиционно для кампаний последних лет.

Рис. 1. Группы АТЕ Украины по уровню поддержки ПР на выборах – 2012 (кластер-анализ методом К-средних)

Структура поддержки политических сил по территории страны по сравнению с предыдущими голосованиями также не претерпела принципиальных изменений. Показатели Юго-Востока и Центра по степени поддержки «оранжевых» и «евразийцев» во многом являются «зеркальными» друг по отношению к другу, на Западе же страны явно (82% голосов) доминировали оранжевые силы. Интересна существенная «евроазиатизация» Закарпаття (37% голосов) и ещё большая радикализация Киева, по незначительности поддержки «евразийцев» (20%) занявшего теперь место между Галичиной и Волынью. Донбасс же на этих выборах поддержал «евразийцев» сильнее, чем даже Крым (за счёт ПР), что было нехарактерно для предыдущих голосований.

Большинство (около 60%) своих голосов и ПР и КПУ получили в областных центрах и городах областного подчинения. «Оранжевые» силы – во многом – в районах областей (у «Батьківщини» – 56%), что указывает на в существенной мере аграрный характер их поддержки. Вопреки данным «Национального экзит-полла» «Свобода» за счёт областных центров получила не около 48%, а 38% своих голосов (особенно за счёт областных центров Запада и Центра) [8].

В целом по стране участков с явно аномальными электоральными показателями было немного. Среди примерно 33650 участков в Украине

уровень явки (голосования за партии) превышал 97% по 28 участкам, показатели более 97% были у ПР на 4-х участках, у «евразийцев» на 38-ми, у «оранжевых» на 128-ми.

Электоральная география Донецкой области на этих выборах отличалась фрагментарностью. ПР наибольшие показатели получила в центре и на севере области, минимум – на юге области, как традиционно и было на последних парламентских выборах. КПУ максимальные показатели получила на отдельных, преимущественно южных территориях. Показатели «оранжевых» сил максимальными были в крупных городах севера и юга области – Краматорске и Мариуполе. Наибольшая избирательная активность наблюдалась в отдельных периферийных сельских районах.

Проблема достоверности официальных итогов выборов-2012 в Донецкой области. В целом итоги выборов-2012 по Донецкой области можно оценить как «частично достоверные» или, точнее, – «в большей степени достоверные». По итогам математического анализа (описание методики – [9]) показатель основной «структурообразующей» партии (Партии регионов) соответствовал рассчитанной норме, был ниже или незначительно выше её в 52% АТЕ области (51% избирателей). Явные существенные превышения нормы по ПР (на 7–18%) наблюдались в 35% АТЕ (33% избирателей или 38% проголосовавших). Наибольшие отклонения наблюдались на севере и в центре области. Однако, по итогам расчётов, ПР и так бы получала голосов больше чем какая-либо иная партия во всех АТЕ региона. Отличие официального результата ПР в области на выборах-2012 от математически спрогнозированного составляет от 6% до 9%. То есть вместо официальных 65,09% ПР могла получить от 56,21% до 59,58%. Вторую цифру считаем более достоверной, т. к. первая была получена по итогам анализа в тех АТЕ, где показатель ПР совпал с нормой или был ниже её, традиционно отличающихся пониженной поддержкой «бело-голубых».

Итоги математического анализа в целом совпали с озвученным ПР экзит-поллом, проведённым партией в области, согласно которому ПР получила 60% голосов, КПУ – 20%, УДАР – 6% и «Батьківщина» – 5%. По математическим расчётам показатель КПУ в области должен был составить около 20% голосов, а «Батьківщини» и УДАРа – около 6% у каждой. Уровень же избирательной активности должен был бы составить не официальные 58,7%, а около 54%. Показатели «мажоритарщиков» по области в целом коррелировали с показателями партий их выдвинувших. То есть победа «мажоритарщиков» ПР во всех округах области является закономерной, однако, показатели, полученные ими примерно на трети территорий, существенно превышали рассчитанную прогнозируемую норму (за счёт отдельных округов). Общий вывод: отклонения, имевшие место в области, не могли принципиально повлиять на расстановку сил во вновь сформированном парламенте.

Выводы. По сравнению с предыдущими кампаниями 2004–2010 годов электоральная география Украины на выборах 2012 года принципиально не изменилась. Первостепенным всё так же является противостояние «евразийских» (в первую очередь «бело-голубых») и «оранжевых» сил, побеждающих соответственно в 10-ти и 17-ти регионах страны. Однако по сравнению с прошлыми кампаниями наблюдался некоторый рост показателей у «оранжевых» на Юго-Востоке и у «евразийцев» на Западе и в Центре. По сравнению с президентской кампанией-2010 по пропорциональной избирательной системе «оранжевые» силы весьма серьёзно увеличили свои показатели (до 52% голосов). «Евразийцы» же, и особенно «бело-голубые», несущие на себе «бремя власти», серьёзно потеряли в поддержке по пропорциональной системе. Впрочем, этот результат был нивелирован итогами голосования по мажоритарной системе, по которой ПР победила в 52% округов. Также новая тенденция выборов-2012 – существенное сокращение избирательной активности, особенно в «небазовых» регионах.

В целом итоги выборов-2012 и в Украине и в Донецкой области можно считать «частично достоверными» или, точнее, «в большей мере достоверными, чем недостоверными». Явных, «кричащих» аномалий в статистике итогов голосования было немного, в наибольшей степени они касались Киевской и Донецкой областей. В последней, по итогам анализа, искажения волеизъявления избирателей касались примерно трети территорий и зависели от тактики конкретных кандидатов-мажоритарщиков от ПР. Вместе с тем, общий объём искажений в области был не столь велик, как об этом заявляли представители «оранжевой» оппозиции. Манипуляции, имевшие место в регионе, не могли принципиально повлиять на итоги выборов-2012 ни в области, ни в стране в целом.

* «Евразийцы»: ПР, КПУ, СПУ, «Русский блок». «Оранжевые»: «Батьківщина», УДАР, «Свобода», «Наша Україна», РП О. Ляшко, УНА.

Список использованной литературы

1. Галкин А. В. Электоральное поведение как объект исследования // Рабочие избиратели в странах Западной Европы. – М. : Наука, 1980. – С. 3 – 63. **2. Украина.** Парламентские выборы 2012 // Электоральная география 2.0 // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.electoralgeography.com> **3. Электронный ресурс.** Режим доступа: <http://pollotenchegg.livejournal.com> **4. Карти** про парламентські вибори 2012 по дільницях // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://statistika.in.ua/vybory2012> **5. Особистий сайт** Сергія Васильченка / Электронный ресурс. Режим доступа: <http://vasylchenko.ucoz.ru> **6. Офіційний** веб-сервер ЦВК України // Электронный ресурс. Режим доступа: www.cvk.gov.ua **7. Черкашин К. В.** Анализ итогов парламентских выборов 2012 года в Украине и Донецкой области // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://cps-dn->

ua.blogspot.com/2012/12/blog-post.html 8. Результати екзит-полу: хто і як голосував – розподіл електоратів за демографічними показниками // Электронный ресурс. Режим доступа: http://dif.org.ua/ua/polls/2012-year/rezultati-ekzit-peksptiv_.htm 9. Черкашин К.В. Восстановление истинных итогов голосований // Материалы Международного научного форума «Ломоносов-2012». – М. : МАКС Пресс, 2012.

Черкашин К. В. Загальна оцінка підсумків виборів – 2012 в Україні та Донецькій області

Подано аналіз підсумків парламентських виборів 2012 р. в Донецькій області і в Україні в цілому. Основний акцент зроблено на вивченні географії голосування і на питанні достовірності офіційних підсумків виборів. Показано, що підсумки парламентських виборів – 2012 вкотре продемонстрували наявний в Україні «розкол» між Півднем і Сходом, з одного боку, а також Заходом і Центром, з іншого. Географія голосування порівняно з кампаніями 2004 – 2010 рр. принципово не змінилася. Аналіз статистичних аномалій дозволяє загалом говорити про достовірність результатів виборів. Можливі «маніпуляції» в окремих регіонах принципово не вплинули на підсумки виборів як в області, так і в Україні в цілому.

Ключові слова: парламентські вибори, географії голосування, електоральний «розкол», Україна, Донецька область, регіон.

Черкашин К. В. Общая оценка итогов выборов – 2012 в Украине и Донецкой области

Представлен анализ итогов парламентских выборов 2012 г. в Донецкой области и в Украине в целом. Основной акцент сделан на изучении географии голосования и на вопросе достоверности официальных итогов выборов. Показано, что итоги парламентских выборов-2012 в очередной раз продемонстрировали существующий в Украине «раскол» между Югом и Востоком, с одной стороны, и Западом и Центром, с другой. География голосования по сравнению с кампаниями 2004 – 2010 гг. принципиально не изменилась. Анализ статистических аномалий позволяет в целом говорить о достоверности результатов выборов. Возможные «манипуляции» в отдельных регионах принципиально не повлияли на итоги выборов как в области, так и в Украине в целом.

Ключевые слова: парламентские выборы, географии голосования, электоральный «раскол», Украина, Донецкая область, регион.

Cherkashin K. V. General Overview of the Election Process in Ukraine and in Donetsk Region in 2012

The article presents the analysis of the results of the parliamentary elections in 2012 in Donetsk region and Ukraine as a whole. The main attention is focused on the study of geography of voting and on the accuracy

of the election results. It is shown that the results of the parliamentary elections of 2012 once again demonstrated existence of the «split» in Ukraine between the South and the East, on the one hand, and the West and the Centre, on the other. Geography of the voting has not changed compared to the campaigns of 2004 – 2010 years. Analysis of statistical anomalies can generally confirm the accuracy of the election results. Possible «manipulation» in some regions did not fundamentally affect the results of the elections in the region and in Ukraine in general.

Key words: parliamentary elections, geography of voting, electoral «split», Ukraine, Donetsk region, region.

Стаття надійшла до редакції 15. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к соц. н., доцент

Хобта С. В.

УДК 316.4+324

Пелін О. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВИБОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Соціологічні дослідження електоральної поведінки у передвиборчий період має на меті визначити потенційний електорат різних політичних сил і його особливості. Особливо актуальними є побудова попередніх прогнозів майбутньої електоральної поведінки: явки на вибори, стан визначеності електорату у своєму виборі, рівень поточної та перспективної підтримки окремих політичних сил і політиків. "Результати досліджень є більш надійними, якщо використовувати дані моніторингових опитувань, які фіксують динаміку, реакції на зміну соціально-політичної ситуації та на окремі події в суспільному просторі" [1, с.7]. Крім моніторингу, надійний результат забезпечується складною системою різнорівневої інформації описового, аналітичного, прогностичного та дорадчого змісту. Поведінка виборця передбачає порівняння наявного стану справ із попереднім досвідом, його оцінку відповідно до прийнятих норм і рішення про вибір певного кандидата в депутати або певної політичної партії. В деяких випадках передбачається можливість заміни оцінки стану справ його вимірюванням і більш ретельним дослідженням.

Проблеми електоральної поведінки в західній політології досліджували С. Ліпсет, С. Роккан, П. Данліві, Б. Берельсон, Х. Хіммельвейт, Ф. Конверс, М. Фіоріна, Ф. Паппі та інші. Особливості

формування електоральної поведінки в умовах посткомуністичних суспільств вивчали вчені Д. Фукс, Р. Роршнайдер, Х. Кітчельт, Я. Фідрумук, Дж. Клюгель, Д. Мейсон та інші. У Росії проблемам електорального вибору присвячені праці Е. Мелешкіної, Г. Пушкарьової, Ю. Гудіної, Г. Голосова, Ю. Шевченко, В. Авдоніна, В. Лапкіна, М. Ільїна, В. Пантіна. В Україні електоральну поведінку розробляють в руслі вивчення політичної участі, політичних партій, виборів та виборчих систем: А. Толпиго, Р. Балабан, О. Сушко, О. Яременко, М. Міщенко, В. Жадько, С. Рябов, Ю. Бисага, Д. Белов, М. Палінчак, В. Півторак, Ф. Рудич, В. Шаповал [2, с. 22]. Врахування не тільки реального стану справ, але й становища політичних союзників і конкурентів, в контексті ситуативних подій, вимагають застосування методу моделювання та прогнозування електоральних настроїв виборців напередодні та під час проведення передвиборчої кампанії.

Моделювання електоральної поведінки є найкращим засобом прогнозування результатів передвиборчої кампанії. Модель, як спрощений аналог реальності, дає можливість помічати те, що є найважливішим і найвпливовішим для електоральної поведінки виборців. Вона є формалізованим продуктом, за допомогою якого можна передбачати події, економити ресурси, будувати лінію тренду або точні проєкції існуючого стану справ на майбутнє. Залежно від завдань, моделювання поділяється на евристичне, натурне та математичне. Проте моделювання електоральної поведінки в сучасній Україні занадто обмежено браком даних в силу великої зосередженості соціологів на дослідженні передвиборчих рейтингів і недостатньої уваги мотивуючої складової електоральної поведінки, без якої неможливо утворення її повноцінної аналітичної моделі.

Мета статті – визначити трансформацію моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття 1989 – 2012 рр. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- з'ясувати особливості та евристичні можливості основних моделей електоральної поведінки виборців;
- визначити особливості моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття 1989–2008 рр.;
- розглянути головний тренд електоральної поведінки виборців Закарпаття на виборах до Верховної Ради України 2012 року;
- визначити основні напрямки трансформації моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття.

Перша аналітична модель, засновником якої вважають А. Зіґфрида, пояснювала електоральний вибір складною дією декількох факторів: особливостями історичного, адміністративного, соціально-економічного формування держави, специфікою соціальної структури та впливом зовнішнього середовища. Визначальними чинниками електоральної поведінки є: 1) характер ландшафту, 2) тип поселення,

3) відносини власності [3, с. 28]. Це перегукується з поняттям морфологічного факту Е. Дюркгейма, що визначає певний тип солідарності, яка впливає на соціальну структуру спільноти, політичний і релігійний клімат тощо. Модель електоральної поведінки будується відповідно до порівняльного аналізу результатів голосування в територіальному розрізі. Головними чинниками електоральної поведінки визнаються демографічні характеристики спільноти: стать, вік, освіта, соціальний статус, доходи. В деяких випадках враховується особливість традицій і регіональної політичної культури.

Головним недоліком соціологічної моделі електоральної поведінки є те, що провідним фактором електорального вибору визнається ідентичність виборця з соціальною групою, що визнається референтною. З одного боку, групова ідентичність виборців зумовлює остаточний політичний вибір громадян, але з другого, – є достатнім приводом для ідеологічної диференціації на "своїх" і "чужих", і перманентних соціальних конфліктів між різними регіонами, центром і провінцією, містом і селом, бюрократією і народними масами, власниками і робітниками. Подібна модель не може існувати без підживлення конфліктним потенціалом суспільства. У межах соціологічної моделі, одним з вирішальних факторів, що впливають на електоральну поведінку виборців, є тиск з боку ЗМІ, партій, громадських організацій та інших референтних груп з метою його приєднання до більшості.

Численну кількість інших моделей Валентин Біанкі класифікував за допомогою порівняння їх підстав. Перша підстава – ступінь раціональності-емоційності мотиву. Ми вважаємо, що мотив «матеріальна вигода» і мотив «спільність ідей» скоріше можна віднести до групи раціональних мотивів, а мотиви «спільність людей» і «особистість кандидата» – радше до групи емоційних. Друга підстава класифікації – ступінь конкретності-абстрактності мотиву. Мотив «матеріальна вигода» і мотив «спільність людей» скоріше можна віднести до групи конкретних мотивів, а мотиви «спільність ідей» і «особистість кандидата» – радше до групи абстрактних. Третя підстава класифікації – прихильність мотиву до внутрішніх або зовнішніх проявів психіки людини. За цим критерієм мотиви «матеріальна вигода» та «спільність людей» скоріше можна віднести до групи зовнішніх мотивів, а мотиви «спільність ідей» і «особистість кандидата» – скоріше до групи внутрішніх [4].

Головною особливістю електорального поведження виборців Закарпаття традиційно вважається "місницький інтернаціоналізм", який приділяє велике значення поняттям "закарпатець", "незакарпатець", незалежно від національності. Тому успіх "чужаків" у політичній сфері краю можливий лише при всебічній підтримці місцевої еліти" [5, с. 82]. Тобто, головною особливістю електорального поведження виборців Закарпаття треба вважати домінування колективістських мотивів

"спільності людей" емоційно-просторової спрямованості. Головним наслідком домінування колективістських мотивів електорального поведження виборців Закарпаття є побудова просторової моделі їх поведження. Просторова модель поведження електорату протистоїть моделям, орієнтованих на час, інформацію або ресурси.

Результати аналізу регіональних особливостей президентських виборів 2010 року в Закарпатській області показують трансформаційний зсув мотивації електорального поведження. Протягом 19–20 листопада 2009 року студенти кафедри політології факультету суспільних наук (ФСН) Ужгородського національного університету провели пілотне опитування студентів 14 факультетів УжНУ щодо мотивації виборів Президента України 17.01.2010. Методом інтерв'ю опитано 447 респондентів віком від 18 років. Результати пілотного опитування студентів УжНУ дозволили сформуувати програму та інструментарій репрезентативного дослідження мотивації виборців на виборах Президента України 17.01.2010. Протягом 24–28 грудня 2009 року студенти кафедри політології факультету суспільних наук (ФСН) Ужгородського національного університету за районованою квотною вибіркою провели опитування мешканців м. Ужгород. Методом інтерв'ю було опитано 295 респондентів віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з ймовірністю 0.95) не перевищує 2,5%.

Принциповим щодо визначення мотивації вибору Президента України стала відповідь на питання про готовність респондентів задля порядку поступитися своїми правами та свободами. З'ясовано, що не готові поступитися своїми правами і свободами задля порядку 49,8% студентів УжНУ та 56,9% мешканців Ужгорода. Свобода – найважливіше, що у них є. Лише 30,2% опитаних студентів та 20,4% ужгородців готові поступитися своїми правами задля порядку. 16,9% студентам і 18,9% ужгородцям було важко відповісти на це питання, а 3,1% студентів і 3,8% мешканців Ужгороду висловили свою власну думку з приводу цього питання. При цьому максимальний відсоток студентів, готових поступитися своїми правами і свободами, припадає на прихильників Анатолія Гриценка (42,9%), на прихильників Віктора Ющенка – 34,8%, а на прихильників Петра Симоненка – 33,3%. Мінімальних відсоток студентів, готових поступитися своїми правами і свободами, серед прихильників Арсенія Яценюка (13,2%), серед прихильників Олега Тягнибока – 14,3%, серед прихильників Сергія Тігіпка (17,4%) і прихильників Віктора Януковича – 17,4%.

Опитування мешканців м. Ужгород, що відбувалося наприкінці грудня, показало значне зростання рейтингу Сергія Тігіпка (з 5,2% до 13,6%) та зменшення рейтингу Арсенія Яценюка (з 12% до 7,1%). Причини цих трансформацій полягає у здатності кандидатів у Президенти мобілізувати частину електорату, що готові поступитися своїми правами і свободами задля порядку в країні. Відсоток цього електорату між прихильників Сергія Тігіпка зріс із 17,4% до 40%.

Подібна трансформація електорату була притаманна лише Олегу Тягнибоку, якій також покращив свій рейтинг за рахунок цієї категорії виборців. Арсеній Яценюк, навпаки, не зміг позиціонуватися «сильним лідером» і втратив голоси «шанувальників порядку».

Іншими факторами, що мотивували основні розбіжності вибору Президента України у досліджених групах, треба вважати:

- розбіжності у визначені політичного шляху України (за соціалістичний шлях розвитку – близько 10% студентів і 18% мешканців Ужгороду);
- домінування прагматичних рис у портреті ідеального президента України над політичними (чітка і послідовна позиція щодо виходу України з економічної кризи – досвід державницької роботи – 22,4%, розвинене почуття честі, нерозривність слова й діла – 16,9%, сильна воля, рішуча та "тверда рука" – 13,6%);
- значна диференціація симпатій електорату за демографічними ознаками. Наприклад, за Юлію Тимошенко готові голосувати 29,3% всіх жінок та 18,5% чоловіків із загальної кількості ужгородського електорату).

За результатами виборів 2010 року, Закарпатська область – це одна із західних областей України, де переміг В. Янукович, набравши 29,65 % голосів виборців. В інших західних областях України він набрав значно меншу кількість голосів виборців: Тернопільська – 9,2 %, Волинська – 9,6 %, Івано-Франківська – 5,11 %, Львівська – 5,67 %. Найбільшу кількість голосів виборців В. Янукович здобув у Берегівському, Тячівському, Хустському районах. Традиційно заробітчанські Хустський і Тячівський райони віддали свої голоси за проросійського кандидата. Не останню роль в агітації за В. Януковича зіграло і московське православ'я. В 74 виборчому окрузі (Берегівський район), де проживають в основному угорці, В. Янукович отримав найбільшу кількість голосів виборців на Закарпатті – 54 %. Угорський електорат в Закарпатті відрізняється дисциплінованим голосуванням. При цьому відбувається воно за впливу двох конкуруючих політичних сил Партії угорців України (М. Ковач) та Демократичної партії угорців України (І. Гайдош). На нинішніх виборах у першому турі перші вирішили не підтримувати жодного кандидата, а другі віддали свої голоси В. Януковичу, провівши при цьому хорошу агітаційну роботу. Свої голоси віддали за В. Януковича і представники інших національних меншин краю.

Таким чином, побоювання українського націоналізму і проросійська орієнтація В. Януковича – це два основні чинники, які мотивували електоральне поведіння закарпатців на виборах 2010 року. У той же час, перший кандидат від Закарпаття на пост Президента України С. Ратушняк набрав в Закарпатті лише 2,61 % голосів виборців. Навіть в обласному центрі, мером якого він є, С. Ратушняк отримав 5,36 % голосів виборців. Його виборча кампанія базувалась: а) на

впевненості про прихильність місцевого електорату; б) скандалі з А. Яценюком з приводу його національності, який через засоби масової інформації набув міжнародного резонансу; в) принциповому протистоянні з угрупованням В. Балогі [6, с. 118].

Результати виборів 2010 засвідчили трансформацію емоційно-просторової моделі електорального поведіння виборців Закарпаття в бік раціональної та ресурсної (спрямованої на матеріальну вигоду). Розрахунок на традиційне домінування колективістських мотивів та емоційну налаштованість закарпатців голосувати за "своїх" – не виправдался, а основні месиджі кампанії С. Ратушняка не дали бажаних результатів. З іншого боку, мотивація голосування за "особистість кандидата" та "спільну ідею" не мали підтримки через неготовність лідерів перегонів із категорії "чужих" кандидатів взяти на себе роль "сильного лідера".

Суттєва трансформація моделі електоральної поведінки виборців Закарпаття зафіксована під час передвиборчої кампанії виборів до Верховної Ради України 2012 року. У серпні – жовтні 2012 року Закарпатським відділенням Соціологічної асоціації України за сприяння Закарпатської обласної державної адміністрації в області проведено соціологічні опитування громадян з метою вивчення суспільної думки щодо довіри до державних структур та інших соціальних інституцій під час проведення виборчої кампанії у Верховну Раду України 2012 року. За квотною багатощаблевою гніздовою вибіркою опитано 1150 респондентів віком від 18 років і більше. Стандартне відхилення при достовірних 95% і співвідношенні від 0,1 до 0,5 становлять 2,32–2,68% [7].

За результатами опитування встановлено, що головним гаслом цієї кампанії треба вважати метафору: "Здатний постояти за людей" – 17,6% (Табл. 1). Ця метафора є перенесенням якостей лідера В.Кличка на представника УДАРУ в Ужгороді Р. Буланова (34,6%). Друге гасло кампанії – позиціонування кандидата в депутати як "компетентного" (12,6%). Втіленням цього гасла максимально відповідає лідер перегонів В. Ковач (23,8%). Значно поступається першим двом лідер попередніх перегонів – "Любить свій край" (9,8%). Із цим гаслом традиційно позиціонується БЮТ, а на перегонах 2012 року – П. Чучка (22,2%). Таким чином, вибором електорату будуть керувати саме ці гасла і метафори.

Гасла "Здатний постояти за людей" і "Компетентний" цілковито відповідають мотивації голосування за "особистість кандидата" та динаміко-емоційної моделі електоральної поведінки виборців Закарпаття, яка не була реалізована на попередній передвиборчій кампанії 2010 року. Емоційно-просторова модель електоральної поведінки виборців, що представлена гаслом "Любить свій край" вперше поступилася динаміко-емоційної моделі.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання: "Чому Ви збираєтесь голосувати за цього кандидата? Тому, що він:

		Частота	Процент	Валідний процент	Накопичений процент
Валідні	Віруючий	13	2,3	2,8	2,8
	Здатний постояти за людей	81	14,2	17,4	20,2
	Компетентний	58	10,1	12,4	32,6
	Любить свій край	45	7,9	9,7	42,3
	Незалежний	35	6,1	7,5	49,8
	Чесний	57	10,0	12,2	62,0
	Всі якості разом	93	16,3	20,0	82,0
	Інше	84	14,7	18,0	100,0
	Разом	466	81,5	100,0	
Пропущені	Системні пропущені	106	18,5		
Разом		572	100,0		

Треба зазначити, що перемога динаміко-емоційної моделі електоральної поведінки виборців над емоційно-просторовою, зафіксована тільки в 68 та 69 виборчих округах. До виборчого округу № 68 належать Ужгород, і Ужгородський район, а до виборчого округу № 69 (Мукачеве, Мукачівський район, частина Берегівського і Іршавського районів). Виборці цих виборчих округів треба віднести до високоурбанізованих районів Закарпатської області, динамічних за своєю морфологією. У виборчих округах з високою часткою сільського населення, домінуючими залишилися традиційні колективістські мотиви "спільності людей" емоційно-просторової спрямованості, а головним залишилося гасло "Любити свій край", що забезпечує перевагу ВО "Батьківщина".

Таким чином, трансформація моделей електорального поведіння виборців Закарпаття відбувається з 1989 по 2012 рр. За цей період поведіння виборців пройшло шлях від домінування колективістських мотивів "спільності людей" емоційно-просторової спрямованості до початку формування емоційно-динамічної моделі електорального поведіння, спрямованого на голосування за "особистість кандидата".

Трансформація моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття має продовжуватися в бік переходу від мотивації емоційного характеру до раціональних мотивів. На цьому шляху електоральна поведінка виборців може визначатися мотивами матеріальної вигоди (ресурсна модель). Інформаційна модель електоральної поведінки, що мотивована спільними ідеями кандидатів у депутати і виборців, є кінцевою метою процесу трансформації. Завершення цього процесу потребує певного часу і соціологічного моніторингу мотивації виборців.

Список використаної літератури

1. Балакірева О. М. Особливості електоральної поведінки виборців під час президентських виборів 2010 р. / О. М. Балакірева // Український соціум. – 2010. – № 1. – С. 7–27. **2. Бунь В.** Електоральний вибір та електоральна поведінка: основні моделі / В. Бунь // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – 2006. – Вип. 18. – С. 22–27. **3. Ключев О.** Базові теоретичні підходи до поняття «електоральний простір» та його інтерпретації / О. Ключев // "Український науковий журнал "Освіта регіону"". – 2010. – № 2. – С. 28. **4. Бианки В.** Описание классических моделей электорального поведения [Электронный ресурс] / Валентин Бианки – Режим доступа: <http://bianki.ru/book1/book03.html> **5. Пашенко В.** ЗАКАРПАТСЬКИЙ ВИБІР: Політичний розвиток області 1989–2006 рр. через призму електоральної соціології [Монографія] / В. Пашенко. Видавництво "Карпатська Вежа", Ужгород. – 2008. – 88 с. **6. Остапець Ю.** Регіональні особливості президентських 2010 р. в Закарпатській області / Ю. Остапець, О. Пелін, М. Токар // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. Випуск 14. – Ужгород. – 2010. С. 106–122. **7. Пелін О.** Закарпатці найбільше довіряють релігійним організаціям, але найчастіше присвячують свій час телебаченню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua>; **Пелін О.** Ратушняк, Буланов, Ковач і Чучка на 15. 09. 2012 р. лідирують по 68 округу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-pelin.info/>

Пелін О. В. Трансформація моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття

У статті на основі багаторічних передвиборчих соціологічних опитувань окреслюється специфіка трансформації моделей електоральної поведінки виборців Закарпаття. За результатами досліджень встановлено, що у регіоні має місце перехід від емоційно-просторової моделі електоральної поведінки до раціональної та ресурсної (спрямованої на матеріальну вигоду). Аналізується зміна мотивів електоральної поведінки. Підкреслюється, що раціональні мотиви починають домінувати над емоційними. На думку автора, інформаційна модель електоральної поведінки, яка мотивована

спільними ідеями кандидатів у депутати та виборців, є кінцевої метою трансформації.

Ключові слова: мотивація вибору, модель електоральної поведінки, трансформація, Закарпаття.

Пелин О. В. Трансформація моделей електорального поведіння виборців Закарпаття

В статті на основі багаторічних передвиборчих соціологічних опитів описується специфіка трансформації моделей електорального поведіння виборців Закарпаття. По даним досліджень встановлено, що в регіоні спостерігається перехід від емоційно-просторової моделі електорального поведіння до раціональної та ресурсної (направленої на отримання матеріальної вигоди). Аналізуються зміни мотивів електорального поведіння. Підкреслюється, що раціональні мотиви домінують над емоційними. По думці автора, інформаційна модель електорального поведіння, мотивована загальними ідеями кандидатів у депутати та виборців, є кінцевою метою трансформації.

Ключевые слова: мотивація вибору, модель електорального поведіння, трансформація, Закарпаття.

Pelin O. V. Transformation of the Models of Electoral Behavior of the Voters in Transcarpathia

On the basis of long-term pre-election opinion polls here outlined specifics of transformation of models of electoral behavior of voters in Transcarpathia. According to research results it was determined that in the region there is a transition from the emotional and spatial model of electoral behavior towards rational and resource one (aimed at financial profit). In the article analyzed changes of motives in voting behavior. It was stressed that rational motives dominate upon emotional ones. According to the author, the information model of electoral behavior, motivated by common ideas of candidates and voters, is the ultimate goal of transformation.

Key words: motivation of choice, model of electoral behavior, transformation, Transcarpathia.

Стаття надійшла до редакції 20. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент

Лебідь Л. І.

УДК [316.334.3 : 324] (477 . 83)

Демків О. Б.

**ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 РОКУ НА ЛЬВІВЩИНІ:
«СИЛА БРЕНДУ», «ПРАВА РАДИКАЛІЗАЦІЯ»
ТА «ПРОБЛЕМНІ ПЕРСПЕКТИВИ»**

Виборчий процес у Львівській області відзначався відносно невисоким «градусом» протистояння між кандидатами, що зовсім несхоже до передвиборчої риторики, яка була досить гострою. У жодному з округів області не дійшло до протистоянь, які мали місце у 94 виборчому окрузі (Київська область), 132 виборчому окрузі (Миколаївська область), 194, 197 (Черкаська область) та 223 виборчому окрузі (м. Київ). Водночас вибори у Львівській області не були позбавленими інтриги, а результати стали певною мірою неочікуваними навіть для місцевих оглядачів, добре знайомих з настроями і вподобаннями виборців області. Попри відсутність гострих конфліктів і

нечисленні скарги з боку суб'єктів виборчого процесу [1]¹ можемо говорити і про відголос у Львівській області тих викривлень, які спровокували загострення політичного протистояння у всеукраїнському масштабі і навіть дали підстави радикально налаштованій частині політикуму ставити під сумнів легітимність виборів [2].

Таблиця 1

Результати виборів у одномандатних виборчих округах Львівщини та результати волевиявлення мешканців Львівської області за багатомандатним виборчим округом [3]

Одномандатний виборчий округ	Прізвище переможця, партійна приналежність і відсоток отриманих голосів у одномандатному виборчому окрузі	Партія, що отримала найбільшу підтримку серед виборців одномандатного виборчого округу і відсоток отриманих голосів
ОВО №115	Хміль М. М. ВО "Батьківщина" / 43.09	ВО Свобода / 37.44

¹ Станом на 3 листопада 2012 року до правоохоронців Львівщини надійшло 52 скарги, заяви та повідомлення про можливі факти порушень виборчого законодавства, повідомила прес-служба прокуратури Львівської області. З них в органи прокуратури надійшло 33 звернення, за якими згодом порушено 1 кримінальну справу, 7 – надано роз'яснень, 20 – скеровано за належністю, 1 – повернуто заявнику, по 4-х – триває перевірка.

ОВО №116	Фаріон І. Д. ВО "Свобода" / 68.02	ВО Свобода / 41.69
ОВО №117	Васюник І. В. ВО "Батьківщина" / 27.34	ВО Свобода / 35.88
ОВО №118	Михальчишин Ю. А. ВО "Свобода" / 57.21	ВО Свобода / 40.72
ОВО №119	Сех І. І. ВО "Свобода" / 64.86	ВО «Батьківщина» / 38.96
ОВО №120	Дубневич Я. В., самовисування / 47.04	ВО «Батьківщина» / 40.13
ОВО №121	Ілик Р. Р. ВО "Батьківщина" / 49.11	ВО Свобода / 42.84
ОВО №122	Пазиняк В. С. ВО "Батьківщина" / 55.86	ВО «Батьківщина» / 41.08
ОВО №123	Котеляк Л. Л. ВО "Батьківщина" / 30.12	ВО «Батьківщина» / 39.41
ОВО №124	Курпіль С. В. ВО "Батьківщина" / 61.73	ВО «Батьківщина» / 42.73
ОВО №125	Тягнибок А. Я. ВО "Свобода" / 35.61	ВО «Батьківщина» / 40.49
ОВО №126	Канівець О. Л. ВО "Батьківщина" / 41.20	ВО Свобода / 39.32

На чотирьох виборчих округах, центри яких були розташовані на території Львова (115, 116, 117, 118) перемогу здобули двоє кандидатів від ВО «Батьківщина» та двоє кандидатів від ВО «Свобода» (такий паритет пояснюється тим, що всі переможці були «єдиними узгодженими опозиційними кандидатами» і у згаданих округах, і в інших округах Львівщини, не було взаємного поборювання кандидатів-мажоритарників від ВО «Батьківщина» та ВО «Свобода». У багатомандатному виборчому окрузі мешканці Львова віддали перевагу ВО «Свобода», в той час, як у половині (6 з 12) округів на території області перше місце здобула ВО «Батьківщина». «УДАР» у всіх виборчих округах Львівщини здобув третє місце. Партія регіонів у всіх виборчих округах Львівщини посіла 4 місце і лише у 118 окрузі – 5 місце, поступившись «Нашій Україні».

В 11 з 12 виборчих округів перемогу здобули представники об'єднаної опозиції. І лише в одному (120) окрузі опозиційний кандидат поступився самовисуванцю. Таким чином, Львівщина делегувала у Верховну Раду 12 кандидатів за одномандатними округами: 7 від ВО «Батьківщина», 4 від ВО «Свобода» та одного самовисуванця.

За кількістю отриманих голосів лідером виборчих симпатій мешканців Львівської області стала І. Фаріон, за яку проголосувало 77631 виборець. Це четвертий результат у всеукраїнському масштабі.

Результат І. Фаріон перевершили троє мажоритарників з Донецької області: О. Бабков (92239), М. Левченко (89630), Ю. Звягільський (83029).

Оглянемо хід передвиборчої боротьби та результати у одномандатних округах Львівщини. У виборчому окрузі №115 (центр – Сихівський район м. Львова) в ході боротьби перемогу здобув кандидат від ВО «Батьківщина» Михайло Хміль. Його основним опонентом від політичної партії «УДАР» Віталія Кличка був генеральний продюсер досить впливового місцевого *телеканалу (ZIK)*, ведучий резонансної програми журналістських розслідувань «Хто тут живе?» ZIK Дмитро Добродомов. До кінця виборчої кампанії зберігалася невизначеність, яку не могли усунути навіть соціологічні опитування, що показували значний відсоток виборців, які «не визначилися».

Більшість політичних оглядачів та навіть соціологи до самого дня голосування вважали фаворитом впізнаваного і популярного на окрузі Д. Добродомова. Ще 10 жовтня 2012 року соціолог, керівник Українського фонду «Громадська думка» В. Подгорнов заявляв у ефірі каналу ZIK: «На питання: «Якби вибори до Верховної Ради відбулися наступної неділі, за кого б ви проголосували?» відповіді були: Дмитро Добродомов – 34,8%, Михайло Хміль – 26,6%...» [4]. Водночас, на користь М. Хмеля зіграв бренд «Об'єднаної опозиції», який, подібно до бренду «Нашої України» на виборах 2002 року, майже гарантував перемогу у Львівській області. Пікантною особливістю передвиборчої полеміки і брудної антиреклами були агітки з фото Д. Добродомова та текстом: «Це онук НКВДиста Дмитро Добродомов. Хочеш такого «народного» депутата?» [5]. Щодо прогнозів про діяльність переможця, М. Хмеля, у парламенті то з огляду на відсутність серйозних фінансових ресурсів та бізнесових інтересів найімовірнішою є повна відповідність дій депутата позиції фракції. Це припущення стосується не лише М. Хмеля. Цьогорічний «набір» депутатів від Львівщини за своєї непричетністю до впливових бізнес-структур можна порівняти з ранніми «демократичними» скликаннями українського парламенту, коли серйозний бізнес ще не розпочав «похід у владу» (єдиним яскравим винятком є Я. Дубневич, про якого йтиметься далі).

Результати виборів у 116 окрузі (центр – Залізничний район м. Львова) ще на початку кампанії вважалися найбільш передбачуваними. Причиною цього стала присутність серед кандидатів у народні депутати Ірини Фаріон, представниці ВО «Свобода», кандидата філологічних наук, відомої прихильниці «прибалтійського» варіанту етнонаціональної та мовної політики. Відтак передвиборча кампанія кандидатики була в основному спрямована на висвітлення діяльності ВО «Свобода». Показовою є передвиборча кампанія представника «Партії регіонів» Богдана Хруставчука: попри велику кількість агітаційних матеріалів і білбордів на більшості з них не фігурувала ні символіка, ні назва Партії регіонів. Основним гаслом кампанії

представника ПР було: «Молодь за розвиток Львівщини», а передвиборча публічна діяльність містила ознаки мімікрування кандидата у бік поширених серед місцевого електорату запитів. Так, 15 вересня у Львові в конференц-залі готелю «Південний» за організації Львівської обласної організації Молоді регіони (головою якої є Б. Хруставчук) демонструвався фільм «Нескорений» у якому в позитивному ключі висвітлюється (а точніше кажучи, героїзується) діяльність Романа Шухевича (про цю подію інформує сайт Львівської обласної організації Молоді регіони [6]). Незважаючи на такі химерні «передвиборчі маневри», результат Б. Хруставчука є дещо нижчим за результат «Партії регіонів» в окрузі і становить 4,46%.

У виборчому окрузі №117 (центр – Галицький район м. Львова) перемогу здобув Ігор Васюник – єдиний узгоджений кандидат від Об'єднаної опозиції, основним конкурентом якого був Тарас Стецьків – колишній народний депутат п'яти (!) скликань, добре відомий, досить популярний у Львові політик з незаплямованою репутацією (цього разу Т. Стецьків був самовисуванцем, причому не з власної волі, а, ймовірно, через те, що керівництво опозиції вирішило, що «ресурс» депутата Стецьківа уже використано повністю). Впродовж передвиборчої кампанії претенденти на депутатський мандат мали майже однакові шанси і різні соціологічні дослідження прогнозували перемогу то одного, то іншого кандидата. В результаті Ігор Васюник отримав підтримку 30085 виборців (що становить 27,34 %) Тарас Стецьків – 26834 виборців (24,38%). Значну частку голосів отримала Оксана Юринець (кандидат від УДАРу) – 19725 (17,92 %). В цьому окрузі найбільшу серед інших регіоналів Львівщини підтримку здобув голова міської організації Партії регіонів Олег Баран – 13788 (12,53%), який подібно до своїх однопартійців у цьому регіоні, якщо не приховував то не особливо афішував приналежність до партії влади, а позиціював себе через успішну підприємницьку діяльність та образ «міцного господарника», співвласника товариства з обмеженою відповідальністю *"Родинна ковбаска"*.

Виборчий округ №118 охоплює частини Личаківського і Шевченківського районів міста, а також повністю включає Пустомитівський район області. Одним з основних претендентів на крісло депутата був старший з братів-підприємців Дубневичів – Богдан. Дубневичі – вихідці з Пустомитівського району, тут вони володіють великою кількістю земельних ділянок та підприємств (зокрема, активами таких комерційних структур: АПП «Львівське», «Енергія-Новояворівськ», «Енергія-Новий Розділ», «Енергія-Старичі», Рівненський завод надміцних залізобетонних конструкцій, Пустомитівський завод «Шляхзалізобетон», «Будінвест», «Архібуд», ТзОВ «Колійні ремонтні технології» та ін. [7]). Це була друга спроба Богдана Дубневича потрапити у Верховну Раду: він уже балотувався до ВРУ у 2002, але програв вибори висуванцю «Нашої України» Олексі

Гудимі. Основним опонентом Богдана Дубневича на виборах–2012 став Юрій Михальчишин – свободівець, кандидат політичних наук, відомий своїми епатажними опозиційними висловлюваннями. Слід зазначити, що оглядачі спершу прогнозували, що Ю. Михальчишин обере Сихівський округ (ВО № 115), де у політика був найвищий рівень підтримки (цей виборчий округ традиційно вважається найбільш «національно свідомим» у Львові та містить найбільшу частку «новоприбулих львів'ян» – львів'ян «у першому поколінні» чи львів'ян, народжених на території населених пунктів області). Проте, свободівець прийшов у новий округ, у якому його фактично не знали. Ймовірною причиною такої міграції оглядачі вважають неформальну угоду між кандидатом Михальчишином і кандидатом Добродомовим про те, що телеканал ЗІК проявлятиме лояльність до ВО «Свобода» та Михальчишина зокрема, а натомість Д. Добродомов отримає «зелене світло» для перемоги в Сихівському окрузі. Ю. Михальчишин отримав перемогу на відносно незнайомому електоральному полі головню за рахунок бренду ВО «Свобода» та за рахунок власного радикалізму і непричетності до «старих» владних і бізнесових структур. Виборці віддали йому вдвічі більше голосів, аніж його конкуренту – 66108 проти 32766 (голоси, віддані за Б. Дубневича).

Слід зазначити, що у фінансовому плані виборча кампанія Б. Дубневича була однією з найдорожчих: через благодійну організацію «Фонд братів Дубневичів» було профінансовано значну кількість культурно-розважальних і «навколорелігійних» заходів (таких як організація прощ у «святі місця») [8]. Проти кандидата Дубневича зіграла відносно одностайна критика з боку опонентів (зокрема, цілком обґрунтовані припущення про приєднання Б. Дубневича у окремих голосуваннях до «регіоналів» у разі обрання), звинувачення у причетності Б. Дубневича до махінацій з ТОВ «Корпорація колійні ремонтні технології» (висвітлені в низці статей у газеті «Експрес») і скандал довкола «прихованої судимості» (у 1989 році Б. Дубневич був засуджений на вісім років тюрми за «розкрадання державного майна в особливо великих розмірах» відповідно до статті 86-1 Кримінального кодексу УРСР).

Виборчий округ № 119 (центр – Бродівський район Львівської області) вважається «свободівським» через відносно міцні партійні структури. Кандидатом мажоритарником від цього суб'єкта виборчого процесу стала голова фракції ВО «Свобода» у Львівській обласній раді Ірина Сех (зазначимо, що головою обласної ради є рідний брат пані Ірини Олег Панькевич). І. Сех, добре впізнавана і досить популярна в області (зокрема через активну участь у конфліктних ситуаціях, пов'язаних із відзначенням «дня Перемоги» 9 травня 2011 року у Львові та протестами проти «мовного» закону [9]), стала «узгодженим кандидатом від Об'єднаної опозиції», що зняло сумніви щодо переможця виборів у цьому окрузі. Передбачення справдилися: І. Сех отримала

підтримку 64,86% (67784 виборців), в той час як її найближчий конкурент (син покійного голови обласної державної адміністрації Степана Сенчука Сергій) – лише трохи більше ніж 10%.

У виборчому окрузі № 120 (центр – Городоцький район Львівської області) перемогу здобув само висуванець Ярослав Дубневич (це єдиний результат, який випадає з картини домінування ВО «Свободи» та ВО «Батьківщини» у Львівській області). Я. Дубневич (рідний брат Б. Дубневича) отримав підтримку 50196 виборців (46,91%) виборців округу. Основним конкурентом переможця була Тетяна Чорновол – узгоджений кандидат від ВО «Батьківщина» та ВО «Свобода», киянка, журналіст, редактор порталу «Лівий берег», автор резонансних розслідувань і репортажів (зокрема фоторепортажу з президентської резиденції у Межигір'ї, куди журналістка потрапила «попартизанськи» перелівши через огорожу [10]).

За кількістю та гостротою інцидентів вибори у цьому окрузі Львівської області можна вважати найбільш проблемними. Зокрема впродовж кампанії (13 вересня та 6 жовтня) на Тетяну Чорновол було скоєно два напади [11]. Під час першого кандидатку в депутати облили зеленкою, а під час другого побили, коли Т. Чорновол спробувала з'ясувати походження фальшивих листівок від її імені. Листівки із закликком перерахувати кошти на, нібито, її підтримку, де був вказаний невідомий їй рахунок, поширювали невідомі. Зрештою офіційні результати голосування не задовольнили представників кандидата від опозиційних сил: Тетяна Чорновол набрала 41552 голосів виборців (38,83%) і посіла друге місце, а переможцем з різницею у 8 644 голоси (8,08%) був оголошений Ярослав Дубневич.

Представники штабу Т. Чорновол намагалися оспорювати офіційні результати та привернути увагу суду до аномалій розподілу голосів виборців: на дільницях округу, де були зафіксовані середньостатистичні показники явки, перемогу здобула Т. Чорновол, а на дільницях де явка була аномально високою – перемога дісталася Дубневичу¹¹. Справді, такі аномалії викликають запитання (висловлюючись соціологічним «сленгом», крива Гауса у цьому разі «відростила горб»), причини появи якого можуть бути різними – як цілком буденні і «нормальні» (наприклад, розміщення на території ДВК установ закритого типу, де голосування відбувається організовано і масово), так і причини неправового характеру (наприклад, «вкидання» бюлетенів) [12]. Представники Т. Чорновол на час написання цієї розвідки не змогли добитися сприятливих для себе рішень суду (наприклад, рішення суду

---

¹ Наприклад, на дільниці 461114 за явки 91% (!!!) була зафіксована перемога кандидата Дубневича (за кандидата Дубневича проголосувало понад 69 %, за кандидата Чорновол – близько 11%), а на дільниці 461099 за явки 68% перемогу отримала Т. Чорновол (кандидат Дубневич отримав близько 25%, кандидат Чорновол – близько 34%). Докладний аналіз аномалій розподілу явки та голосів, поданих за провідних кандидатів у цьому окрузі, див. у статті Е. Шнурко-Табакової.

про перерахунок голосів на «проблемних» дільницях з аномально високою явкою чи рішення суду про графологічну експертизу підписів виборців у списках отримання виборчих бюлетенів), але декларували намір звертатися до судів вищих інстанцій з апеляціями. Одним зі слабких місць цієї спроби оспорювання результатів була майже цілковита відсутність скарг з боку спостерігачів та відповідність офіційних результатів результатам, які були зафіксовані у протоколах дільничних комісій. Представники Чорновола зазначали, що «на жаль, мають сумніви у добросовісності спостерігачів і членів комісій, в тому числі і власних». Як бачимо, у цьому випадку, як і у багатьох подібних випадках, відчувається нелегітимність виборчого процесу з боку його учасників, переконаність у викривленні результатів і у зловмисності технології комплектування дільничних та окружних комісій. Ці приклади (а в масштабах країни можемо говорити про їх значну кількість) є такими собі «вогнищами делегітимізації» результатів виборів і сформованих в результаті виборів політичних інститутів.

Поки підозри про неправовий характер офіційно зафіксованих результатів не підтверджені судом та правоохоронцями (і видається, що такого підтвердження не варто чекати) причини успіху Я. Дубневича можна пояснювати як матеріально-фінансовою підтримкою кандидатом жителів округу ще задовго до виборів, так і відсутністю популярного місцевого кандидата. До цього слід додати і те, що гаслами кампанії Я. Дубневича були гостро опозиційні «Жодного голосу Партії регіонів!», «Свободу Юлі!» та «За державне визнання УПА», а також прогресивні ідеї про покращення умов ведення бізнесу, розширення прав місцевого самоврядування та ін. З подібними гаслами виступала і Т. Чорновола. До поразки опозиційної кандидатки спричинилося те, що Тетяна Чорновола не є вихідцем зі Львівщини, а належить до так званих «парашутистів» з Києва, а міцну команду, яка б популяризувала кандидатку та контролювала хід виборчої кампанії створити так і не вдалося.

Стосовно подальших дій переможця виборів більшість оглядачів прогнозує, що у парламенті Я. Дубневич приєднається до тієї політичної сили, яка зможе захистити «сімейний бізнес» і надати для нього можливості розвитку. До того ж, зміна партійних кольорів для братів Дубневичів звична справа: після відмови від членства у «Батьківщині» в 2010 році (рік ув'язнення Ю. Тимошенко) брати балотувалися до облради від партії «Відродження» – однієї з численних «філій» «партії влади» (членом цієї партії зокрема є чинний голова Львівської обласної державної адміністрації Михайло Костюк).

У виборчому окрузі №121 (центр – Дрогобицький район Львівської області) перемогу у парламентських перегонах здобув Роман Лик, кандидат у народні депутати від ВО «Батьківщина». За нього проголосувало 54641 виборець, що становить 49,11% від кількості осіб, які проголосували. Решта кандидатів у депутати, а їх було 19, разом отримали приблизно таку ж кількість голосів. Експерти не прогнозували

таку переконливу перемогу, а *post factum* пояснюють її успішним перенесенням бренду «Об'єднаної опозиції» на свого представника. Додатковим чинником успіху Р. Ілика було й те, що кандидат від «УДАРу» Олександр Старовойт зняв свою кандидатуру з виборчих перегонів на його користь.

У виборчому окрузі № 122 (центр – Яворівський район Львівської області) перемогу здобув узгоджений кандидат від «Об'єднаної опозиції» Василь Пазиняк (55,86% голосів). Друге місце посів самовисуванець Тарас Козак (колишній член СДПУ(о), а пізніше ПСПУ, экс-керівник Західної регіональної митниці (та «людина Медведчука», як подекують «злі язички») з результатом 36,54% голосів. До дня голосування фаворитом вважався Тарас Козак, який тривалий час вкладав великі фінансові ресурси у цільову допомогу мешканцям округу і робив це доволі успішно, оскільки у низці дільниць округу перемога дісталася саме йому. Насичена і «звивиста» політична біографія Т. Козака (чого варті його партійні «мандри» з СДПУ(о) в ПСПУ, а звідти в УСДП і все це за якихось останніх 7 років) дає підстави критикам говорити про крайній прагматизм політика та повну відсутність політичних поглядів у поєднанні з чітко вираженими політичними інтересами.

Основним чинником перемоги В. Пазиняка за оцінками оглядачів є ефективність бренду Об'єднаної опозиції. Так само тут спрацювала закономірність, помічена і в інших округах, більшість кандидатів спрямовували критику саме на фаворита – самовисуванця Т. Козака, звинувачуючи його у прихованих зв'язках із «партією влади».

На виборчому окрузі № 123 (центр – Перемишлянський район Львівської області) в результаті підрахунку голосів виборців перемогу здобула представник ВО «Батьківщина» Лідія Котеляк. У переможця виборчих перегонів були поважні конкуренти: відомий письменник Василь Шкляр (автор резонансного роману «Залишенець. Чорний ворон» про антирадянський рух у Центральній Україні) та досвідчений посадовець Тарас Батенко (кандидат політичних наук, директор «Магістральних нафтопроводів «Дружба» ПАТ «Укртранснафта», депутат Львівської обласної ради). Впродовж виборчої кампанії мали місце окремі конфліктні моменти, зокрема, обшук у штабі Л. Котеляк щодо наявності газет, які принижують честь і гідність її опонента (ймовірно обшук відбувся за заявою кандидата Тараса Батенка, в якій останній стверджував, що з особистого автомобіля Л. Котеляк роздають образливу для нього інформаційну продукцію) [13]. В результаті переможець отримав 31 222 голоси (30,12%). Тараса Батенка підтримали 23,52%, а Василя Шкляра 21,39%. Штаб Т. Батенка звернувся в суд з проханням відтермінувати оголошення результатів у зв'язку з тим, що окружна виборча комісія не надала для ознайомлення списків виборців, які голосували за місцем перебування. Суд не задовольнив цей позов. У такий спосіб перемогу здобула кандидат, яка значно менш відома як для експертів, так і для загалу виборців ніж кандидат, який посів друге місце.

І хоч діяльність Т. Батенка незалежні аналітики в основному оцінювали схвально бренд Об'єднаної опозиції і тут зробив свою справу.

У виборчому окрузі № 124 (центр – Сокальський район Львівської області) без особливих труднощів переміг чинний народний депутат Степан Курпіль (народний депутат, обраний від блоку «Блоку Юлії Тимошенко», голова правління ЗАТ «Видавничий дім «Високий Замок», экс-головний редактор газети «Високий замок» – найвпливовішого періодичного друкованого видання Західної України). С. Курпіля підтримали більш ніж 60 тисяч виборців округу, що становить 61,73% голосів виборців. Його основний конкурент самовисуванець Микола Криштопа здобув лише 21,7% (понад 21 тис. голосів виборців). У цьому випадку, як і багатьох подібних випадках, основним конкурентом узгодженого опозиційного кандидата був кандидат-самовисуванець, наближений до «партії влади». Важливими складовими перемоги С. Курпіля була відмова від участі у виборах кількох опонентів (зокрема представника партії «УДАР») на користь узгодженого опозиційного кандидата. Зазначимо, що С. Курпіль – єдиний депутат від Львівщини з досвідом роботи у Верховній Раді (таким чином, представництво Львівщини у парламенті оновилося майже цілком)¹

Специфічним було виборче протистояння у виборчому окрузі № 125 (центр – Старосамбірський район Львівської області). Тут, а це переважно гірська місцевість, за прихильність електорату змагалися представник Конгресу українських націоналістів Андрій Лопушанський і маловідомий представник Об'єднаної опозиції, брат лідера ВО «Свобода» Андрій Тягнибок з дуже лаконічним портфоліо політичної та громадської діяльності. Експерти не розглядали А. Тягнибока серйозним претендентом на перемогу, але, як і в більшості випадків у Львівській області, безвідмовно вплинув бренд Об'єднаної опозиції, а також прізвище і, навіть, родинні зв'язки з лідером ВО «Свобода» (це в даному разі, ймовірно, сприймалося виборцем позитивно). За Андрія Тягнибока проголосувало 35% виборців. Цього скромного результату вистачило, щоб стати депутатом Верховної Ради.

Дещо відмінною була ситуація на виборчому окрузі № 126 (центр – Стрийський район Львівської області). Тут конкурували представник Об'єднаної опозиції Олег Канівець і кандидат від «УДАРу» Андрій Кіт. Сукупність впливу популярного бренду та раннього початку цільової роботи з виборцем гарантував О. Канівцю перемогу. Цікавинкою цього виборчого округу була наявність «двійника» – ще одного кандидата з не надто поширеним прізвищем – Канівець. Попри цілковите самоусунення від ведення передвиборчої кампанії останній за результатами голосування посів четверте місце й набрав 4,19% голосів. Поразки на

---

¹ Поза парламентом у результаті виборчої боротьби опинилися навіть досить популярні і нічим не скомпрометовані представники націонал-демократичних сил Ігор Остап та Тарас Стецьків – колишні неодноразові фаворити виборців Львівщини.

цьому округу зазнав «багаторазовий» народний депутат та экс-посол України в Канаді Ігор Осташ (він посів п'яте місце).

Підбиваючи підсумки, які є певною мірою релевантними до всеукраїнського досвіду виборів 2012 р., наголошую:

по-перше, як і в парламентських виборах 2002 року (і, певною мірою, на усіх подальших виборах) спрацювала «сила бренду». Причому її дія у Львівській області була як «додатньою» (мобілізувала значні маси виборців на підтримку навіть маловідомого кандидата), так і «від'ємною» (у випадку «партії влади» така ідентифікація, чи навіть її «тінь», майже автоматично ставила «хрест» на виборчих перспективах кандидата). Зорієнтувавшись в кон'юктурі виборчих вподобань, команди і кандидатів «від влади» і кандидатів «не від опозиції» намагалися дистанціюватися від негативної «партійної стигми». Часом такі дії «самовисувачів» набували форми лицемірства (що не є порушенням права, але є порушенням етики);

по-друге, відчутна **радикалізація політичних орієнтацій** виборців Львівщини. Високі показники націоналістичної ВО «Свобода» свідчать про проблемний стан масової свідомості населення Львівщини (та й України загалом). Водночас, не слід абсолютизувати цей конкретний політичний вибір і таврувати його як приклад «фашизації свідомості». Ні для кого в Україні не секрет, що націоналістична деформація масової свідомості має своє вірне alter ego – комуністичну деформацію (носіями цих деформацій є значні частини населення України, зокрема, в Галичині та Донбасі). У вкрай цікавій дискусії про те, які тирани є кривавішими (націоналістичні чи комуністичні) обидві крайні сторони цілком варті одна одної (цілком завершені смислові системи переконливо легітимізують як націоналістичний, так і комуністичний погляд на суспільство).

Ще одним цікавим аспектом «правої радикалізації» є явище, яке один із провідних українських політичних аналітиків Володимир Фесенко назвав «авторитарно-революційним синдромом ліберальної інтелігенції». Поки що є лише окремі й недостатні емпіричні свідчення на користь цієї інтерпретації (дані Національного екзит-полу).

Стосовно Львівщини можу припустити, що незважаючи на те, що ВО «Свобода» через своїх провідних промовців неодноразово таврувало «ліберальну інтелігенцію» (т. зв. «ліберастів» та «толерастів»¹), саме представники гуманітарної інтелігенції часто ставали «добровільними агітаторами» цієї політичної партії. Така ситуація не дивує, адже саме для цієї групи населення найбільш болючими є інновації влади у сфері політики пам'яті, освіти і науки, прав людини і свободи слова, зовнішній

---

¹ Представниками цієї «п'ятої колони» один із промовців ВО «Свобода» Ю. Михальчишин називав шанованих академічною спільнотою історика Я. Грицака, правозахисника М. Мариновича, письменника Ю. Андруховича, культуролога Т. Возняка.

політиці (ця соціальна група є традиційним для Галичини високоідеологізованим агентом індоктринації мас).

У зв'язку з обговоренням ВО «Свобода» згадаємо і те, що у парламент від цієї партії пройшло дві «родинні пари»: брати Олег та Андрій Тягнибоки та рідний брат і сестра Олег Панькевич та Ірина Сех. Ще одній «родинній парі» – братам Ярославу та Богдану Дубневичам виборці Львівщини не дозволили поєднатися у парламенті. Ці приклади свідчать про подальшу **фамілізацію української політики**. Зрештою, нічого дивного у такому явищі немає і воно наскрізно, незважаючи на партійні знамена, увійшло у практики сучасних українських еліт. Квазіфеодальні структури функціонування бізнесу і політики відроджують і інші несучасні і навіть **антисучасні соціальні утворення**;

по-третє, попри відносну відсутність гострих конфліктів та звинувачень у фальсифікаціях на Львівщині яскраво виявилися ті самі проблемні аспекти організації виборчого процесу, що й у найбільш одіозних випадках – на округах, які є символами, поки що локального, фіаско правової системи української держави (94, 132, 194, 197, 223). Подібно до згаданих критичних випадків вибори на Львівщині проілюстрували значно більшу вразливість до викривлень саме мажоритарної складової виборів.

Законодавець, керуючись тільки кон'юнктурними, вузькопартійними міркуваннями, ввів цю складову до виборчого процесу. Це не що інше, як **зразок недобросовісної політичної інженерії** з боку законодавця (і навіть не стільки законодавця, як «темних кардиналів» сучасного українського політичного процесу). Деструктивність цієї інновації коріниться, в першу чергу, у можливостях корекції програшної для влади «партійної» складової виборів за рахунок «індивідуальної роботи» з самовисуваннями з використанням усього класичного спектру інструментів переконання (від батого до пряника) і, звичайно ж, не в режимі публічного обговорення.

Проте є й більш «видимий» вимір деструктивності цієї інновації. Стосовно всеукраїнського досвіду (на Львівщині відчувався лише слабкий відголос цієї закономірності) можна зазначити, що в конкурентних ситуаціях (як і загалом у конкурентних, переважно центральноукраїнських, округах), у областях, де місцеве самоврядування та політичні вподобання населення досить поляризовані, виникали найгостріші конфлікти навколо виборчого процесу. «Відрив» між кандидатами, що посідали перше та друге місце у названих округах, аж до цілковитого виходу ситуації з правової площини, становив сотні, а часом і десятки голосів виборців. Окремі приклади, які складаються у єдину «картинку», переконливо свідчать: інституційно (на рівні роботи ДВК та ОВК, роботи судів і правоохоронців, роботи спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу та роботи активістів-представників самих суб'єктів виборчого процесу) українське суспільство виявилось неготовим до конкурентної політичної боротьби. І якщо у відносно

«однорідних» у політико-ідеологічному сенсі регіонах (тобто у тих, де конкуренція не була надто гострою) обійшлося без гострих конфліктів і скандалів, то у «конкурентних» округах ми стали свідками цілковитого фіаско інституту вільних виборів. Так, у багатьох проблемних округах, де шальки терезів коливалися між опозиціонерами та представниками влади зафіксовані **аномалії явки та розподілу голосів виборців**. Sapienti sat.

Ще одним «слабким місцем» організації виборчого процесу став **механізм комплектування дільничних та окружних виборчих комісій**. Ситуація, коли маловідомі і малопопулярні (і навіть, скажемо відверто, маргінальні) політичні партії такі як партія «Молодь до влади», «Солідарність жінок України», «Народна екологічна партія», «Русь єдина», «Народно-трудова союз України», «Руська єдність», «Союз анархістів України»¹ отримали представництво майже у всіх 225 виборчих окружних комісіях і в тисячах дільничних виборчих комісій – з законодавчо закріпленим правом контролювати перебіг і фіксувати результат волевиявлення є відвертою профанацією ідеї прозорості та громадського контролю за виборами. Фактично, виник новий сегмент «чорного політичного ринку», коли слабкі партійні структури, які отримали право представництва у виборчих комісіях, «продавали» (і без лапок теж) свої місця впливовішим і зацікавленим суб'єктам виборчого процесу.

Врешті постає питання: яким буде цей парламент? Травмований ще до початку свого функціонування? Таким власне і буде. Кажучи метафорично, таврованим і «кривим» з виразним написом «через усю каденцію»: «Ось, я в беззаконні зачатий, і в гріху родила мене мати моя» [15].

Без сумніву у новому парламенті буде мало конструктиву і необхідних для суспільства діалогу та порозуміння, а будуть бійки та інші «спецефекти». Зрештою, саме такою була обіцянка депутатів від опозиції своїм виборцям. Згадаймо головні гасла двох сил-лідерів, яким довірили виборці Львівщини: «Ми їх зупинимо!» (ВО «Батьківщина») та «Рука не здригнеться» (ВО «Свобода»). Припускаю, що свою обіцянку виборцю названі політичні сили будуть намагатися виконати добросовісно (добросовісно займатися деструктивною діяльністю у Верховній Раді, як би парадоксально це не звучало). Водночас, хибно було б сприймати деструкцію квазідемократичних елементів української дефективної демократії надто по-альярмістськи: українське сьогодення наповнене дисфункційними політичними інститутами і практиками, які не просто гальмують розвиток суспільства, а спрямовують його у небезпечному, чи, навіть, фатальному напрямку. Руйнація таких

---

¹ Якщо підсумувати усі голоси виборців, віддані за ці партії на усіх всеукраїнських виборах, проведених за пропорційною системою, то суми цих голосів не вистачило б для подолання ними прохідного п'ятивідсоткового бар'єру.

елементів політичної системи є навіть бажаною, але від цього не менш небезпечною! В результаті вкотре вимальовується класична дилема української політики: низькореспонсивна, надмірно централізована, корумпована, обтяжлива для суспільства влада чи недемократична, надмірно волонтаристська, пасіонарно-іраціональна опозиція?

А це означає чергові блокування роботи парламенту, використання непарламентських методів політичної боротьби, готовність до радикалізації дій і закликів. «М'яч», безумовно на частині поля влади. І в широких масах населення і серед політичного класу визріли доволі радикальні настрої. Збереження сучасного змісту, стилю і вектора державної політики неминуче поглиблюватиме такі настрої. Вихід суспільства з такої ситуації «без втрат» можливий лише за широкої консолідації політичного класу, відмови основних політичних гравців від низки конфліктогенних тем, подолання регіональної асиметрії у державній кадровій політиці тощо. На жаль, всі ці виклики мають вигляд «непідйомних» для українського політичного класу. Насамперед, у потужних «політичних гравців», а в їхніх найбільших фінансистів немає політичної волі до такої гармонізації соціальних суперечностей.

Список використаної літератури

1. Правоохоронцям Львівщини надійшло 52 скарги на порушення виборчого законодавства [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://galinfo.com.ua/news/77557.html>

2. Опозиція має тиснути на нелегітимність виборів, а не обнулятися – депутат Юрій Ключковський. [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24761401.html>

3. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів та у багатомандатному окрузі [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp039?PT001F01=900>

4. Безперечним лідером на Сихові є Добродомов – Подгорнов [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://zik.ua/ua/news/2012/10/11/372983>

5. По Львову розвісили плакати – “Дмитро Добродомов – онук НКВДиста” [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://newspier.net/ua/article/region/3/theme/19?id=991475&date=2012-07-15>

6. Богдан Хруставчук: «Мета нашої громадської організації – суспільно активний, освічений, вихований на повазі до народу українець» [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://more.lviv.ua/author/37-bogdan-hrustavchuk-meta-nashoyi-gromadskoyi-organzacyi-susplno-aktivniy-osvdcheniy-vihovaniy-na-povaz-do-narodu-ukrayines.html>

7. Олігархи львівського розливу-1. Брати Дубневичі. [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://hroniki.net/analitika/detalno/materials/>

8. Богдан Дубневич

безкоштовно возить на прощу. [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://maidanua.org/vybery2012/reports/view/834>

9. Режим Януковича вирішив кинути Ірину Сех за ґрати. [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/50051f2325680/view_print/

10. Журналіст пробралася в Межигір'я Януковича. Фото [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: http://www.pravda.com.ua/articles/2012/08/24/6971416/view_comments/page_1/

11. Міліція встановлює осіб, причетних до побиття Тетяни Чорновол. [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://ukrainian.voanews.com/content/chornovol-robyttia/1522785.html>

12. Шнурко-Табакowa Э. Диапазон аномалий на 120-ом округе – вид сбоку [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/shnurko-tabakova/509c322b567ff/>

13. У штабі Котеляк «чорного піару» не знайшли [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: <http://portal.lviv.ua/news/2012/10/08/124106.html>

14. Мокрик Д. «Свобода» проти «ліберастів»: починає і програє [Електронний ресурс]. Назва з екрану. Режим доступу до сайту: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons/mokryk_svoboda_protly_liberastiv.htm

15. Книга псалмів Давида (Пс. 50).

Демків О. Б. Парламентські вибори 2012 року на Львівщині: «сила бренду», «права радикалізація» та «проблемні перспективи»

У статті розглянуто перебіг і результати парламентських виборів 2012 року на Львівщині. Проаналізовано хід передвиборчої боротьби між кандидатами на 12 одномандатних виборчих округах на території області. Шляхом порівняння та узагальнення виведено спільні риси перебігу та результатів виборів у Львівській області, які кореспондують із всеукраїнськими закономірностями. Приділено увагу таким особливостям виборів як перенесення «бренду» опозиційних і владних політичних сил на кандидатів-мажоритарників, особливості передвиборчої риторики кандидатів і використаних ними технологій політичної боротьби з конкурентами, результати виборів в одномандатних округах області з увагою до явища аномального розподілу явки та голосів виборців. Розглядаються особливості виборів, які певною мірою делегітимізують їхні результати. Аналізуються перспективи діяльності новообраного парламенту.

Ключові слова: парламентські вибори, виборчі технології, виборчі зловживання.

Демків О. Б. Парламентские выборы 2012 года на Львовщине: «сила бренда», «правая радикализация» и «проблематичные перспективы»

В статье рассматривается процесс и результат парламентских выборов 2012 года во Львовской области. Проанализирован ход предвыборной борьбы между кандидатами на 12 одномандатных избирательных округах области. Путем сравнения и обобщения выведены общие черты процесса и результатов выборов во Львовской области, корреспондирующие с всеукраинскими закономерностями. Уделяется внимание таким особенностям выборов как перенесение «бренда» оппозиционных и политических сил и сил, представляющих власть, на кандидатов-мажоритарщиков, особенности предвыборной риторики кандидатов и использованных ими технологий политической борьбы с конкурентами, результаты выборов в одномандатных округах области с особым вниманием к явлению аномального распределения явки и голосов избирателей. Рассматриваются особенности выборов, до некоторой степени делегитимизирующие их результат. Анализируются перспективы деятельности новоизбранного парламента.

Ключевые слова: парламентские выборы, избирательные технологии, злоупотребления в ходе выборов.

Demkiv O. B. Parliamentary Elections of 2012 in Lviv Region: «Brand Power», «the Right Radicalization» and «Problem Prospects»

This article is dedicated to the analysis of the process and results of parliamentary elections to the Ukrainian parliament held in 2012 in Lviv region. Special attention is paid to 12 majoritarian electoral districts. By means of the comparison and generalization there were pointed out common features of the electoral process in Lviv region which correspond all-Ukrainian consistent patterns. Attention was paid on such peculiarities of the election process as: application of «oppositional» or «pro-governmental» «brands» on majoritarian candidates, peculiarities of electoral rhetorics, technologies applied in political competition. Author makes the prognosis on work prospects of newly elected parliament.

Key words: parliamentary elections, technologies of electoral process, electoral fraud.

Стаття надійшла до редакції 16. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор

Кононов І. Ф.

УДК [316. 334 : 324] (477.4)

Лобанова А. С.

**ПОЛІТИЧНІ ЕКСПЕКТАЦІЇ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ
ВИБОРЦІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ.
(Парламентські вибори – 2012)**

Очікування українського суспільства стосовно того, що виборча кампанія до Верховної ради України у жовтні 2012 р. стане рішучим кроком до розвитку демократії не справдилися. Представники владних структур і деякі спостерігачі з Росії наполегливо намагалися переконати український народ у тому, що в країні були створені достатні умови для вільного волевиявлення і виборчий процес проходив у демократичних умовах. Реальна ж ситуація продемонструвала чимало доказів порушення законних прав громадян у ході виборчого процесу, зокрема, під час підрахунку голосів, що свідчить про недотримання конституційних вимог до організації і проведення виборчих кампаній. На це звернули увагу представники європейських правозахисних організацій.

Тож очевидним в українському суспільстві є існування *соціальної проблеми*, яка виявляється у невідповідності проведення виборчого процесу політичним очікуванням виборців. А відтак виникає і *наукова проблема*, яка полягає у браку наукових знань про характер політичних експектацій та електоральних пріоритетів українських виборців під час виборів народних депутатів України у жовтні 2012, зокрема в Центральній Україні, яка є своєрідною буферною зоною між Східним та Західним регіонами, що різняться політичними пріоритетами електоратів.

Тому *метою даної роботи* є з'ясування особливостей проведення виборчого процесу народних депутатів (жовтень 2012 р.) в Україні та виявлення перешкод демократичним принципам виборчих перегонів.

Вочевидь, виборчі процеси є тим «лакмусовим папірцем», який наочно демонструє рівень розвитку демократії у суспільстві. Як наголошує О. В. Петров, вибори є «найважливішим інструментом політичної демократії, настільки важливим, що часто демократію взагалі ототожнюють з виборами» [1, с. 50]. Виборчий процес ґрунтується на таких демократичних принципах: загальне, рівне і пряме право участі усіх громадян у волевиявленні; гласність і відкритість; рівні можливості усіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії; свобода агітації, зокрема у засобах масової інформації; нейтралітет державного апарату стосовно всіх кандидатів. Звісно, демократичні принципи волевиявлення у європейських країнах давно стали звичними та реальними. Інша річ – у пострадянських країнах, зокрема в Україні, де становлення демократії відбувається вкрай важко і надія населення на демократичні вибори ось

вже практично 20 років залишається нездійсненою. Справедливо зазначає в своєму інтерв'ю журналістам заступник директора Інституту соціології НАН України професор Є. І. Головаха, що «зміна влади – добра річ», однак це «великий стрес для народу і з приходом кожної нової влади з'являються ілюзії, надія на те, що все зміниться на краще, але знову приходять розчарування. Тому, – підкреслює вчений, – демократія – це велике випробування» [2]. Можна погодитися з Є. І. Головахою у тому, що період незалежності України позначається досвідом постійних розчарувань, які особливо проявляються у періоди виборів, оскільки кожний виборець добре розуміє відповідальність, яка лежить на ньому за вибір представників влади. Аналіз діяльності владних структур, зокрема новообраних парламентів, свідчить про те, що народні депутати не втілюють у життя накази електорату, не доводять свою професійність і патріотичність у державницькій сфері, не сприяють суттєвому покращенню життя населення, а відтак не виконують свої передвиборні обіцянки. Тому кожні наступні вибори, що відбуваються в Україні, не тільки не наближають українські урядові структури до європейського змісту діяльності, а, навпаки, віддаляють, оскільки до представницьких органів влади приходять люди, які, не маючи достатнього рівня особистої відповідальності за отриманий мандат народного депутата.

Виникає цілком слушне запитання: у чому криються причини того, що виборчі процеси в Україні, зокрема у жовтневий 2012 рік, не сприяють формуванню сталої демократії в українському суспільстві, а, навпаки, віддаляють його від її європейських зразків? Відповіді на це запитання, напевно, варто відшукувати у декількох площинах: політичній, економічній, правовій та ціннісно-нормативній.

Вважаємо, що політична ситуація в Україні «не визріла» для демократичних виборів, оскільки в країні за двадцять років незалежності так і не закінчився процес політичної структуризації суспільства. Формування політичних партій відбувалося і відбувається не стихійно, не з «низів» залежно від ідеологічних запитів суспільства та його окремих соціальних груп, а за бажанням та фінансовою підтримкою фінансово-олігархічних груп і політичних акторів, які цілеспрямовано впливають на економічну і політичну сферу в країні. Справді «народних партій» в Україні сьогодні практично немає. Прагнуть накопичити досвід політичної діяльності і презентувати себе як «глас народу» Комуністична партія України, Партія регіонів і партія «Батьківщина». Перша як правонаступниця Комуністичної партії Радянського Союзу досі використовує її ідеологічні бренди (на кшталт: «Влада – народу, земля – селянам», «Повернемо все народу» і т. п.), а формування двох останніх здійснювалося цілеспрямовано зацікавленими олігархічними структурами, за якими стояли всім відомі політичні лідери. А відтак метою створення цих партій був не захист народних інтересів, а лобювання бізнес-інтересів «наднародних», елітних (не в

інтелектуально-етичному, а в статусно-ієрархічному розумінні) груп, точніше, структур.

Окрім того, в Україні поширилася практика створення зацікавленими акторами нових партій напередодні чергових виборів, які є «політичними філіями» провладних або опозиційних сил. Показовим прикладом у поточних передвиборчих перегонах стала партія Н. Королевської «Україна – Вперед!», в «розкрутку» якої було вкладено великі кошти, однак штучність її створення не сприяла популярності серед електорату. Аналіз ідеологічних програм політичних партій, які брали участь в останній виборчій кампанії, свідчить, що вони подібні за своїм змістом і мають, як правило, багато спільних гасел, обіцянок, які, на жаль, після перемоги на виборах або не виконуються зовсім, або виконуються лише частково у вигідний для партії спосіб. Тому можна погодитися з думкою про те, що *не програми політичних партій, а їхні лідери* визначають популярність політичних сил серед електорату і формують їх політичні уподобання.

Як відомо, згідно з протоколом Центральної виборчої комісії за результатами голосування на виборах народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному окрузі за Партію регіонів проголосувало 6116746 виборців (30,00%), ВО «Батьківщина» – 5209090 виборців (25,54%), партію «УДАР Віталія Кличка» – 2847979 виборців (13,96%), Комуністичну партію України – 2687269 виборців (13,18%), ВО «Свобода» — 2129933 виборців (10,44%). Отже, до парламенту пройшли п'ять політичних партій, які поділили між собою 225 депутатських мандатів: Партія регіонів отримала 72 мандати, ВО «Батьківщина» – 62, партія «УДАР» – 34, КПУ – 32, ВО «Свобода» – 25. Враховуючи і мажоритарні округи, попередньо Партія регіонів отримуватиме 185 мандатів, «Батьківщина» – 101, «Удар» – 40, «Свобода» – 37, КПУ – 32 мандати [3]. Аналіз результатів виборів показує, що у східних і південних областях за партійними списками найбільше голосів набрала Партія регіонів, а в західних, центральних областях і Києві перемогла опозиція. Власне, можна зазначити, що вибори підтвердили започатковану на попередніх виборах традицію: у електораті сходу і півдня домінують симпатки Партії регіонів, заходу і центру – опозиційних політичних сил, зокрема, політичної партії Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина».

Оскільки Центральна Україна є, так би мовити, «буферною зоною» між західним та східним регіонами, акцентуємо увагу на електоральних пріоритетах її виборців, оскільки саме там виникла найбільша кількість проблемних зон під час підрахування голосів.

До Центральної України, як правило, географічно відносять Вінницьку, Дніпропетровську, Кіровоградську, Полтавську та Черкаську області. Однак, до її електорального простору вважаємо за доцільне долучити ще й Житомирську, Київську, Чернігівську та Сумську області.

На основі даних, наведених у таблиці 1, розглянемо результати електорального вибору у цих областях [4].

Таблиця 1

**Результати голосування в областях Центральної України
28 жовтня 2012 р.
(у %)**

Області/Партії	Активність виборців у голосуванні	Партія регіонів	ПП ВО «Батьківщина»	КПУ	партія «УДАР»	ВО «Свобода»
Вінницька	62,9	17,35	44,95	8,85	13,35	8,4
Дніпропетровська	53,0	35,77	18,39	19,38	14,6	5,19
Кіровоградська	54,3	26,25	32,16	13,46	14,87	6,21
Полтавська	57,9	21,9	30,13	13,48	18,46	7,94
Черкаська	61,5	18,68	37,77	9,28	17,25	9,46
Житомирська	59,3	21,6	36,16	12,82	14,19	7,47
Київська	62,0	20,97	36,63	6,11	18,73	10,85
Чернігівська	61,0	20,09	30,73	13,20	12,91	5,97
Сумська	57,7	21,09	36,27	12,24	16,71	6,37
м. Київ	62,11	12,60	30,97	7,21	25,49	17,30

Як бачимо, середній рівень активності виборців у центральних областях (окрім м. Київ) становив 58,8%, що на 0,8% більше, ніж загальний рівень по Україні (57,98%), на 2,04% більше, ніж у східних областях (56,8%), однак на 4,24% менше, ніж у Західній Україні (63,04%) [5]. У центральній Україні найбільша активність виборців зафіксована у Вінницькій (62,9%), Київській (62,0%) і в Чернігівській (61,0%), найменша – у Дніпропетровській (53,0%) і Кіровоградській (54,3%) областях.

Можна зазначити, що виборці Центральної України були менш активними, ніж електорат Західної України (найбільша явка виборців на виборчі дільниці в Україні була зафіксована у Львівській області: 67,12%), проте більш активними, ніж електорат Східної та Південної України (у Харківській області до виборчих дільниць прийшли 53,08% виборців, а в Автономній Республіці Крим лише 49,45% [5]).

У всіх областях Центральної України, за винятком Дніпропетровської області, найбільшу електоральну підтримку отримала політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»: від 30,13% у Полтавській до 44,95% у Вінницькій областях.

Якщо об'єднати прибічників провладних партій (Партію регіонів і КПУ) і опозиційних (політичну партію Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», Партію «Український Демократичний Альянс за реформи» Віталія Кличка і Всеукраїнське Об'єднання «Свобода») (див. таблицю 1), то очевидним стає факт домінування у свідомості більшості електорату Центральної України симпатій до опозиційних політичних сил. Так, за провладні партії проголосував у середньому кожен третій виборець, а за опозиційні – кожен другий (в цілому в

Центральній Україні *середня кількість прибічників* Партії регіонів становила 22,2%; КПУ – 12,1%; ВО «Батьківщина» – 33,7%; партії «УДАР» – 15,7% і ПО «Свобода» – 7,5%).

Найбільше провладних «симпатиків» (Партії регіонів і КПУ) фіксується у Дніпропетровській (55,15%), найменше – у Вінницькій (26,2%) і Київській (27,08%) областях. Найбільше прибічників опозиційних сил (ВО «Батьківщина», Партія «УДАР», ВО «Свобода») виявилось у м. Київ (73,8%), Вінницькій (66,7%) та Київській (66,21%), найменше – у Дніпропетровській (38,18%) областях.

Отже, у Центральній Україні політичним оплотом провладної Партії регіонів залишається Дніпропетровська область, якій протистоять виборці восьми областей (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська), де електоральні пріоритети віддано опозиційним політичним силам, а оплотом опозиційних сил є м. Київ і Вінницька область.

Необхідно звернути увагу й на те, що в Центральному регіоні найбільше прибічників ВО «Батьківщина» проживає на Вінничині (майже 45%); Партії регіонів і Комуністичної партії України – в Дніпропетровській області (35,8% і 19,4% відповідно); Партії «УДАР» Віталія Кличка ВО «Свобода» – на Київщині (44,2% і 28,2% відповідно) (див. таблицю 1).

У мажоритарних округах в зазначених областях Центральної України також розгорнулася серйозна боротьба за місця в парламенті:

- у *Дніпропетровській* області з 17 мажоритарників 16 представників Партії регіонів і один самовисуванець отримали мандати народних депутатів [6];
- у *Вінницькій* області у 5 з 8 мажоритарних округів перемогли самовисуванці, і по одному представнику Партії регіонів, ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» [7];
- на *Кіровоградщині* перемогли 4 представники Партії регіонів і один ВО «Батьківщина» [8];
- у *Полтавській* області переможцями стали 4 самовисуванці, 2 представники партії «УДАР», 1 представник Партії Регіонів і 1 представник ВО «Свобода» [9];
- у *Чернігівській* області перемогли 4 самовисуванці, 1 представник ВО «Батьківщина», 1 представник Радикальної партії [10];
- у *Житомирській* області – перемогли 2 представники Партії регіонів, 2 самовисуванці, 1 – представник ВО «Батьківщина», 1 представник від «Народної партії» [11];
- на *Сумщині* у 3 із 6 округів виграли вибори представники об'єднаної опозиції, у 2 – самовисуванці, в одному – представник Партії регіонів [12];
- у *Черкаській* області мандати розподіли порівну: 2 представники Партії регіонів і 2 від об'єднаної ВО «Батьківщина»;

- на *Київщині* у 9-ти округах перемогли 3 регіонали, 2 «бютівці», 2 самовисуванці і 2 члени партії «УДАР»;
- у *м. Київ* у 13 округах перемогу здобули 10 членів «БЮТ-Батьківщина», 1 – представник ВО «Свобода», 1 – партії «УДАР» і 1 самовисуванець [13].

Таким чином, у 82 мажоритарних округах Центрального регіону України (враховуючи м. Київ) перемогу здобули: 30 представників від Партії Регіонів, 22 – від ВО «Батьківщина», 5 – від партії «УДАР», 2 – від ВО «Свобода», по 1 від Народної та Радикальної партій і 21 – самовисуванець. Ці дані свідчать, що в мажоритарних округах домінуючим фактором вибору депутатів була не партійна приналежність, а особистісні якості та передвиборчі обіцянки кандидатів у нардепи. При виборі мажоритарників виборці свої політичні експектації пов'язували не стільки з їх політичними орієнтаціями, скільки з їх політичним іміджем, роллю у захисті народних інтересів. Наприклад, найбільшу кількість голосів з поміж усіх кандидатів у Центральній Україні отримав епатажний Олег Ляшко – 55,67% (208 виборчий округ у Чернігівській області), хоча в цілому по Україні його Радикальна партія набрала всього 1,08% голосів [14].

Зрозуміло, що і кандидати і партії вкладали у передвиборчу кампанію досить великі кошти (декількасот мільйонів доларів в цілому по країні) з метою отримання мандата народного депутата, який у майбутньому сприяв би збільшенню у багато разів і фінансових, і політичних, і соціальних дивідендів. Оскільки вибори відіграють інструментальну роль у досягненні поставлених цілей, то статус народного депутата України відкриває суб'єктам виборчих перегонів шлях до всевладдя і недоторканності, а відтак і безкарності, сприяє збереженню і посиленню їх економічного статусу, що є бажаним і жаданим для багатьох політичних акторів. І в цьому, напевно, криється ще одна причина недемократичності виборчої кампанії. Факти фальсифікації, про які відкрито говорять і політичні лідери, і члени Центральної виборчої комісії, підкупи виборців і членів окружних комісій – все це робиться заради майбутнього економічного благополуччя окремих груп та осіб, завдаючи величезних економічних збитків суспільству та державі. І тому економічні інтереси деяких панівних груп і класів стають рушійною силою для фальсифікацій, застосування адміністративного ресурсу, масштабних підкупів у періоди виборчих кампаній, а це ще більше віддаляє українське суспільство від демократичного шляху.

Третю причину недемократичності виборчих перегонів варто відшукувати у недостатній дієздатності правової системи України. Проте, що правова система у сфері захисту прав і свобод громадян потребує свого реформування, давно і наполегливо говорять як українські політики, правознавці, юристи, так і європейські експерти. Важко визнавати, але реальними є факти того, що нерідко закони ухвалюються

«на замовлення» певних фінансових груп або політичних акторів, які втілюють їх інтереси. Непублічні домовленості між політичними силами і судовими органами в сучасній Україні стали реальністю, що зводить нанівець один з основних принципів демократії – розподіл законодавчої, виконавчої та судової влади. Тож відсутність відповідної правової основи та винятково правової відповідальності членів окружних виборчих комісій за результати виборів, сприяв фальсифікаціям та затягуванню підрахунку голосів, зокрема у центральному регіоні України. Варто звернути увагу, що серед п'яти проблемних мажоритарних округів, в яких не встановлено результатів волевиявлення громадян, у зв'язку з чим Верховна Рада рекомендувала ЦВК призначити в цих округах повторні вибори, чотири розташовані у центральному регіоні України: № 94 (Обухів, Київська область), 194 і 197 (Черкаська область) та 223 (Київ, Шевченківський район) [15].

Ще одна причина недемократичності передвиборчої і післявиборчої ситуації в Україні лежить у ціннісно-нормативній сфері її учасників. Законодавчі органи, зокрема парламент України, поступово перетворюється на політичний ринок, в якому попит на «голоси» породжує їх пропозицію і формує ціну голосу депутата при ухваленні «потрібних» і «корисних» законів. Голоси депутатів купуються і продаються різними фракціями. Товар «тушка» стає найбільш популярним у ринкових відносинах депутатського корпусу. Все це свідчить, що у значної частини українського політикуму деформовані ціннісно-нормативні принципи, відсутня релевантність між проголошенням правових принципів життя та їх дотриманням, широко розповсюдженими є мімікрійні практики. Характерною особливістю політичної мімікрії як пристосувального способу діяльності політичних акторів є розробка і втілення ними у життя імітаційних, маскувальних, «хитрих» моделей своєї політичної поведінки, що дає їм можливість, майстерно приховуючи свою справжню ціннісну систему, яка суттєво відрізняється від суспільних настанов і вимог, досягти і утримати бажану владну ієрархічну позицію в політично-управлінській структурі суспільства. Вдаються до політичної мімікрії і пересічні виборці, які, всупереч своїм політичним орієнтаціям, піддаються на підкупи, адміністративний ресурс, боячись висловити свої справжні електоральні вподобання. Тож у ході передвиборчої кампанії появляються такі поведінкові практики, які не відповідають справжнім ціннісно-нормативним системам людей, оскільки за певних обставин вони змушені їх приховувати, щоб в результаті виборів підвищити свої життєві шанси.

Підсумуємо. *По-перше.* Більшість українського електорату сподівалася на те, що в умовах європейської орієнтації країни виборча кампанія 2012 р. стане суттєвим кроком на шляху до розвитку демократії в Україні, оскільки вона розгорталася під «пильним оком» декількох тисяч спостерігачів з країн СНД та Європи. На жаль, українське

суспільство у ході передвиборчих перегонів не зовсім успішно склало іспит на демократичну зрілість, оскільки, як і раніше, широко розповсюдженими стали підкупи виборців, адміністративний тиск, фальсифікації результатів голосування. Тобто можна говорити про те, що політичні експектації (очікування) більшості українського соціуму про подальший демократичний розвиток України не справдилися.

По-друге. Порівняно з попередніми парламентськими виборами дещо змінився рейтинг електоральних уподобань: знизилася кількість прибічників Партії регіонів; збільшилася кількість симпатиків у об'єднаній опозиції і КПУ; на політичній арені з'явилася нова партія «УДАР» В. Кличка, яку підтримав практично кожний сьомий виборець і сформувалася 10-ти відсоткова «група підтримки» ВО «Свобода», з якою асоціюються націоналістичні настрої.

По-третє. Традиційно широку підтримку провладних сил виявили виборці сходу і півдня, опозиційних – заходу. У центральному регіоні України переконливу перемогу здобули опозиційні до владної Партії регіонів політичні сили. Основним і єдиним у центральному регіоні політичним осередком підтримки провладних партій (Партії регіонів і КПУ) став електорат Дніпропетровщини, натомість його опонентами стали електорати м. Києва і 8 інших областей (Вінницької, Кіровоградської, Полтавської, Черкаської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської). Однак у мажоритарних округах центрального регіону України представники Партії регіонів здобули більше мандатів депутатів, ніж представники об'єднаній опозиції (30 проти 22). Це дає підстави говорити про те, що домінуючими чинниками електорального вибору кандидатів-мажоритарників були їхні особистісні риси і якості, здатність розв'язувати соціальні проблеми, а не їх політична приналежність.

По-четверте. Важливими причинами, що заважають формуванню демократичної атмосфери виборчих перегонів в Україні, на нашу думку, є такі: 1) фактична відсутність політичної структури суспільства, яка не сприяє формуванню та існуванню сильних політичних партій, що захищають народні інтереси; 2) відсутність між політичними партіями ідеологічного дискурсу, а наявність боротьби компроматів між провладними та опозиційними політичними силами за завоювання мандатів народних депутатів для задоволення перш за все економічних інтересів; 3) впливові (провладні і опозиційні) політичні партії є носіями політичних інтересів не соціальних груп, а фінансово-олігархічних структур і кланів, які їх фінансують для лобювання власних інтересів у парламенті; 4) владні структури (і законодавчі, і виконавчі, і судові), які відповідальні за організацію виборчого процесу, не забезпечують надійної законодавчої і правової основи для проведення прозорих і чесних виборчих процедур, що призводить до підробки та фальсифікації у ході голосування і підрахування голосів; 5) в українському політикумі все більше укорінюються мімікрійні

(маскувальні, оманливі) практики у поведінці та діяльності практично всіх суб'єктів виборчого процесу як провідних політичних акторів, так і пересічних виборців, у яких характерною рисою поведінки стає відсутність релевантності (відповідності) між політичними гаслами та електоральними діями і вчинками.

Список використаної літератури

- 1. Петров О. В.** **Вибори** // Соціологія політики: Енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В. А. Полторака, О. В. Петрова, А. В. Толстоухов. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2009. – С. 50.
- 2. Горячкин А., Герасимчук В.** 20 лет надежд. 20 лет разочарований [Електронний ресурс] / А. Горячкин, В. Герасимчук. – Режим доступу: http://society.lb.ua/position/2011/08/24/11176420letnadezhd_20letrazocharova.html.
- 3. ЦВК оприлюднив** остаточні дані за партійними списками [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.dt.ua/VYBORY-2012/tsvk_oprilyudniv_ostatochni_dani_za_partiynimi_spiskami-111930.html.
- 4. Вибори – 2012.** Результати голосування // Українська правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/10/29/6975859/>
- 5. Вибори** народних депутатів України 28 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.cvk.gov.ua
- 6. Результати виборів** у Дніпропетровській області (100%) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://b.c8.net.ua/click?1089&616875196&4&0&33685&http://24tv.ua/home/showSingleNews.do%3Frezultati_vivoriv_u_dniproperetrovskiy_oblasti_100%26objectId=272428
- 7. Підсумки виборів** за мажоритарною у Вінницькій обл. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newslineshow/itogi-vyborov-po-mazhoritarke-v-vinnitskoj-obl-v-4-okrugah-30102012030300>
- 8. Результати виборів** на Кіровоградщині [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kirovograd.co.ua/publications/article/3326-2012-11-06-07-56-22>
- 9. Станом** на зараз у Полтавській області опрацювали 100% протоколів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rezultati_vivoriv_u_poltavskiy_oblasti_100&objectId=272514
- 10. Офіційні результати виборів** до Верховної Ради по Чернігівській області: 2012 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pivnich.info/ofitsijni-rezultaty-vyboriv-do-verhovnoji-rady-ro-chernihivskij-oblasti-2012-rik/>
- 11. Станом** на зараз в Житомирській області опрацювали 100% протоколів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rezultati_golosuvannya_v_zhitomirskiy_oblasti_100&objectId=272572
- 12. Опозиція** перемогла у половині мажоритарних округів Сумщини [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<http://newsper.net/ua/article/region/3/theme/6?id=1513496&date=2012-10-30>

13. Доля парламентської більшості вирішується в кількох мажоритарних округах. Результати голосування [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/31oct2012/decided.html>

14. Центрвиборчком опрацював 100% протоколів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://polityka.in.ua/info/714.htm> **15. ЦВК оприлюднив** остаточні дані за партійними списками [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.dt.ua/VYBORY-2012/tsvk_oprilyudniv_ostatochni_dani_za_partiynimi_spiskami-111930.html

Лобанова А. С. Політичні експектації та електоральні пріоритети виборців Центральної України. (Парламентські вибори–2012)

У роботі представлено стан електоральних пріоритетів виборців Центрального регіону України під час виборів народних депутатів у жовтні 2012 р. З'ясовано характерні особливості виборчого процесу та виявлено домінуючі політичні експектації його суб'єктів. Зокрема показано, що політичні очікування більшості українського соціуму про подальший демократичний розвиток України не справдилися; порівняно з попередніми парламентськими виборами дещо змінився рейтинг електоральних уподобань; домінуючими чинниками електорального вибору кандидатів-мажоритарників були їхні особистісні риси і якості, здатність розв'язувати соціальні проблеми, а не їх політична приналежність. Акцентовано увагу на політичних, економічних, правових та ціннісно-нормативних аспектах передвиборчої кампанії народних депутатів в Україні.

Ключові слова: вибори, виборці, політичні експектації, електоральні пріоритети, політична діяльність, мімікрійні практики, політичні інтереси.

Лобанова А. С. Политические експектации и електоральные пріоритеты избирателей в Центральной Украине. (Парламентские выборы–2012)

В работе представлено состояние електоральных пріоритетов избирателей центрального региона Украины во время выборов народных депутатов в октябре 2012 г. Выяснены характерные особенности избирательного процесса и выявлены доминирующие политические експектации его субъектов. В частности показано, что политические ожидания большей части украинского социума о дальнейшем демократическом развитии Украины не оправдались; по сравнению с предыдущими парламентскими выборами несколько изменился рейтинг електоральных симпатий; доминирующими факторами електорального выбора кандидатов-мажоритарщиков выступали их личностные черты и качества, способность решать социальные проблемы, а не их политическая принадлежность. Акцентировано внимание на

политических, экономических, правовых и ценностно-нормативных аспектах предвыборной кампании народных депутатов в Украине.

Ключевые слова: выборы, избиратели, политические экспектации, электоральные приоритеты, политическая деятельность, мимикрийные практики, политические интересы.

Lobanova A. S. Political Expectations and Electoral Priorities of Voters in Central Ukraine. (Parliamentary elections 2012)

In this work presented the state of electoral priorities of voters in the central region of Ukraine during the parliamentary elections in October 2012. There were revealed the characteristic features of the electoral process and identified the dominant political expectations of its subjects. In particular, we show that most of the political expectations of the Ukrainian society on the further democratic development of Ukraine did not come true; electoral preferences changed comparing to the previous parliamentary elections; dominant factors of electoral choice of majoritarian candidates were their personal traits and qualities, their ability to solve social problems, but not their political affiliation. Special attention is paid to the political, economic, legal and regulatory aspects of the election campaign in Ukraine.

Key words: elections, voters, political expectations, electoral priorities, political activity, mimicry practices, political interests.

Стаття надійшла до редакції 16. 01. 2013 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор Кононов І. Ф.

УДК 316. 334. 3

Катаєв С. Л., Мосаєв Ю. В.

**ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПЕРЕВАГИ ДОРΟΣЛИХ І ДІТЕЙ
У ЗАПОРІЖЖІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Дослідження електоральних переваг дає можливість глибше вивчити політичну культуру та співвідношення політичних сил.

У Запорізькому регіоні переважають симпатии Партії регіонів і комуністів. Але є деякі нюанси, які важливо розглянути для прогнозів майбутніх виборів. Саме з метою прогнозування майбутніх виборів ми вирішили дослідити думку майбутніх виборців, а саме школярів старших класів, стосовно їх політичних симпатій і переваг.

Проблематика електоральної поведінки досить широко досліджується в Україні. Зокрема ці проблеми досліджують Бекешкіна І.,

Вишняк О.[1], Гугнін Е.,Зубченко О., Міщенко М., Князева Є., Хмелько В., Черкашин К.[2], Чигрин В. та ін.

Розгляд електоральної ситуації в конкретному регіоні становить частину перспективної для політичної соціології України мети створення політичної мапи країни для формування диференційованої стратегії майбутніх виборів президента.

Розглянемо спочатку електоральну ситуацію в Запоріжжі. У місті розташовано 3 округи: 74, 75, 76. 74 округ охоплює Комунарський і частину Жовтневого району Запоріжжя. Якщо говорити про основних претендентів на депутатський мандат, то їх було три. Основним з них вважався Я. Сухий, який у запорізькому регіоні на слуху останні півтора десятка років – ще з тих пір, як він координував зв'язки з громадськістю на "Мотор Січ". Починаючи з 2000-го року, незмінно обирається народним депутатом України. За час активної політичної діяльності перемінив чимало партій, але в 2005-му міцно закріпився в "основному складі" Партії регіонів. З тих пор постійно входить до складу парламентського комітету з питань соціальної політики й праці. Я. Сухий має невеликий досвід роботи на чолі Тернопільської облдержадміністрації в 2010 році, однак із цієї посади нардеп незабаром був відряджений назад у ВР.

З огляду на величезний досвід роботи в парламенті й той факт, що Я. Сухий надавав протягом багатьох років реальну допомогу людям, регулярно й успішно проводив особисті прийоми в декількох районах Запоріжжя, його шанси потрапити у Верховну Раду були набагато кращими, ніж інших кандидатів. Основною проблемою даного кандидата було те, що йому, на вимогу партії та компанії «Мотор Січ», довелося змінити округ. Зазвичай його електоральною вотчиною була територія Шевченківського району м. Запоріжжя. Цей район найбільший за кількістю населення і другий за територією. Електоральною особливістю даного району міста є те, що одна частина району – типовий «спальний район», а інша частина – промислова. На території району є кілька потужних промислових підприємств («Запорізький абразивний комбінат», фабрика морозива «Айс», казенне підприємство «Іскра», «Запорізький автогенний завод», «Запорізький оліє-жировий комбінат»), але всі ці підприємства контролюються підприємцями з дніпропетровського регіону, які здебільшого займають нейтральну політичну позицію. В той час як найбільше підприємство району «Мотор Січ» є економічною базою обласної «Партії регіонів», представники якої на даній території виграють всі останні вибори. І саме тому балотування «моторівського» кандидата по округу № 74 місцеві політологи називали дуже ризикованим. Він має дуже строкатий політичний ландшафт. Географічно округ складається з двох районів міста (Комунарівського та Жовтневого), один з яких (Комунарівський) ділиться на два мікрорайони (Космос та Піски), які належать до різних електоральних ніш. Перша електоральна ніша даного округу комуністична, яка належить до

мікрорайону «Космос». Це найбільша електоральна ніша округу, на території якої розміщено базу комуністичного електорату і де Комуністична партія України провадить найактивнішу політичну діяльність. І тому балотування на цьому окрузі лідера місцевих комуністів О. Бабуріна здавалося великим ризиком для представника влади. Другою зоною ризику провладного кандидата був той факт, що в цьому окрузі мешкає чимало прихильників партії «Батьківщина» і їхня електоральна база в районі в минулі роки – це працівники ПАТ «АвтоЗАЗ». Мікрорайон «Піски» таїв іншу небезпеку для Я. Сухого, оскільки він був електоральною базою колишнього депутата Верховної Ради України П. Сабашука. В той же час Жовтневий район міста – це район, в якому проживає найменша кількість запоріжців і більшість з них є представниками заможних верств населення. Всі фактори створювали інтригу на цьому окрузі. У підсумку Я. Сухий зміг здобути 24,9%, за Сабашука проголосувало 22,8%, а за Бабуріна – 20,1%. Можливо, перемога дісталася б Сабашуку, якби не участь у кампанії кандидата від УДАРу М. Мігасова, який набрав 7% протестного електорату.

А в рамках вже згаданого Шевченківського району переміг генеральний директор компанії «Мотор Січ» В. Богуслаєв. Регіонал одержав 50,1% голосів. Тим часом кандидат-комуніст О. Бабурін набрав 17,8% (обіймає посаду генерального директора ТОВ "Запорізька індустріальна компанія", є подвійним тезкою нардепа від КПУ О. Бабуріна), "ударівець" А. Охріменко – 13,8%, а представник "Свободи" Т. Книш – 12,7%. Зважаючи на легку перевагу «моторівського» кандидата, слід відзначити певні тенденції, які проявилися на 77 виборчому окрузі. По-перше, 50% активного електорату не підтримує провладну партію. Інша тенденція полягає в тому, що представник партії ВО «Свобода» набрав понад 12%. Але ця тенденція стає зрозумілою, коли дізнатися, що більшість членів молодих «свободівців» проживає саме в цьому районі міста. До того ж останнім часом сформувалася група прихильників «Свободи» серед працівників ВАТ «Запоріжсталь». У цьому районі міста розташована греко-католицька церква, парафіянами якої є здебільшого вихідці з Західної України, які традиційно голосують за опозиційні сили. Наявність в районі високого відсотку молоді сприяло високим результатам партії «УДАР» та її представнику А. Охріменко.

Інтрига іншого роду зароджувалася у виборчому окрузі № 75, де багато хто з політологів передбачав, що екс-губернаторові Запорізької області О. Старуху вдасться повторити "політичне чудо", що відбулося в 2010 році, коли на виборах мера Запоріжжя переміг БЮТівець О. Сін. Крім того, є дані, що висування Старуха активно лобював нардеп С. Соколов. Але у перемозі його брата С. Кальцева, що балотувався в даному окрузі (Ленінський і Заводський райони м. Запоріжжя) не сумнівалися виборці і тому він набрав більше ніж 34 тис. голосів

(38,4%). Цьому сприяли його благодійні проекти на теренах округу, які здійснювалися не один рік. Результатом став високий рівень пізнаваності його на теренах зазначених районів міста. Вже згадуваний О. Старух посів друге місце (15,7%). Третє дісталось кандидатові від УДАРУ головному редакторові найпопулярнішої в місті щотижневої газети «Субота+» Б. Василенко (15%), представнику журналістської династії, який став відомим на всю країну, вивісивши в центрі міста біл-борд із зображенням А. Гітлера на знак протесту проти пам'ятника Й. Сталіну, що відкритий у Запоріжжі силами Комуністичної партії України.

Колишній мер Запоріжжя Є. Карташов одержав прогнозовано легку перемогу на № 76 окрузі (Хортицький і Орджонікідзівський райони), де зміг набрати 31,6%. Другий результат був у кандидата від КПУ С. Пшигоцького (21,2%), третій – у кандидата від УДАРУ В. Варецького (15,3%), четвертий – у кандидата від "Батьківщини", відомого спортсмена та олімпійського призера А. Варданяна (14,1%). Можна констатувати, що перемога провладного кандидата була обумовлена розпорошенням протестного електорату. Та в даному разі більша інтрига точилася з приводу самого балотування Є. Карташова від Партії регіонів. Цей округ завжди мав репутацію опозиційного. На його теренах відсутні великі промислові підприємства і саме тому Партія регіонів не має стійкого електорату, який би підтримувався керівництвом тих чи інших підприємств. Саме тому тільки кандидатура колишнього мера давала можливість здобути перемогу провладній партії в цьому окрузі.

Якщо в кожному з округів Запоріжжя точилася боротьба, то в обласних округах кандидати від партії влади перемогли дуже легко. Єдиною сенсацією став результат голосування в окрузі № 78 (м. Бердянськ, Бердянський, Куйбишевський, Розовський, Чернігівський райони). Тут перемогу одержав місцевий бізнесмен О. Пономарьов, депутат від Запорізької обласної ради, що брав участь у виборах як самовисуванець. За нього віддали голоси 50% виборців. А фаворит кампанії колишній мер Бердянська народний депутат В. Баранов став другим з результатом 37,9%. В. Баранов йшов на вибори від Народної партії. Партія регіонів робила ставку саме на представника дружньої партії і тут свого кандидата не виставляли. Але в цьому разі партія влади недооцінила зміни політичного ландшафту. Так свого часу вони своїми силами вели антибаранівські передвиборчі кампанії. Це знизило до нього довіру в місті, що і було продемонстровано в рамках даної передвиборчої кампанії.

В окрузі № 79 із центром у місті Василівка вів активну роботу з електоратом заступник міністра економічного розвитку й торгівлі В. Бандуров. Результат В. Бандурова – 55,9%. Кандидат-комуніст В. Величко став другим (19,8%), а кандидат від УДАРУ Анатолій Шевченко – третім (15,7%). Для даного округу подібна поведінка електорату досить знайома, адже на території округу розташовані такі промислові гіганти як Запорізька атомна електростанція та Запорізький

залізорудний комбінат. В рамках кампанії В. Бандуров зарекомендував себе як дуже перспективний політик.

Є. Балицький – заступник директора з економіки ТОВ "Мелітопольський автогідроагрегат", кандидат від ПР в окрузі № 80 (Мелітополь і Мелітопольський район). Його відсоток (54,4%) більш ніж втричі вищий від відсотка самовисування В. Коротуна, що посів друге місце (17,3%). Мелітопільці зажди стабільно голосують за партію влади.

Були максимально обласкані увагою влади виборці округу № 81 (Токмак, Веселовський, Михайлівський, Приазовський, Приморський, Токмакський, Якимівський райони), де від ПР балотувався син генпрокурора В. Пшонки А. Пшонка. Йому вдалося зібрати 65,4% голосів, а комуніст Анатолій Морозов, представник об'єднаної опозиції Валерія Матвієнко і "ударівець" Т. Мазур набрали вдвічі менше, ніж висуванець від влади. Взагалі йому вдалося зробити переворот у свідомості українського шоу-бізнесу, тому, що смт Веселе відвідали на його підтримку І. Білик, М. Поплавський, Н. Бучинська, Н. Валевська та інші зірки українського шоу-бізнесу. До цього зірки подібного калібру сюди не заглядали.

Серйозна баталія очікувалася в окрузі № 82 (Гуляйпільський, Вольнянський, Запорізький, Новомиколаївський, Пологівський райони, частина Оріхівського), де кандидатів від влади заступникові запорізького губернатора О. Дудці протистояв голова запорізької об'єднаної партії УДАР Вадим Кривохатко, що був міліціонером, а нині він керівник одного з найбільших фермерських господарств регіону. Для підтримки свого кандидата партія В. Кличка навіть провела передвиборчий з'їзд у Запоріжжі, лідер партії особисто агітував за опального кандидата, якому погрожували карним переслідуванням (і таки оголосили в розшук). Однак О. Дудка зумів одержати 39,9%, а за В. Кривохатку проголосувало 27,2%. Третім був кандидат від "Батьківщини" В. Куценко, який набрав 13,1%. Цього з невеликим запасом вистачило б В. Кривохатку, щоб виграти у Дудки О. Але й тут у "Батьківщини" і партії В. Кличка зі співробітництвом не склалося.

Розглянемо проблему ефективності соціологічних досліджень і здатність їх прогнозувати результати виборів. Спиратимемось на дані двох округів 74 та 76. Ці округи обрані для аналізу, оскільки тут перед виборами опитувалися не тільки дорослі але й школярі. Всього по двох округах опитано 100 школярів старших класів. Як показали дослідження, думка школярів виявилася точнішою, ближчою до остаточних результатів, ніж думка дорослих. Звернемось до конкретних даних. (Див. табл. 1 та 2).

Таблиця 1

**Дані опитування дорослих і дітей до виборів
і остаточні результати по 74 округу (в % по даній партії)**

№	Найменування партії	Опитування дорослих	Опитування дітей	Результати
1.	Партія регіонів	23,5	30,5	33,0

2.	Комуністична партія України	21,2	8,3	20,9
3.	ВО «Батьківщина»	17,1	30,5	19,3
4.	Партія «УДАР»	15,6	8,3	14,4
5.	ВО «Свобода»	3,4	2	5,9
6.	Партія «Україна – Вперед!»	8,8	11,1	2,4
7.	Партія «Наша Україна»	3,6	2	0,4
8.	Ще не вирішив	15,4	11	

Рейтинги депутатів і партій збіглися по перших 4 позиціях і майже збіглися по останніх. Рейтинги трохи змістилися, але тенденції збереглися.

По 76 округу ситуація аналогічна. Перед виборами партія ВО «Свобода» мала менший рейтинг, ніж партія Н. Королівської «Україна – вперед!» Після виборів ситуація змінилася і ВО "Свобода" випередила партію "Україна – вперед". Так, ВО "Свобода" з 2% піднялася до 6,0%, А Королівська, навпаки, з 8,7% опустилася до 2,5%. Розглянемо ситуацію щодо мажоритарних кандидатів.

Таблиця 2

Дані опитування дорослих і дітей до виборів і остаточні результати по 76 округу(у % по кандидатові)

№	Прізвища кандидатів	Опитування дорослих	Опитування дітей	Результати
1.	Є. Каргашов (Партія регіонів)	42,4	29	31,6
2.	С. Пшигоцький (КПУ)	15,9	18	21,2
3.	В. Варецький (УДАР)	12,3	18	15,3
4.	А. Варданян (Батьківщина)	11,3	17	14,1

Діти активніше обирали за опозицію і в цілому виявилися точнішими у своїх прогнозах. Так, різниця по першому кандидату серед дорослих 10,8 процентних пунктів у бік, що перевищує реальні результати (відповідно 42,4% опитування і 31,6% реальність), а у дітей ця різниця становила всього 2,6 процентних пунктів у бік зменшення (29%).

По опозиційних депутатах різниця у дітей і дорослих за процентними пунктами практично однакова. Але дорослі помилилися, зменшивши реальний результат, а діти помилилися, перебільшивши реальний результат.

Так, кандидат від ВО "Батьківщина" реально отримав 14,1%, а діти в опитуванні йому дали 17,6% (різниця 3,5 пункту), тоді як дорослі в опитуванні дали 11% (різниця – 4 пункти).

Кандидат від УДАРу реально отримав 15,3%, від дітей в опитуванні він отримав 17,6% (різниця 2,3 пункту), від дорослих в опитуванні отримав 12,3% (різниця – 3 пункти).

Кандидат від комуністів реально отримав 21,2%, від дітей – 18% (різниця 3,2 пункту) від дорослих в опитуванні 15,9% (різниця 5,3 пункту).

Прогноз дітей виявився точнішим, хоча їх було опитано по округу всього 50 чол., а дорослих – 600 чол.

Висновки. В цілому результати виборів відповідали очікуванням політологів. Вибори Запоріжжя, як і на попередніх виборах, здебільшого залишилися прихильниками Партії регіонів. На другому місці за симпатіями виборців опинилися комуністи. Але під час виборів сталися й несподіванки. Це, перш за все, досить високий процент прихильників партії «Свобода». В цілому, виборці Запоріжжя обрали ті ж самі партії в парламент, що і вся Україна, хоча й з різними відсотками. Дорослі і діти голосували консолідовано, але діти дали більший відсоток опозиційним партіям та кандидатам від них. Думка дітей виявилася ближчою до загальноукраїнських показників, ніж до регіональних. Можна зробити висновок, що діти за своїми політичними вподобаннями менше залежать від регіональних особливостей, а більше наближені до загальноукраїнських усереднених показників.

Список використаної літератури

1. Вишняк О. І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. – К. : Інститут соціології НАН України, 2000. – 309 с. **2. Электоральная дифференциация территории Донецка по итогам общегосударственных голосований 1998 – 2006 годов (уровень районов города) // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє.** – Луганськ : Знання. – 366 с.

Катаєв С. Л., Мосаєв Ю. В. Електоральні переваги дорослих та дітей у Запоріжжі: порівняльний аналіз

У статті викладено результати аналізу виборів до Верховної Ради України в м. Запоріжжя. Порівнюються дані соціологічних опитувань дорослих і дітей щодо політичних уподобань з остаточними результатами виборів. Підкреслюється, що політичні симпатії виборців Запоріжжя, якщо порівнювати з виборами 2010 р., є сталими. В цілому, результати виборів відповідали очікуванням політологів, хоча вони не були позбавлені елементу непередбачуваності. Не виправдалися прогнози експертів щодо рейтингу ВО «Свобода» в м. Запоріжжі. Електоральні уподобання дорослих та дітей збігаються. Водночас було

зафіксовано, що більший відсоток старшокласників порівняно з дорослими надають перевагу опозиційним партіям і кандидатам від них.

Ключові слова: електорат, електоральна поведінка, політична свідомість, політична позиція, електоральна ніша, політичні уподобання.

Катаєв С. Л., Мосаєв Ю. В. Электоральные предпочтения взрослых и детей в Запорожье: сравнительный анализ

В статье излагаются результаты анализа выборов в Верховную Раду Украины в г. Запорожье. Сравняются данные социологических опросов детей и взрослых относительно их политических предпочтений с окончательными результатами выборов. Подчеркивается, что политические симпатии избирателей Запорожья, если сравнить с выборами 2010 г., являются устойчивыми. В целом, результаты выборов отвечали ожиданиям политологов, хотя они не были лишены элемента непредсказуемости. Не оправдались прогнозы экспертов о рейтинге ВО «Свобода» в г. Запорожье. Электоральные установки взрослых и детей совпадают. В то же время было зафиксировано, что больший процент старшеклассников в сравнении со взрослыми отдают предпочтение оппозиционным партиям и кандидатам от них.

Ключевые слова: электорат, электоральное поведение, политическое сознание, политическая позиция, электоральная ниша, политические предпочтения.

Kataev S. L., Mosaev U. V. The Electoral Priorities of the Adults and Children in Zaporozhye: Comparative Analysis

The article presents results of the analysis of the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in Zaporozhye. Here compared the final results of the elections and the data of sociological surveys of children and adults concerning their political preferences. It is emphasized that the political sympathies of voters in Zaporozhye are stable compared to elections in 2010. On the whole, the results of the elections meet the expectations of political experts, although there still was an element of unpredictability. Electoral prognosis as for all-Ukrainian union "Svoboda" in Zaporozhye did not come true. Electoral priorities of the adults and children coincide. At the same time it was reported that a higher percentage of high school students, compared to adults, prefer the opposition political parties and their candidates.

Key words: elections, behavior, political consciousness, political position, political priorities.

Стаття надійшла до редакції 18. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор

Рущенко І. П.

УДК 316. 723

Кір'янов М. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ГРАФІТІ У МІСТАХ СВЕРДЛОВСЬК ТА РОВЕНЬКИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Поширення графіті на міських вулицях у наш час набуло значних масштабів. Це стосується як великих, так і невеликих міст у різних регіонах нашої країни.

Графіті (італ. *graffito* – «надряпане», від грец. *graphein* – «писати») – зображення, малюнки або написи, видряпані, написані чи намальовані фарбою або чорнилом на стінах та інших поверхнях. До графіті можна віднести будь-який вид вуличного розфарбовування стін, на яких можна знайти все: від звичайних слів до вишуканих малюнків. Ю. А. Клейберг зазначає, що не всяке настінне зображення слід вважати графіті, а тільки незаконне і недозволене зображення, зроблене у будь-який спосіб на об'єктах громадської та приватної власності [1].

Сьогодні графіті – це світове соціальне явище, яке постійно перебуває у фокусі уваги дослідників, про що не перестають дискутувати, знімати фільми. У багатьох країнах випускають журнали, присвячені графіті. Елементи графіті використовуються в багатьох відеоіграх, кліпах, оформленні клубів, дискотек. У молодіжному середовищі особливою популярністю користуються малюнки, стилізовані під графіті, які тиражуються на роliках, скейтах, рюкзаках, використовуються в оформленні новітньої техніки та модного молодіжного одягу [2].

Графіті охоплює широкий спектр тем. Нерідко в графіті відображаються найбільш популярні серед молоді політичні ідеї, думки, емоції. Політичне графіті – своєрідний індикатор реакції окремих верств населення на політичні процеси. Часто за допомогою графіті проводиться політична агітація певних політичних сил (партій). Ці написи – не найкращий спосіб політичної боротьби, оскільки вони далеко не завжди прикрашають місто. Проте сам феномен політичного графіті має бути предметом осмислення [3].

Актуальність звернення до вивчення особливостей політичного графіті зумовлена тим, що саме у ньому відображаються настрої сучасної молоді як найбільш активної частини громадянського суспільства.

Наукові дослідження, присвячені графіті, є численними та різноманітними за своїм змістом. Графіті привертало увагу фольклористів, лінгвістів, антропологів, психологів, соціологів тощо [4].

Феномен графіті розглядають з різних точок зору: історичної, моральної, психологічної, лінгвістичної і т. д.

Дж. М. Гедсбі пропонує таку класифікацію наявних підходів у дослідженні графіті: антропологічний, гендерний, кількісний, лінгвістичний, фольклористичний, естетичний, мотиваційний, превентивний і популярний [4].

Є велика кількість класифікацій, як політичного, так і графіті взагалі. За соціальними і віковими особливостями авторів розрізняють графіті дітей і школярів, студентські, молодіжні. Виділяють чоловічі та жіночі графіті. Дослідниками зазначається, що чоловіки значно перевершують жінок у продукуванні графіті [4].

Існують класифікації графіті за типом адресата: для будь-кого, хто прочитає; для представників певної групи; для людини, невідомої автору; для самого себе [2].

Розглядаючи графіті як специфічну комунікативну систему, Є. В. Бажкова, М. А. Лур'є, К. Е. Шумів виділяють два види комунікації: інтраграфітійні, тобто такі, що передбачають діалог між носіями графітійної культури, і екстраграфітійні, тобто такі, що передбачають діалог мовою графіті з «зовнішнім» світом, який не користується графітійним кодом спілкування [2, 4].

В. А. Кох пропонує типологію графіті на жанровій основі: слогани, загадки, афоризми, лимерики, діалоги, поправки й дописки до реклами, до деталей інтер'єру чи до попередніх графіті [4].

Е. Л. Ейбл і Б. Є. Берклі розрізняють публічні та особисті графіті; М. Кокорев виділяє змістовні, руйнуючі графіті, написи, зроблені в стилі «хіп-хоп» [5].

Значна кількість класифікацій присвячена поділу графіті за темою і змістом.

Д. Козловська, досліджуючи польські графіті, виділяє такі тематичні групи й підгрупи: метатекстуальні (про графіті, їхніх авторів і місце написів); екологічні та пацифістські; політичні й соціальні (серед них портрети політиків, портрети «вождів», коментарі до актуальних політичних проблем, про церкву і релігію); молодіжні (серед них субкультурні, про наркотики, про школу), еротичні; гумористичні; графіті-нонсен; символічні; екзистенційні, графіті-діалоги, художні; графіті про поп-культуру [4].

Ф. Боса й Р. М. Помар пропонують таку схему тематичного корпусу університетських графіті: політичні (серед них зовнішньополітичні; внутрішньополітичні, серед них університетські й неуніверситетські); неполітичні (серед них еротичні; релігійні; наркотичні; музичні; скатологічні; решта) [4].

Мішана класифікація, яку пропонує Дж. М. Гедсбі, служить для практичних цілей загальної орієнтації в наявному матеріалі й містить у собі *latrinalia*, публічні графіті, графіті-підписи й гумористичні, а також історичні написи (графіті попередніх епох), народну епіграфіку (графіті, видряпані чи вирізані на камені чи дереві, на відміну від написів епохи маркерів і спреїв) [4].

Іноді графіті класифікують на художні та малохудожні [5].

За своїм ідеологічним змістом політичні графіті поділяють на консервативні, ліберальні, анархістські і т. д. Графітчики зазвичай належать до крайніх, радикальних полюсів політичного спектра. Саме для радикалів властиво використовувати графіті в своїх цілях. Вони створюють переважну кількість настінних текстів. Їм складніше висловитися в легальних комунікаційних системах.

Сьогодні в Україні політичною графіті-рекламою користуються більшість партій [6]. Як правило, причетність певної політичної сили до графіті заперечується, досить часто воно навіть коментується як вільне не мотивоване партією волевиявлення народу. Наприклад, в ніч з 23 на 24 серпня 2012 року в Києві на набережній Дніпра, біля мосту метро з'явилося нове графіті – напис «МИ ЇХ ЗУПИНИМО!». Букви висотою в 4 метри намальовані червоною та чорною фарбами на білому тлі. Довжина напису – близько 20 метрів [7].

Пряма причетність до робіт графіті іноді афішується за умови законності самого нанесення графіті, наприклад, при проведенні графіті-фестивалів. Такі фестивалі графіті проводяться і в Україні. Наприклад, комуністи провели два графіті-фестивали в Києві: «Кольори протесту» і «Кольори протесту – 2», витративши значні кошти та створивши непогану рекламу [8].

Неконтрольовані масштаби поширення та невисокі естетичні якості відрізняють графіті невеликих українських міст від графіті, що створюються, наприклад, у Києві, Одесі, Львові, Харкові. Це доводить матеріал політичного графіті у двох невеликих шахтарських містах Луганської області – Свердловську та Ровеньках. У цих містах на стінах будинків, гаражів, фабрик, адміністративних будівлях нанесено велику кількість графіті – текстів і малюнків. Незважаючи на велику кількість, як правило, ці малюнки та написи є неестетичними та малохудожніми. Змістовно яскравих і унікальних графіті у Свердловську та Ровеньках небагато. Часто в написах використовується ненормативна лексика, багато граматичних помилок. Графіті рідко зустрічаються у секторах цих міст, де розташовані одноповерхові будинки з присадибними ділянками.

Можна виділити основні центри скупчення графіті – це стіни багатоповерхових будинків, бетонні та цегляні стіни громадських установ, автотранспортні зупинки, стіни гаражів (як правило, вони розташовані в безпосередній близькості до багатоповерхових житлових будинків). Більшість графіті створюються у відносно безпечних, з точки зору можливих соціальних санкцій, місцях (під'їздах, ліфтах, на стінах), менше графіті – в місцях, де дія соціального контролю виявляється найбільшою мірою. Але дуже показовим прикладом може слугувати графіті у Свердловську, напис «Fuck the system», зроблений на стіні, розташованій дуже близько до будівлі суду на центральній вулиці міста.

Політичне графіті може створюватись як «на фасаді» міста, в місцях великого скупчення і циркуляції народу, так і «за фасадом», «за

лаштунками» міста. Прикладом першого можуть вважатися ймовірно замовні графіті на зупинках міста Свердловська і міста Ровеньки («ПР, давай досвідання!», «Народ против Ковалю»), прикладом другого – численні знаки анархії на непримітних стінах багатоповерхових будинків і гаражів.

Важливо зазначити ще одну спільну закономірність вибору місця для графіті: зазвичай «творці» не сприймають це місце як «своє» [4].

Там, де вже нанесене графіті ймовірність появи нових малюнків та написів набагато більша, аніж в місцях, де графіті ще немає зовсім. В даному випадку виявляється, так званий «ефект розбитих вікон» [9].

Політичним темам належить не останнє місце серед тематики графіті. Майже всі тематичні класифікації графіті мають такий пункт як політичне графіті.

Аналіз змісту численних графіті у містах Свердловськ та Ровеньки дозволяє виділити такі тематичні групи:

- імена, прізвища, ніки людей, які створили графіті;
- нецензурні послання, обіцянки, характеристики (часто згадуються імена тих, кому адресовано інформацію);
- назви музичних жанрів, груп, виконавців, набагато рідше, пісень (наприклад: «Реп», «Доля», «Linkin park», «Гуф», «Кіно» і т.ін.);
- освідчення у коханні і репрезентація відносин (наприклад: «Юля Я тебе люблю», «Тема + Игорь = друзя», «Катя и Рома ♥»);
- стилізовані зображення (пики, серця, чоловічки);
- соціальне («Fuck the system», «Менти козлы», «Мы за Россию»);
- політичне (наприклад: «Анархия мать порядка!!!», «Народ против Ковалю», «За партию регионов»);
- реклама (наприклад, «МММ 2012», «Продается»);
- імена акторів та назва фільмів;
- інші.

Слід зазначити, що подана класифікація не претендує на загальність і універсальність, в ній виділені теми графіті, які найчастіше зустрічаються в досліджуваних містах. До розділу «інші» віднесено ті теми графіті, які трапляються в невеликій кількості, або тільки один раз. Найчастіше у цих містах написи, які можна віднести до графіті, зроблено англійською та російською мовами. Майже повністю відсутні графіті українською мовою.

Графіті на політичні теми сильно корелює з соціальними темами, що так само використовуються в графіті. Часто межу між двома цими тематичними групами чітко провести складно. Наприклад, графіті у Свердловську «Fuck the system», або графіті у Ровеньках «Борись с системой» мають явну соціальну спрямованість, тому що містять відтінки критики, неповаги, неприйняття частини соціальної дійсності, в той же час ці написи містять не тільки критику соціальної дійсності, але

й критику реальності політичної, як сфери, тісно пов'язаної з соціальною, і відповідальної за соціальне. Іншим прикладом може бути графіті у місті Свердловську «Мы за Россию», оскільки в контексті сучасної соціальної і політичної дійсності цей напис сприймається як політично заангажований.

М. Свердловськ. Подвір'я міської лікарні. Сфотографовано 03. 12. 12.

Вулиця мислить по-своєму. У неї своя мова, свій код, який зовсім не збігається з мовами і кодами інших просторів. Мова вулиці, замінюючи слова знаками, надає цим знакам інший, більш однозначний, радикальний сенс. Мова вулиці здебільшого – це мова протесту. Відповідно його декодування вимагає від дешифровщика занурення в світ маргінальності, світ нетерпимості, світ крайнощів, у світ, позбавлений толерантних вуалей і цивілізаційної багатозначності [10].

Графіті, як правило, оціночні і категоричні, а, отже, припускають тільки одну з двох відповідних реакцій: згоду або заперечення (наприклад: «секс – це круто!»; або «кури дурь»). Змістом графіті легко оперувати, користуючись мінімальним набором понять. Згода з ними не вимагає фіксації, а заперечення часто має вигляд приписки типу: «сами вы» або проявляється в дії – знищенні напису. Подібний жанр передбачає не діалог, а свідому конфронтацію або солідарність [11].

Відповіддю на графіті може бути як його повне знищення, так і часткове затирання окремих його частин (букв), дописування і переписування графіті. Наприклад, у місті Свердловську графіті, нанесене на стіну зупинки «Орбіта», було частково зафарбоване. Спочатку чорною аерозольною фарбою був написаний текст «Народ против Коваля». О. І. Коваль – кандидат в народні депутати по мажоритарному округу № 111 (Свердловськ, Ровеньки) під час виборів

2012 р, генеральний директор ДП «Свердловантрацит». Оскільки це підприємство перебуває під контролем Донбаської топливно-енергетичної компанії (ДТЕК), яка належить політику та бізнесмену-мільярдеру Рінату Ахметову, Ковалю сприймають як представника Партії регіонів. Після зафарбовування залишилося тільки слово «Народ» та чорні плями на місці інших двох слів.

У місті Ровеньки на двох зупинках (Валентинівка) було нанесено чорною та білою аерозольними фарбами шість графіті з текстом «ПР, давай досвідання!» (граматика збережена). Через деякий час аббревіатура «ПР» (Партія регіонів) була замальована стилізованим зображенням серця, внаслідок чого сенс графіті змінився кардинально. У прощанні з владної партією, у контексті наближення депутатських виборів був прихований політично забарвлений сенс, побажання поразки Партії регіонів на виборах. Після того, як графіті було змінено, інформація, яка ним транслиувалася, вже не мала гостро політичного смислу. Інтерпретувати змінений напис («♥ давай досвідання!») можна по-різному, наприклад, як «З любов'ю, давай до побачення!» або «Любов, давай до побачення!».

Здається малоімовірним, що нанесення описаних тут графіті та їхні зміни або знищення були зроблені без участі представників певних політичних сил або їх прихильників. Але напевно можна сказати, що тут знайшли відображення протилежні політичні позиції мешканців міста.

М. Ровеньки. Зупинка «Валентинівка». Сфотографовано 04. 12. 12.

Для прочитання графіті нерідко необхідна спеціальна підготовка, набір знань, попередній досвід у сприйнятті графіті. Особливості тематики і стилізація часто ускладнюють прочитання окремого твору графіті, або навіть роблять це прочитання неможливим. Подібна ситуація дуже рідко зустрічається в політичному графіті, в силу громадської спрямованості висловлювання. При нанесенні графіті на соціально-політичну тему свідомо передбачається певне коло людей, що його прочитає. До найбільшої читабельності прагнуть графіті цілеспрямовано ініційовані окремою політичною силою (партією). У

подібних випадках графіті виступає політичною рекламою, яка, в свою чергу, передбачає ефективну взаємодію з громадськістю.

Проте з точки зору закону, до виборів графіті – це хуліганство зі псуванням майна, а в переддень – порушення передвиборчого законодавства [12]. Через це існування будь-якого графіті піддається небезпеці бути знищеним. Політичні графіті краще зберігаються на другорядних прохідних вуличках, що цілком зрозуміло, оскільки вони менш ефективні в плані агітації та їх складніше знайти.

Малювання графіті на стінах будинків і огорожах вважається порушенням ст. 152 «Порушення правил благоустрою територій міст та інших населених пунктів, а також недотримання правил щодо забезпечення чистоти і порядку в містах і інших населених пунктах» Кодексу про адміністративні правопорушення. Штраф – від одного до трьох неоподатковуваних податком мінімумів, тобто 17 – 51 грн. Якщо ж графіті містить лайливі слова, це розцінюється як дрібне хуліганство і карається відповідно до ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення штрафом від 3-х до 7-ми неоподатковуваних мінімумів. І навіть виправними роботами строком від одного до семи місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративним арештом на п'ятнадцять діб [13]. Ось чому найчастіше автори графіті ховаються за псевдонімами, прізвиськами, кодами і символами.

З графіті надзвичайно важко боротися. Офіційні методи боротьби можуть бути більш чи менш успішними: заборона продавати неповнолітнім фарби в аерозолі, нанесення на стіни захисного покриття, на якому не тримається фарба, затримання поліцією підлітків під час малювання на стінах міських будівель, знищення нанесених графіті. Але графіті, принципово, неможливо контролювати або викоренити шляхом введення заборон на нього. Існує також стратегія компромісу, коли мальовані графіті офіційно дозволяються у певних місцях. І все ж це не допомагає запобігти появі графіті на інших стінах міста [4]. Як форма мистецтва і спосіб вираження поглядів, графіті є гнучким, всеохопним і вільним від цензури.

Нанесене в міському просторі графіті нерідко фотографується і викладається в інтернет самім райтером (графіті-художником) або перехожим-глядачем. Таким чином, графіті починає існувати в іншій, віртуальній якості, знаходячи нові, додаткові комунікативні можливості. Часто віртуальний двійник значно переживає оригінал, який зафарбували або стерли.

Порівняння зібраних в містах Свердловськ і Ровеньки зразків політичного графіті дає можливість виявити в них деякі спільні риси. В обох містах політичне графіті можна розподілити на три тематичні групи: перша – графіті, яке агітує за певні політичні сили і погляди; друга – графіті, яке агітує проти певних політичних сил і поглядів; третя – графіті, в якому складно точно визначити, якої саме позиції дотримується автор. До першої групи можна віднести такі графіті, як

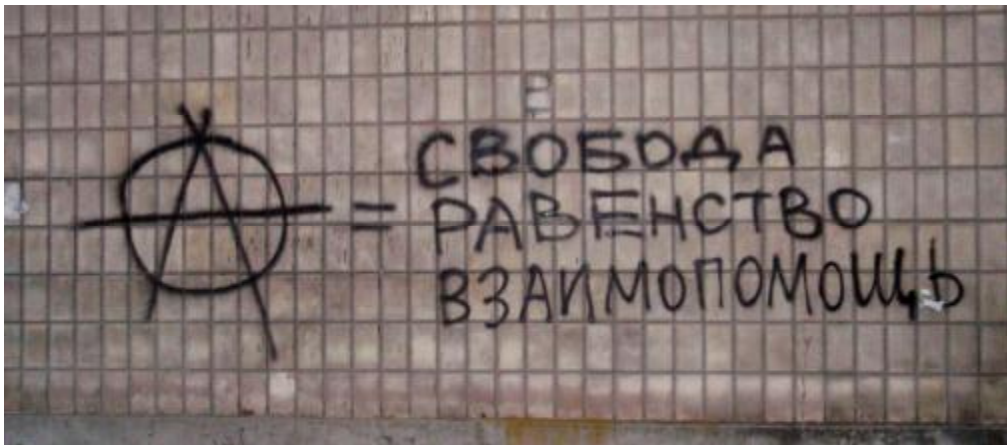

«Партия регионов Так», «За партию регионов», «Юля + Путин = Донбасс», «Анархия мать порядка!!!» і т. ін. До другої – графіті «Прощай КПУ», «ПР, давай досвидания!», «Народ против Ковалю», «Фальсифікація Ющенко ні» і т. ін. До третьої групи можна віднести величезну кількість анархістських знаків.

До двох груп одночасно (першої та другої) можна віднести графіті «♥ – Юлю геть КПУ»

На пильнішу увагу заслуговують численні знаки анархії, іноді в поєднанні з гаслами. В процесі підготовки матеріалу для цієї статті було знайдено 3 анархічних знаки (літера «А» у колі) у місті Ровеньки та 8 анархістських знаків у місті Свердловську, два з них супроводжувалися гаслами: «Анархия – мать порядка» і «Свобода, равенство, взаимопомощь».

Таке помітне поширення анархістських знаків пояснюється декількома причинами. По-перше, через особливості своєї історії в Україні анархічна традиція має глибокі корені. У цьому вона дуже схожа з Італією та Іспанією [3]. По-друге, як вважають вчені, графіті часто наносяться підлітками, вік яких не дозволяє їм ще голосувати. Тобто таким чином заявляє про себе молодь, яка ще не закінчила важкий процес соціалізації в суспільстві, що часто проходить у формі відмежування від світу дорослих. По-третє, анархічні знаки висловлюють не тільки і не стільки прихильність до анархічних ідей про устрій суспільства, скільки повідомляють про неприйняття, заперечення наявного становища в суспільстві. Для висловлення свого негативного ставлення до чинної політичної системи ідеї анархії підходять якомога краще. По-четверте, анархія є найбільш відомою і вочевидь популярною радикальною політичною ідеєю у містах Свердловськ і Ровеньки.

м. Свердловськ. Вул. Чайковського. Сфотографовано 02. 12. 12.

м. Свердловськ. Будівля швейної фабрики. Сфотографовано 02. 12. 12.

м. Свердловськ. Територія Гірничого ліцею. Сфотографовано 05. 12. 12.

За своєю популярністю серед молоді анархічні ідеї можуть зрівнятися хіба що з ідеями комунізму та неонацизму. Але до ідеї комунізму молодь ставиться неоднозначно (графіті наноситься як правило молоддю), й комунізм зараз не сприймається як щось радикально альтернативне сучасному політичному життю. Графіті, що виражають ідеї нацизму і неонацизму, трапляються в місті Свердловську і місті Ровеньки (свастики і подвійні блискавки). Їх порівняно мало. У Свердловську і Ровеньках проживає невелика кількість представників інших рас, тому міжрасової напруги немає. Загальне ставлення населення до нацизму і в Свердловську, і в Ровеньках є різко негативний.

Будь-яке незаконне графіті є актом протесту, у тому числі і політичного. Сам факт його нанесення говорить про те, що частина населення не приймає частину законів і правил, встановлених і прийнятих в суспільстві.

Репутація графіті пов'язана з субкультурою, опозиційною державній владі, хоча політичні погляди різних графітчиків можуть дуже розходитися [14].

Сьогодні графіті є однією з найбільш наочних і загальнодоступних форм демонстрації приналежності до того або іншого неформального молодіжного об'єднання або течії [15].

Будь-яке окреме графіті сприймається та інтерпретується з огляду на колективні та індивідуальні уявлення про графіті. Як правило, графіті маркується як маргінальне, субкультурне, незаконне явище. Політичне графіті не є винятком. Можливо, саме через їхню неоднозначність графіті часто використовують для чорного піару («Народ против Ковалія», «ПР, давай досвідання!»).

Субкультура графіті має свій сленг, що описує процес створення малюнків, різні форми графіті, рівні графітської ієрархії та шляхи просування в ній [2].

Виконавці графіті далеко не завжди є їхніми авторами, а набагато частіше є просто трансляторами. З цим пов'язані два факти, принципи для інтерпретації явища. По-перше, ті, хто пишуть на стінах, виступають носіями певного стереотипу поведінки, якого дотримуються певні соціальні, професійні, статовікові, територіальні, субкультурні групи, графіті тут є способом утвердження наявної у суспільстві стратифікації. По-друге, світ графіті постає своєрідною літературною традицією, тому, аналізуючи настінні тексти, коректніше говорити не про автора того чи іншого напису (чи групи однотипних написів), а про його ліричного героя, образ, який створює той, хто пише, точніше, з яким він свідомо чи несвідомо себе ідентифікує, по-перше, самим фактом писання, по-друге, змістом і оформленням напису [4].

Ставлення громадськості до політичного графіті не є однозначним. Негативне ставлення до графіті продиктоване незаконністю несанкціонованого графіті (вандалізм), часто його неестетичністю, малохудожністю, використанням ненормативної лексики, асоціативним сприйняттям графіті як феномену, що пов'язаний зі злочинністю і соціальною маргінальністю. Проте багатьом подобається графіті своєї альтернативності масовій культурі. Багато політичних графіті набули широкої популярності. Наприклад, графіті Дмитра Врубеля на Берлінській стіні «Господи! Допоможи мені вижити серед цієї смертної любові», більше відоме, як «Братський поцілунок». Брежнев і Хонеккер, які цілуються, стали символом падіння залізної завіси. Графіті Д. Врубеля було відтворено на різних носіях і розійшлося буквально по всьому світу. У 2009 р. твір Д. Врубеля було знищено [10].

Велика кількість політичного графіті має місцеву популярність в межах одного населеного пункту. Так, в Свердловську та Ровеньках широкою популярністю користувалися графіті «Юля + Путин = Донбас». Важко сказати, чим саме була викликана така популярність цих графіті – ефективним вибором локалізацій цих графіті (вони були розташовані на великих, помітних стінах на головних транспортних маршрутах в'їзду і виїзду з міст), або самим змістом тексту.

м. Свердловськ, вул. Спортивна. Сфотографовано 15. 12. 12.

Політичне графіті посідає важливе місце в сучасному соціальному житті країни та окремих міст. Ігнорувати графіті не можна, як не можна ігнорувати існування певного культурного шару з власною мовою символів, знаковою системою, історією і стійкими соціальними функціями [16].

Таким чином, можна стверджувати, що за допомогою графіті молодіжні угруповання, з одного боку, здійснюють внутрішню комунікацію, з іншого – створюють комунікативний бар'єр між власним співтовариством і рештою світу.

В останні роки використання графіті і його елементів у просуванні будь-якого продукту, у тому числі і політичного, помітно почастишало. Все яскравішим є поступове перетворення графіті з цілком нелегальної діяльності представників молодіжної субкультури на комерціалізований спосіб політичної боротьби.

Подальше дослідження графіті, особливо політичного, на нашу думку, дозволить краще зрозуміти настрої та політичні погляди як молоді, так і більш широких верств населення, які за допомогою графіті намагаються висловити власну думку та відстоювати власну позицію в громадському діалозі.

Список використаної літератури

- 1. Башкатов И. П.** Профилактика вандальных проявлений в подростково-молодёжном граффити [Электронный ресурс] / И. П. Башкатов, Т. С. Стрелкова // Институт социологии Российской академии наук – 2006. – № 11. – Режим доступа до сайту: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2006-11/bashkatov.pdf>
- 2. Палкова А. В.** Граффити как средство коммуникации: аспекты понимания текстов граффити / А. В. Палкова // Горизонты психолингвистики: Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию профессора, заслуженного деятеля науки РФ А. А. Залевской. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2009. – С. 207 – 211.
- 3. Руденко В. Н.** Политическое граффити [Электронный ресурс] / В. Н. Руденко // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 50 – 55. – Режим доступа до сайту: <http://ecsocman.hse.ru/data/034/314/1218/011.RUDENKO.pdf>
- 4. Бажкова Є.** Міські графіті [Електронний ресурс] / Є. Бажкова, М. Лур'є, К. Шумов // Арт журнал AZN. – Режим доступа до сайту: <http://www.azh.com.ua/lib/miski-graffiti>
- 5. Байбакова О.** Вандализм и граффити как одна из форм проявления девиации среди молодежи [Электронный ресурс] / О. Байбакова // Научно-практическая деятельность молодых ученых и студентов в рамках программы модернизации образования. – Режим доступа до сайту: <http://www.childpsy.ru/lib/articles/id/10268.php>
- 6. Практика** использования граффити в современной украинской политике [Электронный ресурс] // Workground. – Режим доступа до сайту:

- <http://www.workground.net/politic.html> **7. На набережной** Днепра появилось политическое граффити (ФОТО) [Электронный ресурс] // Город Киев. Актуальные киевские новости. – Режим доступа до сайту: <http://www.gorodkiev.com.ua/index.php?newsid=30650>
- 8. Политическое** граффити в Украине [Электронный ресурс] // Арт блог любителей граффити. – Режим доступа до сайту: <http://lovegraffiti.ru/other/politicheskoe-graffiti-v-ukraine.html>
- 9. Теория** разбитых окон: вандализм и преступность [Электронный ресурс] // Мир граффити. – Режим доступа до сайту: http://graffity-world.ucoz.ru/publ/teorija_razbitykh_okon_vandalizm_i_prestupnost/1-1-0-582
- 10. Политика на стенах:** политические текстовые граффити и стрит-арт [Электронный ресурс] // Заметки политолога. – Режим доступа до сайту: <http://k-kiselev.livejournal.com/116737.html>
- 11. Политические граффити Иркутска: акция, агрессия и борьба за пространство** [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический центр «СОВА». – Режим доступа до сайту: <http://www.sova-center.ru/hate-speech/discussions/2005/08/d5318/>
- 12. Политическое граффити** или искусство хулиганов? [Электронный ресурс] // Wdowenko. – Режим доступа до сайту: http://wdowenko.io.ua/s213465/politicheskoe_graffiti_ili_iskusstvo_huligano_v
- 13. Заборные художники** [Электронный ресурс] // Graffiti zone. Портал о граффити и стрит-арте. – Режим доступа до сайту: <http://graffitizone.kiev.ua/articles/151/>
- 14. Радикальные** и политические граффити [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://www.nabymage.ru/articlematerial17>
- 15. Костромичева М. В.** Неонацистские и антифашистские граффити как источник изучения молодёжной субкультуры [Электронный ресурс] / М. В. Костромичева // Сибирская ассоциация лингвистов-экспертов. – Режим доступа до сайту: http://siberia-expert.com/publ/satti/stati/neonacistskie_i_antifashistskie_graffiti_kak_istoch_nik_izuchenija_molodjozhnoj_subkultury_m_v_kostromicheva/4-1-0-155
- 16. Головаха И. Е.** Социальное значение асоциальных граффити (Бытование и функции современных киевских граффити) [Электронный ресурс] / И. Е. Головаха // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – Режим доступа до сайту: http://ecsocman.hse.ru/data/642/657/1231/04_Golohakha.pdf
- 17. Киселёв С. В.** Знаково-психологические мотивы граффити в молодёжной субкультуре [Электронный ресурс] / С. В. Киселёв // Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт социологии Российской академии наук. – 2005. – № 9. – Режим доступа до сайту: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2005-9/kiselev.pdf>
- 18. Калмыкова В.** Граффити: почерк на стене / В. Калмыкова // Независимый литературно-художественный журнал «Октябрь». – 2012. – № 1. – С. 153 – 161.

Кір'янов М. В. Особливості політичного графіті у містах Свердловськ і Ровеньки Луганської області

У статті узагальнюються теоретичні уявлення про графіті. Аналізуються й класифікуються графіті, зроблені на вулицях міст Свердловськ і Ровеньки Луганської області, зокрема, розглядаються особливості та зміст політичних графіті у цих містах у передвиборчий період. Значну увагу приділено ролі й місцю графіті в міському просторі, його значенню в житті міста. Обґрунтовується думка, що за допомогою графіті молодіжні угруповання, з одного боку, здійснюють внутрішню комунікацію, з іншого – створюють комунікативний бар'єр між власним співтовариством і рештою світу. Графіті розглядається як мова маргінальної соціальної групи, нелегальна діяльність представників молодіжної субкультури, яка поступово перетворюється на комерціалізований спосіб політичної боротьби.

Ключові слова: політичне графіті, молодіжна субкультура, місто, Свердловськ, Ровеньки.

Кирьянов Н. В. Особенности политического граффити в городах Свердловск и Ровеньки Луганской области

В статье обобщаются теоретические представления о граффити. Анализируются и классифицируются граффити, сделанные на улицах городов Свердловск и Ровеньки Луганской области, в частности, рассматриваются особенности и содержание политических граффити в этих городах в предвыборный период. Значительное внимание уделено роли и месту граффити в городском пространстве, его значению в жизни города. Обосновывается мысль, что с помощью граффити молодежные группировки, с одной стороны, осуществляют внутреннюю коммуникацию, с другой – создают коммуникативный барьер между собственным сообществом и остальным миром. Граффити рассматривается как язык маргинальной социальной группы, нелегальная деятельность представителей молодежной субкультуры, которая постепенно превращается в коммерциализированный способ политической борьбы.

Ключевые слова: политическое граффити, молодёжная субкультура, город, Свердловск, Ровеньки.

Kiryranov N. V. Peculiarities of Political Graffiti in Towns of Sverdlovsk and Rovenki (Luhansk Region)

The paper summarizes the theoretical understanding of the graffiti. Here analyzed and classified graffiti, made on the streets of Sverdlovsk and Rovenki (Luhanskaya region), in particular here discussed the features and content of political graffiti in these towns during the election period. Considerable attention is paid to the role and place of graffiti in urban space, its influence upon the life of these towns. There was proved the idea that by means of graffiti the youth groups, on the one hand, perform internal

communication, on the other - create a communication barrier between their own community and the world. Graffiti is considered as the language of marginal social groups, the illegal activities of the youth subcultures, which is becoming a commercialized method of political struggle.

Key words: political graffiti, youth subculture, town, Sverdlovsk, Rovenki.

Стаття надійшла до редакції 20. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. філос. н., доцент

Тягнібедіна О. С.

УДК 316. 334 : 324

Шумилов А. В.

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ И СТАТИСТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ КАК ИНСТРУМЕНТ МАНИПУЛЯЦИИ ЭЛЕКТОРАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ

В настоящее время как социологи, политологи, так и различные группы интересов, желают на как можно более раннем этапе получить оценку и прогноз исхода выборов, чтобы заранее знать, как действовать перед началом предвыборной кампании и во время ее проведения. При этом следует отметить, что для обществоведов приобретает все большую актуальность проблема социальной безопасности общества в целом. Отсюда вытекает необходимость поиска методов и средств прогноза исхода выборов и выработки рекомендаций по управлению выборами. Это и обуславливает актуальность темы.

Актуальность исследования также связана с негативной реакцией электората на масштабные фальсификации, которые в современной России обычно вскрываются при использовании математического (статистического) методов анализа итогов выборов, главным образом СМИ. Это грозит ростом абсентеизма и недоверия граждан к демократическим институтам, а также дискредитацией СМИ и даже научных методов познания.

Проблематика манипулирования давно находится в поле пристального внимания ученых. Математические и статистические методы в социальных науках активно стали использоваться, начиная с 1960-х годов. С того времени они обогащаются и совершенствуются ускоряющимися темпами. Особую роль в этом играют два фактора. Первый – это экономические кризисы последней четверти XX в. Они вынудили экономистов и математиков в разных странах изыскивать

новые адекватные методы управления. Второй фактор связан с быстрым распространением информационных технологий и компьютерной техники. Эти средства сделали общедоступными анализ огромных массивов данных. Они позволили автоматизировать, упростить и ускорить выполнение огромного числа функций планирования и контроля. В настоящее время сложился целый пласт исследований по манипулятивным технологиям, где можно отметить работы Ю. Буданцева, В. Амелина, С. Бегловой, А. Жмырикона, О. Кудинова, Т. Лебедевой, А. Максимова, Е. Мапкина, В. Сучкова и др. Однако при всей широте научных исследований манипулирования избирательным процессом, как правило, в научной литературе до этого времени анализировались лишь отдельные аспекты проблемы, а математические методы как проблема манипулирования рассматривались только на непрофессиональном уровне.

В российской практике анализа избирательных кампаний статистическим методам пристальное внимание было уделено после выборов в московскую городскую думу в 2009 г., когда физик С. Шпилькин на основе данных о результатах голосования по участкам, провел построение распределений (гистограмм) по различным параметрам и выявил, что избирательных участков, где процент явки выражается числом кратным пяти заметно больше, чем участков с соседними «некрасивыми» значениями явки. К тому же доля голосов, отданных за партию «Единая Россия», линейно увеличивается с ростом явки избирателей, в то время как для других партий подобной зависимости нет. Заговорили о том, что эти аномалии указывают на преднамеренные искажения результатов голосования. Неудивительно, что выборы в Государственную Думу в декабре 2011 г. были статистически проиллюстрированы (анализированы) еще до окончания официального подсчета голосов. Графические аномалии в них были представлены еще более значительными, и на фоне сообщений наблюдателей о многочисленных нарушениях в ходе выборов на митингах появились плакаты с лозунгами «Верим Гауссу!».

Следует отметить, что из всех статистических методов самыми популярными для поиска аномалий стали два: распределение числа участков в зависимости от процента голосов за партию (либо от процента явки); корреляция между явкой на избирательных участках и процентом голосов за партии.

В российской (как и в украинской) практике чаще всего анализируются распределения Гаусса (или «гладкий гаусс», «Колокол») [1]. Вероятно, следует рассмотреть данные распределения Гаусса, опубликованные в СМИ по федеральным избирательным кампаниям в России. Наиболее типичный график, тиражируемый в СМИ, показан на рисунке 1. По горизонтали отражены проценты голосов, отданных за кандидата или партии, а на вертикали, количество УИК, в которых имел место данный процент. Утверждается, что независимо от длины

смещения и количественных показателей график всегда должен представлять купол, где оба плеча плавно вырастают из ноля, и плавно в него возвращаются. Однако «колокол» не имеет прямого отношения к распределению процента голосов по участкам. Чтобы получить ровный «колокол», нужно, чтобы все «бросания бюллетеня» происходили в идентичных условиях. В реальности же условия более чем неидентичны, т. к. их природа социальна. Поэтому широкая несимметричная горбатая кривая означает лишь то, что в обществе нет единодушного отношения к партии, и не более того.

Во-вторых, исследователи обращают внимание на «аномальные пики» на круглых значениях процентов. Утверждается, что если график отражает реальное поведение людей, то рост и спад кривых должен быть волнообразным, без скачков. Иначе это мол свидетельствует о принудительной корректировке «для ровного счета». Из школьного курса математики мы помним, что кривые зависят от шага диаграммы. Также следует учитывать, что «красивые» дроби изначально встречаются чаще остальных, следовательно, в окрестностях такой дроби пики изначально резкие.

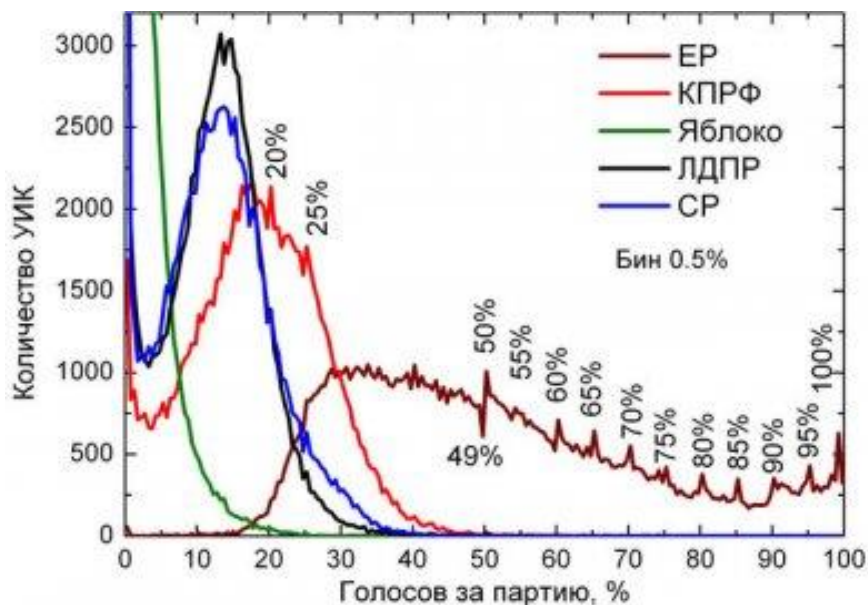

Рис. 1 Распределение Гаусса на выборах в ГД ФС РФ шестого созыва¹.

В-третьих, другим отличительным признаком, позволяющим говорить, о возможных фальсификациях, является характерное поднятое правое крыло купола. Оно означает, что имело место достаточно большое количество УИК, где голосование было практически единогласным. Однако подобное утверждение совершенно не учитывает

¹ На графике представлены партии «Единая Россия», «Коммунистическая партия РФ», «Яблоко», «Либерально-демократическая партия России», «Справедливая Россия».

социально-экономические реалии жизни и возможную специфику отдельных территорий. Например, можно согласиться, что на селе это может выглядеть странно (сельский электорат наиболее дисциплинированный), в условиях же города это более чем нормально (горожане позже встают, экономически активны и в выходные).

Более заметна для блоггеров аномалия распределения Гаусса стала по выборам Президента РФ (Рис. 2). Если в случае выборов Президента РФ данный скачок объяснялся личными данными одного из кандидатов, то в случае выборов партий блоггерами ставился вопрос, каким образом возможно, чтобы на выборах были УИК, где полное единодушие проголосовавших за одну партию существенно, но нет даже в приближении УИК, где подобное единодушие было при голосовании за других кандидатов.

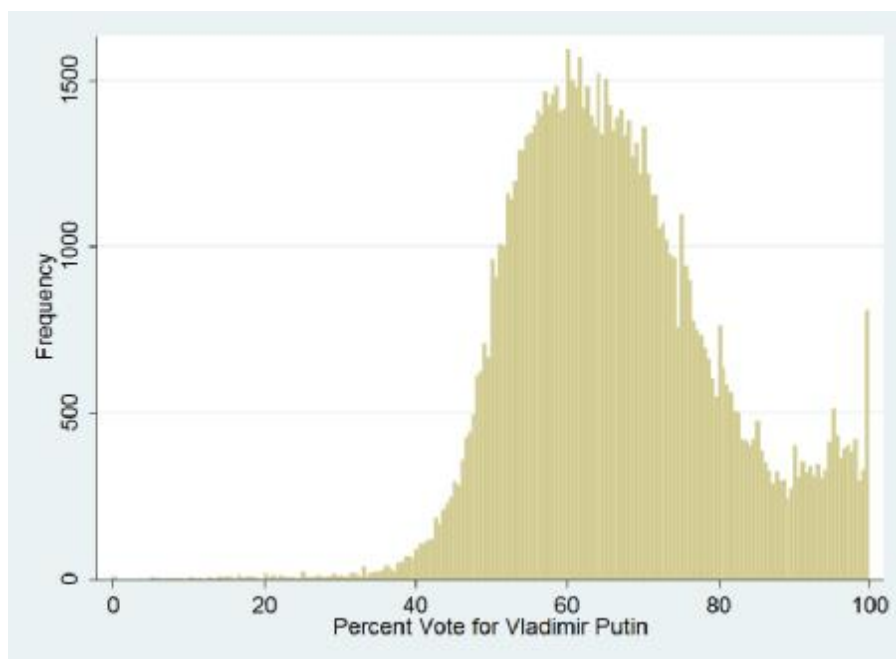

Рис. 2. Распределение Гаусса на выборах в Президента РФ в 2012 г.
Представлен только график кандидата В. Путина. [3]

Следует отметить, что учитывая названные факторы наличие множественных пиков на «круглых числах» («гребенка Чурова»¹), как и «задранное вверх» плечо распределения не позволяют однозначно свидетельствовать о фальсификации выборов. Данные изломы и сдвиги вполне могут быть объяснены особенностью проведения избирательной кампании кандидатами, общей усталостью электората от изменений в

---

¹ Чуров Владимир Евгеньевич – председатель Центральной избирательной комиссии РФ с 27 марта 2007 года.

политической системе, социально-экономическими реалиями. Также следует отметить, что такие эффекты возникают и естественным образом. Например, явка ровно 50,0% (1/2) реализуется гораздо большим числом способов (625/1250, 626/1252 и т. д.), чем «некрасивый» результат, скажем, 48,7%. На декабрьских выборах пик на 50% в графике «Единой России» – это как раз такой числовой артефакт. При этом следует констатировать, что у аномалии, получившей в блогах название «гребенка Чурова» «лестница Чурова», пока нет однозначного объяснения, кроме фальсификаций. Однако обоснование фальсификацией выборов распределением Гаусса может являться манипулированием избирателем, с тем, чтобы отвлечь его от более важных процессов, для привлечения к оппозиционным митингам, для дискредитации избирательной системы. Следует также обратить внимание, на то, что авторы (в частности, С. Шпилькин), которые выявляют аномалии с помощью математических методов в качестве доказательств своей правоты, приводят цитаты, вырванные из контекста работ известных политологов о повсеместном использовании на выборах технологий для прихода к власти. Это явно может свидетельствовать о том, что под обоснование математических приемов подводятся политологические тексты, оторванные от природы процесса, для увеличения веса собственного исследования. По нашему мнению, подобные спекуляции лишь свидетельствуют о недобросовестном научном цитировании.

В этой связи главной проблемой работы стал вопрос о потенциале статистических методик при воздействии на электорат. В России социологические исследования в значительной степени были дискредитированы опросными методиками, отдельными социологическими службами, что породило недоверие электората к социологическим данным. Напротив, большая часть населения считает российскую науку по-прежнему одной из лучших в мире, а математику точной наукой. В подобных условиях апелляция к математическим методам при анализе итогов выборов дает значительно больший эффект при воздействии на умы граждан, нежели результаты exit-poll'ов и т. п. В этой связи поверхностный контент-анализ блогов ведущих оппозиционных политиков показал, что все они обращались к этой теме и находили живой отклик в комментариях. Поверхностный анализ контента Рунета свидетельствует, что понятие «распределение Гаусса» стало крайне популярно в 2011–2012 гг. в русском сегменте Интернета. Поисковая система Яндекс находит более 351 тыс. упоминаний (свыше 1000 записей в блогах и сотни растиражированных СМИ статей). Также поисковые системы хорошо реагируют на понятия «гребенка Чурова» и другие связанные понятия. Понятие «гребенка Чурова» стало широко распространенным за пределами российской блогосферы и подверглось критике со стороны аналитиков украинских, германских, канадских избирательных кампаний [3]. В целом можно приводить

многочисленные примеры популярного использования статистических методов для анализа парламентских выборов в России и Украине [4].

Несмотря на изменения в российском избирательном законодательстве, связанные с предложением создать смешанную избирательную систему, упрощение регистрации партий, попытки продемонстрировать открытость избирательной системы в результате установки web-камер, позволяет констатировать, что в целом избирательная система в России все еще носит манипулятивный характер. Следует подчеркнуть, что манипулятивный характер носит и многократное несостоятельное обсуждение итогов российских выборов в части их статистического подтверждения либо опровержения.

Все дискуссии в СМИ и Интернет-пространстве показали, насколько обществу нужны профессиональные политологи и социологи, которые занимались бы политическим анализом, наукой и могли квалифицированно давать комментарии по текущим процессам.

Список использованной литературы

1. Гаусс К.Ф. Труды по теории чисел / Перевод Б. Б. Демьянова, общая редакция И. М. Виноградова. – М., Изд-во АН СССР, 1959. – 978 с. **2. Causal Loop.** – [Электронный ресурс]. – URL: <http://causalloop.blogspot.com/2012/03/electoral-fraud-and-russian.html> (дата обращения: 10.10.2012) **3. Гаусс** против фальсификаций. [Электронный ресурс]. – URL: http://esquiredigest.blogspot.ru/2012/11/blog-post_20.html (дата обращения: 10.10.2012) **4. Математическое** доказательство фальсификаций на выборах (ГРАФИКА) [Электронный ресурс]. – URL: <http://politika.eizvestia.com/vybory-2012/full/matematicheskoe-dokazatelstvo-falsifikacij-na-vyborah-grafika> (дата обращения: 10.10.2012).

Шумілов А. В. Математичні і статистичні методи як інструмент маніпуляції електоральним процесом

У статті розглядається використання математичних і статистичних методів при аналізі підсумків виборів електорального циклу 2011/2012 в Росії. Автор показує, що сучасні математичні, статистичні прийоми нездатні пояснити рівень фальсифікацій на виборах, для чого вони зазвичай використовуються. Маніпулювання на виборах можна вивчати тільки якщо використовувати комплекс підходів і прийомів при обов'язковому врахуванні соціальних реалій виборчих округів. У ході виборів 2011/2012 в Росії статистичні прийоми при аналізі підсумків виборів переважно використовувалися несистемною опозицією як маніпулятивні технології в прагненні показати свою спроможність і дискредитувати владу.

Ключові слова: маніпулювання електоратом, вибори, маніпулювання свідомістю, електоральна поведінка.

Шумилов А. В. Математические и статистические методы как инструмент манипуляции электоральным процессом

В работе рассматривается использование математических и статистических методов при анализе итогов выборов электорального цикла 2011/2012 в России. Автор показывает, что современные математические, статистические приемы неспособны объяснить уровень фальсификаций на выборах, для чего они обычно используются. Манипулирование на выборах можно изучать только используя комплекс подходов и приемов при обязательном учете социальных реалий избирательных округов. В ходе выборов 2011/2012 в России статистические приемы при анализе итогов выборов преимущественно использовались несистемной оппозицией как манипулятивные технологии в попытке показать свою состоятельность и дискредитировать власти.

Ключевые слова: манипулирование электоратом, выборы, манипулирование сознанием, электоральное поведение.

Shumilov A. V. Mathematical and Statistical Methods as Means of Manipulation of the Electoral Process

This paper examines the use of mathematical and statistical methods in the analysis of the election results of the electoral cycle 2011-2012 in Russia. The author shows that modern mathematical and statistical methods can not explain the level of fraud during the election campaign. Manipulations during the elections can only be studied only by means of complex approaches and methods and one should additionally consider social realities of the electoral district. During the elections 2011-2012 in Russia statistical techniques for analyzing election results were primarily used by non-system opposition as a manipulative technology in an effort to discredit the government.

Key words: manipulation, elections, electoral conduct, consciousness, electorate.

Стаття надійшла до редакції 27. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – д. соц. н., професор

Кононов І. Ф.

УДК 316.334 : 324

Сковиков А. К.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ АКТОРОВ В ИЗБИРАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В современной западной и российской научной мысли вопросы, связанные с организацией и проведением выборов в представительные органы власти, на протяжении последних десятилетий достаточно хорошо изучены различными специалистами в области социально-гуманитарных наук. Большой вклад в осмысление современных избирательных технологий внесли работы М. Г. Анохина, О. Е. Гришина, С. Е. Заславского, А. В. Кынева, О. Ф. Шаброва и др. Вопросы политического участия различных акторов в мировом политическом процессе рассмотрены А. Бентли, В. И. Буренко, Ю. А. Головиным, В. П. Горбатенко, З. В. Ивановским, О. В. Поповой, Т. Б. Рябовой, Л. Г. Титовой и др.

Экспертный опрос среди специалистов-теоретиков в области организации выборов и политологов, имеющих опыт практической работы в федеральных и региональных законодательных органах власти (В. И. Буренко, А. А. Горбачев, Л. С. Пастухова, С. М. Предыбайлов, А. В. Шумилов, О. Ф. Шабров), проведенный в рамках исследований научной школы Московского гуманитарного университета в сентябре 2012 г., показал, что на протяжении XXI в. в российском избирательном процессе постоянно совершенствовались технологии, направленные на предопределение количественного состава представительных органов власти с учетом интересов правящего класса, выступавшего, к тому же, как правило, инициатором изменений в избирательном законодательстве. Это было возможно благодаря широкому использованию лоббирования в институтах власти. Заметим, что проблема лоббирования в ходе принятия стратегических политических решений является недостаточно изученной. Отсутствует федеральный закон о лоббировании в Российской Федерации, и весьма ограничен круг лиц, обладающих информацией. Таким образом, есть научная потребность в определении вектора преобразований в избирательном процессе в современной России.

Политическая практика организации и проведения выборов в представительные органы власти последних двух столетий позволяет уверенно констатировать тот факт, что манипулирование политическим сознанием электората является неотъемлемым элементом всех избирательных кампаний. Это касается как стран с устоявшимися демократическими ценностями, так и государств, находящихся в процессе перехода от авторитаризма к демократии. Однако в государствах, где большую часть граждан составляют представители

среднего класса, где функционируют механизмы, обеспечивающие фактически прозрачные отношения между всеми заинтересованными акторами избирательного процесса на основе демократического законодательства, а также регламентирующие процедуру выборов в соответствии с международными стандартами, проблема манипулирования избирателями не является особенно острой. Политическая элита данных государств уверена в стабильности политической системы при любом исходе голосования. В политической культуре западноевропейских стран невозможно применить так называемый институт преемников, т. е. правящий политический класс не идет на сговор с политическим классом страны с целью победы на выборах преемника – ставленника элит. А если правящий политический класс и его ближайшее окружение не нарушали норм законов страны, не были связаны с коррупцией и уважительно относились к законопослушным гражданам, то у них отсутствует «страх перед смертью» (выражение О. Крыштановской). Он возникает, как правило, у приближенной экономической элиты и госслужащих, незаконно обогатившихся при попустительстве властей.

Большинство граждан в странах западной демократии в целом довольны политикой, реализуемой как правящим классом в целом, так и политическим классом в частности. При этом необходимо помнить, что в правящий политический класс входит ограниченный круг лиц (глава государства, премьер-министр, олигархи), именно они находятся на уровне принятия стратегических решений. Политический класс в несколько раз больше правящего класса, так как представлен лидерами различных политических сил (в частности, политических партий). При этом в демократических странах если и имеет место абсентеизм, т. е. проявление аполитичности, которая выражается в уклонении от участия в референдумах и выборах в органы власти, то он отличается от абсентеизма в авторитарных государствах. Электорат западных государств в большинстве доволен уровнем благосостояния, если и возникают острые социально-экономические проблемы, то институты гражданского общества инициируют граждан на различные политические акции, в том числе митинги, шествия, демонстрации, забастовки с целью оперативной коррекции курса легально избранными политиками. Конечно, нельзя абсолютизировать политическую практику стран Старого Света, а тем более утверждать наличие в них политического консенсуса.

Как показал опрос 9 тыс. граждан из восьми развитых стран и Мексики, проведенный в сентябре – октябре 2006 г. по заказу агентства Associated Press, постоянно ходят на выборы от 52% избирателей (в США) до 73% (в Канаде). Представляют интерес данные об уверенности граждан в важности своего волеизъявления. Так, почти все южнокорейцы (92%) убеждены, что их голос имеет реальную значимость. В США, Канаде и Мексике вера в выборы тоже велика – 77–

78%. В Испании 41% граждан считают, что оказывают своим участием реальное воздействие на политику.

Определенное влияние на мотивацию участия в выборах имеет уверенность избирателей в честности результатов голосования. По данным Ipsos, полностью уверены в честности выборов только 26% американцев, 24% мексиканцев и 20% итальянцев, однако для них это не является основанием не ходить на выборы. Например, в США причины, по которым люди не участвовали в выборах, совсем не такие, как в постсоветских государствах. По данным Pew Research, три самые популярные у американцев причины формулируются следующим образом: «не было времени», «я только что переехал» и «не интересуюсь политикой». Недоверие правительству – только на четвертом месте. Поэтому граждане и не отказываются голосовать. Выборы, конечно, не идеальный механизм, но безальтернативный [1].

На постсоветском пространстве политическая апатия избирателей объясняется недовольством результатами голосований и «разочарованием» в кандидатах в высшие органы государственной власти. Социологические исследования, проведенные авторитетными центрами, в том числе ВЦИОМ, ФОМ и другими, позволяют утверждать: волеизъявление избирателей не в состоянии повлиять на исход голосования, особенно в условиях современной политической практики формирования представительных органов власти. Выборы в органы государственной власти являются, по сути, гарантируемым минимумом участия граждан в управлении государством и не зависят от социального положения человека, его религиозного вероисповедания и имущественного состояния. Проголосовав за того или иного кандидата в президенты, депутата того или иного уровня законодательной власти, ту или иную политическую партию или избирательное объединение (избирательный блок) в соответствии с избирательным правом той или иной страны, человек берет на себя частицу ответственности за все решения, которые будут приниматься на протяжении всего избирательного срока полномочий. Не придя на избирательный участок и не проголосовав, граждане тем самым позволяют своим соотечественникам выбрать главу государства или сформировать парламент на их усмотрение. Уклонение от участия в выборах приводит к тому, что на уровень принятия решений выходят, как правило, политики, имеющие доступ к административным ресурсам политической власти. Это благоприятствует также крупным политическим партиям, так как им легче преодолевать ограничительные барьеры в отличие от мелких и малоизвестных партий (избирательных объединений/избирательных блоков). В России «разочарование» в выборах имеет свою специфику. По данным ФОМ, в 2002 г. 52% россиян заявляли, что постоянно участвуют в выборах. Но летом 2006 г. аналогичным образом ответил только 41% респондентов. При этом доля респондентов, считающих выборы вовсе ненужными, возросла с 14 до 23% [1]. Данная тенденция сохраняется и в

современном российском обществе. Глава аналитического фонда «Общественное мнение» Григорий Кертман говорит о том, что в политическом сознании электората сформированы следующие убеждения относительно выборов: «люди говорят, что голосования, на которые они раньше ходили, ничего к лучшему не меняли»; «голосование – это лишь видимость, власть все решает сама, а выборы не являются честными и открытыми» [1]. Две трети населения не верят в честность выборов. Еще одной отличительной особенностью является выбор кандидата избирателем не на основе осмысления предвыборных документов и выступлений, а иррационально.

Вопрос минимизации воздействия манипулирования политическим сознанием избирателей является актуальным во всех государствах, где происходит переход от авторитаризма к демократии. Среди них – Белоруссия, Россия, Украина.

Обратимся к российской политической действительности осени 2011 г. Именно недовольство результатами парламентских выборов привело к массовым митингам, направленным на активизацию определенной части россиян в выражении недовольства политикой первых лиц государства. Утверждение российского политолога Г. В. Агеева (на основании проведенного им исследования «Трансформация политической системы Российской Федерации в современных условиях»), что в стране в начале XXI в. произошла стабилизация политической системы благодаря усилиям В. В. Путина [2], считается весьма спорным в политологическом сообществе. Политические события в Москве в декабре 2011 г. являются тому подтверждением. Сотрудники Центра киберполитики и прикладных политических исследований МГГУ им. М. А. Шолохова в результате проведенного исследования (22–25 декабря 2011 г.) по выявлению политических предпочтений москвичей после выборов в Государственную Думу РФ на основе включенного наблюдения, нестандартизированного интервью, телетайпного интернет-опроса, содержательного анализа материалов социальных сетей, интент-анализа печатной продукции, распространявшейся на митингах, получили данные, над которыми следует задуматься как правящему классу, так и институтам гражданского общества для дальнейшего определения механизмов их взаимодействия с органами власти. В частности, было установлено, что, «несмотря на эклектичность состава протестующих на Болотной площади и проспекте Сахарова, обращает внимание доминирование сегмента «интернет-поколения», а также гражданская позиция нижнего слоя нарождающегося «среднего класса» (данная категория употребляется условно, учитывая невозможность ее применения к российской социальной стратификации)» [3, с. 83].

Значимое влияние на обеспечение массового протеста, обусловленного определением результатов голосования в высший законодательный орган страны, оказали «мобилизационные технологии, используемые преимущественно в социальных сетях «ВКонтакте» и

«Facebook». Основные тематические ресурсы социальных сетей, адресованные протестно настроенным гражданам, обеспечивали не только организационное сопровождение мероприятий, но и поддержание негативного информационного фона» [3, с. 83]. Мы разделяем позицию авторов исследования, считающих, что «перспективы эскалации протеста будут зависеть от субъекта и качества канализирования идеи совершенства политической системы, оппозиционные лидеры до сих пор эту функцию не выполнили... Кроме того, позитивный опыт мирового протеста, вызвавшего повышение реактивности политической системы, скорее всего, будет стимулировать пролонгирование протестной активности» [3, с. 83].

Аналогичные протестные акции прошли в различных российских регионах в период с декабря 2011 по декабрь 2012 г. Как отмечает политолог А. В. Шумилов, «важной особенностью федерального электорального цикла 2011–2012 гг. в России стала активизация протестного настроения, связанного с отсутствием реального выбора» [4, с. 81]. При этом необходимо отметить, что, с одной стороны, максимальная активность была в городах – Москве и Санкт-Петербурге, а с другой стороны, пик ее был обусловлен результатами парламентских выборов в декабре 2011 г.

Организаторы протестного движения оперировали не только данными недавно состоявшихся выборов в Государственную Думу, но и констатацией факта постоянных изменений в избирательном законодательстве Российской Федерации с момента принятия Федерального закона «О политических партиях» (2001 г.), ужесточивших требования к созданию партий и разрешавших Минюсту РФ инициировать их ликвидацию. Общеизвестно, что политические партии – это общественные организации, отличительной особенностью которых является борьба за власть на всех уровнях.

Рассмотрим преобразования в избирательном процессе в хронологическом порядке. В октябре 2003 г. принят закон о местном самоуправлении, допускающий введение институтов сити-менеджеров вместо избираемых мэров. В сентябре 2004 г. главой государства была инициирована отмена прямых выборов губернаторов. В декабре 2004 г. внесены поправки в закон о выборах, увеличившие минимальную численность членов партии до 50 тыс., что, естественно, негативным образом повлияло на число партий, прошедших процедуру перерегистрации в соответствии с внесенными в закон изменениями. Процесс регистрации новых партий был подконтролен правящему классу, не заинтересованному в появлении и регистрации активных оппозиционных сил ввиду конкуренции на федеральных выборах. В мае 2005 г. принят закон «О выборах депутатов Государственной Думы Российской Федерации», отменяющий одномандатные округа, запрещающий избирательные блоки и повышающий барьер для прохождения партий в высший законодательный орган страны с 5 до 7%. Аналогичные изменения, затрудняющие попадание во власть большому

количеству политических сил, были приняты в интересах правящего класса и в других постсоветских государствах. Заметим, что мировая практика данную норму – ограничения числа партий (избирательных объединений/избирательных блоков) применяет, как правило, чисто символически в отношении тех политических сил, которые поддерживаются незначительным количеством электората – 1–2%. В январе 2006 г. были внесены поправки в закон о некоммерческих объединениях, значительно усложнявшие условия их создания и функционирования, а следовательно, и влияние их на избирательный процесс. В июле 2006 г. из избирательных бюллетеней исключена графа «против всех». В политологическом сообществе оценки данного нововведения разделились. В частности, политолог Светлана Лисова утверждала, что эта мера была введена для искоренения советской, коммунистической практики, в то время как политолог Андрей Шумилов считал, что это напрямую обусловлено интересами правящего класса и никак не связано с отказом от применяемой в советское время практики [5]. Надо сказать, со временем стало очевидно, что политическая практика исключения графы «против всех» на выборах всех уровней представительной власти привела к негативной с точки зрения интересов Кремля расстановке политических сил. Глава государства озвучил в СМИ тезис о необходимости обсуждения целесообразности возможного возвращения в избирательные бюллетени графы «против всех». Подчеркнем особо, что отказ от нее однозначно является ошибкой политтехнологов, которые не смогли просчитать выбор и технологию голосования протестного российского электората. В ноябре 2008 г. Президент России Д. А. Медведев инициировал внесение изменений в Основной Закон Российской Федерации, связанных с увеличением сроков полномочий главы государства до шести лет и парламента – до пяти лет. В феврале 2009 г. отменен избирательный залог на выборах всех уровней. В апреле 2009 г. право выдвигать кандидатуры губернаторов получила победившая на региональных выборах партия. В мае 2009 г. глава государства подписал поправки, согласно которым политическим партиям, набравшим от 5 до 7% голосов избирателей на парламентских выборах, предоставляются один–два депутатских мандата. Подобная либерализация избирательного права не затрагивала основ его функционирования. Фраза российского государственного и политического деятеля, Председателя Государственной Думы Российской Федерации четвертого и пятого созывов (2003–2011), одного из руководителей высшего совета партии «Единая Россия» Б. Грызлова – «Парламент – не место для дискуссии» является ярким подтверждением того, что все подчинено интересам «правлящей партии». В мае 2009 г. губернаторы и местные депутаты получили право отправлять в отставку мэров. В марте 2011 г. принят закон о том, что как минимум половина местных парламентов (численностью не менее 20 депутатов) должны избираться по партийным спискам при заградительном барьере 5%. Осознание российской общественностью и

лидерами различных институтов гражданского общества негативной тенденции, направленной на максимальное дистанцирование правящего класса от граждан страны, и их выступления в средствах массовой коммуникации способствовали изменениям в избирательном законодательстве посредством внесения поправок, снижающих проходной барьер с 7 до 5% на выборах в Госдуму с 2016 г.

Политическая активность граждан после парламентских выборов в декабре 2011 г., безусловно, повлияла на либерализацию российского избирательного права. В частности, 22 декабря 2011 г. Президент Российской Федерации Д. А. Медведев обнародовал новый пакет проектов реформ, включающий прямые выборы губернаторов, возвращение одномандатных округов, заявительный принцип регистрации партии, отмену сбора подписей на выборах в Государственную Думу Российской Федерации. На следующий день глава государства внес в парламент законопроекты об упрощении регистрации партий и отмене сбора подписей, 16 января 2012 г. – о возвращении выборов губернаторов.

Политический курс на либерализацию избирательного процесса продолжен и вновь избранным Президентом РФ В. В. Путиным. В Послании Президента РФ Федеральному Собранию от 12 декабря 2012 г. отмечается: «Государство должно и будет стремиться к тому, чтобы обеспечить равный доступ всех политических партий к средствам массовой информации, и не только в процессе избирательных кампаний, а в текущей жизни. <...> В начале года у нас было семь партий, сейчас их, по-моему, 48, а еще организованы более 200 оргкомитетов и ведут работу над созданием собственных партий. <...> Многие политические партии и эксперты предлагают вернуться к смешанной системе выборов в Государственную Думу – к партийным спискам и по одномандатным округам, которые, конечно, еще нужно будет определить. Согласен с этим, давайте вернемся» [6]. Глава государства также обратил внимание на возможность участия в выборах избирательных блоков с целью притока новых лидеров во власть. Президент РФ убежден в том, что «политическая конкуренция – это безусловное благо для страны [6]. При этом В. В. Путин не согласен с экспертами, которые полагают, что в России распространен авторитаризм и нет движения в сторону демократических ценностей. На пресс-конференции главы государства с представителями СМИ 20 декабря 2012 г., которая длилась 4 часа 33 минуты, В. В. Путин отметил: «Если бы я считал, что тоталитарная или авторитарная система является для нас наиболее предпочтительной, я бы просто изменил Конституцию. Как Вы понимаете, это было легко сделать. Это же не требует даже какого-то всенародного голосования, достаточно было провести это решение в парламенте, где у нас... было больше 300 голосов. Я сознательно ушел на вторую позицию... чтобы обеспечить и преемственность власти, и проявить уважение к Конституции страны и к нашим законам» [7, с. 2].

Таким образом, можно с уверенностью констатировать тот факт, что правящий политический класс на протяжении последнего десятилетия вносил изменения в избирательное право, чтобы ограничить выход оппозиционных политических сил на уровень принятия решений. При этом различные политические акции, в том числе с использованием Интернета, способствовали изменению курса в сторону либерализации избирательного процесса, особенно в сфере регистрации партий. Однако появление большого числа политических партий вряд ли будет способствовать их идентификации в среде электората. Новая реальность породит новые проблемы, которые необходимо постоянно исследовать специалистам в целях формирования в России максимально равных возможностей для самореализации каждой личности.

Список использованной литературы

1. Безальтернативные выборы // Коммерсантъ, № 201 (3532), 26.10.2006. **2. Агеев Г. В.** Трансформация политической системы Российской Федерации в современных условиях [Электронный ресурс]. – 14.12.12. – Режим доступа: http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2009/abstracts/Ageev_GV.pdf **3. Бродовская Е. В.** Протестная активность москвичей: опыт эмпирического исследования (2011 г.) // IV Всероссийский конгресс политологов «Россия в глобальном мире: институты и стратегии политического взаимодействия»: материалы. Москва, 22–24 ноября 2012 г. – М.: Российская ассоциация политической науки, 2012. – С. 83. **4. Шумилов А. В.** Факторы формирования электоральной политики в молодежной среде // PolitBook. 2012. – № 1. С. 75–85. **5. Шумилов А. В.** Особенности электорального процесса в Российской Федерации (региональный аспект) [Электронный ресурс]. – 14.12.12. – Режим доступа: http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2007/abstract/Shumilov_AV/ **6. Послание Президента Федеральному Собранию от 12.12.2012** [Электронный ресурс]. – 14.12.12. – Режим доступа: <http://президент.рф>. **7. Владимир Путин:** Отвечаю // Российская газета. № 295(5968), 21.12.2012.

Сковіков О. К. Політична участь акторів у виборчому процесі

Розглянуто питання участі різних суспільно-політичних акторів у сучасному виборчому процесі в умовах удосконалення виборчих технологій. Простежено еволюцію змін у виборчому законодавстві та законодавстві про політичні партії з 2001 по 2012 рр. Визначено вектор трансформаційних змін у виборчому процесі з урахуванням інтересів правлячого і політичного класів, а також вплив на них з боку інститутів громадянського суспільства. Констатується, що панівний політичний клас протягом останнього десятиліття вносив зміни у виборче право з метою обмеження виходу опозиційних сил до рівня прийняття рішень. При цьому різні політичні акції, в тому числі з використанням Інтернету, сприяли лібералізації виборчого процесу.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, громадянське суспільство, політична влада, політична участь, політичні партії, політична свідомість, політична еліта, маніпулювання, електорат.

Сковиков А. К. Политическое участие акторов в избирательном процессе

Рассмотрен вопрос участия различных общественно-политических акторов в современном избирательном процессе в условиях совершенствования избирательных технологий. Прослежена эволюция изменений в избирательном законодательстве и законодательстве о политических партиях с 2011 по 2012 гг. Определены вектор трансформационных преобразований в избирательном процессе с учетом интересов правящего и политического классов и влияние на них со стороны институтов гражданского общества. Констатируется, что правящий политический класс на протяжении последнего десятилетия вносил изменения в избирательное право, чтобы ограничить выход оппозиционных политических сил на уровень принятия решений. При этом различные политические акции, в том числе с использованием Интернета, способствовали либерализации избирательного процесса.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, гражданское общество, политическая власть, политическое участие, политические партии, политическое сознание, политическая элита, манипулирование, электорат.

Skovikov A. K. The Political Participation of the Actors in the Electoral Process

The article analyses the issue of participation of different social and political actors in the modern electoral process under conditions of development of electoral technologies. There was examined the evolution of changes in the electoral legislation and the laws on political parties from 2011 to 2012. Vector of transformational changes in the electoral process with the interests of the ruling political class and the influence upon them by the institutions of civil society were defined in the article. It is stated that the ruling political class over the last decade has made changes in the electoral laws, to keep the political opposition parties out from the decision-making level. Different political actions, including use of the Internet, have contributed to the liberalization of the electoral process.

Key words: elections, electoral process, civil society, political power, political participation, political party, political consciousness, political elite, manipulate, electorate.

Стаття надійшла до редакції 12. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.

протоколом № 6.

Рецензент – к. соц. н., доцент Хобта С. В.

УДК 316.75:32

Злотников А. А.

**СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ИЗБИРАТЕЛЯ ГОМЕЛЬСКОЙ
ОБЛАСТИ НАКАНУНЕ ВЫБОРОВ ДЕПУТАТОВ ПАЛАТЫ
ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ**

Объектом исследования выступали совершеннолетние жители Гомельской области. При отборе респондентов использовалась квотно-пропорциональная выборка. Доверительная вероятность 95%. Статистическая погрешность выборки 2,5%.

Полевые работы были проведены в июне, июле, августе 2012 года. Опрос производился по месту жительства, учебы и работы респондентов.

После проверки анкет на достоверность, полноту заполнения и содержательность ответов к обработке и анализу были приняты ответы 1005 респондентов.

Результаты социологического опроса говорят о низком уровне политизированности электората Гомельской области. Респонденты не испытывают потребности в изучении специфики работы законодательной власти. Только 3% опрошенных отмечают, что они хорошо знают, какую работу депутат Палаты представителей Национального собрания проводит в их округе, 26% – знают частично, а 71% – совсем не знают. Нет ярко выраженного стремления у граждан Гомельской области к изучению содержания работы депутатов, представляющих их округа. Только 4% респондентов отметили, что хорошо знают, в какой комиссии работает депутат Палаты представителей Национального собрания, 18% – частично знают, а 78% – совсем не знают.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что решение о выборе конкретного кандидата в депутаты формируется у избирателей Гомельской области за несколько дней до выборов или даже в день выборов на избирательном участке, что обуславливает высокую эффективность следующих методов «борьбы за избирателя»: раскладывание листовок по почтовым ящикам избирателей с информацией о кандидате в депутаты в последнюю неделю перед выборами; размещение информации о кандидате в депутаты непосредственно на избирательном участке.

Избиратели не представляют собой некой аморфной массы. Это – реальные люди со своими ценностными ориентациями, интересами. Они занимают различающиеся позиции в социальном пространстве, имеют собственные убеждения и предпочтения. Многие из них состоят в разных социальных и политических организациях и группах. По

отношению к тому или иному кандидату (избирательному объединению) весь электорат можно представить в виде пяти основных слоев (групп):

1) **активно поддерживающие**, т. е. люди, которые в силу ряда причин (совпадение ценностных ориентаций, интересов, высокая идентификация) готовы осознанно и направленно сотрудничать с кандидатом и его командой, поддерживать их действия, посильно помогать в реализации поставленных целей. Это, так сказать, твердый электорат, который при любых условиях проголосует за своего кандидата или за свою партию и будет агитировать окружающих поступить так же;

2) **пассивно поддерживающие** – это люди, которые выказывают сочувствие кандидату или избирательному блоку, но воздерживаются от активных самостоятельных действий в его поддержку. На выборах они с большой долей вероятности проголосуют за своего кандидата, но на их действия могут оказать воздействие любые, на первый взгляд, не имеющие никакого отношения к политике, факторы (занятость на работе, семейные обстоятельства и т. п.);

3) **занимающие нейтральную позицию**, т. е. люди, чаще всего не имеющие четко выраженной политической позиции, не проявляющие определенных симпатий к каким-либо политическим лидерам или партиям, слабо информированные как о самих субъектах политики, так и об их целях, программах. Они полностью погружены в свои личные проблемы, их мало интересует предвыборная борьба; они не могут определиться в том, за кого будут голосовать и вообще придут ли на выборы;

4) **настроенные недоверчиво**. Обычно этот слой составляет люди, симпатизирующие другим политическим партиям и политическим лидерам, или люди со сформировавшимся предубеждением ко всем политикам, разочаровавшиеся, не верящие в возможности представленных на политической арене государственных и политических деятелей конструктивно решать проблемы страны или региона. С уверенностью можно сказать, что они не будут голосовать за данного кандидата или избирательное объединение, потому что уже сделали другой выбор и готовы либо отдать свои голоса другому претенденту, либо принципиально не участвовать в голосовании;

5) **настроенные решительно против**. К ним относятся члены других политических партий и их активные сторонники. Сделанный представителями данного слоя политический выбор будет подталкивать их к поддержке «своего» кандидата или партии и тем самым вступать в противостояние и конфронтацию со всеми другими участниками избирательного процесса, противодействовать прохождению их кандидатов.

Для нашего исследования более целесообразной является типология, включающая три кластера респондентов в зависимости от степени их готовности участвовать в предстоящих выборах.

О своем участии в предстоящих 23-го сентября выборах депутатов парламента – Палаты представителей Национального Собраниа Республики Беларусь заявили **59 %** граждан. К группе **«неопределившихся»**, т. е. тех, кто еще не принял окончательного решения о своем участии в парламентских выборах, по данным нашего исследования можно отнести около трети респондентов – **30%**. К третьей группе относятся те респонденты, которые однозначно решили **проигнорировать** выборы и не принимать участие в голосовании – их всего **11%**.

Правомерно предположить, что для первой группы респондентов («участвующих») основные мотивы участия в выборах следующие: *патриотизм и гражданский долг* («считаю участие выборах своим патриотическим и гражданским долгом»); *традиционализм* («всегда участвую в выборах»); *мотивация соучастия* («хочу помочь, оказать поддержку своему кандидату»); *рационально-экономический* («на организацию и проведение выборов затрачены большие финансовые средства и усилия людей»); *мотив заинтересованности* («мне нравится участвовать в политическом процессе» и т. д.). Естественно, что возможны и другие факторы, которые оказывают влияние на политическую активность граждан при участии в избирательном процессе, но они не столь значимы в целом для всего массива.

По социально-демографическим характеристикам группу **«участвующих»** в выборах можно описать следующим образом.

Во-первых, большую активность готовы продемонстрировать *женщины* (62%), в то время как среди *мужчин* о готовности точно участвовать в выборах заявили 56% респондентов.

Во-вторых, чем *старше респондент*, тем большую активность он склонен проявить. Традиционно наибольшую готовность принимать участие в выборах можно зафиксировать в возрастной группе старше 60 лет (69%).

В-третьих, готовность к участию в выборах зависит от уровня образования. Установлена зависимость: чем выше *уровень образования*, тем выше политическая культура и активность респондентов. Так, среди людей с высшим образованием самая высокая степень готовности участвовать в голосовании (66%), а среди респондентов с начальным и неполным средним – самая низкая степень готовности голосовать (43%). У респондентов же со средним и средним специальным образованием, готовность принять участие в голосовании составляет 54% и 58% соответственно.

В-четвертых, определенную роль играет *социальный статус и материальное положение* респондента. Так, например, среди представителей бюджетной сферы и руководителей разного уровня заявили о своей безусловной готовности голосовать на выборах свыше 70% респондентов, а среди предпринимателей и фермеров данный показатель самый низкий – 33%. Установлено также, что чем хуже

материальное положение в самооценке респондента, тем меньше его готовность к участию в выборах. Только треть (34%) тех, кто описывает свое материальное положение как, *«денег не всегда хватает даже на самые необходимые продукты, одежду, оплату жилья и услуг ЖКХ»* заявили о своей готовности выполнить свой гражданский долг. В других четырех группах по самооценке материального положения значение этого показателя колеблется в пределах от 57% до 75%. Правомерно предположить, что в данном случае зафиксирована социальная норма: *«Я принимаю участие в выборах, потому что мне есть что терять, а, соответственно, и что защищать»*.

Подробный анализ социально-демографических характеристик 30% респондентов, отнесенных к категории так называемых **«неопределившихся»**, т. е. тех, которые не приняли окончательного решения о своем участии в голосовании по выборам депутатов парламента, позволяет выделить следующие особенности.

Во-первых, в этой группе электората отсутствуют какие-либо гендерные различия, т. к. среди мужчин и женщин удельный вес *«неопределившихся»* абсолютно одинаков – по 30%.

Во-вторых, степень колебаний по поводу участия/неучастия в выборах уменьшается с увеличением возраста респондентов. Так, наибольший удельный вес *«неопределившихся»* (около 50%) в категории 18–19 лет, среди тех, кто впервые получил активное избирательное право, а наименьший (23%) среди людей старше 60 лет. В возрастной категории до 30 лет не приняли решение об участии в выборах 38% респондентов.

В-третьих, чем ниже уровень образования, тем больше удельный вес *«неопределившихся»*. Среди респондентов с высшим образованием таких людей – 24%, тогда как со средним образованием – уже 37%.

В-четвертых, зафиксирована зависимость между социальным статусом респондента и принятым решением об участии в голосовании. Больше всего тех, кто еще не знает, будет ли голосовать среди рабочих в промышленности (40%), предпринимателей (39%), студентов (38%) и работников сельхозпредприятий (34%).

В-пятых, выше уровень неопределенности среди респондентов, которые оценивают свое материальное положение на самом низком уровне и наоборот. Так, среди тех, кто считает, что ему *«денег не всегда хватает даже на самые необходимые продукты, одежду, оплату жилья и услуг ЖКХ»* 42% респондентов еще не решили, участвовать им в выборах или нет. В тоже время среди тех, кто оценивает свое материальное положение, как: *«можем позволить себе любые дорогие приобретения»* нет ни одного респондента относящегося к категории *«неопределившихся»*.

В-шестых, установлено, что место жительства респондента не оказывает значимого влияния на решение об участии в выборах. Удельный

вес тех, хто ще колеблеться, варьорується в діапазоні від 27% серед сільських жителів до 33% серед гомельчан.

При аналізі даної категорії респондентів, крім соціально-демографічних аспектів, важливим фактором, який оказує вплив на готовність учасувувати в виборах депутатів парламенту, являється ступінь задоволеності деякими умовами соціальної життєдіяльності.

Соціальне самоочувствіє «неопределившихся» по кожному виду умов соціальної і лічної життєдіяльності хуже, чєм в цілому по виборці. Найбільшу травмогенність у «неопределившихся» по сравнієню со всієї виборкою в цілому вызивають: рішення жилищної проблеми (разница в 20%), свобода слова (разница в 18%), наявність свободних місць на ринку праці (разница в 11%).

Следує зазначити, що в структурі «неопределившихся» почти два рази нижє (7,8%), чєм в цілому по виборці (15%), удєльний вєс респондентів, котріє знають, хто являється територіально депутатом парламенту в округі його місцожитєльства.

Подчеркнем, что важным обстоятельством, которое на наш взгляд влияет на удєльний вєс «неопределившихся», являється фактор времени. Так основний массив респондентів був опрошен в начальній стадії проведення виборів, т. є. когдє ще не були видвинуті і зарєєтрировані кандидати в депутати. Правомєрно предположєніє, что информированность избирателей о предвыборных программах кандидатов в депутаты по конкретным округам, об их деловых и личнх качествах позитивно скажєтся на мнєніи «неопределившихся» граждєн, и они примут решение о необходимости учасувувати в виборах.

Третья категория респондентів, которую мы выделили по итогам исследования, **собирається проигнорировать выборы**. Данную группу образовали 11% респондентів. По своим соціально-демографіческим признакам эта группа имеет ярко выраженное гендерное лицо. Так, только 8% опрошенных женщин заявили, что они решили не идти на выборы, тогда как об этом же заявили 14% мужчин. В разрезе возрастных характеристик наимєншую готовность идти на выборы выражают молодые люди. Среди респондентів, составляющих возрастную группу 20–29 лет, данный показатель максимальный – 17%, а среди людей в возрасте старше 60 лет – 8%.

Образовательный уровень данной категории респондентів подтверждает уже выявленную закономерность: чєм нижє ступєнь образования, тем выше число респондентів, котріє готовы проигнорировать выборы. Среди тех, кто имеет начальное или неполное среднее образование не придет на выборы почти каждый пятый (22%). Значительно ниже данный показатель среди людей со средним, высшим и средне-специальным образованием: 9%, 10% и 12% соответственно.

По социальному статусу, среди тех, кто предполагает проигнорировать выборы больше всего: безработных (33%),

предпринимателей (28%) и студентов (19%). Самый низкий показатель среди работников бюджетной сферы (5%) и пенсионеров (9%).

Результаты нашего исследования говорят о том, что в структуре тех, кто собирается **проигнорировать выборы**, минимальный удельный вес, т. н. «*протестного электората*».

Скорее всего представители «*протестного электората*» оценивают политическую обстановку в Беларуси как «плохую» или «очень плохую»; они совершенно или скорее не согласны с тем, в каком направлении в стране развиваются дела; полностью или скорее не доверяют Президенту Республики Беларусь. Число таких людей среди «*игнорирующих*» выборы колеблется от 12,3% до 9,4%. Таким образом, в общем объеме выборки удельный вес указанных респондентов может составить от 1,4% до 1%.

Результаты проведенного исследования позволяют определить **условия, от которых зависит выбор гражданами того или иного кандидата**. Так, *основными факторами*, по определению самих респондентов, являются деловые, личностные качества, а также опыт хозяйственно-распорядительной деятельности и экономическое образование. Отвечая на вопрос анкеты, о возможной профессионально-статусной характеристике кандидата в депутаты, почти половина (49%) респондентов высказали мнение о том, что «*мне не важна его профессия, должность, а главное – деловые качества*». По 12% участников опроса предположили, что, скорее всего, проголосуют за *руководителя, хозяйственника и экономиста*. Причем, следует отметить, что готовность голосовать, например, за экономиста, выше среди специалистов бюджетной сферы, студентов и предпринимателей, а значительно ниже среди рабочих, как в промышленности, так и сельскохозяйственных предприятий. Незначительной популярностью в целом среди респондентов пользуются *юристы – 6 % и политики – 5%*. И в крайне незначительной степени на выбор повлияли бы другие статусы и профессии, например: врача, преподавателя, учителя, военного, сотрудника правоохранительных органов, социолога, предпринимателя и т. д. Почти каждый десятый (8%) указал, что ему все равно какой статус или профессия у кандидата в депутаты.

В очень слабой степени на выбор избирателя влияет *политическая принадлежность* кандидата в депутаты. Полученные данные не позволили выявить приоритетность какой-либо политической партии. В сумме только 19% респондентов указали на определенные политические симпатии, но вместе с тем, если проанализировать эти данные в разрезе конкретных партий, то только одну из них упомянули всего 5% респондентов, а три из них по 3% опрошенных. Наибольшее число упоминаний (5%) принадлежит *Республиканской партии труда и справедливости*. Правомерно предположить, что не каждый из этой группы респондентов знает программу, лидера, представителей данной партии и ее конкретную деятельность. Очевидно, что людей привлекает

название партии, содержащее слово справедливость, что еще раз, пускай и косвенно, свидетельствует о ценностях наших граждан. Следует констатировать тот факт, что в соответствии с данными Института социологии НАН Беларуси, опубликованными на официальном сайте рейтинг политических партий имеет разброс популярности среди избирателей от 1,9% до 0,1 % [1].

Низкая популярность политических партий, как в нашей области, так и в республике целом объясняется целым комплексом факторов. На наш взгляд, основные – это недоверие людей по отношению к партиям и их возможностям решать конкретные жизненные проблемы; низкий уровень интереса граждан к деятельности партий; отсутствие у политических партий ярко выраженных политических лидеров, их несменяемость; отсутствие у политических партий каналов информирования о своей деятельности; неясность и неконкретность идеологических платформ и политических программ для большинства избирателей и т. д.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что на решение о выборе конкретного кандидата в депутаты у избирателей Гомельской области существенно влияет информация о деловых и личностных качествах кандидатов, среди которых особое место занимают качества, присущие современным белорусским руководителям (хозяйственникам), имеющим положительный опыт решения проблем экономического характера. Существенную роль при принятии решения будет иметь наличие информации о том, каким образом кандидат в депутаты Палаты представителей Национального собрания будет решать проблемы социальной и личной жизнедеятельности, наиболее беспокоящие электорат: инфляция, рост цен; пьянство, наркомания; цены на коммунальные услуги; решение жилищной проблемы; работа служб ЖКХ.

Как показал анализ социально-демографических характеристик 30% респондентов, отнесенных к категории т. н. «неопределившихся», т. е. которые не приняли окончательного решения о своем участии в голосовании по выборам депутатов парламента, позволяет выделить следующие особенности, особый акцент в агитации следует делать на следующие группы. Во-первых, на возрастные группы 18–19 лет и 20–29 лет, во-вторых, на студентов, рабочих у промышленности, предпринимателей и работников сельхозпредприятий. В-третьих, это люди с низким уровнем образования (начальное и неполное среднее), которых следует разъяснять социальное значение участия в выборах. В целом следует отметить, что активная работа кандидатов в депутаты, в целом способна значительно повысить удельный вес людей, которые примут участие в голосовании.

Как продемонстрировали результаты проведенного исследования, выбор гражданами того или иного кандидата зависит, прежде всего, от деловых, личностных и моральных качеств, а также опыта хозяйственно-

распорядительной деятельности и экономического образования. Поэтому, очевидно, одним из факторов успешного проведения агитационной кампании является демонстрация своих лучших человеческих качеств, описание опыта решения проблем, возникающих в хозяйственной и управленческой деятельности. Важным фактором успеха, на наш взгляд, является идентификация кандидата со своими избирателями, на основе общих ценностей: семья, здоровье, материальный достаток, любовь, хорошие друзья. Также большое значение имеет демонстрация знания и понимания разрешения ключевых социальных проблем, которые беспокоят граждан: *наркомания, пьянство, инфляция и рост цен, коррупция, цены на коммунальные услуги, решение жилищной проблемы и бюрократизм*. Учитывая «*апартийность*» избирателей, нецелесообразным представляется акцент на партийной принадлежности и партийных программах. В тоже время, следует учитывать, что в предвыборной борьбе кандидат и его команда должны отдавать себе отчет в том, что перед ними – не одноликая масса, а множество индивидов, различающихся своими интересами, жизненными планами и т. п. Следовательно, реакции каждого из избирателей на программные заявления кандидата, на выдвигаемые лозунги, на рекламные плакаты могут оказаться различными, если не диаметрально противоположными. Поэтому, очевидно, кандидатам следует искать свои ниши в социальном пространстве и ориентироваться не на большие социальные группы, а на более мелкие сегменты в них.

Список использованной литературы

1. **Политические** партии Беларуси: миф или реальность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://socio.bas-net.by/artdetailed.php?id=28>

Злотніков А. А. Соціологічний портрет виборця Гомельської області напередодні виборів депутатів Палати представників Національних зборів Республіки Білорусь

У статті розглядаються особливості електоральних установок жителів Гомельської області напередодні виборів депутатів парламенту. На основі соціологічних даних показано, що електорат має низький рівень політизованості. Рішення про вибір конкретного кандидата у депутати формується у виборців за кілька днів до голосування чи навіть у день виборів на виборчій ділянці. Підкреслюється досить байдуже ставлення виборців до діяльності політичних партій. У структурі електорату виокремлено три групи залежно від ступеня готовності взяти участь у майбутніх виборах: «ті, хто бере участь», «ті, хто не визначився», «ті, хто збирається ігнорувати вибори». Встановлено, що серед тих, хто збирається проігнорувати вибори, мінімальна питома вага «протестного електорату».

Ключові слова: виборці, типологія виборців, політичні партії.

Злотников А. А. Социологический портрет избирателя Гомельской области накануне выборов депутатов Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь

В статье рассматриваются особенности электоральных установок жителей Гомельской области накануне выборов депутатов парламента. На основе результатов социологического исследования показано, что электорат имеет низкий уровень политизированности. Решение о выборе конкретного кандидата в депутаты формируется у избирателей за несколько дней до выборов или даже в день выборов на избирательном участке. Подчеркивается достаточно равнодушное отношение избирателей к различным проявлениям деятельности политических партий. В структуре электората выделяется три группы в зависимости от степени готовности участвовать в предстоящих выборах: «участвующие», «неопределившиеся», «собирающиеся игнорировать выборы». Установлено, что среди тех, кто собирается игнорировать выборы, минимален удельный вес «протестного электората».

Ключевые слова: избиратели, типология избирателей, политические партии.

Zlotnikov A. A. Sociological portrait of the voter in Gomel region on the eve of the elections to the House of Representatives of the National Assembly of the Republic of Belarus

The article discusses the features of electoral priorities of Gomel residents before the elections to the Parliament. Based on the results of the survey it is shown that the electorate has a low level of politization. The decision to choose a particular candidate is taken by the voters a few days prior the election or on election day at the precinct. Rather indifferent attitude of voters to the various manifestations of the political parties is indicated here. In the structure of the electorate there were distinguished three groups, depending on the degree of willingness to participate in the upcoming elections. It is found that there is a minimal proportion of "protest vote" among those who are going to ignore the elections.

Key words: voters, typology of voters and political parties.

Стаття надійшла до редакції 10. 12. 2012 р.

Прийнято до друку 29. 03. 2013 р.
протоколом № 6.

Рецензент – д. філос. н., професор
Гаврилов М. І.

РОЗДУМИ НАД КНИГОЮ

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ФІЛОСОФІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ НАУКИ: ДВА ПОГЛЯДИ НА ЕСЕ МАРИНИ РУДНИЦЬКОЇ

(Рудницька М. Жити – значить ніби бути... Філософське есе. – Львів : Кальварія, 2011. – 400 с.)

«Я ж кажу не про самі речі, сер, – говорив Фабер. – Я кажу про їхнє значення. Ось я сиджу тут і знаю – я живу».

Рей Бредбері [1, с. 65].

Жанр філософського есе, до якого належить робота Марини Рудницької «Жити – значить ніби бути...», передбачає особистісний погляд на одвічні філософські проблеми та наявні результати філософської рефлексії. Автор прагне створити оригінальну концепцію, у якій поєднуються суб'єктивні та об'єктивні виміри людського існування. Втілення цього задуму заслуговує на зацікавлену увагу, оскільки книга не залишає читача байдужим власною піднесеністю, поетичністю, спрямованістю на діалог як із сучасником, так і з певною філософською традицією.

Звернення до сутнісних основ буття взагалі та існування сучасної людини зокрема, безумовно, є актуальним, оскільки сьогодні досягнення науково-технічної думки змінюють не тільки середовище людського існування, але і взагалі свідоме ставлення до світу та власного місця у ньому. Про гостроту світоглядних питань, які ставляться в есе, свідчать, зокрема, назви підпунктів «Абстрагування від істотного як хвороба сучасної філософії», «Симптоми панування наукового світогляду», «Науковий світогляд як нищівний вірус самісної творчості», «Осередок буття, поневолений науковим світоглядом», «Що заважає осягнути сенс власного існування», «Самогубство як граничний випадок нерозуміння свого призначення» тощо.

Філософські роздуми завжди відбивають певний спосіб мислення, певну логіку міркування, намагаючись прояснити її. Робота Марини Рудницької є чітко структурованою та оригінальною за змістом. Кожна з 16 глав присвячена послідовному пошукові відповіді на питання «Що для людини означає бути у всій повноті?». Автор критично ставиться до вітчизняної та взагалі слов'янської філософської традиції щодо вирішення фундаментальних питань сенсу буття: «Нема й ніколи не було автентично української і взагалі слов'янської фундаментальної філософії. Немає філософії як такої, тобто самостійних сутнісних роздумів, а не трактування думок, скажімо, грецьких чи німецьких класичних мислителів. Є тільки те, що називається філософською дисципліною» [2, с. 8].

Зв'язок есе з існуючою філософською традицією найбільш чітко встановлюється у останній главі «Спадкоємність філософських концепцій», де аналізуються ідеї Парменіда, Геракліта, Платона, Аристотеля, Канта, Гегеля, Ніцше та Гайдеггера. Критерієм ґрунтовності та змістовності філософії автор вважає «осмислення буття в його суті з позиції певної креативної сили існування, що була у ньому помічена» [2, с. 368]. Наприкінці роботи основну увагу приділено аналізу розуміння Гайдеггером сутності буття як «присвоєння, яке дозволяє відкритість, наближення, водночас не заважаючи самостям, що зближуються, відокремлюватися, залишатися самими собою» [2, с. 391]. Принципом буття постає закон еквівалентного обміну, згідно з яким «все суще обмінюється власністю» [2, с. 392].

У руслі висвітленої філософської традиції автор робить висновок щодо сутності існування людини: «Людина з'являється у світі не просто так – вона з'являється, щоб пізнати своє покликання, свою унікальність і свою силу, віддати

світові свою мудрість, щоб через долучання до його сутності зріднитися і примиритися з ним у безкінечному породженні прекрасного» [2, с. 366].

Марина Рудницька за власним покликанням написала цікаву та велику за обсягом роботу, яка розкриває її світоглядну позицію. Це справді заслуговує на повагу, і як серйозна праця, і як вчинок людини, не байдужої до долі філософії у власній країні. Есе проникнуте критичним пафосом щодо впливу науки та наукового світогляду на формування людини, на позбавлення її свободи самовираження та можливостей самореалізації. Автор говорить про протиставлення обдарованої особистості науковому світоглядові через протидію стандартизуючим, вихолощено-інформативним методам сучасної освіти та виховання. «Матриця» наукового світогляду відсторонює майбутнього митця, якого, вочевидь, має виплекати в собі кожен, від буттєвих станів (самотності, жаху, настрою дежавю, передбачення тощо), які спонукають людину до творчості, через які їй вдається впізнати «самість»...

Марина Рудницька розмірковує з приводу того, що зайва ерудиція часто може заважати фахівцю створити щось нове. Вона піддає критиці стан викладання філософії в нашій країні, а також ту роль, яка сьогодні часто відводиться вітчизняним науці та освіті. Можливо, у цьому є рація. Професійна філософська освіта зовсім не є гарантією наявності власних глибоких філософських думок. І філософія не завжди викладається у наших вишах цікаво та натхненно, і не тільки філософія. Але підготовка професійних кадрів для усіх сфер суспільного виробництва – одна з найважливіших функцій освіти. І якщо кожен, хто взагалі мислить, має стикатися із філософією, так само і кожна сучасна людина не може відчувати себе впевнено без наявності відповідних наукових знань, особливо професійних. Так, наприклад, непрофесійні художник або музикант справді можуть віднайти за власним натхненням нову техніку або стиль, але лікар, інженер або програміст не можуть існувати в професії, не маючи систематичної професійної підготовки.

В есе впевнено висловлюється думка, що розгалуженість сучасної філософії на велику кількість «вузьких спеціалізацій» – явище досить негативне. «З позиції вихідного питання, на якому базується і до якого повертається будь-яка ґрунтовна філософська думка, – питання про сутність буття – таке розгалуження є фатальною катастрофою» [2, с. 12]. Але, вочевидь, філософія сьогодні може відповісти на питання «про сутність буття взагалі» лише метафорично, як це і робить мистецтво. Така відповідь можлива, особливо в жанрі філософського есе. Справді, філософія і мистецтво мають багато спільного, перш за все тому, що найчастіше вони є результатом особистісної творчості. Філософія може мати справу не тільки з логічними побудовами, але понятійний характер філософствування передбачає світоглядну наповненість використовуваних художніх образів, їхню загальну значущість, відповідність епосі, яку філософ намагається осягнути у думці.

Наукове знання сьогодні є панівною складовою як суспільної, так і індивідуальної свідомості. Звертатися лише до метафор, абстрактних конструктів та художніх образів у поясненні світоглядних проблем у наш час, коли завдяки сучасній науці можна керувати навіть процесами, що відбуваються у людській свідомості, тими самими буттєвими станами, що є стимулами самісної творчості, на нашу думку, означає взагалі позбавити філософську думку кредиту довіри, який і так у сучасному українському суспільстві є невеликим. Сьогодні онтологія та гносеологія не можуть не ґрунтуватися на досягненнях сучасної науки, так само як, наприклад, і логіка та філософська методологія. А всі вище згадані дисципліни разом не можуть відповідати на ті ж самі питання, що й, наприклад, етика та естетика.

Жанр есе, безперечно, відкриває перед автором певну свободу самовираження. Але метафоричність описів ключових термінів, таких, наприклад, як «Єдине буття», «самість», «буттєві стани» не завжди сприяє ясному розумінню авторської позиції, незважаючи на те, що багатозначність передбачає самостійний пошук зацікавленого читача: «Отож, загалом можна стверджувати, що буттєві стани – це не персональні людські переживання, що викликаються якимись поточними проблемами; вони

зачіпають не людську індивідуальність, а *власне буття людини у його відношенні до Єдиного буття, буття самого по собі*. Через буттєві стани людина впізнає рушійні сили буття, окремі моменти буттєвої сутності в їх зовнішності» [2, с.91]. Таке пояснення виникнення станів жаху або самотності навряд чи втішить, наприклад, тяжко хвору літню людину з мізерною пенсією. Відчуття одвічного, всезагального, прекрасного як вияв досконалості світу можна відобразити у витворах мистецтва, але чи можливо досягти такого відчуття, існуючи в умовах недостатнього задоволення навіть базових потреб? На нашу думку, сучасна філософія не може розглядатися тільки у взаємодії з мистецтвом, протиставляючи себе проблемам сучасної науки та вимогам наукового світогляду, поза зв'язком із ситуацією у сучасному суспільстві взагалі. Не набула достатнього висвітлення у есе і проблема пошуків власної самості через взаємодію із самістю іншого.

Не вдаючись до докладного розгляду суперечливого опису наукового світогляду у есе, задамося лише одним питанням, а чи зрозумілим, наприклад, буде твердження, що «науковий світогляд панічно боїться людини, котра перебуває під серйозним впливом мистецтва...» [2, с. 235] без певного соціального та особистісного контексту? Згадаємо лише один гумористичний приклад. Так, одного з найвидатніших математиків світу, німецького вченого Давида Гільберта колись запитали про когось з його колишніх учнів. «Ох, – згадав Гільберт. – Він став поетом. Для математики у нього не вистачило уяви» [3].

У главі 10 «Самісна творчість і наука (початок)» і главі 11 «Самісна творчість і наука (закінчення)» йдеться про розрив між наукою та філософією. «Таким чином, хоч наука і виставляє себе як єдину солідну діяльність, як єдиний серйозний підхід, що дозволяє зрозуміти природу речей, однак на ділі вона майже нічого не в змозі пояснити, звично закриваючи очі на усі глибокі питання буття і самовпевнено відмахуючись від них...» [2, с.201].

Безперечно, навіть серед найвидатніших вчених небагато таких, хто вважає, що повністю зрозумів природу речей, але сам поступ до покращення та продовження життя людини, якому сприяли і наука, і філософія, і мистецтво, поєднували їх завжди. І переваги побутового комфорту, і підкорення простору і часу, і подолання багатьох хвороб, зниження показників дитячої смертності та продовження життя і багато інших досить реальних досягнень цивілізованого суспільства не можуть не переконувати людей у великих можливостях сучасної науки.

Можна довго сперечатися з приводу того, яким саме чином філософія може сьогодні підтримати і зорієнтувати людину у пошуках власної сутності та сутності буття. Але проблема загальних принципів і понять майже така сама як і проблема узагальнюючого уявлення про людину – вони нікого не роблять щасливими, якщо не надають людині можливості справді покращити власне життя. Таку можливість сучасна людина без наукового знання отримати не може. А людина та її шлях до щастя завжди цікавили філософію, українську зокрема, ще з часів Григорія Сковороди. І визначити цей шлях намагаються сьогодні не тільки соціальна філософія, філософська антропологія, етика тощо, але й соціологія, психологія, медицина, економіка, екологія та багато інших наук, саме виникнення яких тісно пов'язане з філософією як пошуком гармонії у взаємовідносинах людини і світу.

Список використаної літератури

1. Брэдбери Р. 451° по Фаренгейту / Рэй Брэдбери // Память человечества. – М.: Книга, 1982. – С. 13 – 130. **2. Рудницька М.** Жити – значить ніби бути... Філософське есе / Марина Рудницька. – Львів: Кальварія, 2011. – 400 с. **3. Физики** шутят [Електронний ресурс] : // Под общей редакцией доктора физ.-мат. наук В. Турчина. Редактор Л. В. Гессен. – М.: Изд «МИР», 1966. – Режим доступа: <http://lib.ru/ANEKDOTY/FIZIKI/fizikishutyat.txt>

А. В. Чантурія

***

Книга Марини Рудницької “Жити – значить ніби бути...” є оригінальним філософським дослідженням з актуальною тематикою, логічно структурованими розділами, а сам виклад думок вражає глибиною і вдало перегукується з поезією та посиланнями на фундаментальні праці видатних філософів. Автор книги своєю роботою запрошує читача у світ філософії, обираючи не тільки цікаву форму викладу, а що особливо цінно – невимушено запрошує до філософського дискурсу крізь лабіринти буттєвих станів до пошуків *aletheia* – справжньої істини, яка криється в душевних настроях людини і розкриває свою сутність крізь самісну творчість і відчуття прекрасного. Справді, в актуаліях сьогодення філософська позиція автора щодо присутності філософії у щоденному бутті людини є сміливою і необхідною, адже, саме філософське світоосягнення, співпереживання та спів-мислення відкриває людині справжній сенс у житті – на думку автора – це те, “що властиве саме буттю людини, що зумовлює її буття разом з усіма переживаннями, сумнівами і вчинками, якими воно наповнене, це те, чим відрізняється саме людське буття ... самим його розумінням вона вже якимсь чином зливається з ним...долучається до Вічності... Адже філософія і мистецтво як прояви самісної творчості... являють собою тлумачення і відображення вічного, звернуті до вічного, присвячені йому. Вони дарують людині примирення з собою і з буттям, ... спонукають до власних роздумів” [2, с. 41]. Саме присвяченість і призначеність чомусь і для чогось дає можливість пізнати буття – зрозуміти цей світ і примиритися з ним, а значить набути мудрості, тобто свідомо усвідомлювати свою буттєвість як найвищу цінність, що віддзеркалює власний сенс і щоденно наповнює Єдине буття.

Марина Рудницька в авторському філософському есе зауважує, що “задача будь-якого справжнього, високого мистецтва полягає у тому, щоб налаштувати людину на той буттєвий настрій, який володів майстром під час народження його витвору, і через глибини цього настрою підвести її до розуміння сенсу буття... Філософія, навіть якщо вона і сконцентрована на буттєвому стані, вкрай довго дістається до його сенсу. Вона йде через аналіз, осмислює різнобічні прояви буттєвого настрою, аби уловити, що саме у ньому до людини звернене... береться обмірковувати якийсь один із цих моментів, і якщо це обмірковування по-справжньому глибоке, то воно досягає розкриття і розуміння самої буттєвої сутності, що стоїть за ними” [2, с.132]. Ми погоджуємося з автором у тому, що саме мистецтво та філософія – це найвищі ретранслятори самісної творчості, адже саме вони здатні до глибокого самовираження, тобто до такого усвідомлення життя, де сенс і наповненість виступають основними імперативами, і доказом того, що воно “відбулося”. Відтак, саме сенс як потреба та особистісна необхідність змушує людину задумуватись про власну недовговічність і віднаходити власне застосування та самореалізацію. Автор книги доцільно розглядає буття крізь призму сутності (сенс) та підрозділяє буття на власне і суще. М. Рудницька ґрунтовно викладає пояснення самого буття через “своєрідність і тотожність”, “ніщо і самість” “відставлення і простягнуту пропозицію” з логічним переходом до категорій простору і часу. Відтак, буттєві настрої відкриваються сутнісно перед кожною людиною, потребуючої відчуття та осмислення, а досвід їх сприйняття оформлюється вдало в поезії, музиці, філософії та мистецтві.

Хочеться підкреслити, що книга Марини Рудницької “Жити – значить ніби бути...” є цікавою філософською роботою, адже пропонує читачеві глибокі переконання у необхідності жити цікаво й повноцінно, координуючи власне життя духовністю, “запитами серця” та філософською наповненістю. В той же час, варто підкреслити, що сучасна філософія звертається до людини тисячолітньою мудрістю й не є байдужою до людських відкриттів і надбань,

адже сам процес засвоєння мудрості кристалізується в контексті ідей і сумнівів, гіпотез і дискусій, які вибудовуються у філософські системи, що світоглядно відбивають духовні засади епохи і підкреслюють свою трансісторичність.

Як наголошував П. Куліш: “ідеї безсмертні, як безсмертна душа людини, в глибині якої концентруються всі переживання, помисли, надії” [5, с. 156]. Відтак, філософія завжди є і буде як необхідність, якою оволодіває кожен в процесі свого досвіду та розвитку, адже саме в процесі становлення особистості відбувається не тільки формування інтелектуального потенціалу, а й генеруються ціннісно-сміслові горизонти людини.

“Вкажіть же мені тепер таку українську філософську думку, яка хоч в когось викликала б подібне хвилювання, яка хоч когось зачіпала б за живе, плідну, зацікавлену думку, що спонукає до самостійного мислення, не сповнену академічного пафосу і не виголошену з тією вбивчою самовпевненістю, яка свідчить про повну байдужість до свого предмету! А якщо немає такої думки, то як можна говорити про існування української філософії?!” [2, с. 8].

Ще Аристотель наголошував, що філософ має триматися якнайдалі від швидкоплинних речей і прагнути до своєї батьківщини – царства чистої істини. Відтак, саму чисту істину можуть народжувати сакральні символи, серед яких чільне місце посідає мова.

То ж давайте поміркуємо, якщо смисли є характеристиками буття як такого, самого по собі, тоді вони мають бути незалежними від людини і напередзаданими будь-якій діяльності, у тому числі пізнавальній. Але як вони можуть бути тоді саме людськими смислами? Якщо ж смисли творяться людиною і людством, то вони належать до сфери культури, а не природи, то як може існувати незалежний від індивіда смисл буття?. Онтологічна проблема в традиції “філософія розуміння” від Шлейєрмахера до Гайдеггера й Апеля постає як проблема побудови особистої онтології індивіда, яка давала б можливість розімкнути світ індивіда і поєднати людину з людиною. Таким чином, наприклад, С. Франк буття розглядає як реальність. Будучи неосяжним, буття є “моє внутрішнє життя”, і в тій формі, в якій, виходячи за межі самого себе, воно є життям у спілкуванні (у відношенні “я-ти” і “ми”) та духовне життя [6, с. 356]. Таким чином, саме мова надає їй носіям унікальні та неповторні ресурси філософування – певна річ, будучи при цьому сама продуктом унікальних та неповторних умов суспільного життя, історичних обставин розвитку певного народу. Відтак, всі філософські роботи (численні цитати з творів європейських філософів усіх часів та народів, оригінали яких писалися грецькою мовою, латиною, арабською, німецькою, англійською італійською мовами) занурюють нас у множинну мовно-світоглядних унікальностей, які становлять чисельну спадщину філософських концепцій. Слід наголосити на тому, що філософія твориться і осмислюється різними мовами, відтак це впливає на філософування як процес і містить вузли неперекладності, зокрема різні порівняння термінологічних мереж, викривлення яких становить історію, зокрема географію мов і культур (для прикладу: правда – це justice або verité; любити – це ... виявляти схильність, шанувати, кохати, поважати...; mimesis - це representation або правильно розуміємо як imitation). Відтак, вся філософія має універсальну логіку. (Для прикладу: В Італії муза спілкується співаючи, коли вона у Франції – розповідає та мудрує, коли в Іспанії – вона по-лицарськи виображує, а в Англії мислить гостро чи роздумливо, що робить вона в Німеччині? Вона наслідує (Nachahmung). Наслідування є її характером. Ми дійшли висновку, що всі філософські терміни, які ми вважаємо беззаперечно еквівалентними, мають іноді різні значення й сфери вжитку, адже множинність та поліконцептуальність існує не тільки між мовами, а й у кожній мові, що є не фактом існування природи чи в природі, а наслідком отриманим в історії та культурі. Таким чином, ми можемо сміливо сказати, що як особлива форма самоусвідомлення національної

культури, філософія в Україні завжди перебувала у тісному взаємозв'язку з суспільно-громадською, політичною, релігійною та науковою думкою й до сьогодні нитка українського філософського мислення не переривалася, формуючи духовність народу (нації), особистості. Слід наголосити на тому, що філософія в Україні довгий час існувала не у цілісності філософських систем, а у вигляді ідей, які виражені в літературі, публіцистиці, зокрема в поезії. Але, як і кожній національній філософії, українській властиві свої типові риси, які свідчать про її існування і розвиток (кордоцентризм, антропоцентризм, екзистенційність, діалогічність, софійність, толерантність...), що сформувалися на основі національного характеру, так званої “української душі”. Варто зазначити, що довгий час українська філософія більше тяжіла до чуттєво-емоційного символічного сприйняття світу, ніж до його теоретично-духовного осмислення. Як зазначав Г. С. Сковорода: Філософствувати – значить “перебувати на самоті з собою... Мета людського життя – це “внутрішній світ”, “радість серця”, “міцність душі” [3, с. 325]. Г. С. Сковорода закликає: “пізнай себе”, “поглянь у себе”! Відтак, українська філософія була, є і буде, оскільки має самобутність і спрямованість на дослідження не тільки “буття”, а й пізнати людську душу, тобто не стільки “теоретичні пізнавальні здібності”, скільки емоційно вольове єство її духу, серце, з якого народжуються прагнення, думки і відчуття.

До дослідження буттєвої основи формування, розвитку та, звичайно, проблем ідентифікації звертається чимало зарубіжних і вітчизняних дослідників (В. Андрущенко, В. Бех, В. Воронкова, М. Култаєва, В. Ісаєв, М. Попович, В. Суханцева, І. Старовойт, В. Пролєєв, С. Кримський, В. Табачковський, І. Немчинов, Ю. Писаренко, Н. Хамітов). Для них усіх суттєвим є розуміння буття як деякої реальності, що зумовлює процес існування і відтворення, хоча трактування цих процесів неоднозначне.

М. Степико дотримується і розвиває “досвідну” концепцію, згідно з якою буття людини та соціуму конститується в процесі людської життєдіяльності, де формується життєвий світ і складається життєвий досвід. Концепція виводиться ним з твердження “єдиною формою, в якій може бути визначена людина і в якій вона дана сама собі, є її життєвий досвід”. “Аналізуючи досвід людського існування, ми водночас маємо справу з етнічним буттям у всьому його різноманітті, багатогранності та неповторності” [4, с. 161].

Хочеться зазначити, що книга Марини Рудницької “Жити – значить ніби бути...” підтверджує той факт, що філософія сьогодні виходить за межі свого традиційного застосування як окремої дисципліни. На думку С. Кримського, образ ХХІ століття визначає глобалізація, яка за своїми когнітивними механізмами пов'язується з універсалізацією наукової думки [1]. Це означає, що технічна логіка та інформатика, синергетика, структурна лінгвістика, культурологія, політологія та антропологія, семіотика і психоаналіз, сучасна соціологія розв'язують філософські проблеми, які говорять не про “кінець філософії”, а про зміну векторів її застосування, оскільки “запити філософських смислів” виникають сьогодні у всіх сферах творчої діяльності, вони розширюють потреби філософського осмислення сучасності, роблять філософську проблематику співучасницею конкретних рішень в основних різновидах духовної і практичної діяльності.

Хочеться підкреслити, що досконалість людини, базуючись на “мистецтві життя” переборює прив'язаність до предметного світу і дає можливість відчутти багатство буття, зокрема власний сенс буття. Таким чином, можливість самісної творчості для всіх виявляє себе в ідеї “нерівної рівності”, тобто в реалізації кожним себе за своїми можливостями: “Жити – значить бути, бути – значить мати сенс...”

Список використаної літератури

1. **Кримський С. Б.** Про софійність, правду, смисли людського буття: Збірник науково-публіцистичних і філософських статей. – Київ, 2010. – 464 с.
2. **Рудницька М.** Жити – значить ніби бути... Філософське есе / Марина Рудницька. – Львів : Кальварія, 2011. – 400 с.
3. **Сковорода Г.** Твори: У 2 т. – К. : Обереги, 1994. – Т. 1. / передм. О. Мишанича. – 528 с.
4. **Степико М.** Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М. Т. Степико – К. : Т-во “Знання”, 1998. – 251 с.
5. **Українська філософія в іменах** / Огородник І. В., Русин М. Ю. – К. : Либідь, 1997. – 328 с.
6. **Франк С. Л.** Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии // Сочинения. – М. : Правда, 1990. – С. 183 – 559.

Кучера Т. М.

Перспективи використання ігрових методів навчання соціології

Подгайська Л. І. «Ігрові методи для практичних занять з соціології». Посібник. – Минск : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 104 с.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до майбутніх спеціалістів. Як результат, трансформується зміст освіти, здійснюється пошук нових форм і методів навчання. З середини ХХ ст. поряд з традиційними технологіями у навчанні почали використовуватися новітні технології, серед яких вагоме місце посідають ігрові. Вони сприяють активізації школярів і студентів у процесі навчальної діяльності, забезпечують ефективне поєднання теорії та практики, дозволяють формувати творчо мислячу особистість.

Проблема пошуку нових методів викладання є актуальною і для соціології. Майбутній спеціаліст повинен не лише володіти певним обсягом знань про суспільство, але й уміти застосовувати їх для аналізу конкретних ситуацій, враховувати при організації взаємодій з різними соціальними суб'єктами.

На необхідності використання ігрових методів при викладанні соціології наголошує Подгайська Л. І., автор посібника «Ігрові методи для практичних занять з соціології», який вийшов друком 2010 р. у мінському видавництві «Література та Мастацтво» (Білорусь). Вона підкреслює, що «навчальна гра формує уміння, практичні навички, об'єднує слово та діло, розвиває евристичне мислення, інтелект, вчить оцінювати світ з позиції світової соціології, навчає взаємодії та роботи в малих соціальних групах, сприяє самостійності, формує активну громадянську позицію особистості, корегує професійну приналежність спеціаліста» [1, с. 4].

Посібник складається з трьох розділів. У першому розділі «Ігрові методи створення сприятливої атмосфери, організації комунікації та закріплення лекційного матеріалу будь-якої теми» автор наводить приклади ігор, які можна використовувати на заняттях з соціології. Це – «Автопортрет в інтер'єрі. Символіка» (основною метою є презентація учасників групи), «Комплімент» (створює сприятливу атмосферу в групі), «Дипломатичний прийом» (дозволяє визначити успішні стратегії поведінки у взаємодії з соціальним середовищем), «Круглий стіл» (розвиває вміння колективної дискусії, навички спілкування), «Письмові дебати» (формує культуру дискусії, вчить підбирати аргументи на захист своєї позиції), «Заверши фразу» (виявляє рівень знань з певної теми), «1x2x4x8» (забезпечує обговорення проблеми з різних позицій, розвиває уміння приймати групові рішення), «Чотири кути» (залучає до роботи всіх студентів, розвиває уміння здійснювати самостійний вибір і аргументувати обрану позицію). Використання даних ігрових методик потребує високого рівня підготовки не лише студентів, а й викладача. Переваги навчальних ігор полягають у тому, що вони, по-перше, дозволяють перевірити знання студентів, по-друге, формують сприятливий психологічний клімат у

групі, по-третє, вдосконалюють навички групової роботи, по-четверте, стимулюють розвиток інтелекту. Запропоновані приклади навчальних ігор можна активно використовувати викладачам різних дисциплін, зокрема в рамках курсу «Методика викладання соціології».

У другому розділі «Навчальні ігри за темами «Економічна соціологія», «Соціологія управління», «Соціологія політики», «Соціологія шлюбу та сім'ї»» Подгайська Л. І. подає алгоритми проведення ігор за різною проблематикою. У посібнику міститься теоретичний матеріал для засвоєння студентами, що є умовою результативного проведення занять з соціології. У додатках даються практичні завдання з теми, тести, які дозволяють скласти соціально-психологічний портрет студентів, визначити міру їхньої професійної компетенції та придатності.

Важливою складовою підготовки майбутнього спеціаліста є не лише передача йому певного обсягу теоретичних знань, а й озброєння його методикою проведення соціологічних досліджень. Саме тому третій розділ присвячено проблемам емпіричної соціології. Він дістав назву «Методи соціологічних досліджень за темою «Прикладне соціологічне дослідження»». Даний розділ побудований за логікою попереднього. У навчальних іграх окреслюється порядок їх проведення та подаються основні положення з тем «Інтерв'ю», «Соціометричне опитування», «Анкетне опитування». Основною метою таких занять є ознайомлення з теорією та практикою вказаних методів збору первинної соціологічної інформації.

У цілому навчальний посібник Подгайської Л. І. відображає передові тенденції в методиці викладання соціології. Він містить не лише теоретичну складову проведення навчальних ігор, а й конкретні приклади їх використання на заняттях зі студентами. Матеріали посібника будуть корисними не тільки для викладачів соціологічних дисциплін, а й для всіх спеціалістів, сфера діяльності яких пов'язана з навчанням.

Лебідь Л. І.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Віхров Максим Миколайович** – асистент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

2. **Демків Олег Богданович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів).

3. **Живілова Маргарита Сергіївна** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

4. **Злотніков Андрій Анатолійович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії і соціології Гомельського державного технічного університету ім. П. О. Сухого (м. Гомель, Республіка Білорусь).

5. **Єнін Максим Наїмович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

6. **Катаєв Станіслав Львович** – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету Запоріжжя (м. Запоріжжя).

7. **Кір'янов Микита Валентинович** – магістр кафедри образотворчого мистецтва та професійної майстерності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

8. **Князєва Олена Володимирівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

9. **Кононов Ілля Федорович** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

10. **Кухаренко Олена Валеріївна** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

11. **Кучера Тетяна Миколаївна** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

12. **Лебідь Лілія Іванівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

13. **Лобанова Алла Степанівна** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та економіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий Ріг).

14. **Мосаєв Юрій Володимирович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету Запоріжжя (м. Запоріжжя).

15. **Нікіфоров Андрій Ростиславович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук філософського факультету Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (м. Сімферополь).

16. **Нужна Юлія Сергіївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

17. **Пелін Олександр Володимирович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород).

18. **Петренко Ольга Сергіївна** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

19. **Рознатовський Ігор Валерійович** – асистент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

20. **Романенко Світлана Володимирівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, (м. Одеса).

21. **Сковіков Олексій Костянтинович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, культурології і політології Московського гуманітарного університету (м. Москва, Російська Федерація).

22. **Уколова Аліна Анатоліївна** – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

23. **Хобга Світлана Вікторівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

24. **Чантурія Анжеліка Володимирівна** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

25. **Черкашин Кирил Валерійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Донецького національного університету (м. Донецьк).

26. **Шумілов Андрій Володимирович** – кандидат політичних наук, доцент Чуваського державного педагогічного університету ім. І. Я. Яковлева (м. Чебоксари, Російська Федерація).

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(соціологічні науки)

№ 11 (270) червень 2013

Частина I

Відповідальний за випуск:
д. с. н., проф. **І. Ф. Кононов**

Технічне редагування та коректура:
Н. П. Ступницька
Редагування анотацій англійською мовою:
І. В. Рознатовський

Здано до склад. 28.02.2013 р. Підп. до друку 29.03.2013 р.
Формат 60x84 1/8.Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 33,60. Наклад 200 прим. Зам. № 83.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. т/ф: (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.